اکبر کہانیاں

پاکستان
پنجابی ادبی
بورڈ لاہور

اکبر کہانیاں

اکبر لاہوری

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ

لاہور

ایڈیشن ———— پہلا

سال ———— دسمبر ۱۹۷۶ء

صفحے ———— ۳۲۸

کتابت ———— فقیر رقم

چھاپن والے ———— شبّر اعظم

چھپوان والے ———— سبط الحسن ضیغم

سیکرٹری :

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ

۶- دیال سنگھ مینشن

شاہراہِ قائدِ اعظم

لاہور

قیمت ———— ۲۵ روپے

مرزا غالب نے فرمایا

"آکھدے نیں، طالبؔ آملی نوں اوہدے کلام پاروں سونے وچ تولیا گیا۔ مینوں ایہہ آس تے نہیں پئی کردی مینوں وی سونے نال تولیا جاوے گا پر اینی آس ضرور اے پئی کردی کوئی تولن والا تکڑی دے اِک پلڑے وچ طالب دا دیوان تے دوجے پلڑے وچ میرا دیوان رکھ کے تولے گا۔"

فہرست

وڈھلی گل

اکبر لاہوری مرحوم دیاں کہانیاں چھاپن تے سانوں بہوں مان اے۔ "اکبر کہانیاں" پنجابی ادب وچ اک بہوں اُگھلا وادھا اے زبان دے لحاظ نال وی تے موضوع دے پکھوں وی۔

ایہناں کہانیاں نوں ڈھیر چِر پہلاں چھپنا چاہیدا سی پر ایس پاسے کسے وی دھیان دین دی کھیچل نہ کیتی۔ جیہدے کارن ہُن تیک ایہہ کہانیاں اَن چھپیاں رہیاں۔

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ دی نینہہ رکھن والے دِن ای جنہاں کتاباں دے چھاپن دا پروگرام متھیا گیا اوہناں وچ ایہہ کتاب وی شامل سی تے چھاپن دا مان ہُن حاصل کیتا جا رہیا اے۔

مرحوم دی وفات توں کجھ دِناں پہلاں اوہناں توں کہانیاں دا مسودہ حاصل کیتا گیا۔ اوہناں نوں ایس دی بڑی خوشی سی، پر ساڈی چھاپن دی خوشی وچ اوہ شامل نہ ہو سکے۔ کیوں جے چیتے مالک دے سنیہے تے اوہ ۲۴ ستمبر ۱۹۷۶ء نوں اوسدے حضور حاضر ہو گئے۔

کتاب دا ناں "اکبر کہانیاں" تجویز کیتا گیا کیوں جے ایہہ کہانیاں نکیاں ہون دے باوجود وی وڈیاں نیں۔ ہنر، موضوع، زبان دے کارن تے اوہناں دے ناں توں لابھ اٹھاون لئی کتاب دا ناں "اکبر کہانیاں" اہی مناسب تجویز کیتا گیا اے۔

مرحوم ادیب، شاعر، صحافی، ٹیچر، دانشمند، قانون دان، ایکٹر، تے درویش انسان سن۔ اوہ سبھ خوبیاں لے کے جمے۔ اوہناں نے اردو تے انگریزی نوں اپنے خیالاں دے اظہار دا ذریعہ بنایا۔ اوہناں نوں پنجابی ول لان والے صفدر میر نیں، جنہاں مرحوم دی کلا دا پنجابی سبھاء پچھان کے اوہناں نوں بالکل سدھے پاسے پا کے پنجابیاں نوں اک مہان فنکار دتا۔

اکبر لاہوری وڈے شاعر نیں یا کہانی کار، ایہہ فیصلہ اسیں نہیں کر سکدے۔ پر ایہہ ضرور آکھنا پوے گا کہ ہر کھیتر وچ اوہناں دی تھاں نویکلی سی۔ اوہناں دے کہانی پاون یا کہانی لکھن دا ڈھنگ بالکل اپنا اے۔ ایہہ اوہ ڈھنگ اے جیہڑا پنجاب دے ہر اوس بچے دے ذہن وچ موجود اے جس اپنی بھین، ماں، نانی، دادی کولوں باتاں سنیاں نیں۔ اوہناں دیاں کہانیاں تے "باتاں" دا نکھیڑا کرنا آسان نہیں۔ فرق صرف ایہہ دا اے جیہدے کولوں اوہناں پورا پورا لابھ اٹھان دی کوشش کیتی اے۔

پنجابی توں وکھ اوہ اردو دے ایڈے وڈے شاعر نیں کہ جے اوہ پنجابی نہ ہندے تے ہور نہیں تے اوہناں نوں

اکبر الٰہ ابادی ثانی ضرور بنا دتا جاندا۔ جیویں کہ "موجِ تبسم" توں پتہ چلدا اے۔ اوہ ایس موضوع تے لکھن والے کسے شاعر توں چھوٹے نہیں سن۔ اوہناں اپنے دور دے مسلیاں نوں اجیہا خوبصورت شعری روپ دِتا کہ اوہ اوہناں دا اِک حِصہ جاپدا اے۔

اوہناں دی پنجابی شاعری وی اوہناں دی پنجابی نثر وانگ اثر رکھن والی تے سوہنی اے۔ کسے ملامت کرن والے دی ملامت توں نہ ڈرن والے ایس منکھ نے ہر بھیڑے سمے وچ اجیہے تِکھے تے تیز ڈھنگ نال گل کرنی کہ اوہدی گونج دور تیک سُنی جاندی۔ ایویں سمے وچ ایہہ شعر ہر پنجابی پیار ے نوں یاد سن:

"قید خانے دیاں کندھاں پولیاں ہوئیاں نیں
بُھربُھر مِٹی کِردی، چھتاں چوئیاں نیں
نہ کندھ رہندا تے نہ چھت کھلوتا اے
اوہ پیا چاہندا لگدا جو کجھ ہوندا اے"

اوہناں دی سرجنا وچوں اکبر کہانیاں دوجی تخلیق اے جیہڑی کہ چھپ رہی اے۔ ایس توں پہلاں اوہناں دی اردو شاعری دا اک مجموعہ "موجِ تبسّم" دے ناں ہیٹھ چھپ چکیا اے۔ اوہناں دی دوجی رچنا وچ تھلے دِتیاں کتاباں شامل نیں، پر اوہ حالی تیک اَنْ چھپیاں نیں:

(۱) ہئوکے ہاسے (پنجابی کہانیاں)

(۲) راوی دیاں رمزاں (پنجابی منظوم کلام)

(۳) چھلتراں (پنجابی کہانیاں)

(۴) کشکول (عارفانہ پنجابی کلام)

(۵) چمن نظم (اردو نظمات)

(۶) واردات (اردو غزلات)

(۷) مَیں یہاں کیسے آئی؟ (اوس بازار دیاں دل ہلا دین تے اکھاں کھول دین والیاں اردو زبان وچ پندراں داستاناں)

(8) AND THUS FLOWS THE RIVER RAVI

("راوی اینج وگدا اے" دے سرلیکھ ہیٹھ اجوکی پنجابی شاعری دا ترجمہ)

اکبر کہانیاں پڑھن والا اکبر لاہوری بارے یقیناً جاننا چاہوے گا۔ ایس واسطے اوہناں بارے مُڈھلی جانکاری دین دی لوڑ اے۔

اوہ ۵ جولائی ۱۹۱۰ء نوں پنڈ مرل تحصیل فیروز والا ضلع شیخوپورہ وچ محمد ابراہیم بھٹی دے گھر جمے جیہڑے کہ پنجابی توں وکھ اردو، انگریزی، عربی، فارسی تے سنسکرت دے چنگے جانو ای نہیں سن سگوں اوہناں پنجابی وچ اک "قصہ ہیر رانجھا" وی لکھیا۔

پڑھائی مگروں اکبر چیفس کالج لاہور وچ ٹیچر ہو گئے اوتھوں اوہ پنجاب اسمبلی وچ اک مترجم دی حیثیت نال ملازمت کر لئی تے ۲۳ سال دی نوکری کر کے ڈپٹی سیکرٹری دی حیثیت نال اوتھوں ای ریٹائر ہوئے۔ پھیر محکمہ ولج ایڈ وچ ڈیویلپمینٹ آفیسر لگ گئے۔ اوتھوں الگ ہو کے وکالت دا پیشہ اختیار کر لیا۔ ایہہ دھندا

اخیر تک جاری رہیا تے اک چنگے وکیل دی حیثیت نال اپنا ناں چمکایا۔

آپ "ویر بھارت" وچ "آداب عرض" دے سرلیکھ ہیٹھ مزاحیہ کالم تے "سکرین ورلڈ" فلماں تے ناٹکاں بارے پڑچولی کالم وی لکھدے رہے۔

ایتھے ایہہ اَنے کتھنی نہیں ہوسی کہ ایہہ کتاب نستعلیق دی تھاں نسخ وچ ایس واسطے چھاپی جا رہی اے کہ ایس کتاب نوں پینڈو آبادی تیک وی اپڑایا جاوے۔ کیوں جے پنڈ دی وَدھ آبادی پنجابی نسخ وچ پڑھن دی بڑی حد تیک لیاقت رکھدی اے۔ پنجابی دی ایہہ اک اجیہی کتاب اے جیہدا پینڈو آبادی وچ جانا ضروری اے۔ نالے ایہہ ٹائپ وَل جان دا اک تجربہ وی اے۔

ایس کتاب وچ اوس ریت نوں اپنایا گیا جیہڑی کہ "پانی" پڑھن دے "ن" (اڑونے) دی آواز واسطے اختیار کیتی جا چکی اے۔

سبط الحسن ضیغم ۷۶-۱۲-۱۲

سیکرٹری

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ

لاہور

آپاں

نہر دے کنڈھے سڑکو سڑک سائیکل بھجائی جاندا ساں۔ اِک بندہ خبرے کِدھروں واہو داہی آیا تے سائیکل دے وچ آ وَجّا۔ مَیں ڈِگدا ڈِگدا مَساں بچیا تے سائیکل پٹڑی نال کھلہار کے پچھانہہ پَرت کے اوہنوں اُٹھان لگا۔ اوہ مُونہہ پَرنے ڈِگ پیا سی تے ہُن آپ اِی اُٹھ کے کپڑیاں توں مِٹی جھاڑ دا پیا سی۔ مَیں وی اوہدے کپڑے جھاڑن لگ پیا تے اوہدے مُونہہ مہاندرے وَل ڈِٹھا۔ اوہ پَنجیاں تیہاں وَرھیاں دا بندہ سی۔ سُوٹ تے فلیٹ پائی ہوئی سا سو تے بُوٹاں تے پالش وی نوَاں سی۔ پر انگریزی فیشن دے کپڑے اوہدے دوالے ڈھاہڈے اوپرے جاپدے سَن۔ اِنج جاپدا سی جویں اوس انگریزی کپڑے اوس بھروپ وٹان لئی پائے ہون۔ مَیں چھیتی چھیتی اوہدا ہتھ پھڑ کے آکھیا: "معافی دئیں یار! مَیتھوں بڑی بُھل ہو گئی اے، پر مَینوں تے نال ایمان دے پتا نہیں لگا پئی سائیکل کِویں تینوں جا وَجی اے۔" اوس آکھیا: "آہو ناجی! ویکھو ناجی! ہَیں جی! مَینوں وی کدی پتا نہیں جے لگدا اپنی سائیکلاں میرے اُتے کِویں آ چڑھدیاں نیں۔" مَیں سمجھیا مینوں مخول پیا کردا اے۔ پر مَیں اوہدے دَند کڈھن توں تے سُوں سُوں شڑکارے مارن توں جا چیا پئی ایہہ وچارا کوئی سدھارڑ تے کملا اے۔ تے مینوں ترس آ گیا تے پچھیا: بھائی! کوئی سَٹ پھیٹ تاں نہیوں نا آئی؟" سَٹ پھیٹ

تے نہیں آئی پر آہو نا جی! ویکھو نا جی! ہَیں جی! جے میری آپاں ویکھ لیندی تے مَیں آکھنا سی: اوئے ربّا! مَیں مرگیا۔ تے پھیر پتا جے کیہ ھُندا؟ اوہ سلیپر لاہ لیندی تے تڑاتڑ تساڈے سِر تے پٹیاں کھڑکدیاں۔ تے پھیر مزا بجھدا۔ آہو نا جی! ویکھو نا جی! ہَیں جی!"

مَینوں اِنج جاپیا جِویں میں کِسے پاگل خانیوں نسّے ہوئے سودائی نال پیا گلاں کرناں۔ پر اوھدے کپڑے لتّے تے مُونہہ مُہاندرے توں میرا اچنبھا ودھیا تے مَیں اوھنوں پُچھیا: "کِتھے وے تیری آپاں؟ اوہ ایڈی زوراوَر اے پئی راہ جاندے راھیاں نوں اپنے بَھرا توں چڑ کے پھینٹ سٹدی اے۔" آکھن لگا: "آہو جی! ویکھو نا جی! ہَیں جی! میری آپاں جی بڑی زوراوَر جے جی! تہانوں نہیں نا پتا۔ بہہ جاؤ ایتھے مَیں تہانوں دساں اوھدے کولوں تے دِیتا سائیں وی ڈر دا جے۔" مینوں اوھدیاں گلاں وچ کجھ رسا جاپی۔ سِدھاڑ بندے دیاں سِدھ پَدّھریاں گلاں نہ کوئی لُک لکا، نہ سوچ وچار۔ جِویں سِینہ کھول کے تَلی تے دھریا ہووے تے پُھوکاں مار مار کے اوھدی ہواڑ چوفیرے پیا کھلاردا ہووے۔ مَیں اوھدے نیڑے ہو گیا تے پُچھیا: "دِیتا سائیں کون اے؟"—"لو تُسیں تے دِیتے سائیں نوں وی نہیں جاندے۔ بھلا اوھنوں شہر وچ کون نہیں جاندا۔ اوڈا سخی شہر وچ ہور کیہڑا جے جیہڑا جاندے راھیاں نوں پنج پنج رو پیئے دا سُوٹا پلّیوں لوا دے۔ دربار دے پچھے اوھدا ڈیرا جے۔ ایہہ ویکھاں مینوں دو سِرگٹاں وچ اوس اپنے ہتھ نال چرس بھر کے دتی اے۔ 'جا پُتر عَیش کر، ساڈے مال تے۔'" تے نال ای اوس ڈبّی وچوں سِگرٹ کڈھیا تے لا لیا۔ تے مینوں وی صُلح ماری۔ مَیں آکھیا: "نہیں مَیں

سِگرٹ نہیں پِیندا - تے چَرس والا سِگرٹ تے اُکّا نہیں پِیندا۔" آکھن لگا "آہو جی! ویکھو نا جی! ہیں جی! تے پھیر تُسیں شراب پِیندے ہوو گے۔ دِیتا سائیں آھندا اے: جیہڑے چَرس نہیں پِیندے اوہ شراب پِیندے نیں۔ بندہ نشیوں بِنا نہیں رہ سکدا۔ نشے دا تے بندہ اے۔ نشہ گیا تے بندے وچ کیہ رہ گیا؟"

میں آکھیا "توں مَینوں ایہہ تاں دَس پئی دِیتا سائیں تیری آپاں کولوں کِویں ڈر دا اے؟"۔ آکھن لگا: "میری آپاں زورآور جو ہوئی۔ بَدوبَدی بندے دے گل پے جاندی جے۔ میری آپاں تے مَیں کٹھّے اِی رہنے آں نا! اپنے بابے دے گھر وچ۔ میرا بابا بڑا چنگا سی۔ سانوں بڑا سوہنا گھر بنا کے دے گیا اے، مینوں تے میری آپاں نوں۔"

مَیں پُچھیا "تُسیں کِتھے رہندے او؟"

آکھن لگا "اسیں پہلاں اپنے پِنڈ وچ رہندے ساں۔ بڑا سوہنا جے ساڈا پِنڈ۔ ساڈے پِنڈ نوں کُل عالم جاندا اے۔ سارا پنجاب، پاکستان، ہندوستان، لاہور جاندا اے۔ اسیں اوتھوں دے چھمبے آں، چھیمبے۔ آہو نا جی! ویکھو نا جی! ہَیں جی! اوتھوں دے وَڈے چودھری ہوراں میرے بابے نوں بُتّی کڈھن گھلیا تے میرا بابا راہوں اِی مُڑ آیا۔ اوہنوں تاپ چڑھ گیا سی نا!۔ تے آکے چودھری نوں آکھیا: مینوں کسّ ہو گئی اے، مَیں بُتّی تے نہیں جا سکدا۔ آہو نا جی! ویکھو نا جی! ہَیں نا جی! چودھری نے میرے بابے نوں ڈنڈا ماریا تے آکھیا: توں بڑا حرام خور، کم چور ہو گیا ایں۔ تیرے مغز وچ

کیڑا سُر کدا اے۔ مَلبہ چک لے اپنے کوٹھے دا۔ تے آھو ناجی! ویکھو ناجی! ھئیں جی! میرے بابے نے مَلبہ وی نہ چکیا، گھر دا جُلّی جَپّا بھانڈا ٹینڈر، چیج وَست ڈھگے تے لدی تے اُتے مینوں تے آپاں نوں بہا کے شہر آ گیا۔ ایتھے آ کے میرے بابے اپنی لام ڈوری کھول لئی۔

"لام ڈوری؟" میں پچھیا" لام ڈوری کیہ ھندی اے؟"

آکھن لگا: تہانوں ایہہ وی نہیں پتا؟ لام ڈوری نے جتھے لوکی آکے دھوتے واسطے لیڑے دے جاندے نیں۔ تے میرے بابے نے اپنی لام ڈوری دا ناں رکھیا: کوریشی لام ڈوری — میں پچھیا: بابا! کوریشی تے ساڈے پنڈ دے مولوی نوں آھندے نیں، ساڈی لام ڈوری کوریشی کویں بن گئی؟" — بابے آکھیا، آھو ناجی! ویکھو ناجی! ھئیں جی!" اوئے چپ کر کملیا! مولوی ہوری وی ایسے طراں ای کوریشی بنے گئے نیں جویں ساڈی لام ڈوری کوریشی بنے گئی اے۔"

تے آھو جی! ویکھو ناجی! ھئیں جی! ساڈا کم بڑا چلیا۔ بابا تاریاں دی چھانویں دریا تے جاندا۔ ساڈا ڈھگا بڑا اَتھرا ساجے۔ باپو بنا کسے دے قابو نہیں ساجے آوندا۔ لوکی آھندے سن تیرا بابا چھیاں چھیمبیاں جنا کم کردا اے تے اوھدا ڈھگا اَٹھاں ڈھگیاں جنا لدّا چکدا اے — دوہناں دی جوڑی اَچرج اے۔ مَیں لام ڈوری تے بہہ کے لیڑے کٹھے کردا تے آپاں اِستری کر دی تے نالے مدرسے پڑھن جاندی۔ مَیں تے مسیت دے مِئیں کولوں حرفاں دی پچھان اِی کیتی سی۔ پر میری آپاں تے بڑا پڑھ لکھ گئی اے۔ چوداں چوداں پندراں پندراں جماعتاں نوں ہتھ ماریا سُو۔ تے ھُن آپ وی لوکاں نوں پڑھان جاندی جے۔ بڑی ھُشیار جے میری آپاں۔ جویں ساڈی لام ڈوری

کودیشی ہو گئی سی نا! اوویں اِی آپاں وی کودیشی ہو گئی اے تے کودیشی سداوندی جے۔"

مَیں آکھیا: "تیرا بابا ہُن کِتھے ہُندا اے؟"

"اوہ مَر گیا اے جی! اسیں اوہنوں پنڈ جا کے دَب آئے ساں۔ مَرن لگا آہندا سی: مینوں ماں پیو دے نال دَبیو جے۔ مَرن توں کجھ دِہاڑے پہلاں اوہ سانوں ایہہ گھر بنا کے دے گیا سی، جِتھے مَیں تے میری آپاں رہندے آں۔" "آہو جی! ویکھونا جی! ہیں جی! جدوں میرا بابا گھر بناون لگا تے نال دے گوانڈھی سانوں تھاں نہ لَین دین۔ اِک آکھے جے اوہناں دا کوٹھا بَن گیا تے امیراں ایتھے تھاں مُل نہیں لینی، تے ساڈیاں کوٹھیاں دا مُل وی گھٹ جاوے گا۔ آہو جی! ویکھونا جی! ہیں جی! اسیں سگوں ایتھے رَونق بنائی سی۔ لوکی سانوں کیوں ڈکدے سَن؟ مینوں تے پتہ نہیں لگا، کیوں سانوں روکدے سَن؟ میری آپاں نے اوہناں نوں بڑیاں گلاں آکھیاں سَن۔ آہندی سی مَرن لگیاں سینے تے رکھ کے لے جانا، ایہہ زمیناں۔ جیوندیاں ساتھوں اَڈ وَسنا لوڑدے او تے مویاں وی وکھرے قبرستان وچ قبر بنانا۔ پھیر ساڈے بابے نے سانوں کوٹھا بنا دِتا۔ پر اوہدے ہیٹھاں لام ڈوری نہ بنائی۔ آپاں اوس نوں ڈک دتا سی۔ آکھن لگی: ہُن اساں ایہہ دھندا نہیں کرنا۔ بڑی ڈاھڈی جے میری آپاں۔ بابے نوں وی لام ڈوری نہ بنان دِتی۔"

"آہو بھائی! اِنج جاپدا اے تیری آپاں بڑی ڈاھڈی اے۔" مَیں وی اوہدی ہاں وچ ہاں ملائی۔

"ڈاھڈی کیوں نہیں"۔ اوہنے اک ہور مثال دتی: "جِس وَڈے چودھری سانوں پنڈوں کڈھیا سی اوہدی دھی ایتھے ویاہی ہوئی۔

اے - اوہناں دے ویاہ ہویا تے اوہناں سانوں سدّا گھلیا - آپاں آکھیا: "اسیں نہیں جاندے، اوہناں سانوں کیں سمجھ کے سدّا گھلیا اے، کوئی شہردار کر کے تاں نہیں ناگھلیا۔" آہو جی! ویکھو نا جی! ہَیں جی! پنڈ وچ سانوں سارے کمّیں آہندے جے - اُنج سارے پنڈ والے فجرے ککڑ دی بانگے اُٹھ کے اپنے کمیں کاجیں لگ جاندے نیں - جوترے لاندیاں، پھلسے واندیاں پانی بَنھدیاں، دھڑاں لِمبدیاں تے ڈنگراں نوں پٹھے پاندیاں ہر کوئی مِٹّی نال مِٹّی ہویا رہندا جے - کسے نوں سِر کُھرکن دی ویہل نہیں جے ہُندی - ہڈھیاں جوں ڈُنگدیاں، کپاہ چُندیاں مکئی چھلدیاں، گوہے تھپدیاں، بالن ڈھوندیاں تے پیہندیاں پکاندیاں تے بھتّے لجاندیاں جے - مُنڈے ڈنگر چاردے جے - سارے بُڈھیاں بندے، نِکّے وَڈے تاریاں دی چھانویں اُٹھدے جے تے ترکالیں گھریں آوندے جے - بھانویں کوئی ساؤ ہووے تے بھانویں کوئی کمّیں ہووے - تے انج سانوں اِی کمّیں آہندے جے - آہو جی! ویکھو نا جی! ہَیں جی! - ایہہ گل کویں ہوئی؟"

ایہدا جواب تے میرے کول وی نہیں سی - تے جے ہُندا وی تے میں اوہنوں کدی نہ سمجھا سکدا - پَر مَیں ایہہ جانن واسطے کاہلا ضرور ساں پئی اوہدی آپاں نے چودھری دی دھی نوں وِیاہ دے سدّے دا کیہ جواب گھلیا - تے مَیں پُچھیا: "تے توں ایہہ دس پئی تیری آپاں چودھریاں دے وِیاہ تے گئی کہ نہ؟"

"آکھن لگی: مَیں نہیں جاناں او تھے - اوہ راتھ ہوون گے تے اپنے گھر ہون گے - مَیں ڈردیاں ڈردیاں آکھیا: آپاں چودھری دی دھی غصّے ہو گئی تے پھیر؟ آہو جی! ویکھو نا جی! ہَیں جی!

آپاں نے لال لال ڈیلے کڈھ کے مینوں ویکھیا تے آکھیا: بھو وے طوطیا!۔ جدوں جی اوہ مینوں غُصّے ہو وے تے اِنج اِی آہندی ہُندی جے۔ "بھو وے طوطیا!" تے کدی کدی پیار نال وی آہندی ہُندی اے۔ "طوطیا مَن موتیا"۔ اُنج مَیں اوہدے کولوں بڑا ڈردا جے۔ اِک واری اوس طوطے دی گھنڈ نی مروڑ دِتی سی۔"

"ایہہ کیوں؟" مَیں وی ڈر دیاں ہویاں پُچھیا۔

آکھن لگا: "طوطا اودوں دا ساڈے کول سی جدوں ساڈے بابے ہوراں دی لام ڈوری چلدی سی۔ طوطے دا پنجرہ بُوہے نال ٹنگیا ہُندا سی تے پچھلے اندر آپاں اِستری کردی ہُندی سی۔ بابے آواز دیٹی پُتّر گاہک کپڑے لَین کھلوتا اے توں حالی کپڑے اِستری نہیں کیتے۔ آپاں نے چھیتی چھیتی کپڑے اِستری کر دِتے۔ طوطا وی ساریاں گلاں سُندا سی۔ جو سُندا سی اوہو آہندا سی۔ جدوں بابے نے نواں گھر بنایا تے آپاں نے لام ڈوری بند کرا دِتی۔ تے طوطے دا پنجرا آپاں دی باری وچ ٹنگیا رہن لگا۔ ایہہ اودوں دی گل جے جدوں آپاں پڑھاون جان لگ پئی سی۔ اِک دِن آپاں دیاں سہیلیاں آئیاں تے اوہناں لئی چاہ بنان لگ پئی۔ اُتوں طوطا بولیا: "پُتّر گاہک کپڑے لَین کھلوتا اے، توں حالی کپڑے اِستری نہیں کیتے۔" بس جی! سہیلیاں دے جان مگروں آپاں نے مِٹھو دی گھنڈی مروڑ دِتی۔ آہو جی! ویکھو نا جی! ہَیں جی! کِسے دِن میری وی گِچی نہ مروڑ دے۔"

میں اوہنوں تسلی دِتی۔ "نہیں تیری تے اوہ آپاں ہوئی نا۔ ویکھاں تینوں کیا سوہنے کپڑے سواں کے دِتے سُو۔"

آکھن لگا: "سواں کے نہیں سُو دِتے، آپ سِیوں کے پائے سُو۔

بڑی کاریگر ہے۔"

مَیں آکھیا:" اوہ گل تے وِچے رہ گئی۔ تیری آپاں چودھریاں دے وِیاہ تے نہیں سی جاندی۔ توں پُچھیا سی: کدھرے چودھری دی دِھی غُصے نہ ہو جاوے تے پھیر تیری آپاں نے کیہ آکھیا سی؟"

آکھن لگی:" بس وے طوطیا! مَیں کیہ جانی آں اوس کُتی کمینی نوں۔"

"تے پھیر کیہ ہویا؟" مَیں پُچھیا۔

آکھن لگا:" اوہ نہ گئی تے مَیں چلا گیا۔ ساڈے پِنڈ دے چودھری جو ہوئے۔ چودھریاں دی دھی نے مینوں اپنے ہتھیں لُون پا کے دِتا، وِچ ڈھیر ساریاں بوٹیاں۔ تے آکھیا: لے کھاہ جِنّا جی کردا اِی۔ اُنج ساریاں نال بہا کے روٹی نہ کھوائی۔ جدوں سارے پرَوہنے کھا بیٹھے تے دوجے لاگیاں نوں تور کے مینوں کول بہا کے روٹی کھوائی۔ اُنج بڑی چنگی جے جی چودھریاں دی دھی۔ اوہدا بندہ وی بڑا چنگا جے۔ پھَل جنٹلمَین جے۔ سوٹ بوٹ پاوندا جے۔ موٹر تے چڑھدا جے تے جٹّاں وانگوں پنجابی بولدا جے۔ میری آپاں تے ہر کِسے نال گِٹ مِٹ گِٹ مِٹ کودی رہندی جے۔ پنجابی وی بولے تے میماں وانگوں واج کڈھدی جے۔"

" چودھری دی دھی نے تیری آپاں وَلوں نہ پُچھیا؟"۔ مَیں ایہہ گل تے اوہدے کولوں ضرور پُچھنی سی۔

آکھن لگا:" جاندیاں اِی پُچھیا ساہنے:" وے بھَین نہیوں آئی؟ تے مَیں آکھیا سی: اوہ نہیں آوندی — چودھری دی دِھی آکھن لگی:" نہ آوے، سو واری نہ آوے۔ مَیں کیہ جانی آں اوس کُتی کمینی نوں۔" آہو جی! ویکھو نا جی! ہَیں جی! ایہہ جنانیاں

اکدوچی دی ڈاھڈی تارخبر رکھدیاں جے۔ میری آپاں وی اِیّو کجھ آکھیاسی تے چودھوی دی دِھی نے وی اِیّو کجھ آکھیا۔"

میرا ہاسا نِکل گیا تے مَیں آکھیا:" آہو بھائی! دِل دِلاں نوں راہ ہُندی اے۔"

آکھن لگا:" آپاں بڑی ڈاھڈی جے جی! اوس اپنے کھسم نوں وی ڈھونگے تے لت مار کے گھروں کڈھ دِتا سی۔"

تے مَیں پُچھیا:" کِتھے ویاہی ہوئی سی تیری آپاں؟"

آکھن لگا:" سڑکوں پار ساڈے ساھمنے چبارے وچ اک بابو آ کے رھیا۔ اوہ وی پچھوں کِسے پنڈ دا سی۔ بڑا بانکا ٹیڈا۔ ہر ویلے بِشکیا پُشکیا رہندا سی۔ کِسے دفتر وچ نوکر سی۔ کم توں آ کے ساری دِہاڑی رکاٹ لائی رکھدا سی۔ کدی کدی رکاٹ نال آپ وی گاون لگ پیندا سی۔ اِکدن میری آپاں اوس کولوں رکاٹ منگ گھلیا۔ میری آپاں کول وی دو واجے نیں، رکاٹ والے۔ اودھر آپاں نے رکاٹ لایا تے بابو باری وچ کھلو کے سمجھے سمجھے گاون لگ پیا۔ اگلے دِہاڑے آپاں نے اوھدے کولوں اک ہور رکاٹ منگوا گھلیا۔ اوہ آپے اِی لے کے آ گیا۔ آپاں آکھیا لنگھ آؤ۔ آپاں، اوھدے ساھمنے واجے تے رکاٹ لایا تے اوہ وی سمجھے سمجھے گاون لگ پیا۔ تے پھیر خبرے اوھنوں کیہ دھیان آیا۔ اوہ بڑا نِیواں ہو کے تے لِف کے میری آپاں کولوں معافی منگن لگ پیا۔ آھندا سی: مَیں تھوں بُھل ہو گئی اے۔ مینوں تہاڈے کوٹھے تے آ کے گاونا نہیں سی چاھیدا ــــ میری آپاں کِھڑکِھڑ ہس پئی۔ جدوں اوہ کِھڑکِھڑ کر کے ہسے تے بڑی سوھنی لگدی جے۔ میری آپاں۔ آہو جی! ویکھو نا جی! ہیں جی!"

مَیں آکھیا:" تے پھیر؟"

آکھن لگا، پھیر اوہ تے آپاں کدی کدی کٹھے تماشے تے وی جان لگ پئے - پر سچی گل ایہہ جے پئی مینوں بابو چنگا نہیں ساجے لگدا۔
"کیوں"؟ میں پچھیا
"اک، تے اوہ میری آپاں نوں آپاں نہیں سی آھندا، کجھ ہور آھندا سی۔ پر آپاں نوں بُرا نہیں سی لگدا۔ میں اک دِن اوہنوں بھُل بھلیکھے بھین جی آکھ بیٹھا ساں۔ غُصے نال لال ہو گئی سی۔ آکھن لگی" مر گئی اے تیری بھین جی۔ مینوں پھیر بھین جی نہ آکھیں۔ آپاں آکھیا کر۔ کِتھوں پیش پے گیا اے، جماندرو پینڈو"۔ پر بابو نوں کُجھ نہیں سی آھندی۔ اوہدا ناں کواندی سی۔ اوہ وی اگوں دندیاں کڈھدا رہندا سی۔ پر آہو جی! ویکھو نا جی! ہیں جی! - اُنج سارے اِی بندے میری آپاں اگے دندیاں اِی کڈھدے رہندے جے۔ اوہدے نال غُصے دی گل کوئی وی نہیں جے کردا۔ اوہ چنگا بھلا بنیا بنایا گوست موڑ دے تے بودی قصائی وی دندیاں اِی کڈھدا رہندا جے۔ جے ہور کوئی موڑ گھِڑ کوسے تے بوٹیاں اوہناں دے متھے ماردا جے۔ تے آھندا جے میرے وَلّوں کُتیاں نوں پاؤ جی۔ میں بُٹے گوست دا کیہ کراں۔ میری آپاں اگے نہیں جے بولدا۔ کن نہیں جے پھڑکدا۔"
میں آکھیا: "آہو بھائی! رُستم زمان گاما پہلوان جو ہوئی تیری آپاں۔ وچارے قصائی نے کیہ آکھنا اے۔ پر بابو تینوں کیوں نہیں سی چنگا لگدا؟"
"جدوں آندا سی مینوں رکتے پٹھاوَن دی کر دا سی۔ کدی آکھے: جا سِگرٹ لیا، کدی آکھے: جا پان لیا۔

کدی آکھے: ایس شدائی نوں پاگل خانے گھل، ایہدا مغز ٹھیک ہووے۔ کدی آکھے جانی ایہدے اُتے ایویں روپیے پئی روھڑنی ایں۔ ایہنوں سوٹاں بوٹاں دی کیہ لوڑ اے۔ ایہنوں کھدر دے لیڑے پوا تے گامے شاہی جُتی لے دے، جیہڑی ایہنوں پھبنے وی۔ اِکدن مَیں سُنیا آپاں نوں پیا آکھے: ایہہ مکان فروخت کر دینا چاہیدا اے۔ ایہہ گوانڈھ ہچھا نہیں۔ آپاں آکھیا کہ میرے پیو دے ہتھاں دا بنیا مکان میتھوں چھڈیا نہیں جاندا۔ ایہہ سُنیا تے میری خانیوں گئی۔ مَیں آکھیا: مَنا! ایس بابو نے تے اوڑک آپاں کولوں ایہہ گل منا لینی اے۔ آپاں تے پُتلی وانگوں اوہدی تار تے نچن لگ پئی سی۔ جے آپاں ایہہ گھر ویچ دِتا تے پھیر اسیں کِتھے جاں گے۔ ایہہ گھر میںوں اپنے بابے جِنا پیارا لگدا اے۔ آہو جی! ویکھو ناجی! ہَیں جی! مَیں اِکدن سَت کے دینے سائیں کول گیا۔ اوہ بڑا سیانا جے۔ بڑا تویت دھاگا چلدا جے اوہدا۔ مَیں آکھیا: سائیں کوئی اجیہا تویت کر دے، کویں جے ایہہ بابو میری آپاں دے مگروں لہہ جائے۔ دینے سائیں نے چرس دا دھوں اِکو سوٹے نال ساری کوٹھڑی وچ کھلار دِتا۔ تے سُلفے دی لاٹ وچوں ویکھ کے میںوں دسیا۔ دینا سائیں سُلفے دی لاٹ وچوں عرش دیاں لِکھیاں پڑھ لیندا جے۔ آہو جی! ویکھو ناجی! ہَیں جی!—"

"کیہ آکھیا دینے سائیں نے؟" مَیں پُچھیا۔

"دینے سائیں نے آکھیا: کملیا ایہہ روگ دَم درود، تویت دھاگے نال جان والا نہیں۔ ایہہ جوانی دا جِن اے، جوانی دا جِن۔ ایس ویلے نہ تیری آپاں دیاں اکھاں وِہندیاں نیں،

نہ اوہدے کن سُندے نیں۔ ایس واسطے کجھ نہیں ہو سکدا۔ ایس دِتیاں بِنا صاف نہیں ہوتا۔ تے جے ایہہ گھٹ دِس پئی تے اوہدا زور گھٹ جاؤ گا۔ تے پھیرا سمان نِتّر جاؤ گا۔ تے میرے رب نے چاہیا تے بابو ہوراں نُوں دِن دیویں تارے نظریں آ جان گے۔ ایس بابو دی پینگھ نُوں ہلارے لَین دے۔ پُورے ہلارے تے آوے گی تے اودوں ٹُٹّے گی۔ تے اِنج اِی ہوئی۔

اِک دِن سِڑا بَدّل سی۔ دِن دیویں ہنیرا ہو گیا سی۔ اوس دِن بابو نے چار بندے سَد کے میری آپاں نال نکاح پڑھا لیا۔ تے کجھ دِناں پِچھوں جدوں اوہنے سِرگٹ لیاون لئی گھلیا تے آپاں آکھیا: "ایس کم لئی نوکر رکھو، میرا بھرا تُہاڈا گولا نہیں"۔ جے اک دِہاڑے اوس مینوں پان لَین لئی گھلیا تے آپاں آکھیا: "تہانوں سِرگٹ توں جو روکیا سی، تہانوں مَت نہیں آئی؟"۔ پھیر بابو نے نوکری چھڈ دِتی تے اوہ ساڈے اِی چُبارے وِچ آ رہیا۔ آہندا سی "میرے دَفتر والے نہیں جاندے مَیں کِڈّا اُچّا واں۔ اوہناں وِچوں کوئی میرے گِڈّے نوں نہیں اپڑدا۔ مَیں پھنکار آں"۔ آہو جی! ویکھو نا جی! ہَیں جی! ۔ اُنج تے بابو مَدھرا جیہا ہے، میتھوں وی اُنگل نیواں اِی اے۔ اوہدے دفتر والے اوہدے گِٹّے تیک کیوں نہیں سَن اَپڑدے؟ یاں اوہ اُکّا اِی گِٹھ مُٹھیے ہون گے کہ آپاں ایہہ گل سُن کے بڑی تتی کاہلی ہوئی تے بابو دے گل پے گئی۔" وے مَیں جاندی آں توں کِڈّا کو پھنکار ایں۔ اَیویں ٹُٹّے چھتر وانگوں وَدھدا نہ جا۔ توں نہ اُچّا ایں تے نہ پھنکار ایں۔ توں نکھٹو تے حرام خور ایں۔ ویلا بہہ کے

رَن دی کمائی کھانا لوڑنا ایں بے غیرتا! ھور کوئی گل نہیں۔"

کجھ دِہاڑے لنگھے تے اک دِن بابو پھیر آکھیا:" ایس بھَرا نوں سُوٹ بُوٹ دی کیہ لوڑ اے۔ ایہنوں کھدّر دے لیڑے پواؤ تے ایہدے لئی گامے شاہی جُتّی منگواؤ" تے آپاں آکھیا: "بکواس نہ کرو جی! میرا بھرا اے، میرے دِل دی بوٹی اے۔"

آھو جی! ویکھو نا جی! ھَیں جی! - جویں لوک تماشے وِچ بولدے نیں۔ اوس آکھیا:" میرے تے بھرا وچوں اِک نوں چھڈ دے۔" تے میری آپاں نے اوھدے ڈھونگے تے لت مار کے گھروں کڈھ دِتا۔ تے اودوں پچھے بابو ایتھے نہیں جے وَڑیا۔ دِینے سائیں دیاں کراماتاں ہوئیاں نا!

"تے ھُن تیری آپاں کیہ کردی اے؟" مَیں پُچھیا۔

"کوناکیہ سُو اوسے طراں مدرسے پڑھان جاندی اے۔ بگھی تے سَیر کردی اے۔ مینوں کھواندی اے پیاندی اے، سوھنے اے، کسے دی گل نہیں سُندی۔"

اینے چروچ اِک بگھی آکے ڈھکی تے کوچوان دی تھاں تے بیٹھی ہوئی راساں کِھچدی تے چھانٹا ھلاردی اِک بانکی تِرکھی لوھڑے ہار مٹیار نے بجلی وانگوں کڑک کے آکھیا:" وے ایتھے بہہ رہیا ایں طوطیا! گھر نہیوں جانا؟" اوھدے مونہوں بس اینا نِکلیا: آپاں" تے اوہ اِنج کن سٹ کے اوھدے مگر جا بیٹھا جویں کوئی ڈاڈھا اصیل پالتو کُتا ہووے۔ تے پچھانہہ تکیاں بِنا بولیا:" آھو جی! ویکھو نا جی! ھَیں جی!"

بھروپیا

فقیریے بھروپیے دا پُتر ملنگی وڈی حویلی والے شیخ ھوراں دے پُتر دا ھاتی سی تے لنگوٹیا وی ۔ دونویں نِکے ہُندے کجھ چِر اکٹھے مسیتے پڑھدے وی رہے سَن پر ایہہ اوس ویلے دی گل اے جدوں شیخ ہوراں نوں مسیتاں تکیاں دی چوکھی سہان ہُندی سی تے اوتھے دے مولوی ملوانیاں تے فقیراں درویشاں دی وی پچھان ہُندی سی ۔ اودوں تے اوہ مسیت دے مُلاں نوں آپ چنگیر وچ روٹی رکھ کے تے اُتوں پگ دے شملے نال ڈھک کے دین جاندے ہُندے سَن ۔ تے جدوں اوہناں دے جاتک دا سِر تتّا ہُندا سی تے اوہ اُچیچے بوڑھ والے تکیے دے سائیں کولوں اوہنوں پھوک مرواون جاندے ہُندے سَن ۔ پر اودوں تے شیخ ہوری نِرے مِٹی پُٹ اِی سَن نا ! ۔ پنجھی تیہہ کھوتے ، پنجھی تیہہ بورے ، مگر اِک دو کامے تے پنج چھ کہیاں دا ابڑے ۔ ایہہ شیخ ہوراں دی ساری مایہ سی ۔ تے کار روزگار ایہو سی بس پئی جے کسے مَلبہ چکانا ہووے تے اوس شیخ ہوراں نوں سَد گھلنا ۔ شیخ ہوراں نے کمیٹی دے داروغیاں نال ایسے لئی بنا کے رکھی ہوئی سی پئی اوہ ایہناں نوں مَلبہ ذرا سہج نال ہٹا لین دیندے سَن تے محلے والے دے مگروں لہہ جاندے سَن تے شیخ ہوری بھرتی دا

لوڑ وند گاھک لبھ کے اوہ مَلبہ اوتھے جا سٹدے سَن ۔ اِک تعلق توں مَلبہ چکدیاں تے دُوجے تھاں مَلبہ سٹدیاں شیخ ہوراں نوں دو ویلے دو مَنیاں تے ٹھیک جُڑ جاندیاں سَن پر اوہ سَارا دِن مِٹی نال مِٹی ہوئے رہندے سَن ۔ سِر وِچ مِٹی، داڑھی وِچ مِٹی، لِیڑیاں وِچ مِٹی، جُتی وِچ مِٹی تے اکھاں وِچ مِٹی۔ اوہناں دِناں وِچ تے اوہناں نوں اپنی عقل مَت وی مِٹی پئی جاپدی سی ۔ لوکی ایہناں نوں "شیخ مَلبہ" یاں "شیخ مِٹی پٹ" کرکے بلاندے ہُندے سَن ۔ ایہہ اودوں دی گل اے جدوں ایہناں مُنڈا مسیتے پڑھن بہایا سی تے مولوی ہوراں نوں آکھیا سی:" بزرگو اللہ دیو! میرے بَدے ہتھاں وَتے ویکھنا، ایس مُنڈے دی دُنیا سوارن جوگا تے نہیں۔ تسیں مہر کرکے ربّ دے پاسے لا کے ایہدا دِین اِی سَوار دیو ۔"

(۲)

فقیریے بھروپیے نے وی ایہناں ای دیہاڑیاں وِچ مُنڈا مسیتے پایا سی ۔ ایس طرح بھروپیے دا پُتر تے شیخ ہوراں دا پُتر کٹھے پڑھدے پڑھدے لنگوٹیے یار بن گئے ۔ مِئیں ہوراں جدکدی پڑھاندیاں پڑھاندیاں کِسے لوڑ ہتھوں اُٹھ کے مسیتوں جاندا تے بھروپیے دے پُتر ملنگی نے کُد کے اوہناں دی گدی تے جا بہنا ۔ مسیتے وَڑدیاں ای اِک تھڑا سی مِئیں ہوری اوس تھڑے تے گدی وچھا کے بہندے ہُندے سَن تے جُتیاں والی تھاں تے لمّی نڑی والا حُقّہ ٹکا کے پیندے رہندے سَن ۔ ایہناں دے مسیتوں نِکلدیاں اِی حُقّے دی

نَڈی کھبی کھاکھ وِچ یَکے سَجّے ہَتھ وچ کتاب پھڑ لیندی تے کھبّے ہتھ نال مِٹّیں ہوراں دا کھونڈ کھڑکانا تے گج کے آکھنا:
"سُنو اوئے حیوانو شیطانو! مُرلی دیو گا ھسڑو! جے تساں ڈیگروں اَگے اَگے سبق پانی یاد کر کے نہ سُنایا تے مَیں تُہانوں کن پھڑا کے ککڑ بنا دیناں اے۔ تے توں سُن اوئے مَلّے شیخ دیا پُترا! تے جے تینوں سبق نہ آیا تے میں تیرے پیو دا نکاح توڑ دیناں اے تے تیری ماں نال آپ نکاح پڑھا لیناں اے، نال حکم شرع شریف دے۔"
مُنڈیاں دیاں ایسی نقل تے ہس ہس کے وکھیاں ٹُٹ جانیاں تے مَلّے شیخ دے پُتر نے کھونڈا کھوہ کے ملنگی نوں مارن لئی نَسنا تے اوڑک آپ وی ہسدیاں ہسدیاں ڈِگ پینا۔

(۳)

پر پھیر اِکواری جویں مَلّے شیخ ہوراں دے دِن پھر گئے۔ آکھندے نیں کِتوں مِٹّی پٹدیاں یاں مَلبہ چکدیاں اوہناں نوں مُہراں دی بھری ہوئی دیگ لبھ پئی تے ایہناں وڈی حویلی مُل لے لئی تے نال اِک کپڑے دا کارخانہ لا لیا۔ جھٹ مُنڈے نوں مسیتوں اٹھا لیا تے انگریزی سکول گھل دِتا۔ پر نِکے ہُندیاں دا پیار کجھ اجیہا گوھڑا سی پئی شیخ ہوراں دے پُترنوں جد وی ویہل ہُندی سِدھا فقیریئے بھروپئیے دے گھر اپڑدا۔ بھروپیا کئی کئی دِن گھر نہیں سی وڑدا ہُندا۔ اوھدا کم اِک اجیہا سی۔ دو تویں یار اوھدیاں بھیس وٹان والیاں

چیزاں نال کھیڈ دے رہندے سن۔

چیزاں ولوں بھروپیے دی کوٹھڑی عجائب گھر دی نکو سی۔ کندھاں تے کِلّیاں نال آن۔ گِنت پوشاکاں ٹنگیاں ہوئیاں سن۔ سادھواں سنتاں دے گیری رنگے بانے، عالماں فاضلاں دے لمّے چوغے تے پگّڑ، گڈیاں دے بابواں، گاڈاں تے ٹکٹ ویکھن والیاں دے کوٹ تے پتلوناں، سپاہیاں تے تھانیداراں دیاں وردیاں، ڈاکٹراں دیاں ٹوپیاں تے بیگ، گڈیواناں دے سلوکے تے گجراں دیاں سلاریاں، شوقین گبھرواں دے لاچے تے صافے۔ وَنو وَن دیاں انگریزی تے دیسی ٹوپیاں، مٹیاراں دیاں قمیضاں، سلواراں تے دوپٹے۔ میماں دے گون تے ساٹے، کھترانیاں دے گھگھرے، پیرنیاں دیاں چولیاں تے لہنگے۔ کنجریاں دیاں پشوازاں، سادھواں دیاں جٹاں تے بابریاں، بُڈھیاں دیاں چِٹّیاں تے ادھکڑاں دیاں کوڑ بریاں داڑھیاں، جٹیاں دیاں پٹیاں تے شہرناں دیاں دو گُتّاں۔

شیشے دیاں الماریاں وِچ رنگا رنگ گہنے، موتیاں دیاں گانیاں، منکے تے تسبیاں۔ سُرخیاں پوڈراں دے ڈبّے، اُچے وِرلے تے موتیاں دے دانیاں وَرگے دنداں دے بیڑھ۔ اِک گُٹھے تیر کمان تے تلواراں، چابکاں، ہنٹر، کھونڈیاں، ڈانگاں تے پتلی چھمک ورگیاں کھونڈیاں۔

شیخ ہوراں دا پُتر ایس کوٹھڑی وچ وڑدیاں اِی اپنا آپ بھُل جاندا۔ کدی بگّی داڑھی لا کے بُڈھا ہڑا بن بہندا، کدی دو گُتاں والی مٹیار، کدی اوہ تے ملنگی چور سپاہی بن کے کھیڈ دے رہندے۔ ملنگی ہس کے آکھدا: بھیس وٹانا

سِکھناہے تے پہلوں کوئی مُرشد پھڑو۔

بِنا مُرشداں راہ نہ ہتھ آوے
دُدھاں باجھ نہ رِجھدی کھیر سائیں

ہور کسے نوں مُرشد نہیں بناوندے تے ساڈے اِی کھبّے گوڈے نوں ہتھ چا لاؤ تے پھیر جے تساڈا پیو وی تہانوں سہاں لوے تے اسیں پھیر کسی دا پُتر کیوں اکھوانا اے۔ شیخ دا پُتر ہسدا تے آہندا: "چل اوئے لپاٹیا حالی توں تے پیو کولوں کسب سِکھ کے پکّا ہوکے پھیر ہورناں دا وی گُرو بن لویں"۔

(۴)

اودھروں جدوں ملنگی دا پیو باھروں پرتیا تے اوس اپنے پُتر دے کھُلے ہڈ پیر ویکھ کے جاچ کیتی پئی ھُن اوہنوں پیو دادے دا کسب سکھان دا ویلا آ گیا اے تے مُڑ جاندی وار اوہ ایہنوں نال لے گیا۔

پیو پُتر چوکھا چِر پنڈ وِپنڈ تے شہر وشہر سارے دیس وچ بھوندے رہے تے ملنگی پیو دادے دا کسب سِکھدا وی رھیا تے تہاں لوکاں نوں اپنا کسب وکھاندا وی رھیا۔

اوڑک وطناں نوں پرتے تے اوھدے پیو آکھیا:

"اے پُتّر ھو جا تیار، ھُن تیری حیاتی دا سبھ توں اُچّا تے سبھ توں اَچرج ویلا آ گیا اے۔ جیہڑا کسب توں ایہنی محنت کرکے سِکھیا اے اوہ اپنے شہر

دے لوکاں نوں وی وکھاتاں جے لوک تیرے پیودادے نوں یاد کرن۔ بچڑا! یاد رکھیں بھروپ سبھ مالک دی لیلا اے پر جس کسے دے کسب نوں اوہدے اپنے شہر تے اوہدی اپنی جمن بھوں نے نہیں سلاہیا اوہ جیہا کسبی ہویا جیہا نہ ہویا۔ تے جس کسبی یاں کلاکار دے کسب تے کلا دا سواد اوہدے اپنے دیس دے وسنیکاں نوں آیا اے اوسے دے کسب تے کلا نوں رہندی دُنیا وی سلاہیا اے تے اوڑک اوسے دے سِر تے وڈیائی دا تاج ٹکایا اے۔ جیوہ وچ مور نچدا کس ڈِٹھا اے پُترا! اُٹھ تے اپنے شہر والیاں نوں ذرا اپنے کسب وَل جھاتی پوا دے۔ پردیسیاں نوں خوش کر دا آیا ایں، ہُن ذرا اپنیاں دا وی رُوح راضی کر دے۔ اُٹھ جوانیاں ماشیں۔"

(۵)

ملنگی اپنا کسب وکھان دی تیاری وچ سی پئی شیخ ہوراں دے پُتر نال میل ہو گیا۔ پرانا یار مِل کے پھُل وانگوں کھِڑ پیا، تے آکھیا: "دس بھائی! ساڈے لئی کیہ ڈھو آ لیایا ایں؟" ملنگی آکھیا: "شیخ جی! کسبی کول اوہدے کسب توں وَدھ ہور کیہ ڈھو آ ہونا اے۔ اَجدی رات وِچ اے کل چن چڑھیا تے کُل عالم ویکھ لوے گا۔" تے نالے اوس دی گلھ تے نِکی جیہی چونڈھی وڈھ کے آکھیا: "نالے شیخ جی! شاگرد ہونا جے تاں لڈواں دا تھال بنے تے پگ دو وَٹے تیار رکھنا۔" شیخ ہوراں دے پُتر نے آکھیا: "بس اوئے وڈیا اُستادا! ذات دی کوھڑ کِرلی

تے شتیراں نوں جَپّھے۔ توں دونہہ چوّنہہ ورھیاں وچ کیہ سکھ آیا ایں اوئے جے استاد بنن دا چاء چڑھیا ای۔ اسیں انگریزی سکولاں دے چنڈے ہوئے آں کملیا! تے شیخ ہوراں دے کلّے پُتر آں۔ اسیں اپنے پچھوں اپنے ورگا سکے پیو دے گھر نہیں جمن دِتا۔ تے توں کیہڑے باغ دی مُولی ایں؟ تے کیہڑی بیلی دا باتھو ایں؟ لے آیا اے ساڈا اُستاد بنن۔ بھلا وکھا تے سہی کیہ کاریگری اے تیرے وِچ، کیہ گُن اے تیری کلا وچ؟ کیہڑے موتی نیں تیرے پلّے؟"

(۶)

اگلے دیہاڑے شہر دے لوکاں نے ڈِٹھا اِک سُندر جیہا گبھرُو اے جیہدے متھے حسن دی لاٹ پئی ڈلھکدی اے، جیہدیاں مستانیاں اکھاں وچ اوہ جادو اے پئی جِدھر ویہندا اے اِکوار تے کلیجہ کڈھ لے جاندا اے۔ کدی بے دھیانا مسکائے تے اوہدے موتیاں دے داݨیاں ورگے دنداں چوں بجلی دا لشکارا پیندا اے۔ کالی رات ورگیاں زُلفاں نوں اِک ہِکے جیہے جھٹکے نال متھیوں ہٹاوندا اے تے اِنج جاپدا اے جِویں کالی گھٹ وچوں چن نے سینت ماری ہووے۔ کھلے ہتھ پیر قد سرو دا بوٹا، چال چکور ورگی۔ پر ایہہ گل ویکھن والیاں دا سینہ پئی سلّدی اے پئی ایس سوہݨے جوان نوں اپنے تن من دی کوئی سُرت نہیں۔ وچارا کِسے سوہݨے دی گُجھی سٹ ہتھوں ہوش بھلا بیٹھا اے۔ ماپیاں دا لاڈلا پُت جاپدا اے، جے ایناں ابڈی سوہݨی پوشاک دوالے پوائی اے۔ سارے

چَم دی چانی جُتی توں لیکے سِر دے پٹکے توڑی ساری پوشاک ریشمی اے۔ سِر تے بنارسی پٹکا، دوالے ریشمی قمیض تے اُتے زری دی واسکٹ۔ گل وچ تِن لڑا کینٹھا تے تیڑ فیروزی رنگ دا لاچا، جیہدی گِٹھ گِٹھ چوڑی کنی گِٹیاں توں تھلے پئی پَیندی اے۔ پَر ہائے ایہنوں کِسے شے دی سُرت نہیں۔ جے سُرت ہُندی تے راج کردا؟ کِسے ہاسے نال آکھیا: "تُہاڈی واسکٹ کیا سوہنی اے، ایہہ سانوں چا دیو" تے سوہنی دا ناں کنّیں پَیندیاں ای اوہ نہال ہو گیا: "سوہنی دے ناں توں ساڈی جِند قربان اے جی! ایہہ لوو" تے اوس بلیڈ لیکے جھر جھر کرکے زری دی واسکٹ دا اک پیس کٹ کے ہتھ پھڑایا۔ کِسے آکھیا: "تُہاڈی جُتی بڑی سوہنی اے۔" اوس پَیروں لاہ کے اکھاں نوں لائی تے آکھیا: "جے ایہہ سوہنی اے تے مَیں ایہنوں پَیریں نہیں پا سکدا، مَیں سوہنی دی ایہہ ہتک نہیں کر سکدا۔" تے نال ہُوکا بھر کے رو پیا تے اجیہی دِل ہِلا دین والی سُر نال گاون لگا پئی سُنکے کندھاں وی کنب گئیاں:

ساڈے چَم دیاں جُتیاں کرے کوئی
جیہڑا گیاں نوں موڑ لے آوندا اِے

تے جُتی نوں سوہنی آکھن والے دے مگر بھج کے جُتی اوہنوں چا پھڑائی تے آپ چُنگیاں ماردا شہر دے دوجے بنّے چلا گیا۔ درد نال "میل سائیاں میل سائیاں" پکاردا شہر دے بازاراں تے گلیاں دی مِٹی چھانن لگا۔ کوئی کجھ آکھے، کوئی کجھ آکھے۔ اوس کِسے دی نہیں سُنی۔ بیٹھا اے تے بیٹھا اِی رہیا اے، ویہندا اے تے ویہندا ای رہیا اے۔ روندا اے تے روندا اِی جاندا اے۔ ایہدی صورت، ایہدی جوانی تے ایس حال نوں ویکھ کے ہر پاسے

لوک ایہہ آہندے سُݨیندے نیں پئی ”یارو جیہدا اجیہا چَن پُتر سودائی ہوگیا اے اوہ ماں کیویں جیوندی ہووے گی؟“۔ کوئی اِنج آہندی اے: ”جیہدا اجیہا بھرا ہوش سُرت بھلا بَیٹھا اے اوس بَھیݨ دا کیہ حال ہووے گا؟“۔ کوئی آکھے: ”جے اوہ سوہݨی کدی ایس حال وچ ویکھ لوے تے ہِیر وانگوں کجھ کھا کے مَر جاوے“۔ جِنّے مُونہہ اونیاں گلاّں۔ پر اوس کِسے دی گل وَل دھیان نہیں کیتا۔ اوہ دیوانہ مستانہ اِک اَٹھوارا شہر وِچ پھردا رہیا، کِسے اوہدا اَنت نہ پایا۔ پر سَبھے ویکھ کے ہائے ہائے اِی کردے رہے۔

(۷)

اوہ مستانہ اَچݨ چیتی کِسے دا وَل مُونہہ کر گیا تے شہر وچ اِک نواں چَن چڑھ پیا۔ چِٹی دُدھ وَرگی پوشاک وچ اِک مٹیار نرس گھرو گھری پھرن لگی۔ اوہدا رنگ کنک وَنّا نہ ہوندا تے لوک ایہنوں خاص ولایتی سمجھدے۔ پر اوہدے نَیݨ مولے تے گلہاں دے تتولے ایہنوں صاف دیسی پئے دسدے سَن۔ اُنج اوہدی بول چال توں پتہ لگدا سی پئی اوہ کِسے ولایتی ہسپتال وچ کم سِکھدی رہی اے۔ ایہہ ایاݨیاں دیاں اُبلیاں ہویاں اکھاں بورک دے کوسے پانی نال دھو کے گُکریاں تے پنسلین دی مَلہم اجیہے کُولے ہتھاں نال لاندی پئی چپلاندے بال اوہدی گودی وچ اِی سَوں جاندے گندے پھٹاں نوں اجیہے سچج نال دھوندی پئی دھوندیاں ساری پیڑ مٹھی ہو جاندی تے تڑفدیاں نوں سُکھ دا ساہ آوݨ لگ پَیندا۔ لوکی آہندے سَن رَب نے ایہہ رحمت دا فرشتہ خاص کرم نال گھل دِتا اے۔ اوہ اکھاں مٹکاوندی، گُٹکدی جس پاسیوں لنگھ جاندی

ٹھوکیاںہی دی تھاں ہاسے کھلار دیندی۔ اوھدے بیگ وچ تاپ دیاں گولیاں، کھنگھ دیاں پُڑیاں، پھٹّاں دیاں مُلمم پٹیاں، ھر روگ دا دارُو سی۔ تے ادھا دُکھ تے اوھنوں ویکھیاں اِی کٹیا جاندا سی۔ جدوں اوہ پیار نال آھندی سی: "دیکو دیری ناہیں لگنا، تم ابھی اچھا ہوتا" تے روگیاں نوں اپنا روگ نسدا جاپدا سی۔ کوئی وَڈ وڈیری اوھنوں دُعا دیندی سی:" جیوندی رہویں، رب بھاگ لاوی، سِر دا سائیں جیوی۔ ستّاں پُتراں دے مُونہہ دھوویں" تے اوہ ہسدی ہسدی لال ہو جاندی سی۔ تے آھندی سی:" اماں! "سِر دا سائیں" کیا ہوتا ہے؟" تے نال دیاں مائی نوں دسدیاں سن: بے بے حالی تے مِس صاحب دا ویاہ وی نہیں ہویا۔ تے زنانیاں وچ ڈاھڈی کِھلی مَچ جاندی سی۔ دونہہ چَونہہ دِناں وچ ای ایہہ مِس ہر گھر دی جانُو تے ہر سوانی دی سہیلی بَن گئی سی۔ تے ھُن ہر گھر وچ ایہدی اڈیک رہندی سی۔

(۸)

ایہہ ہر کلیجے دی ٹھنڈ تے سبھناں اکھاں دا چانن مِس نظراں توں لانبھے ہوئی تے شہر دے نویں کوتوال صاحب دا پہرہ آ گیا۔ ایہناں آوندیاں اِی ہنٹر ہلار ہلار کے سڑکاں توں ساریاں چھابڑیاں چکا دِتیاں۔ تھڑے تے ودھا پچھانہہ ہٹا دِتے۔ کُوڑے دے ڈھیر چکا دِتے۔ شہر دی اجیہی صفائی کرائی پئی کِتے مکھی اُڈن جوگی نہ رہی۔ حد توں وَدھ ڈھول ڈھمکّا، رَولا گولا مکا دِتا۔ چوراں اُچکیاں، نوسربازاں، کھیسے کٹاں نوں نُکرے لا دِتا۔ ایہہ نہیں پئی اوس مار کٹائی کیتی ہووے۔ رَب وَلوں ای لوکاں تے اوھدا رعب بہے گیا سی۔ اُچا لمّا چنگا نِگّر جَنا سی۔ پروردی نال تے اوھدے

جُسّے دی جھال نہیں سی جھلی جاندی۔ تے جدوں اوہ بازار وچ کھلو کے لوکاں نوں سمجھاوندا سی پئی ایہہ کُھلیاں تے دوکاں توں ہٹا سڑکاں تہاڈے اپنے اِی فائدے لئی نہیں۔ بُستے ڈھول ڈھمکے تے رَولے گَولے نال تہاڈے اپنے سُکھ وچ فرق پَیندا اے — لٹوراں لفنگیاں دے گلیاں بازاراں وچ کھلو رہن یاں بہہ رہن نال بھلے ماناں تے دھیاں بھیناں دے ٹُرن پھرن وچ رکاوٹ پَیندی اے، تے ڈرنالوں بُستی اوہدی عِزت لوکاں دے دِلاں وچ پے جاندی سی۔ مُکدی گل ایہہ وے پئی جد دا ایس نویں افسر دا پھیرا ٹورا گلیاں بازاراں وچ ہویا سی ہر پاسے چُپ چان تے امن امان ہو گیا سی۔ لوکاں نوں اِنج جاپدا سی پئی کِتے ذرا وی کوئی کوَاھری گل ہوئی اوہ ہِٹ سدیاں اپڑ جاوے گا۔ اُنج اوہ کِسے نال ودھیک گل نہیں سی کردا۔ ہاں جِتھے لوڑ پوے گج کے اَپڑدا سی۔ آھندا سی: "چنگے حاکم نرو ئے دنداں وانگوں ہوندے نیں۔ کھَوِیاں تے پِیڈیاں نوں پیہہ سٹن لئی ہر ویلے تیار۔ پر مُونہہ نوں بتّیاں دے ہوندیاں ہویاں وی کوئی اوکھیائی نہ ہووے۔ بھیڑا تے روگی دند اک وی ہووے، اوھدے توں کم تے نہیں ہوندا سگوں اوہ مُونہہ پیڑ دا کارن بن جاندا اے تے سارے جُسّے نوں روگی کر چھڈدا اے۔"

(٩)

اودوں پچھے شہر دے با تصویر اٹھوارے نے "مستانے گبھرو" "ترس وند نرس" تے "پسریسد ا دکوتوال" دیاں تصویراں باھر لے صفحے تے چھاپیاں۔ تے چوکھٹے وچ فقیریے بھرو پیے دے پُتر ملنگی دی پورے قد دی فوٹو چھاپ کے لکھیا: "ملنگی" بھروپ دی کلا دا کسبی اے

تے اجیہے کسبی ساڈے اپنے دیس وچ کیہہ باہر دے دیساں وچ وی وِرلے اِی ہون گے۔" دوجے اخباراں بھروپ دی کلا اُتے مضمون چھاپے۔ تے ملنگی دی کلا، اوہدے پیو تے ہورناں کسبیاں دی کلا نال ٹکرا کے ملنگی نوں "وڈا کلا کار" تے "ڈاڈھا سُچجا کسبی" لکھیا۔

ھُن تے ہر پاسے ملنگی دی چڑھ مچ گئی۔ جتھے ویکھو لوک اوسے دیاں کہانیاں پاندے سن تے اوہدے پیو نوں ودھائیاں لیندیاں ویہل نہیں سی مِلدی۔ پُھلاں دے ھار تے اِک پاسے پچھان والیاں نے پیو پُتراں نوں نوٹاں دے ھاراں نال لَد دِتا۔

ملنگی نوٹاں دے ھار گل وچ پا کے تے اخباراں دے پرچے ہتھ وچ پھڑ کے چائیں چائیں اپنے یار شیخ ہوراں دے پُتر نوں مِلن گیا۔ دونویں بیلی اکٹھے ہوئے تے ملنگی نے آکھیا: "تے نالے لیا ھُن پگ دوپٹہ تے لڈوواں دا تھال تینوں شاگرد کریئے۔" شیخ ہوراں دے پُتر نے ھس کے آکھیا: "کاھلا نہ پو بیلیا! پِڑ دا گھٹّا تے بہہ لین دے۔ خبرے گھٹّا بہندیاں پِڑ دی وچّوں کوئی تیتھوں وی وَڈّا گُرز بند پہلوان چھالاں ماردا نِکل آوے۔"

ملنگی آکھیا: گُرز بند پہلوان سَو واری نِکلن گے شیخ جی! پر بھروپ دا کسبی ساتھوں وَدھ نہ نِکلے گا۔ ایہہ اسیں تہانوں دَس چھڈنے آں۔" شیخ ہوراں دے پُتر نے پھیر ہس کے آکھیا: "بُہتیاں پھڑاں نہ ماراوئے باشیا! ایتھے بھلیو بھلی پئی اے۔ ایس زِمیں نوں واہندا جگ تھکا، ایتھے ہو چکے وَڈّے کارِندے نیں۔"

ملنگی آکھیا:

جب تک نہ دیکھوں اَپنی نیناں
تب تک نہ مانوں گُرو کی کہنا

(۱۰)

دب دکھے ایہہ کرماں والا شہر سدا توں گُناں دا گُتھلا اے۔ مداری
دے پٹارے وانگوں ایہدے وچوں نِت نویاں تے اچرج چیزاں
نِکلدیاں اِی رہندیاں نیں۔ بھروپ دے سانگاں دا رَولا گولا مٹھا ہویا
تے کمیٹی دیاں چوناں دے ڈھول وج گئے۔ ہر پاسے گہما گہمی ہو گئی
بندے بندے جیڈے پوسٹراں نال کندھاں کالیاں ہو گئیاں۔ ہر پاسے
جلسے ہون تے جلوس نِکلن لگ پے۔ نکارے مُنڈیاں دی سُنی گئی۔ اِک اِک
ڈھائی نوں بوری بوری باداماں دی تے مَن مَن چینی دا جُڑ گیا پئی خوب ڈنڈ
بیٹھکاں کڈھو تے جان بناؤ تے اُمیدواراں دا ناں لے لے کے رَولا پاؤ۔
تے جیہڑا اوہدے اشتہاراں پوسٹراں نوں پاڑے اوہدا نشنگ سِر
جھسوناں۔ جے مُڑ کسے نوں ایہہ کم کرن دی دِڑھتا نہ رہوے۔ سچی
گل ایہہ وے پئی ایس کرماں والے شہر وچ چوناں دے اشتہار پوسٹر
کندھ نال لان دا سدّے ای فائدہ اے جے پہلاں ایہناں نوں ویریاں
دے ہتھوں بچاون لئی بندیاں دی واڑ کر لئی جاوے۔ نہیں تے اِک
پاسیوں اِشتہار لاندے جاوو، دوجے پاسیوں دوجے دھڑے دے لفنگے
ایہناں نوں پاڑ پاڑ کے لیراں کیتی جان گے۔ تے ہُن شہر وچ ہر امیدوار
دے کامے تے حمایتی ہَرل ہَرل کردے پھردے سن۔ جس بادام گھوٹ
کے پیتے ہون اوہدی آواز وی کراری نِکلدی اے۔ ایس لئی جلسے
جلوساں وچ کڑاکے دار نعرے لگدے سن۔ تے لوک جیہدا کھاندے سن
اوہدے لئی کرلاندے سن۔ اوڑک ایہہ شہر تاں سی۔ جتھے چوناں
دے ہوڑ گھول گھلّے ہوندے سن اوتھے چوناں ویلے کوئی نہ کوئی وڈا
سوال لوک بھلیائی دا وی اگے آ ای جاندا سی۔ تے لوک اوہدے
بارے وچ ہر تھاں بڑے کاہلے پے پے کے سوچدے تے تتّے ہو ہو کے

گلاں کر دے سن۔

(۱۱)

پر ایس ویلے سبھ توں تتیاں تے کاھلیاں گلاں وڈّی حویلی والے شیخ ہوراں دے بارے وچ کر دے سن۔ اُنج جد دی رَب نے ایہناں نوں مایا ٹکوائی سی اودوں دا اِی عاماں لوکاں تے شیخ ہوراں وچ وِتھ وِتکرا ودھ گیا سی تے نہ لوک اوہناں نوں اپنے وچوں جاندے سن تے نہ ہُن شیخ ہوری اِی اوہناں نوں بندے جُوں سمجھدے سن۔ پر جدوں دا شیخ ہوری بدروں دا پانی شہر وچ دی لنگھا کے اپنیاں پیلیاں وچ پاون تے اڑ کھلوتے سن۔ لوکاں نال ایہناں دا دُکھ چوکھا ودھ گیا سی۔ اُنج تے ایہہ بدروں لالیاں دے ویلے دی ایتھے ای پئی وگدی سی۔ تے اوہدا گندا پانی چراں توں ایہناں پیلیاں نوں لگدا آوندا سی تے شیخ ہوراں لالیاں کولوں ایہہ پیلیاں بدروں دے پانی کارن اِی چوکھا مُل دے کے لئیاں سن تے ایہناں وچ بےبہاری ترکاری ٹوکریاں مُونہیں ہوندی سی، جیہدے نال شیخ ہوری دِلو دِن موٹے ہوندے جاندے سن۔ پر لالے لوکاں کولوں پرچیاں تے نہیں سن نا منگدے۔ اوہ چوناں ویلے لوکاں نوں ایہہ تے نہیں سن نا آکھدے پئی اسیں تہاڈے چاکر آں، ہتھ بدھے بردے آں۔ تے تہاڈی سیوا لئی کمیٹی دی ممبری لوڑنے آں۔ ایس واسطے پلیوں خرچ کر کے اِک پردیسی سیانے کولوں ایہہ منصوبہ بنوایا سی پئی ایہہ بدروں شہر دے اندروں پُور دِتی جاوے تے اوہدی تھاں بازار نوں کُھلیاں کر کے توڑو توڑی دُکھ تے لم سلمّی ہری ٹکوڑی تیار کیتی جاوے۔ تے شہر دا گندا پانی وَنڈ کے چوِیں پاسیں کڈھیا جاوے۔

تے اگے جا کے اوھنوں نُک نہر وچ پا دِتا جاوے - ایہہ دے نال شہر دے حُسن وچ تے وادھا ضرور ہو جانا سی تے بدروں دے پوریاں شہرداراں دی جان بھنکدیاں مکھیاں تے مچھراں توں وی چھُٹ جانی سی- پر شیخ ہوراں دیاں پیلیاں بدروں دے کالے تے بو والے پانی توں تریاہیاں رہ جانیاں سن تے اوھناں وچوں گھڑے گھڑے جیڈ ے حلوے کدُو تے چھج چھج جیڈ ے گوبھی دے پھُل نہیں سَن نِکلنے تے شیخ ہوراں نوں ہزاراں دا گھاٹا پَینا سی- ایسی لئی شیخ ہوری کِسے دی گل نہیں سَن سُندے- تے ساریاں نوں اوھناں دی گل سُننی پَیندی سی- کیوں جے اوہ شہر دی کمیٹی دے پردھان سَن تے پردھان ہوراں دی مرضی بِنا بَدروں تے اِک بَنّے رہی کسے توں کمیٹی دی کُوڑا لے جان والی کھوتی دا مُونہہ وی دوجے بَنّے نہیں سی موڑیا جاندا - پر ایہناں چوناں وچ وی شیخ ہوری کمیٹی دی مِمبری دے امیدوار سن - تے جے اوہ ممبر چُنے جان تے مُڑ اوھناں دا پردھان ہونا وی وَٹ تے پیا سی-

(۱۲)

پر لوک وَدھ وَدھ کے پے آھندے سَن: "مَلبے شیخ" نوں ممبر بنانا بدروں دی حیاتی نوں لمیاد کون دے برابر اے- بولن والے تے لِکھن والے مَلبے شیخ تے بدروں دے وِچکار رنگ رنگ دیاں سانجھاں کڈھ کڈھ کے لیاوندے سَن- تے جلسے جلوساں وچ سبھ نوں سناوندے تے ہساوندے سَن - تے ھُن ہولی ہولی سارا شہر ایس ایس گل تے اکٹھا ہو گیا سی پئی ایہہ بدروں تے ملبہ شیخ اکٹھے اِی مگروں لہن گے- ایہناں اَڈو اَڈ مگروں نہیں لہنا - پر ہو سوال

دی اک اَوکھی گھاٹی وی ہوندی اے ۔ گلاں کرن والے تے بڑے سن پر اگے ودھ کے شیخ ہوراں دا راہ ڈکن والا کوئی نہیں سی ۔ اِنج جاپدا سی ایڈا سُورما شہر وچ ماں نے نہیں سی جمیا ، جیہڑا اگانہہ ودھ کے ممبری لئی شیخ ہوراں نال ٹکر لوے تے مُڑ اوہناں دی تھاں آپ شہر دا پردھان بن کے بہوے ۔

(۱۳)

آھندے نیں : سَو جنے دی لکڑی تے اک جنے دا بوجھ ۔ ایس اوکڑ وچ سبھ دی صلاح لین لئی شہر داراں نے اک جلسہ سدیا ۔ جدوں سبھ تھاؤں تھائیں بہہ گئے تے ہر پاسے چُپ چاں ہوگئی تے اک سیانے نے کھلو کے آکھیا : " سجنو تے بھراؤ ! ایس بدروں دا کالا چکڑ ساڈے شہر دے متھے تے کالک دا ٹِکا اے ۔ جد تیک ایہہ بیماری دی نیں ساڈے شہر وچ وگدی رہوے گی ساڈی جان ڈاکی ، ماتا تے پھوڑے ورگے روگاں تے بھنکدیاں مکھیاں دی ہینگ توں کدی نیں چُھٹنی ۔ تے جد تیک وڈی حویلی والے وڈے شیخ ہوری ساڈے شہر دے پردھان رہن گے ایس بدروں نوں پُورن دا کوئی جتن نہیں ہونا ۔ انج جاپدا پئی شیخ ہوری تے بدروں اکٹھے اِی رہن گے تے اکٹھے اِی جان گے ۔ ہے کوئی مائی دا لال ؟ جیہڑا شیخ ہوراں نال ٹکر لوے ۔ تے بھانویں اوہدا اجھ رہوے ، بھانویں نہ رہوے ۔ پر اک واری شیخ ہوراں نوں پتہ لگ جاوے پئی شہر دے متھیوں کالک دا دھبا دھون والے ودیام وی ایتھے وسدے نیں ۔ "

بولن والا بول کے بہہ گیا تے ہر پاسے قبرستان دی چُپ ورت گئی ۔ اِنج جاپدا سی جیویں کسے وچ بولن دی آنگس نہیں رہی ۔

سبھ نوں سپ لڑ گیا ہووے۔ بٹ بٹ اِک دوجے دا مونہہ پے تکدے سن۔ تاہیوں جے اِک پاسیوں لوکی اچن چیتی اُٹھ کھلوتے تے اِک گبھرو واسطے راہ بنان لگے۔ شیخ ہوراں دا پتر اگے ودھیا تے آکھن لگا: "میرے بزرگو تے میرے بھراؤ! میں کوئی لمی چوڑی تقریر کرن نہیں آیا۔ نہ مینوں تقریراں دا ول آوندا اے۔ میں تے سدھا پدھرا کم کرن والا بندہ واں۔ میں آپ بڑے چراں توں بدروں دے سوال تے سوچ وچار کردا ساں پر مینوں راہ نہیں سی لبھدا۔ اج تہاڈیاں گلاں نے راہ وکھا دِتا اے۔ میریاں اکھاں اگوں سبھ اوہلے دور ہو گئے نیں تے ہُن مینوں ہر پاسے چانن دِسن لگ پیا اے۔ میں بہتیاں گلاں کیتیاں بنا تہانوں دس دینا واں پئی میں کیہ کجھ سوچیا اے۔ میں سوچیا اے پئی بھانویں شیخ ہوری میرے پیو نیں۔ مینوں ایہناں جمیا جایا اے، پالیا اے، پڑھایا اے تے چنگے گھر ویاہیا اے۔ پر اوڑک ایہہ شہر وی تے میرا کجھ لگدا اے جیویں شیخ ہوری میرے پیو نیں تے میرے مان تے میری سیوا دے حقدار نیں۔ ایویں ای ایہہ شہر وی تے میری ماں اے، جیہدا اَنّ کھا کے، جیہدا پانی پی کے، جیہدی ہوا وچ ساہ لے کے تے جیہدی ہِک تے دھمالاں پا کے میں گبھرو ہویاں۔ اوہدا وی میرے اُتے کوئی حق اے۔ میں اپنی ایس ماں دے مُنہیوں کالک دا دھبہ لاہواں گا تے ایہدی ہِک توں ایس بدروں دی گندگی نوں پرے سٹ وکھاواں گا۔ بھانویں ایہدے لئی مینوں اپنے سکّے پیو دی ہِک توں دی ہو کے لنگھنا پوے۔"

شیخ ہوراں دے پتر دیاں ایہہ گلاں سُن کے لوکاں دا جو حال ہویا ایہدا بیان لِکھنوں پڑھنوں باہر اے۔ مُکدی گل ایہہ

وے پئی لوک خوشی تے حیرانی نال پاگل ہو گئے۔شیخ ہوراں دے پُتر نوں دھنگاڑے چُک کے شہر دیاں گلیاں بازاراں وچ لئی پھرے۔تے سارا شہر

ملبہ شیخ ...... مگروں لہوے

اوہدا پُتر ...... جیوندا رہوے

دے نعریاں نال دِتے راتیں گونجن لگ پیا۔تے اوس ویلے تیک گونجدا ای رہیا جد تیک ملبے شیخ ہوراں دی تھاں اوہناں دا پُتر پہلاں مِمبر تے پھیر پردھان نہ بن گیا۔

(۱۴)

ھُن لوک اڈیکدے سَن پئی کدوں کمیٹی دے بندے کہیاں ٹوکریاں لے کے آوندے نیں تے کدوں بدروں دے پُورن دا کم چھوہیا جاندا اے۔شیخ ہوراں دا پُتر چوناں دے ویلے پیو دے گھر نوں چھڈ کے اپنے سوہریاں ولے آ رہیا سی۔لوکی آہندے سَن ایہہ بدروں پیو پُتر دے وچکار اک کھاڑی بن گئی اے، جیہڑی بنگال دی کھاڑی وانگوں کدی پُوری نہیں جاتی۔پر اوڑک اوہناں ڈٹھا پئی لوک بھلیائی دے سوال سکے ساکاں دی آپس وچ مِہر محبت نوں ہمیشاں لئی نہیں مکا سکدے تے نہ اجیہی گل بھلیاں نوں سوہندی اے۔

بجھ چر پچھوں لوکاں سُنیا پئی شیخ ہوراں دا پُتر پرھاں ہوندیاں ای پھیر ٹبر ٹور سنے حویلی وچ اِی آ رہیا اے۔پر لوک اڈیکدے ای رہے، اڈیکدے اِی رہے پئی کدوں کمیٹی دے بندے آوندے نیں تے بدروں دے پُورن دا کم چھوہیا جاندا اے۔

سبھ توں بُہتی چنتا اوھدے یار ملنگی نوں سی جیہڑا ودھ وَدھ کے ہِک تے ہتھ ماردا سی تے لوکاں نوں آہندا سی "ویکھیا جے چنگیاں وچوں مندے تے مندیاں وچوں چنگے ہمیشہ ھُندے آئے نیں ـ میرا یار وڈے شیخ دے سارے دھوتے دھووے گا۔ پیو نے شہر نال جو دغا کمایا اے پُتر اوھدا سارا بدلہ لاہ دیوے گا۔ بدروں نوں ہٹا کے شہر نوں شیشے وانگوں صاف کر دیوے گا۔ بھانویں ایسے کارن اوھنوں سِر دینا پوے تے بھانویں ایس کم لئی اوھنوں بُڈھے پیو دی ہِک توں لنگھ کے جانا پوے۔"

پر جدوں اڈیک اڈیک کے سبھ لوک پھاوے ہو گئے تے بدروں نوں پُورن دا کوئی جتن نہ ہویا۔ ملنگی آپ وی کاھلا پے گیا۔ اوڑک شیخ ہوراں دے پُتر نوں مِلن گیا۔ چپڑاسی نے اوھنوں اندر لنگھایا تے شیخ ہوراں دا پُتر پردھان دی کُرسی تے بیٹھا سی۔ پر اج ملنگی ہسدیاں ہسدیاں اپنے یار دے متھے نہ لگا۔ بہندیاں ای پُچھن "سبھ توں پہلاں مینوں ایہہ دس پئی بدروں پُورن دا اقرار ھُندیاں نیک کیوں پُورا نہیں ہویا؟"

شیخ ہوراں دا پُتر کُرسی توں اُٹھ کے اوھدے نیڑے ہو گیا۔ کنّوں پھڑ کے اوھنوں اُتانہہ اُٹھایا تے اوھدی ٹھوڈی ہیٹھاں انگوٹھے دی ھُج دے کے اوھدیاں اکھاں اپنیاں اکھاں وَلّے کر دیاں ہویاں آکھیا:

"اوئے فقیر یے باشے دیا پُترا! ڈِٹھا ای بھروپیا؟"

چھتّر

چنگے عتباری بندیاں توں پتہ لگا پئی استاد ہوری اچرج استھان دے پنڈ دے پین والے نیں ۔ پر جدوں استاد ہوراں توں پچھیا تے اکا مکر گئے، پیراں تے پانی نہ پین دین ۔ اوڑک پاسپورٹ دے دفتروں استاد ہوراں دی چوری پھڑی گئی تے اساں ہتھ بنھ کے آکھیا: "استاد جی! ایس پنڈ دے وچ سانوں وی نال لے لوؤ تے ساڈے کولوں بھانویں ایہدے بدلے جج دا ثواب لے لینا" آکھن لگے: "نہ بھائی نہ، میں اکلّا ای پنڈ دے پواں گا۔ کوئی دوجا میرے نال ٹُردا ہووے تے میری طبیعت ڈاڈھی کاہلی تے سوڑی پیندی اے۔ مینوں انج جاپدا اے پئی پنڈ دے پیندیاں میں بدو بدی اک بھار اپنی کنڈ تے چا لیا اے ۔ بھئی میرا تیرا اقرار ہویا جدوں گھر بوہڑاں گا، جو کجھ ڈٹھا اے تینوں کھول کھول کے سنا دیاں گا تے جے تیری اچھیا ہووے تے میں جو کجھ آکھاں گا اوہ کاغذ تے وی اتار لویں۔"

اصل وچ میرے استاد دے نال جان لئی کھیہڑے پین دے دو کارن سن ۔ اک تے ایہہ پئی اچرج استھان دے ناں توں ای آس ہندی سی پئی اوتھے اچرج چیزاں تے اچرج نظارے ویکھن وچ آون گے ۔ دوجا کارن ایہہ سی پئی سانوں استاد دی سوچ سمجھ اچی مت سدھ تے گل گل دی تہہ نوں اپڑن دی وادی دا چنگی طرح پتہ سی تے سانوں امید سی پئی استاد دی تکھی نگاہ اک اک ٹھوارے وچ اوہ کجھ ویکھ لوے گی تے سانوں وی وکھاوے گی،

جو دو وچ سیلانی مہینیاں تے وَرھیاں دی بجھ نس نال وی نہ ویکھ سکن۔ پر سانوں اُستاد ہوراں دے اَڑیل سبھا دا وی چوکھا پتہ سی۔ اوہ اصیل کُکڑ دی اِکولت وانگوں اِک واری نہ کرلین تے مُڑ کدی ہاں نہیں سن کردے۔ ایس واسطے اسیں صبر شُکر کر کے بہہ گئے پئی استاد ہوری آون تے اوہناں دے مَن نوں موہن والے پَینڈے دی کہانی اوہناں دے اپنے مونہوں سُنیئے ـــ ایس لئی جدوں اوہ پچھانہہ پَرتے اسیں اوہناں دی اگوائی لئی ڈھوئے لیکے اَگلواندی گئے تے قدمیں لگ گئے۔ اساں استاد ہوراں دے پَرت کے آون تے اینی خوشی کر چھڈی پئی استاد ہوری کنّو کن راضی ہوگئے۔ بندے بڑے سیانے تے ویلے دی سِہاݨ پچھاݨ والے نیں۔ جھٹ آکھن لگے: "مینوں پتہ اے بھائی! میری اگوائی دے اینے جتن تے اینے اُچیچ کیوں ہو رہے نیں۔ تینوں ساڈے پینڈے دی کہانی سُنن دا لوبھ اے تے میں آپنے بول بچن نوں چنگی طرح پُورا کراں گا تے کوئی آس نہ توڑاں گا۔ تُوں جیہڑا صبر کیتی بیٹھا رہیا ایں مینوں اوہدی قدر اے، تے توں جیہڑی میری اُڈیک رکھی اے میں اوہدی صلاحنا کراں گا۔ آبہہ جا تینوں میں اپنے پینڈے دی پہلی کہانی ہُنے سُنا دیناں ـــ ایس پَینڈے وچ جیہڑی پہلی اَچرج شئے میں ڈِٹھی اے اوہ اک چھتّر سی تے اینج سمجھو میری کہانی دا سرناواں "چھتّر" اے۔ اصل وچ اَچرج تھاں وچ جنیاں چیزاں میں ڈِٹھیاں نیں اوہناں وچوں ایس چھتر نے میرے دِل تے بہتا اَثر کیتا اے تے ہُݨ میں پینڈے دیاں اوکڑاں تے اَوکھتاں بھُل کے اپنے ٹکانے تے آرام نال آبیٹھاں۔ اوس چھتر دا دھیان آوندیاں ای میرے جُثے تے کمبنی چھِڑ جاندی اے تے مینوں تریلیاں آون لگ پیندیاں نیں"ـــ مینوں سوچ آئی ہووے نہ ہووے اُستاد ہوراں اپنے بھیڑے سبھا ہتھوں خواہ مخواہ کسے دے معاملے وچ ٹنگ اڑائی اے تے پردیس وچ

ایہناں نال کوئی چھتر پولا ہویا اے۔ پر ایہناں دی کہانی نوں کاغذ اُتے اتارن دا اجیہا شوق سی پئی ایہناں دی گل ٹوکی نہ گئی۔ تاں جے اوہ اپنی کہانی کسے روک ٹوک بِنا سنائی جان ۔ میرے لئی ایس گل وچ بڑا سکھ تے بڑی ڈھارس سی پئی استاد نے میرے چاء دی قدر کیتی سی تے ٹال مٹول کیتیاں بِنا اپنے پینڈے دی کہانی چھوہ کے میرے تے خاص مہربانی کیتی سی۔

"استاد نے گل نوں اگانہہ ٹوردیاں ہویاں آکھیا: اچرجستھان دی راجدھانی نوں جان والی ریل وچ بیٹھا ای ساں پئی اک دوا ویچن والا آ گیا۔ اوہنے بڑی گرجدار آواز نال اک سوادی شِعر لوکاں دے دھیان نوں اپنے وَل کھچن لئی پڑھیا۔ اوہ دنداں دا منجن ویچدا سی تے سچی گل ایہہ وے پئی جیہڑے مسافر میرے نال بیٹھے سَن، جے مَیں اوہناں دے دنداں وَل جاندا تے مینوں بڑی آس سی پئی اچرجستھان وچ ایس کاروبار دی چوکھی گنجائش ہووے گی۔ کیوں جے جنہاں لوکاں نے اوس شِعر دی صلاحنا لئی مُونہہ کھولے سَن، اوہناں دے نیلے پیلے تے کوڑے مارے دند گواہی دے رہے سَن پئی ایس دیس وچ کاریگر تے عطائی دند بنان والیاں دا کاروبار بڑے وادھے وچ ہووے گا۔ کیوں جے جتھے پیلے تے کوڑے کھادھے دنداں دی اینی گھڑمس ہووے، اوتھے ہنوں پٹن تے دند بنان والیاں دا کاروبار وادھے وچ ہونا اِی چاہیدا اے تے لوکاں دی صلاحنا تے خوش ہو کے اوس اک دو ہور شِعر اوسے شاعر دے ٹھہرا ٹھہرا کے بڑے ہیج نال پڑھے۔ کجھ شِعر ہیک بِنا پڑھن پچھوں اوس اک پوری نظم اوسے شاعر دی بڑی سوادلی ہیک نال پوری طرح جم کے تے ٹھہر کے پڑھی۔ پتہ لگا پئی دوا ویچن والے دی مشہوری کرن دی مہارت یا اوہدے منجن دی صلاحنا توں ودھ شاعر دے کلام نے لوکاں دے دِلاں نوں کھچیا سی۔ پھیر دوا ویچن والا ڈھیر ساریاں شیشیاں ویچ کے تے چوکھا کاروبار کر کے اگلے سٹیشن تے لہہ گیا تے لوکاں وچوں ہر

کوئی اوہدے پڑھے ہوئے شعراں تے گل بات کردا رہ گیا۔ ایتھوں پتہ لگا پئی اچر جستھان دے لوک شعر دے بڑے سُنتوپے نیں تے ایس شاعر دے کلام دے سچے عاشق نیں۔

راجد ھانی دے سٹیشن توں لہندیاں ای مَیں اوس شاعر دا کلام سٹیشن دیاں کندھاں اُتے موٹے موٹے حرفاں نال لکھیا ویکھیا۔ سٹیشن دے جنے کھوکھے سن اوہناں تے اوسے شاعر دیاں کتاباں ست رنگے کاغذ وچ لپیٹیاں تے سوہنی چھپائی نال سجیاں سجائیاں بڑے سیچ نال رکھیاں ویکھیاں۔ میں دل وچ آکھندا ساں پئی ایس قوم دا کلچر بہت اُچا اے تے سچا اے۔ تے ادب دی قدر جنی ایہہ کرجاندے نیں کوئی ہور نہیں کرسکدا۔ ایہو ای سوچدا سوچدا مَیں سٹیشنوں باہر آیا۔

جُمعے دا دہاڑا سی تے جمعے دا ویلا ہو چلیا سی۔ نیڑے اِی وڈی مسیت دے لاؤڈ سپیکر توں فرض نماز دے پڑھن لئی آواز دِتی جا رہی سی۔ میں بسم اللہ پڑھ کے اودھر دھیان کیتا۔ مَیں اپنے دِل وچ بڑا راضی ساں پئی ایتھے آون تے سبھ توں پہلاں رب نے نیکی تے برکت والا کم کرن دی توفیق دِتی اے۔ وعظ والے صاحب نے خطبے توں پہلاں جیہڑی تقریر ارشاد فرمائی اوہدے وِچ اوسے اِی شاعر دے شعر بار بار پڑھے۔ اوہناں دی تقریر سُن کے چنگے بھلے مشاعرے دا نقشہ اکھاں اگے آگیا۔ وعظ والے صاحب دا شاعراں وانگوں شعر پڑھنا تے سُنن والیاں دا اوسے ای طرح سبحان اللہ واہ واہ آکھنا مسیت دے چوگردے ادبی رنگ وچ رنگ رہیا سی۔ مسیت دیاں کندھاں تے تھاں تھاں، سگوں تھاں کُتھاں اوسے شاعر دے شعر موٹے حرفاں وچ، سوہنے خط وچ لکھے ہوئے سن۔ وعظ وچ شاعر صاحب دے شعراں تے اوہناں دے قرآن دے حوالے اِنج دِتے گئے سن جیویں اوہ وی مذہب دی نینہہ رکھن والیاں وچوں سن۔ ایس شاعر نوں لوکاں دے دِلاں

دے اپنا نیڑے ویکھ کے مَیں حیران رہ گیا۔

جمعہ پڑھ کے اک چنگے جیہے ہوٹل دا پتہ پچھیا تے مینجر دے دفتر وچ آ وڑیا۔ دفتر وچ اوسے شاعر دی تصویر ٹنگی ہوئی سی جیس دے اُتے گلاب دے سجرے پھلاں دا ہار بڑی سج دھج نال چاڑھیا ہویا سی۔ دفتر دے وچ شیشے تے لکھے ہوئے قطعے وی ٹنگے ہوئے سَن، جنہاں تے بھانویں شاعر دا ناں تے نہیں سی لکھیا ہویا۔ پر پچھن تے پتہ لگا پئی اوسے وڈے شاعر دے کلام وچوں نیں۔ جیہڑا کمرہ ایس مسافر دے رہن واسطے دسیا گیا اوہدیاں کنداں تے وی دو چار شعر اوسے شاعر دے لکھے ہوئے سَن۔ تے میتھوں پہلاں ایتھے ٹکن والیاں نے شیشے دے فریم، الماریاں تے پلنگ دے کٹہرے تے ایسے شاعر دا کوئی پورا شعر یاں جے تھاں تھوڑی ہووے، اک اِی مصرع لکھ جان دا شوق پورا کیتا سی۔ میز پوش تے وی ایسے اِی شاعر دا اک شعر ست رنگیے دھاگے نال سوئی نال کڈھیا ہویا سی۔

چاہ پی کے لک سِدھا کرن لئی لیٹیا ای ساں جے باہروں ڈھول ڈھمکے تے دستی گھنٹی دے نال سُر نال وجن توں دھیان اودھر چلیا گیا۔ باری توں مونہہ کڈھیا تے کیہ ویکھنا پیاں تے چڑھے ہوئے بندے دے قد دے فلمی اشتہار تے اک بانکی مٹیار دی تصویر اے تے اوہدے سامنے ڈھول دی تال تے گھنٹی وجان والا اے۔ شاعر دا اک شعر پڑھ کے اشتہار دے رہیا اے۔ اشتہار دے اُتے موٹے لفظاں وچ تماشا شروع ہون دا وقت لکھیا ہویا سی۔ گھڑی ڈٹھی تے شو دے شروع ہون وچ حالی اک گھنٹہ رہندا سی۔ نہا دھو کے کپڑے بدلے تے فلم ویکھن ٹر پیا۔ سینما گھر دی ڈیوڈھی وچ مشہور ایکٹراں تے ایکٹرساں دی تصویراں دے وچکار اوسے شاعر دی اک بندے دے قد دی تصویر ٹنگی ہوئی سی۔ سینما دے چاندی رنگے پردے اُتے شاعر دی اک رنگین تصویر، قوم دے پیو دی تصویر دے نال

اک شعر سمیت نظر آئی - فِلم بنان والے نے وی اپنے سیٹ دے کلچرل سیپن نوں اجاگر کرن لئی شاعر دی تصویراں نوں ٹکانے ٹکانے پیش کیتا سی۔ تے نال اِی دیس دی مشہور گاون والی دی گویں ہوئی شاعر دی اک غزل فِلم وِچ بچ نال پائی سی۔

فِلم ویکھ کے باہر نکلیا تے کول اِی کھلے میدان وِچ رنگا رنگ قناتاں تنبواں ہیٹھاں اِک سیاسی جلسہ ہو رہیا سی۔ جلسے دے پنڈال وِچ تے سٹیج تے شاعر دیاں تصویراں تے اوہدے شِعر قطعیاں دے روپ وِچ لگے ہوئے سَن۔ تقریراں کرن والے اپنیاں تقریراں وِچ شاعر دے شِعراں نوں اینا وَرت رہے سَن جیویں اوہ اوتھے شاعر دے کلام تے گل بات کرن لئی آئے ہون۔ سبھ توں مزیدار گل ایہہ سی پئی اَڈو اَڈ تے اکدوجے دے اُلٹ گلاں کرن والے اپنی گل بات وِچ جان پان لئی اوسے اِک شاعر دے شِعراں نوں ہِک دے زور نال پڑھ رہے سَن۔ چوکھی رات لنگھ گئی پر جلسہ زور شور نال چل رہیا سی۔ ایہہ پتہ لگا پئی اِچر جستھان دے بُہتے قومی تے سیاسی کٹھاں وِچ گل بات سینما دے دوجے شو دے پچھوں شروع کرن دا رواج اے۔ تاں جے قومی معاملے لوکاں دے کماں کاجاں یاں مَن پرچاویاں رُجھاں نال ٹکر نہ کھا جان۔

ہوٹل وِچ کویلے اپڑن دا ایہہ پھل ہو گیا پئی روٹی ٹھنڈی ملی تے اوہ وی بچی کھچی۔ پچھوں جے اک پیالی گرم چاہ دی نہ لبھ جاندی تے خبرے ڈھڈ وِچ بد ہضمی ہتھوں سُول پے جاندا۔ سون واسطے لمّا پیا تے چھیتی نیند آ گئی۔ ایہہ شاعر دی روحانی وڈیائی سی یاں سارے دِن وِچ جو کجھ ویکھیا اوہدا چکر سی۔ سُفنے وِچ شاعر دی زیارت نصیب ہو گئی۔

راتیں کویلے سُتیاں دِنے کویلے اُٹھیا۔ ہوٹل دے مینجر نوں پہلی

گل ایہہ آکھی - پئی کِسے طرح شاعر دی زیارت ہو جاوے تے دھن بھاگ ہوٹل دے مینجر نے میری گل تے ایتے اچنبھے نوں انج دسیا پئی پہلاں میں نوں سِر توں پیراں توڑی اک واری پھیر ویکھیا تے مَینوں بانہوں پھڑیا تے کھچ کے کول بہا لیا تے پچھیا، کیوں جی تساں نوں سچیں مچیں ایہہ نہیں پتہ پئی شاعر وچارے نوں تے ایس سنسار توں اوہلا کیتیاں چوتھی صدی بیت چکی اے - میرا ہیٹھلا ساہ ہیٹھاں تے اُتلا ساہ اُتانہہ رہ گیا - لوکاں دیاں اکھاں دے تارے تے دیس وسنیکاں وِچ سب توں پیارے بندے نوں آمنے ساہمنے ویکھن دے چاء دا خون ہو گیا - تے میں نوں اِنج جاپیا پئی میرا اپنا خون ناڑاں وِچ اچن چیتی کھلو گیا اے - جویں چار دی ہِک تے کِسے نے ٹھکا کے گھسن ماریا ہووے - سِر نوں جویں بھوں چڑھ گئے - نِمھی آواز نال معافی منگی تے آکھیا: ایس دیس وِچ پردیسی آں - سیلانی آدمی آں تے پھرن ٹُرن دے شوقوں ایہہ پینڈا ماریا اے - چلو بھاگاں وِچ شاعر دی زیارت نہیں تے اوس تھاں نوں ویکھ لواں جتھے اوہ ہمیشہ دی نیندرے سُتے ہوئے نیں - تاں جے میریاں سکدیاں اکھاں نوں ٹھنڈ پوے - مینجر نے آکھیا: افسوس اے پئی تُسیں اوہ تھاں وی نہیں ویکھ سکدے جتھے شاعر ہمیشہ دی نیندرے سُتا ہویا اے - کیوں جے اوہدا اِک ضدی پُتر اجے جیوندا اے - اوہ کِسے بندے نوں اپنے پیو دی قبر دی زیارت نہیں کرن دیندا - اوہنے اپنے رہن والے تھاں مٹی دے نال کچیاں اِٹاں دا اِکا جیہا حجرہ بنا کے اُتے ٹین دی چھت پا دِتی اے - اوہ ایس کوٹھے نوں ہمیشہ جندرا لائی رکھدا اے - حجرے دی ساہمنی کندھ تے دو چار کِلیاں ٹھوکیاں ہوئیاں سُو - جیہڑے بندے شاعر دی قبر دی

زیارت کرنا لوڑ دے سین اوہ کلیاں تے ہار پا کے مُڑ آوندے سنیں۔ پُتر ہوری کِسے نوں قبر دے نیڑے نہیں ڈھکن دیندے۔

میں حیران ہو کے پُچھیا: "شاعر نال لوکاں دے پیار دے جیہڑے نظارے میں ویکھن آیا ساں اوتھوں تے پتہ لگدا اے پئی ایتھے شاعر ہُن قومی شاعر بن چکیا اے۔ کیہ سرکار نے وی شاعر دی قبر نوں قومی یادگار بنان لئی شاعر دے پُتر نال گل بات نہیں کیتی؟"

مینجر نے دسیا: "بتھیرا اکھیا کھپیا ہویا اے۔ سبھ کھپ کھپ کے ہار چکے نیں۔ پُتر ہوری کسے تل تے آوندے ای نہیں۔ ہائیکورٹ توں مناہی دا پروانہ لے آئے نیں پئی کوئی سرکاری یا دوجا بندہ اوہدے گھر دے معاملے وچ دخل نہ دے۔" اوہ آکھدا اے "قبر میرے پیو دی اے، ایہدے وچ کسے ہور دا کیہ وَنڈ وڑا اے ــ"

میں مینجر نوں مکان دا پتہ پچھیا۔ مینجر نے میرے لئی گڈی منگا دتی۔ شہروں تن چار میل دور پکی سڑک توں ہٹ کے شاعر دا چھوٹا جیہا مکان سی جیہدے پچھے پاسے ٹین دی چھت والا اوہ نکا جیہا حجرہ سی جیہدے بارے ہُنے مینجر کولوں سُن کے آیا ساں۔ مینجر نے مینوں جو کجھ اوس حجرے بارے دسیا سی میرے لئی اونا ای بہت سی۔ مینوں حجرہ اِنج لگا جیویں میں اوہنوں پہلاں اِی ویکھ چکا ساں۔ جیہڑے ہار قبر تے پان لئی لیایا ساں اوہناں نوں بانہہ نال لمکا کے میں شاعر دے پُتر نوں آواز دِتی اِک منٹ وچ اکہرے جُثے والا اک جوان سادہ کُڑتا سلوار تے چپل پائی میرے سامنے کھلوتا اے۔ سِر دے وال کھلرے سُن، پر کالے والاں وچ چاندی دیاں تاراں ڈھکاں ماردیاں سُن۔ تکھے نک

اُتے موٹیاں موٹیاں بیمار ہوئیاں عتبار والیاں بڑ امی اکھاں اوھدے دِل دی صفائی تے شرافت دی گواہی دے رہیاں سَن ۔ آھندے نیں کِسے بندے نوں پہلی وار ویکھیاں جیہڑا اثر آدمی دے دِل تے ہوندا اے اوہ عام طور تے بڑا اسچا تے کھرا ہوندا اے ۔ مینوں تے اوس جوان وِچ ضدی ہون دی کوئی علامت نہ دِسی ۔ اوھدے لبجے وِچ ساؤ پنا تے تہذیب کُٹ کُٹ کے بھریاں سَن ۔ اوس آکھیا: ”آؤ جی آیاں نوں ۔“ مَیں آکھیا ”ذرا جندرا کُھل جاندا تے میں وڈے شاعر دی قبر تے پھُل پا کے ذرا فاتحہ پڑھ لیندا ۔“ کوڑتن بھری مسکان اوھدے چہرے تے کِھلو گئی ۔ اوس آکھیا ”اوہو تہانوں وی کسے نہیں دسیا ۔ ایہہ جندرا کھلیا نہیں کودا ۔ بھر بال کو کے ہار اوس کِلّی نال ٹنگ دیو تے ایتھوں اِی فاتحہ پڑھ لوو ۔“ میں آکھیا: ”جناب میں پردیسی آں ۔ مَینوں تہاڈے وڈے دیس دے وسنیک ہون دی عزت حاصل نہیں ۔ سیلانی آں تے تہاڈا پروہنا آں ۔ سچی گل ایہہ وے پئی جدوں مَیں اپنے وطنوں ٹریا ساں مینوں تہاڈے اُچے پیو ہوراں دے بارے کجھ وی پتہ نہیں سی ۔ پر جدوں دا میں ایس دلیں وِچ پیر پایا اے ۔ ایسے ایسے نظارے ایس شان تے مان والے شاعر نال لوکاں دے پیار تے لوکاں دی دِلی چاہت نال پیراں ورگی مانتا دے ڈٹھے نیں ۔ جی اوھناں دی زیارت لئی بے چَین ہو گیا اے ۔ تے جدوں ایہہ پتہ لگا پئی اوہ ایس دھرتی تے نہیں تے یقین کو نا میرے دِل نوں اینا دھکا لگا جویں اوہ ایس سنسار توں اج ای چلانا کر گئے ہون ، جدوں میں نکرما اوھناں دی اک جھلک ویکھن لئی آیا واں ۔“

جوان نے آکھیا ”ضِد نہ کرو ، ایہہ ہار اوس کِلّی نال ٹنگ دیو

تے اسند ر آ کے تا بعد ار نال چاہ دی اک پیالی پیو۔" مَیں ایسے تے اِی راضی ہو گیا۔ فاتحہ پڑھیا، ہار کلّی نال ٹنگے تے فیر جند رے نوں اکھاں نال لا کے شاعو دے پُتر دی بیٹھک وچ آ گیا۔ سادی جیسی بیٹھک سی۔ معمولی زنجیر تے لوڑوندے سامان نال سجی ہوئی۔ چاہ پین پچھوں جوان نے مینوں دسیا:
"کئی واری سرکار دے وزیر تے ہور وڈے افسر، سیلانی تے پروہنے ایتھے آون دی کھیچل کردے نیں۔ تے ہُن میرا تے دیس والیاں دا ایہہ سمجھوتا ہویا اے پئی سارے لوک پھُلاں دے ہار تے گجرے کِلّیاں نال ٹنگ کے، جندرا لگے حجریوں باہر ای فاتحہ پڑھ کے چلے جاندے نیں۔"

میں اندرو اندری ایہہ پکا نِشچا کیتی بیٹھا ساں پئی بھانویں کجھ ہووے مَیں ایس ضِدی جوان دی ضِد توڑاں گا۔ اِنّے پردیسی ہون دا پورا پورا فائدہ اُٹھاں گا۔ اوہدے کول ٹِک جاں گا۔ تے رات دِن اپنی گل بات دے سیک نال اوہدی ضِد دی برف نوں پگھرن ول ٹوراں گا۔ مُکدی گل ایہہ وے پئی اوسے ڈھب نال، جیہدے نال پہلی عُمرے کدی بڑی بڑی آکڑ والیاں سوہنیاں توں وی مرضی منوا لیا کردا ساں۔

بھانویں جے تیری دید دے لائق نہیں آں مَیں
توں میری تانگھ ویکھ! اڈیکن دا دھیان کر

جوان اُتے ایس شعر دا اثر امید توں ودھ ہوندا جاپیا۔ مینوں اِنج لگا جویں سُورج دی پہلی کِرن برف دے ڈھیر نال ٹکرا گئی اے۔ اوس کُرسی تے تھاں وٹاندیاں ہویاں آکھیا:
مُدت ہوئی اے اک بھلے مانس دو دِن میرے نال بحثدے رہے

اوہ پردیسی تے نہیں سن پر ایس شہر وچ پہلی واری آئے سن۔ دو دن میرے نال مغزماری کردے رہے۔ پر اوڑک ہار من گئے تے اپنا ہار کلّی نال ٹنگ کے جندرے نوں اکھاں نال لا کے ایہہ آکھدے ہوئے وِدیا ہو گئے۔

کوئی عیسٰی نوں عرشاں تے نشائے
سلام آکھدے ہیں ایس دھرتی دے جائے

میں عرض کیتی ہُن ٹھیک تے ساڈا وی ایہو حال سی جویں چاچے غالب ہوراں آکھیا اے:

بھانویں عاجز بندے رہندے آں پر غیرت اُتے مرنے آں
جے کعبے دا بوہا نہ کُھلے اسیں اودھروں وی کنڈ کرنے آں

پر ایتھے اپڑ کے جو گرو اگجھ اجیہا ڈٹھا اے تے ایسے ایسے معاملے پیش آئے نیں پئی ہُن دل وچ ایہہ دھار لیا اے:

سِر نہ اُٹھے گا تیرے در توں تیرے در دی سونہہ
شوقِ بے حد دی قسم جذبۂ خودسر دی سونہہ

نِمّھا نِمّھا ہسیا تے آکھن لگا: "دن ڈبا کھلوتا اے۔ ہُن ہوٹل کیہ جانا جے۔ رات دی رات ایتھے اِی ٹِک جاؤ"۔ میں اینی گل وی بست جانی۔ راتیں بڑا چر ایدھر اودھر دیاں گلاں ہوندیاں رہیاں پر میں ایہہ مناسب سمجھیا پئی پچھلی گل پھیر نہ ہلائی جاوے، تے اوس گل واسطے کوئی ہور ویلا بھالیا جاوے۔

فجر دا تارا چِن وانگوں ڈلھکدا پیا ماردا سی۔ میں جاگیا وضو کیتا تے مراد حاصل واسطے دو رکات نفل پڑھی شاعر دے حجرے دوالے بوہکر ساری کیتی۔ پھیر کچے فرش تے چھنکا کیتا۔ کلّیاں نوں دھودھا کے پونجھیا، جندرے نوں مَل مَل کے دھوتا۔ تے چوکھا چر

قرآن پاک دی تلاوت کر کے شاعر دی روح نوں ثواب پچاندا رہیا۔
شاعر دے پُتر دے جاگن توں پہلاں میں فجر دی نماز پڑھ کے
وِرد پیا کر داساں۔ او ہنے مینوں وِرد کر دیاں ڈٹھا تے میرے
پچھوں فجر دی نماز پڑھی۔ میں اِک اٹھوارا اوتھے رہیا۔
شاعر دا پُتر چور نظر نال میرے وَلوں تکدا رہندا سی۔ مَیں جان
بُجھ کے تے اوس تجربے دی بِنا تے جیہڑا مینوں پیار دے پَینڈے
دے پرانے راہی ہون کارن حاصل ہو چکیا سی۔ اشارے نال وی پھیر
مطلب دی گل شاعر دے پُتر نال نہ چھیڑی۔ ہفتے دی رات نوں
جدوں میں سوں کے اُٹھیا تے روز وانگوں بوہکر بہاری کر کے شاعر
دے حُجرے دی جھاڑ پونجھ کرن لگا تے شاعر دے پُتر نے بوہکر
میرے ہتھوں کھوہ لئی۔ ہنجو بھریاں اکھاں نال مینوں جپھی
پا لئی تے آکھیا: "جناب تساڈی منگ سچی اے۔ مَیں تساڈے صِدق
اگے ہتھیار سٹ دِتے نیں۔ تے اَج تساڈے اگے حیاتی دا اوہ بھیت
کھولناں، جِنہوں نہ کھولن لئی میں سر دھڑ دی بازی لا رکھی
سی۔ تسیں بزرگ او، میری غلطی معاف کرنا۔ پر ایہہ یاد رکھنا
پئی تسلیم تے رضا دیاں کئی حداں اجیہیاں وی ہوندیاں نیں
جنہاں دی اولنگھنا کرنا بندے دے وَس دی گل نئیں۔ بھیت جِنّا کُو
کھولنا میرے وَس وِچ اے، میں کھول دیناواں۔ ایدوں ودھ نہ
میں کھولاں گا تے نہ کھولن تے میرا اختیار ای اے۔" ایہہ آہندیاں
ہویاں اوہ کُنجی جندرے وِچ پھیر چکا سی۔ اوس کھٹ کر کے
بوہا کھول دِتا تے دِیوا بال دِتا۔ میریاں اکھاں کیہ ڈٹھا، نہ
کوئی قبر، نہ قبر دا تعویذ۔ قبر دے سرہانے دے پتھر ورگا
اک پتھر گڈیا سی جیہدے سہارے کچی دھوڑی دا گامے شاہی

چھتر کھلوتا سی۔ جیہدی نوک پتھر وتے سی تے تلا سامنے دِسدا سی۔ چھتر دے دوالے کجھ سونے رنگے تے کجھ چاندی رنگے ہاراں دے ڈھیر لگے سَن۔ کجھ ہار سُک گئے سَن تے کجھ سجرے تازے سَن۔ شاعر دے پُتر د۔ آواز اُچی ہوندی گئی۔ اوس آکھیا:
"جناب! جدوں میرا پیو جیوندا سی اوہنوں کسے پچھاتا نہ کسے سہا تیا۔ کتاباں چھاپن والیاں نے اوہنوں ڈِھڈ بھر کے دھوکھا دِتا۔ اوہدیاں ہزاراں کتاباں ویچیاں تے کدی سَو کتاباں دے پیسے گِن کے اوہدی تلی تے نہ دھرے۔ اوس قوم نوں اک سنیہا دِتا۔ قوم نے اوہ سنیہا اک کن وچ پا کے دوجے کنّوں کڈھ دِتا۔ تے کدی ایہہ نہ سوچیا پئی جیہڑا بندہ راتاں نوں جاگ کے دِلدی رت اکھاں راہیں کیردا اے۔ اوہنوں بھکھ وی لگدی اے۔ اوہ ڈھڈوں بھُکھا بے حال تے بد حال رہندا۔ اُنج اوہ بڑا آکڑخاں سی۔ اوس اپنے لئی کدی کسے کولوں کجھ نہ منگیا۔ پر جدوں اوہدے دوالے چوالے چُوں چُوں کردے چِڑے چِڑیاں نے چوّلاں دے دانیاں لئی اپنیاں کمبدیاں ہوئیاں چُنجھاں کھول دِتیاں تے اوہناں دیاں سُکیاں جیبھاں نوں ویکھ کے اوہدی خودی دے محل وچ تریڑاں پے گئیاں۔ اوہدا حوصلہ وی ڈھیہہ گیا تے اوہدا پیر وی کنب گیا۔ اوہنوں امداد دیاں نِکیاں نِکیاں رقماں شکریے نال قبول کرنیاں پئیاں۔ قوم نے اوہدی ہر کوشش نوں، جیہڑی اوہنے اپنے آپ نوں اَکاشہ ودھان لئی نہیں سگوں قوم دی سیوا لئی کیتی سی' کدی سِرے نہ چڑھن دِتا۔ ایتھوں تیک پئی ایسے جاہل جیہڑے جاہلاں دے پُتر وی سَن، تے ایسے کمینے جیہڑے کمینیاں دی اولاد وی سَن، اوہدے مقابلے وچ کھلار کے اوہناں

نوں کامیاب کرایا ۔ کئی واری اوہدے عِلم نوں جہالت آکھیا ۔ اوہدے شعراں نوں پاگل پن تے اوہدے مشوریاں نوں مجذوب دی ٹر آکھیا ۔ اِیسے ایسے بد تمیزاں تے بے شعوراں اوہدی قابلیت تے اوہدے کم دے بارے ماہر بن کے رائے دِتی ۔ جِنہاں نوں ، بیاں کریے تے اوہدی جُتی دے تسمے بنّھن دا وی حق نہیں سی پہنچدا ۔ ایس سارے دیس وچ دو چار تتانیاں تے نقانویاں توں بنا اوہنوں کِسے دا دِلی پیار نہ جُڑیا ۔ اوہ کئی مہینے سگوں کئی ورھے مانندہ پیار رہیا ۔ منجی نال منجی ہو یا رہیا ۔ اوہ اڈیاں رگڑ رگڑ کے مویا ۔ نہ کسے اخبار نے اوہدی تندرستی بارے کوئی بلیٹن چھاپیا ، نہ کِسے دھنوان اوہدے لئی دوا دارو دا بند و بست کیتا ۔ تے نہ ایس کم لئی اپنا ویلا تے اپنا روپیہ روھڑیا ۔ اوہ اپنیاں اکھاں نال نالائقاں تے جاہلاں نوں عالماں دی پوشاک پاندیاں ویہندا رہیا تے کدی مونہوں سی نہ کڈھی ۔ جس طرح وی ہو سکیا اوہنے اپنی دُکھاں بھری حیاتی گذار دتی ۔ مرن توں پہلاں اوہنے ایہہ شعر آکھیا سی ــــ ” ایہہ آہندیاں شاعر دے پُتر دے دند میچ گھتے تے ہُوکے اوہدے سنگھ وچ پھس گئے ۔ اوہنے بڑے جتن نال اپنے آپ نوں سنبھالیا تے بڑی صاف آواز وچ ایہہ شعر پڑھ کے سنایا :

ترے سنسار وچ رُل کُھل کے یاراں جیو لیا کجھ دن
ترے دوزخ دے وچ سنسار توں ودھ ہو روی کیہ اے

اوہدے بچیاں وچ میں اِی ذرا سیانا ساں ۔ اوس مرن توں کجھ گھنٹے پہلاں میرا ہتھ اپنے ہتھ وچ لے کے میرے کولوں ایہہ اقرار لیا پئی میں اوہدے مرن پچھوں اوہدے اِک نوکر نوں نال لے کے (جیہڑا بھاگاں والا اوہدے مگر ای اپڑ گیا اے) اوہدی

میّت نوں گڈی وچ پا کے کسے ایسی تھاں دب دیاں جتھوں ایس
قوم دا کوئی امیر، کوئی وزیر، کوئی عالم، کوئی جاہل نہ لبھ سکے۔
دبن پچھوں قبر نوں پدھریاں کر دیاں تاں جے کوئی بندہ
آ کے پھُل نہ پائے۔ جیوندی جانے جس دھرتی تے
اوہدی ایڈی بے قدری ہوئی اوتھے مرن پچھوں لوکاں
نوں عزت کردیاں ویکھ کے اوہدی رُوح نوں دُکھ ہووے گا۔
میں اپنے پیو نوں چُپ چاپ کسے تھاں تے جا کے دب دِتا۔ تے ایس
حجرے وچ اوہدے ٹُٹے ہوئے چھتّر نوں پتھر نال کھلار دِتّا،
جیویں تساں ڈِٹھا اے۔ میں ایس حجرے نوں جندرا لائی رکھناں۔
جدوں دُنیا والے اپنے شغلاں توں اُکتا کے اپنے آپ نوں علم
دا قدردان تے شاعراں دا مہربان دسن لئی ایتھے آوندے
نیں تے ایہناں دے ہار گجرے تے پھُلاں دیاں چادراں ایس
حجریوں باہر ای وصول کر لیناں۔"

شاعر دے پُتر نے میرا ہتھ اپنے دوہناں ہتھاں وچ لے کے آکھیا:
"جناب اپنی قبر نوں پدھریاں ویکھ کے تے منافقاں، بے درداں،
ظالماں تے جاہلاں دیاں قدماں نوں اپنی قبر توں دُور رکھ کے
میرے باپ دی رُوح نوں ٹھنڈ پیندی اے۔ تے ایہو جیہے
لوکاں دے لیائے ہوئے ہاراں تے گجریاں نوں ہر روز کٹھیاں
کر کے اوہناں دے چھتّر نال مار کے میرے جسم تے میری رُوح
دوہناں نوں ٹھنڈ پیندی اے۔"

ایہہ کہہ کے اوہدے چہرے تے کوڑتن بھری اِک
مسکان کھِلر گئی جیہڑی میں اوہدے نال میل ملاقات
وچ ویکھ چکا ساں۔

ھُن اوس میرا ہتھ چھڈ دِتا۔ اساں دوناں دل
کے فجر دی نماز پڑھی تے جیتھی پاکے چُپ چاپ
اِک دوجے توں وِدعیا ہو گئے۔

پیارے! مَیں اچرجستھان دیاں ہور بہت چیزاں
ڈِٹھیاں نیں۔ پر ایس پسلی اچرج شئے دا جیہڑا اثر
میرے دِل تے ہویا اے اوھنوں بس مَیں اِی جانناں۔"

چڑی گھر دی کہانی

چڑی گھر گھما گھم وسدا سی۔ چڑیاں دیاں جالیاں کبوتراں دیاں کابکاں، بطخاں دیاں چھپڑیاں، لومڑاں گیدڑاں، بگھیاڑاں، گھوڑیاں، باندراں تے لنگوراں دے کوٹھے، شیراں، چتریاں، سوراں تے رچھاں دے پنجرے، ہرناں، ہرنیاں، باراں سنگھیاں تے گونداں دے ولگن بھرے دسدے سن۔ ذرا کو ٹھنڈی واء وگئی یاں بھورا کو مینہہ دا چھٹا لگناتے موراں نے نچ کھلونا۔ بلبلاں نے گاون لگنا۔ طوطیاں نے کھوڑاں وچوں لال لال چنجھاں تے ہریاں ہریاں سریاں کڈھ کے بندیاں دیاں بولیاں بولن لگ پینا۔ چڑی گھر نوں بندہ اک واری ویکھ کے کدی نہیں سی بھل سکدا۔ ایسے رنگارنگ نظارے تے ایدیاں اَت گنت بولیاں دی گھمکار ساری ساری عمر منوں نہیں سی لہندی۔ دور دیساں دے پردیسی اوھدے نظاریاں دا سواد لین تے اوھدیاں خوشیاں ماتن لئی سدا آوندے رہندے سن۔ چڑی چڑیاں وچوں اک چڑی سونے دی چڑی سی۔ جیہدی دکھ ہیریاں نوں وی مات کردی سی۔ وڈے وڈے ہاتھیاں شیراں، چیتیاں تے بگھیاڑاں دے ہوندیاں وی ایس تھاں دا ناں چڑی گھر وجن دا کارن ایہو ای سونے دی چڑی سی۔

(۲)

آھندے نیں ہونی نوں کوئی گھر سکھ وسدا چنگا نہیں لگدا۔ اوڑک

ہونی نے ایس گھر نوں وی تاڑ لیا - تے آکھندے نیں ہونی ہوکے رہندی اے - ایسے لئی وسدے رسدے چڑی گھر تے وی ہونی دا ورتارا ورت گیا -

(۳)

چڑی گھر وچ سیر مشکولے لئی دور دیساں دے جیہڑے پردیسی آوندے سن ، اوہ اپنے بال اپنے دیس دی واء دے بُلّے وی لئی آوندے سَن - پردیسی واء دے بُلّیاں دا چڑی گھر دے وسنیکاں تے ایہہ اثر ہویا پئی پہلاں چڑی گھر دیاں بُلبلاں چڑی گھر دی سلاہنا دے گاون گاون لگ پئیاں تے طوطے پردیسیاں دی بولی بول بول کے پنجریاں دے بُوہے کھلان دی منگ کرن لگ پے تے نت ٹکراں مار مار کے پنجریاں توں باہر آون لئی توڑ پھوڑ کرن لگ پئے -

چڑی گھر وچ پنجرے کھلان دی منگ دا رولا اینا ودھیا پئی پنچھیاں تے جانوراں دے آگوآں نے کھان پین چھڈ دِتا - جیہڑے لئی کھانا دانا آونا اونویں ای پیا رہنا - چڑی گھر دے کئی وسنیکاں ، بُھکھیاں تے تسّیاں رہ رہ کے اپنے جوبن جوانی تے رنگ رُوپ گوا لے -

(۴)

شیر دا پنجرا بھانویں چڑی گھر دے سارے پنجریاں توں نویکلا تے اُڈراسی پر پھیر وی اوہدی ہیبت سارے چڑی گھر دے وچ گونجدی ہوندی سی تے سارے وسنیک چراں توں اوہنوں اپنا آگو تے گورومنندے آئے سَن - شیر نے پنجریاں دے بُوہے کھلان دی منگ دے بارے چڑی گھر دے وسنیکاں نوں ایہہ صلاح دِتی پئی مَیں بھانویں تہاتھوں دُور تے نویکلا وسناں ، پر

ایسہ گل مینوں سپشٹ دِسدی اے پئی پنجریاں وچ ڈکے تے سِیکھاں اوہلے بَیٹھے اِکو وجے نوں کیرِیاں نظراں تے رَتیاں اکھاں تے کھوڑوے سبھا نال ویسندے رہندے نیں۔ گل گل تے کھورُو پاندے، پُوشلاں ہلاردے تے پوَہنچیاں وِچوں وَھندراں کڈھدے رہندے نیں۔ ایس لئی ویلے دی سبھ توں وڈی مَنگ تے کاہلی لوڑ ایسہ وے پئی پنجریاں دے بُوہے کھُلن توں اگیرے چِڑی گھر دے سارے وسنیک آپو پیار تے صُلح دی سَونہہ چک لَین۔ تے جد توڑی سارے پنچھیاں تے جنوَراں دی سَونہہ تے کٹھ نہ ہو جائے کِسے پِنجرے دا بُوہا نہ کھُلے۔

(۵)

پر کرنا رب دا اِنج ہویا پئی پِنجرے کھُلان لئی طوطے اِنج کرلائے پئی ایسناں دیاں ہِکاں دے لُوں سڑ گئے تے کلیجے پاٹ گئے۔ بُلبلاں نے اپنے گاون سنائے پئی اوہناں دے سَنگھ بہہ گئے۔ تے پنجریاں دے وسنیکاں نے بھُکھیاں تسیاں رہ رہ کے اپنا چیک چہاڑا پایا۔ تے ایس ہاہاکارنے اپنا ٹِل پھڑیا پئی اک دیہاڑے پنجریاں دے بُوہے کھڑکھڑ کر کے ہلّے تے مڑا چن چیتی کھُل گئے۔

(۶)

شیر پنجریوں نکلیا تے اوہدا شکار کرن لئی دُوروں دُوروں شکاری دونالیاں تان کے نسّے۔ پر اوہ بھاگاں والا شکاریاں دیاں اکھاں وچ دُھوڑ پا کے نس گیا۔ پھیر سُنیا پئی ٹاپو دے جنگل وچ جتھے اوہدی جمّن بھوں سی خیر یت سلامتی جا اپڑیا اے۔

(۷)

اودھر چِڑی گھر دے پنجریاں دے بُوہے کُھلے تے بُوہے کُھل دیاں اِی رِچّھ سوراں نال جُٹ پئے۔ چِترے چِتریاں نال بھڑ پے۔ بگھیاڑاں گِدڑاں نوں چِیر کڈھیا۔ لمّے دند لمّیاں دنداں نال جا پھسے، تے تِرکھے پَوہنچے تِرکھیاں پَوہنچیاں نال جا اڑے۔ ہرن ہرنیاں، سہے سہیاں ساہناں دے بھیڑ وِچ بوٹیاں وانگوں مِدّھے گئے۔ کبوتراں دے آنڈے بھج گئے۔ ہنساں دے گاٹے لہہ گئے۔ لُومڑ تے باندر بھجریاں دے اگے تے ماردیاں دے پِچھے رہ کے جِند بچا گئے۔ پراں والے اُڈ گئے، بے پراں دی شامت آ گئی۔ ہاتھی وڈے جُثے پاروں ڈھیرا اوکڑ وِچ جا پھاتھا۔ پر اوڑک ایس ڈھاؤ وِنجر وچوں لنگھ گیا۔ پِچھے پُوچھل رہ گئی۔ ویہندیاں ویہندیاں چِڑی گھر دی دھرتی لالو لال ہو گئی۔ سکھنیاں پنجریاں تے لالو لال دھرتی دے بِنا چِڑی گھر دا کھوج کھرا نہ رہیا۔ ہر پاسے سُم سمات، چُپ چاں۔ نہ کُکڑ دی بانگ، نہ کوئل دی تان۔ دِن رات وانگوں نے رات تیراں تے مَڑھیاں وانگوں۔ ہُن کدی کدی پرانے بوڑھ توں اُلو بولدا اے تے پُچھدا اے: "دسو اوئے چِڑی گھر والیو! پنجرے کھلا کے تُساں کیہ کھٹیا اے؟"۔ اوہدی آواز پہاڑی وچوں گونج کے پِچھانہ پَرتدی اے تے پرتدی گونج نال اک ہور آواز ضرور کِدھروں اُبھردی اے:۔

"اوئے اُلّو دیا پٹّھیا!"

مویاں دی منڈی

آھندے نیں جتھے دو بھانڈے ہوݨ اوہ وی ٹھمک پیندے نیں۔ ایہہ اوس ویلے دی گل اے جدوں ساڈے شہر وچ ہر پاسے بھانڈیاں دے ٹھمکݨ پاروں کنّیں پئی آواز سُݨی نہیں سی جاندی۔ تانبے دیاں مٹّیاں پِتّل دیاں گاگراں نال پِیاں بھِڑ دیاں سَݨ۔ قلعی کیتے ہوئے، لوٹے بے قلعی گڈویاں نال پے کھہندے سَݨ۔ چھوڑے حُقّے ہٹ ہٹ کے جھاریاں تے پے ڈِگدے سَݨ۔ تے ہر پاسے چھناچھݨ تے دنادݨ پئی ہُندی سی۔ کئیاں مٹیاں دے ڈِھڈ پاٹ گئے۔ کئیاں گاگراں دے گاٹے لہہ گئے۔ کئیاں حُقیاں دے گٹے اُکھڑ گئے تے کئیاں جھاریاں دے اِنجر پِنجر وکھو وکھ ہو گئے۔ سرکار نے ہر پاسے بھنڈ ور کھِلری ویکھی تے کرفیو لا دِتا۔ گہما گہم وسدے شہر وچ سُم سماٹ ہو گئی۔ جتھے خوشی نچدی تے جوانی ہسدی سی اوتھے اجیہی چُپ چاݨ ہوئی پئی بے وسّا کلیجہ مُونہہ نوں آوݨ لگا۔ شہر دے اجاڑ ہنیرے توں ستیا تے گھابریا ہویا مَیں کِتے رونق تے لودی ٹوہ وچ اکلا نکل کھلوتا تے اک پاسے کِتے ٹانواں ٹانواں دِیوا بلدا ڈِٹھا۔ اوسے بنّے نوں مونہہ چایا تے عجب تماشا ڈِٹھا۔

جِس سمے آبادی وچ ہنیر تے کلیجہ کڈھ لیݨ والی بے رونقی سی۔ اوس ویلے شہر دے قبرستان وچ حیاتی دی جوت نِمھی نِمھی پئی جگدی سی۔ نِکیاں وڈیاں، کچیاں پکیاں، نویاں پرانیاں

اُچیاں نیویاں، ڈھٹھیاں کھولیاں تے اُسریاں پُسریاں، نویں فیشن تے پرانے طریقے دیاں ہریاں بھریاں تے سُکیاں سڑیاں جیوندیاں کھسماں تے سائیاں والیاں، نکھسمیاں تے بے وارثیاں۔ سرہانے دی ڈھوہ والیاں تے ڈِگے نشاناں والیاں اُکھڑے حرفاں والیاں تے مِٹیاں لکھائیاں والیاں۔ ہرے کشڑے والیاں تے سکھنے تھڑے والیاں، رنگ برنگ پڑیاں والیاں تے تِڑکے ہوئے چونے والیاں۔ چمکدے اچھاڑاں والیاں تے تے ننگیاں سامیاں والیاں۔ جگدے دِیویاں والیاں تے ڈِگیاں دواکھیاں والیاں، گنبداں چوکھنڈیاں والیاں تے دھرتی وچ رُلن والیاں۔ ہر شہر میچے تے ہر ہر رنگ دیاں ہزاراں قبراں چار چوفیرے اِنج جاپدیاں سن جویں ڈھیر اُچے منارے توں شہر دیاں عمارتاں دِسدیاں ہون۔

ایتھے آکے دِل نوں انج انند اپڑیا جویں سُوراں بگھیاڑاں تے باندراں دے جنگل توں بچ بچا کے کِتے امن دی نُکرے آ نِکلے۔ لتاں آکھیا ساڈوں ہور نہ دھریک۔ کنڈ آکھیا کِتے بہہ وی جا، ذرا دی ذرا ٹیک لالین دے تے دُھوکھ کڈھ لین دے۔ دَھون آکھیا بکھڑے پینڈے پے کے آکڑ گئے آں، ذرا گوڈا نوا۔ اکھاں آکھیا گھُپ ہنیریوں نکل کے اوتھے آ گیا ایں جتھے ٹانواں ٹانواں دِیوا تے بلدا اے۔ بہہ جا تے گھڑی آرام کر لے۔ دِل آکھیا اپنے پکے یاراں تے سچے ساتھیاں دا آکھیا منّ تے نیڑے اِی کِتے ٹِک جا۔ ساہمنے ای اک اجیہی قبر سی جیہدے سرہانے دے پتھر نال ڈھوہ لاکے بہن نوں چوکھا تھاں سی۔ ایہہ قبر اپنی موکلی تے ایسدا تھڑا اینا چوڑا سی

پئی ایتھے پنج سَت مُردے ہور سَو کھے دبے جا سکدے سَن۔ مَیں ایس قبر دے چیکنے تھڑے تے لمّا پے گیا تے ذرا اُونگلا گیا۔

گھڑی کو نوں ویہناں چَن گوڈا لا کے چڑھ پیا تے اوہدی چانئی نال سارا قبرستان نورو نور ہو گیا۔ قبراں دے دِیوے انج اکھیاں پے جھمکدے سَن جویں سورج دی تر کھی لو اگے ایا ٹیں کدی اکھاں میٹدے تے کھولدے نیں۔ اینے وچ اِک گرجدار آواز آئی: "اُٹھو مُردیو! کھیراں کھاؤ"۔ تے نال اِی اک آدمی ورگا فرشتہ یاں فرشتے ورگا آدمی جرمنی دی بنی ہوئی لوہے چینی دی دُدھ ورگی چٹی بالٹی وچ کِھیر لے کے لنگھیا۔ اوہ ہر قبر کول کھلو کے کِھیر دی ڈوئی اگانہہ ودھاندا سی۔ تے حیرانی ایہہ وے اِکو ڈوئی وچ ہر مُردے دی لوڑ برابر کھیر اپڑ جاندی سی۔ ایہہ وی ویکھیا پئی کئیاں مُردیاں نے اُٹھ کے کھیر نہ لئی۔ لیٹیاں لیٹیاں اِی آکھ دِتا: "اوئے کھیر والیا جوانا! ساڈوں مویاں مُردیاں نوں اَوکھیاں نہ کر۔ کِھیر آپے ای سہجے سہجے ساڈے مُونہہ وچ پائی جا"۔ پر کھیر والے نوں آپ بڑی کاہلی سی۔ اوہ اجیہے ہَڈ رکھ تے پوستی مُردیاں دی گل گولیاں بِنا کِھیر دی ڈوئی اوہناں دی قبر تے پا کے اگانہہ وَدھ جاندا سی۔ بعضے مُردیاں نے کِھیر تے لے لئی پر ایہہ اعتراض کِیتا: "کِھیر واسطے آواز دین لگیاں ساڈوں مُردے آکھ کے بلایا گیا اے۔ اسیں عزت دار تے دِیندار لوک آں۔ ساڈوں موئے مُردے نہ آکھو۔ اسیں موئے نہیں ساں، اسیں فوت ہوئے ساں"۔ مَیں حیران ساں پئی ایہہ اجہے جہے لوک نیں۔ مویاں پچھوں وی اپنے آپ نوں موئے نہیں آکھندے۔ "سگوں" موئے" آکھیاں ایہناں دی بےعزتی ہو جاندی اے۔ جدوں رُوح قلبوت توں اَڈ ہو اِی گیا۔ پھیر بھانویں کوئی اپنے آپ نوں "فوت ہویا" آکھے تے بھانویں "سُرگباش" آکھے، کوئی فرق نہیں پیندا۔ پُھوک نکلی تے باقی پھوگ رہ گیا۔ پھیر "مَرن" تے "فوت ہون" تے "سُرگباش ہون" دی وَنڈ

دا کیہ نخرہ؟ - اِنج جاپیا پئی کھیر والے جوان دا وی خیال کجھ اجیہا اِی سی ایس واسطے اوس ایس اِعتراض دی وی پرواہ نہ کیتی تے اگانہہ ودھ گیا۔

کھیر وَنڈن والے دے لنگھ جان پچھوں بعضے مُردیاں ایہہ وی آکھیا:" ایہہ کھیر امریکن دُدھ پوڈر دی بنی جاپدی اے"۔ پر اوہناں دے گوانڈھی مُردیاں نے پچاکے ماردیاں ہویاں آکھیا:" سجنو! جیہڑی شے محنت کیتیاں بِنا تے ٹکا خرچیاں بِنا رب لیکھے مِل جائے اوہدے وچ نقص نہیں کڈھنا چاہیدا۔ سخیاں دی مہربانی اینی تھوڑی اے پئی اوہ موئے مُردیاں نوں وی کھیراں کھواندے نیں۔ تے اوہناں دیاں قبراں تیک اپڑاندے نیں"۔ پر کجھ مُردیاں نوں ایسدے نال اِتفاق نہیں سی۔ اوہ آہندے سَن:" اسیں وی بڑی حیاتی گذار کے موئے آں تے بڑی عُمر ہنڈھا کے ایتھے آئے آں۔ اسیں جمدے تے نہیں ساں مَرگئے۔ اساں بڑی دنیا ویکھی ہوئی اے۔ ایتھے اِیویں کوئی کسے نوں ٹکا نہیں دا ندا۔ مُفت دین والے تے مُفت دیئی جان والے دی نیت وچ ضرور کھوٹ ہُندا اے۔ تسیں آہندے او جو کُجھ مِلیا اے محنت کیتیاں بِنا تے ٹکا خرچیاں بِنا مِلیا اے۔ ساڈا تجربہ ایہہ وے پئی اجیہیاں محنت کیتیاں بِنا تے ٹکا خرچیاں بِنا کھادیاں پیتیاں چیزاں دا مُل کھادیاں پیتیاں پچھوں دُونا چَونا دینا پیندا اے۔ اسیں جدوں جیوندے ساں تے اودوں مَرن والا مِرزا نوشہ وی جیوندا سی۔ اوس اِک شعر لکھیا سی:

قرض کی پیتے تھے مے پر جانتے تھے خوب ہم
رنگ لائے گی ہماری فاقہ مستی ایک دِن "

پر بُہتے مُردیاں دی رائے ایہو سی پئی جیہڑی شے رب لیکھے دِتی جائے اوہ وچ نقص نہیں کڈھنا چاہی دا۔ بھانویں کھیر حرمنی

دی بنائی ہوئی دُدھ ورگی چِٹی لوہے چینی دی بالٹی وچ لیا کے انگریزی ڈوئی نال سانوں ورتائی جائے تے بھانویں ایہہ کھیر امریکن دُدھ پوڈر تے جاپانی چاولاں نال تیار کیتی جائے۔ پر سانوں تے اپنا ان والا رب دا اوہ فرشتہ اے جنہوں اسیں چنگی طرح جاننے آں۔ ایس واسطے اپنے رب دا کھانے آں، تے اوہدا شکر بجانے آں۔ نہیں رِلیاں اوس رب دیاں جیہڑا مُردیاں نوں وی کھیراں کھواندا اے۔ تے قبراں وچوں اٹھا اٹھا کے اوہناں دے مُونہہ وِچ پاندا اے۔"

جدوں سبھ مُردے کھیراں کھا کے نہال ہو گئے تے اِک چِٹی قبر والا مُردہ اپنی قبر دا اچھاڑ قبر دے تھڑے تے میز پوش وانگوں وچھا کے تے قبر نال ڈھاسنا لا کے پردھان بن کے بہہ گیا۔ تے قبرستان دے وسنیکاں دا جلسہ شروع ہویا۔ جیوندیاں دے جلسے نالوں مویاں دے جلسے دا ایہہ فرق سی پئی جتھے جیوندے پردھان ولے مُونہہ کر کے سٹیج دے نیڑے ڈھک کے بہندے نیں اوتھے موئے آپنیاں آپنیاں قبراں دے اُتے یاں قبراں دے وِچ اِی بیٹھے ہویاں یاں لیٹے ہویاں پردھان ہوراں توں دُور دراڈے جلسے دی کاروائی وچ برابر حِصہ لے رہے سَن۔ جلسے وچ لاؤڈ سپیکر دا کوئی بندوبست نہیں سی پر پھیر وی پردھان ہوراں تے ہور بولن والیاں دی آواز ہر تھاں چنگی طرح سُنی جاندی سی۔ تے کِسے نوں "ذرا اُچی بولو" یاں لاؤڈ سپیکر کم نہیں جے کردا" دی شکایت کرنی نہیں سی پیندی۔

جلسے دی کاروائی شروع کرن توں پہلاں چِٹی قبر والے پردھان ہوراں نے نال دی چِٹی قبر توں تازے گلاب دے پھُلاں دا ہار چک کے اپنے گل وچ پا لیا تے جلسے دی کاروائی باقاعدہ شروع ہوئی۔

سب توں پہلاں اِک بزرگ مُردے نے جیہدی کھڑ کھڑاندی

تے سنگھوں اُوکھیاں ہو کے نکلدی آواز توں ای اوہدی وڈیری عمر دا پتہ پیا لگدا سی۔ کھنگورا ماردیاں ہویاں بولیا:

"صاحبِ صدر! سانوں اپنے موئے ہوئے بھرانواں نال تے کوئی گلہ شکایت نہیں۔ چاہے سعدی ہوری آکھ گئے نیں پئی مویاں وچوں کدی آواز نہیں نِکلدی۔ ایتھے آکے بڑے بڑے اُتھرے بندے اصیل تے حلیم نہو گئے نیں۔ تے ھُن اوہ بندے جیہڑے دھرتی تے فرعون سداندے سَن، ایتھے اکھ وچ پایاں وی نہیں دُکھدے۔ پر سانوں گلہ شکایت اے تے اوہناں تے جیہڑے اُنج تے شبرات دی شبرات ایتھے آکے بھردے، اکتوکیردے نیں، نک سُنکدے نیں پر سانوں مویاں نوں قبراں وچ وی چین لین نہیں دیندے۔ ساڈیاں قبراں وچ جتھے چوتہہ منجیاں دی تھاں ویہندے نیں، اوتھے کوٹھیاں کوٹھی بناد ھردے نیں۔ ایہناں بے حیاواں نوں شرم نہیں آوندی پئی جنی تھاں ایہناں جیوندیاں نوں چاہیدا۔ اے اونی تھاں وچ دوسَو مُردیاں دا گذارہ بخوبی ہو سکدا اے۔ ایس لئی ایہناں نوں اپنے ورگے جیوندیاں دیاں آبادیاں وچ اِک چاہیدا اے۔ مویاں مُردیاں وچ آکے لتّاں پسارنیاں نہیں چاہیدیاں۔

صاحب صدر! چلو پھیر وی اسیں ایہناں دی وَسوں اپنے اندر سہہ جائیے، پر ایہہ تے ایتھے آکے فلمی ریکارڈ لا چھڈدے نیں۔ ایتھے اِک پاسے کِسے وچارے مُردے دا قبر دا حساب ہو رہیا ہندا اے، دوجے بنّے مویاں دے جیوندے گوانڈھی دا مُنڈا ایہہ ریکارڈ لائی بیٹھا ہندا اے۔

"تینوں گُھٹ گُھٹ سینے نال لاواں تے جپھیاں پاواں
نی چِٹھیئے سجناں دیئے!"

تے ایہہ ٹھیک اوس ویلے ہُندا اے جدوں ساڈا اک مُردہ بھرا منکر نکیر دی کڑکّی وچ پھسیا ہُندا اے۔ ایہہ ظالم اپنے گلی بازاراں وچ تے ویڈیو دے شور تے ڈھنڈورے والیاں دے ڈھول واجیاں نوں بند کردے نہیں پئی او ہناں دی نیند حرام نہ ہووے تے ساڈے مویاں دی موت حرام کردیاں ایہناں نلجیاں نوں لج نہیں آوندی۔ جیوندیاں دے ایہہ چج چالے ویکھ کے اساں قبراں والیاں دا جی تے کردا اے پئی ایہناں دیاں پاٹیاں ہوئیاں کوٹھیاں تے کوٹھے قبرستان چوں پٹ باہر سٹ وگایئے۔ پر کیہ کریئے۔ اسیں تے اوہ آں جنہاں توں جیوندیاں کجھ نہ ہویا۔ ہُن تے اسیں رب دی مرضی نال مَر گئے آں۔ نہ تو ایہہ "فوت ہو گئے" آں۔ ہُن اسیں کیہ کر سکنے آں؟"

صاحب صدر نے آکھیا: "اسیں کجھ نہیں کر سکدے۔ پَر اینا تے کر سکنے آں پئی اپنی شکایت زبان تے لیایئے۔ بھانویں جے ہور نہیں تے رب ای ساڈی سُن لے——"

ایس توں اگے اک ہور مُردے نے اپنی قبر وچوں انج آواز دِتی:

"صاحبِ صدر! جے ایہہ شکایتاں رب تک جاندیاں نیں تے میری وی اِک شکایت سنو—— صاحبِ صدر تسانوں ایہہ پتہ اے پئی میں ساری عُمر اُوترا نکھترا رہیا تے اَسیاں نبیاں ورھیاں وچ کسے بال بچکانے دی شکل نہ ویکھی۔ اگلے دِن جیوندیاں نامراداں نے دو بچکانے میرے بیچے کھبے میری قبر وچ اِی لیا دبے۔ چلو میں ذرا سُکڑ کے گذارہ کر لیا۔ پر ویکھو ایہناں ہور کیہ لوڑھا ماریا۔ میری قبر دے سرہانے پتھر تے ایہہ شعر لکھ کے گڈ گئے نیں:

پھول کچھ دِن تو بہارِ جانفزا دکھلا گئے
حسرت اُن غنچوں پہ ہے جو بِن کِھلے مُرجھا گئے

صاحبِ صدر! میری قبر دے سرہانے ایہہ لکھیا پڑھدے نیں تے قبرستان دے سارے نویں پرانے مُردے ہس ہس کے بھاوڑے ہو جاندے نیں تے میں شرم نال ہور وی قبر وچ دھسدا جاناواں۔ تے سوچناواں کہناں میں اسیاں نبیاں ورھیاں دے بُڈھے نے مرن پچھوں "غنچہ" اکھواناسی — صاحبِ صدر! مَیں ایہہ تے نہیں آکھدا پئی ایہناں بچکانیاں نوں پٹ کے کِتے ہور دے جادُبو۔ وجہ ایہہ وے پئی مرن پچھوں ساڈی کٹھیاں رہن دی جاچ آگئی اے۔ ایہہ تاں دو ای تے نیں۔ اسیں رب دے حکم نال ایس سارے شہر نوں اِی قبرستان وچ جگہ دے سکنے آں۔ تے پھیر وی تھاں بچ رہوے۔ پر ایہہ "غنچے" والا سائن بورڈ میرے سرہانیوں چکیا جائے تے میری بلدی روح نوں ٹھنڈ پے جائے —"

ایس مُردے اپنی تقریر ختم کیتی تے قبراں والیاں وچ کھڑکھڑ ہاسا مچ گیا۔

پردھان ہوراں اگلے مُردے نوں آواز دِتی پئی اوہ اپنے دل دی ہواڑھ کڈھ لوے۔ ایس مُردے نے کھنگھن مُونہہ اگوں ہٹاندیاں ہویاں اپنا بیان شروع کیتا۔

"صاحبِ صدر! میری شکایت صرف اپنے جیوندیاں واسطے نہیں۔ دُنیا دے ہر مُلک وچ جتھے وی کوئی جیوندا اے، میری شکایت اوہدے کناں واسطے وی اے۔ مَیں جاناں پئی ساڈے بہت سارے جیوندے صرف مردم شماری یاں ووٹراں دی فہرست وچ اپنا ناں لکھان لئی جیوندے بن دے نیں۔ اصل وچ اوہ جیوندے نہیں۔ پر پھیر وی دُنیا وچ جتھے کوئی جیوندا ہے یاں جیہدا دعویٰ اے پئی مَیں جیوندا جاگدا ہاں، مَیں اپنی شکایت اوہدے کناں تک اپڑانا چاہناواں۔

میری شکایت ایہہ وے پئی ایہہ جیوندے جدوں آپو وچ لڑدے نیں، جیوندیاں دیاں بستیاں تے بم وساندے نیں (بے شک اوہ جیوندیاں تے بم وسان - ایہہ اوہناں دا جنگی حق اے) پر ہنیر تے ایہہ وے پئی ساڈے مویاں دیاں بستیاں نوں نہیں چھڈدے۔ اجے کوئی بہت ویلا نہیں لنگھیا - ساڈے گوانڈھی ملک دیاں بمباراں نے ایس قبرستان تے بمباری کیتی - کئیاں مُردیاں دے سر پاٹ گئے - کئیاں دے گوڈے گِٹے جھڑ گئے - کئی دھماکے نال قبروں نکل کے باہر جا پئے - اینج تے کئی نامی گرامی حکیم تے ڈاکٹر وی ایتھے لیٹے پئے نیں پر اوہناں دے ہُندیاں سُندیاں وچارے مُردیاں دا کوئی دَوا دارُو نہ ہو سکیا - جیہڑے حکیم تے ڈاکٹر ایتھے ساڈے نال لیٹے پئے نیں اوہناں نے سانوں ایہہ دِل ہلا دین والی مشکل دسی پئی دواواں تے جیوندیاں دے ہسپتالاں تے دواخانیاں وچ نہیں لبھدیاں اسیں مویاں واسطے کِتھوں دواواں دا بند و بست کریئے - ایس واسطے میری عرض اے پئی جیوندیاں نوں رب ہدایت دے تے اوہ اپنے جھگڑے تے اپنیاں لڑائیاں جیوندیاں تک ای ڈک رکھن - اساں مویاں دے مُردے اپنیاں لڑائیاں جھگڑیاں وچ خراب نہ کرن - رب اوہناں دا بھلا کرے -"

ایس تقریر دی قبرستان دے ہر پاسیوں تائید ہوئی - پر اینے وچ سویر دی لو لگ گئی - مویاں دا جلسہ مُک گیا - ایہہ سارا نقشہ اینج اکھاں اگوں ہٹ گیا جویں چڑھدے سورج اگے گھاواں بوٹیاں تے پئی تریل اُڈ اُڈ جاندی اے - جھیکڑے بولن والے دی تقریر نے میرے دل تے اجیہا اثر پایا پئی میں اوہدا مونہہ ویکھن لئی اگانہہ ودھیا پر دن دا چانن میریاں اکھاں وچ اجیہا کھُبّا پئی اوس مینوں ہور کجھ نہ ویکھن دِتا - میں رب دا شکر کیتا - بھانویں اک مُردے دا مونہہ نہ ویکھ سکیا پر مویاں دی منڈی وچوں جیوندیاں وچ تے پرتیا -

کبّا

اوھدا ناں تے کجھ ہور سی پر اوھدے کسباں ہتھوں سارے اوھنوں کبّا آکھ کے بلاوندے سن۔ تے اوھنوں وی کبّا اکھوان وچ کوئی لج لہائی یا بے ابروئی نہیں سی جاپدی۔ سگوں کبا اکھواکے اوہ آکڑ داسی تے تڑداسی کسے اوھنوں کبّا آکھ کے بلاوندا تے اوس سینہ پھلاندیاں، ڈولے پھڑکاندیاں، دَھون اکڑاندیاں، موڈھیاں اُتوں تھکاں سٹدیاں، کھبی اکھ بند کر کے تے سجّی نوں حدوں ودھ اُگھیڑ کے، ٹھوڈی نوں ہینے نال لا کے بتّی دے بتی دند وکھاندیاں ہویاں بڑے لاڈ نال آکھنا: "دس اوئے کیہ آھنا ایں؟ بھین دینی آ کتے نوں؟ چھوہارا لاونا ای کبّے نوں؟"۔ گل گل تے گال کڈھنا تے گل گل تے تھکاں سٹنیاں تے گل گل تے کھورو کڈھنا، اوندے جاندے ڈنگراں تے بندیاں نوں شُوشکاں مارنا اوھدی پکی وادی بن چکی سی۔ تے ہُن آنڈھ گوانڈھ تے محلے دا ر ایہہ گل چنگی طرح سمجھ گئے سن پئی اوھنوں کواتا یا اوھدے نال گل کرنا پنجانہہ دا گھاٹا اے۔ اوھدے نال تے گل اوہ کرے جس پان پت لہاٹی ہووے۔ یا پھیر جیہدی ہڈی لُوندی ہووے۔ یا جیہدا مار کھان تے جی کردا ہووے۔ کسے اوھدے پیو دی بابت پچھنا ہووے پئی گھر اے کہ نہیں تے کبّے کولوں نہیں سی پچھدا۔ صبر کر کے، گلی وچ بُوہے دے سامنے کسے ہٹی دے تھڑے تے بہہ جاندا سی۔ پئی کبّے دا پیو کتے آپ ای نظریں آ جاوے یا کوئی ہور باہر نکلے تے اوھدے کولوں پتہ کر لوے۔ ایس بُوہے تے واج مارنا ایڈا اوکھا سی جویں اندر بُوہی کتّا بجھّا ہووے۔ سنگل تڑا کے

باہر نس وگن دا ڈر ہووے۔

(۲)

کہنے دسے پیو پٹواری نوں لوک اپنے کمیں کا جیں ملن آوندے ای رہندے سن تے اوہدے پیو دا گلی محلے وچ چوکھا کھڑکا دھڑکا سی۔ روپے پیسے ولوں وی پٹواری تے رب دا فضل سی۔ پنج سو دی گھوڑی تے بوُدی لویری ہمیش توں اوہدے بوُہے تے بدھی دِسدی سی۔ کوئی اوہدی گل نہیں سی اُتھلدا۔ اوہنوں وی کدی گھاٹ پیندی سی تے اپنے پُتر وریام ولوں جیہڑا اوہدا آکھیا کدی نہیں سی مندا۔ پیو کدی مت دی گل کو بہوے تے سُنیاں بنا سِر نوں آوندا سی۔ تے ہُن سگوں پیو پُتر کولوں کنی کتران تے بچ کے لنگھن لگ پیا سی۔ پیو نے پُتر نوں دوُروں آوندیاں ویکھنا تے اوہدا پاسا چھٹ کے لانبھے ہو جانا۔ تاں جے مینوں کوئی اوہدا الاہما نہ دے۔ پہلاں پہلاں پُتر دے اُلاہمے سُن کے پیو نے اپنی پیوواں والی دھونس ٹھیک جمائی سی۔ پر ہولی ہولی پُتر ہوری اجیہے ہتھوں نکلے کہ ایہہ گل دوُر دوُر تیک کھنڈ گئی پئی پٹواری ہوری باہر بھانویں پنج ہزاری ہون پر گھر دے اندر اوہناں دی وٹک دھیلے دی وی نہیں۔ چن پُتر پیو نوں انج چھنک کے بہا دیندا سی جویں کوئی منگتے نوں جھڑک کے بھجا دے۔ ایہہ پٹواری دا کلا پُتر سی تے اوہ وی پچھلے ویلے دا۔ ماسٹر دی چنگی مرمت کر کے مدرسیوں اُٹھ بیٹھا تے ماں نے آکھیا سی: "ساڈے کیہڑے دس باراں نیں، سُکھ نال اِکو پُتر اے سُکھیں لدھا۔ نہیں پڑھدا تے نہ پڑھے۔ سبھ کجھ ایسے دا ای اے نا!"

سیانے آہندے نیں: پر ہیا دے شیر گھر دے اندر اپنی سوانی اگے بلی وی نہیں ہندے — پٹواری ہوراں ڈردیاں ڈردیاں آکھیا: کجھ پڑھ

لکھ جاند اتے چنگی گل سی - سواتی کڑک کے آکھیا "تے تسیں وی تے مڈل پاس ای او نا! - میرا پُتر تے سکھ نال ناویں توں اٹھیا اے - تہاڈے سارے کم سَو ہو گئے نیں تے میرے پُتر نوں کوئی دھی نہ دے گا۔" پٹواری ہوری دلوں تے ایہہ سمجھدے سن پئی دھی دیتی تے کجا کوئی بھلا مانس ایس نینکر چند دے گواندھ وسن نوں وی تیار نہ ہووے گا - پر سواتی اگے دم نہ مار سکدے - ہیٹھلی دندی ہیٹھ تے اُتلی دندی اُتے سِر سٹ کے گھروں باہر نکل جاندے -

(۳)

ماں دی شہ، پیو دی ٹیپ تے گلی محلے والیاں دی کمزوری نے رل مل کے منڈے نوں پکا پیٹھا کُپتا تے حدوں ودھ اتھرا تے سکے بند کباباں دنا اکھاڑے جا کے ڈنڈ بیٹھکاں کڈھدا، بھلواناں نال زور کردا، سالم سالم مجھ چُنگھدا، بھوتوں گوشت کھاندا چنگا گبھرو تے تگڑا جنا بن گیا - تے ہٹکن ہوڑن دے نہ ہون کارن سبھاؤں ڈاھڈا کُپتا، تتا تے کاہلا ہو گیا - ہر ویلے کسے نہ کسے نوں گھسن کے انگوٹھا شہا دکھدا - نان، کباب، دُدھ، دہیں، پھل فروٹ دیاں دکاناں نوں اوہ پیو دادے دیاں دکاناں سمجھدا سی تے دکانداراں نوں گھر دے نوکر چاکر جاندا سی - ایسے لئی جتھے بہندا سی رج کے اُٹھدا سی - ڈھوڑی والے بزاز کولوں بوسکی دیاں دھوتیاں، ودھیا ریشمی کپڑے دیاں قمیضاں چھبی دے پٹکے لہائے تے مُل دی تھاں اوہنوں مُکا وٹ کے وکھاندا راہی ہو گیا - اوہ اپنا گھاٹا ہس کے پی گیا - پئی ایس آفات نال متھا لایا تے ایس محلے وچ کاروبار بند کرنا پے گا - کباہر دوجے تیجے دہاڑے کسے نہ کسے دا کُھنا کھولی رکھدا سی - تے اوھدیاں شکایتاں تھانے تیک وی اپڑن لگ پئیاں سن پر چودھری قائد اعظم دے سالے ہوراں واہی بیجائی واسطے ایتھے بھونیں لئی سی، پٹواری دے پُتر نوں تھانیوں وی کوئی سنّدا منہیں سی آوندا۔

(۴)

رب دیاں قدرتاں پئی جیہڑا سپ کِسے ماندری دی کِیل وچ نہیں سی آوندا تے جیہڑا شِینہہ کِسے پنجرے وچ نہیں سی پیندا، اوہنوں سانبھن والے تے اوہنوں واگ وچ لیاون والے وی ایسے اِی محلے وچ پیدا ہو گئے۔ ایہہ انہونی کیویں ہوئی؟ ایہدا ویروا وی سُن لو۔ سڑکوں پار دو بجے بنّے، پٹواری ہوراں دے مکان دے ساہمنے مولوی ہوری رہندے سن۔ مولوی عُمر دا وڈیرا تے نہیں سی۔ مسیت وچ بانگ آکھن تے نماز پڑھان لئی اِک مُٹھ تے دو اُنگل داڑھی رکھن کارن شکلوں بزرگ اِی جاپدا سی۔ کلّے دو کلّے بندے نوں کوئی محلے وچ رہن تے نہیں دیندا، کیوں جے ایتھے سبھ دِھیاں بھیناں والے وسدے نیں۔ پر مولوی ہوراں دے کلیاں ایتھے رہن تے کِسے مُونہہ نہ وٹیا۔ کیوں جے اوہ مسیتے اذان آکھدے نماز پڑھاوندے، لوکاں دے نکاح پڑھدے، نویں جمے دے کن وچ بانگ آکھدے مُردے نوں غُسل دیندے، جنازہ پڑھاوندے تے اوہدا اگوں کفن کردے سن۔ ایہہ کسب مولوی ہوراں دا جدّی وِرثہ سی۔ ایس ٹابرے دے سارے بندے کِتے نہ کِتے مسیتاں مَلّی بیٹھے سن۔ صِرف ایہناں مولوی ہوراں اپنے وَلوں پیو دادے دا کم چھڈ کے دفتری نوکری کرن دا جتن کیتا سی۔ شہر جا کے شہر دے محکمے دے بابو ہو گئے سن۔ پر بابو بنیا اوہناں نوں ڈاڈھا مہنگا پیا سی۔ اوہناں دفتر دے نیڑے شہروں ہوکلی، نکی آبادی وچ رہن لئی دو کوٹھڑیاں، اِک برانڈے تے چھوٹے جیہے ویہڑے والا مکان کرائے تے لیا۔ پر ایتھے آوندیاں اِی جویں پنڈ وَلوں اوہناں تے پروہنیاں دے کٹک نے چڑھائی کر دِتی۔ تایا تے تائی، چاچا تے چاچی، ماما تے مامی، ماسڑ تے ماسی، بھرا تے بھرجائی، پُھپھی تے پُھپھڑ، سالا تے سالے ہار بِنت ایانیاں سمیت شہر آ کے اوہناں دی خیر سُرت پُچھن آوندے رہندے۔ جِس رشتے دار نوں شہر نِکا جیہا کم وی ہُندا اوہ وی بابو ہوراں کول رات رہیاں بِناں نہ مُڑدا۔ لوک سوچ سوچ کے شہر آون دے غذر بھالدے — کوئی

آھندا شہر آیا ساں ایتھے صابن ڈا ھڈا کھرا لبھدا اے ۔ پنڈ دی ہٹی دا صابن تے نِرا کھنگر ھُندا اے ۔ ہٹی والا تول وچ وی ڈنڈی مار لیندا اے ۔ شہروں اِک چاکی لے جاؤ تے بھانویں گندھڑی لیڑیاں دی دھو لوو ۔ چاچے ہوری آھندے شہر دا مہندی وسمہ ڈا ھڈا کھرا ھندا اے ۔ اک واری لایاں مہینہ پار ہو جاندا اے ۔ ایسے طرح اِک قمیض دے کپڑے، اِک ڈنگ دیاں سیویاں، اک پائیا ھنڈ تے اک شیشی خوشبو والا تیل لین لئی دُوروں نیڑیوں سبھ رشتے دار شہر نوں دھائی کردے سَن ۔ تے وَٹ کے دو دو دِن بابو ہوراں دیاں روٹیاں تے بوٹیاں توڑدے رھندے سَن ۔ اپنے سجناں دی مہربانی نال چھیاں مہینیاں وچ بابو ہوراں دا گھو دِ نکل گیا ۔ تے اوھناں دا وال وال قرضے نال بجھ گیا ۔ بابو ہوری دفتر جاندے تے اوتھے اوھناں دا پروھنا مُنڈے نوں کالج داخل کراوݨ لئی اوھناں توں سفارش کراوݨ واسطے اپڑیا ھُندا ۔ یاں کوئی بیمار نوں ہسپتال داخل کراوݨ دی وِڈّی پاوندا ۔ کوئی بابو ہوراں نوں آھندا پئی کپتان پُلس نال ساڈی ملاقات کرا دیو، تاں جے کِسے وقت ایہہ ملاقات کم آوے ۔ بابو ہوری لکھ شِر پٹ دے پئی سجنو مَیں شہر وچ کوئی لاٹ تے نہیں آ لگا ۔ مَیں تے نہر دے نکے جیہے دفتر دا چھوٹا جیہا بابو آں ۔ پر ایتھے کوݨ سُندا سی تے کوݨ مَن دا سی ۔ مطلب لوک بابو دی ایس گل توں ایہہ مطلب لیندے سَن پئی اوہ جان بُجھ کے اوھناں دی امداد کرن توں انکاری پیا ھُندا اے ۔ نہیں تے شہر رھندیاں تے شہر وچ وسدیاں کوݨ اوھدا جا نُو نہیں تے کوݨ اوھدی گل نوں موڑ سکدا اے ۔ دفتروں پرت دا تے سجن پہلاں اِی گھر وچ چھاوڑنی پا کے بیٹھے ہُندے ۔ گھر وَڑدیاں اِی اوھدی مَت ماری جاندی تے اوہ پروھنیاں دی دھاڑ واسطے ہمسایوں مَنجیاں تے وچھائیاں منگدا منگدا پھاوا ہو جاندا ۔ ھُݨ تے گوانڈھی وی اوھدے تے اوھدے پروھنیاں ہتھوں کاھلے پے گئے سَن — پنڈوں

جیہڑا پیو وہنا آوندا اسی اوہدے تے انج حکومت چاڑھدا اسی جویں بابو اوہدا سکّا سوہدرا ہووے، یاں بابو اوہناں دے خاندانی نوکردا پُتر ہووے۔ اوہدے پنڈ دا نمبردار تے تھانے کچہری آوندیاں اپنے نال دو لاگیاں یاں یاراں بیلیاں نوں وی لئی آوندا اسی پئی آؤ تہانوں شہر وکھا لیاواں۔ تے آوندیاں اِی آکھدا اسی: بابو جی! ایمان نال اساں سُکھی چاہ سُکے بسکٹاں نال نہیں جے پینی۔ ساڈوں تے دُدھ پھیونیاں منگا دیو“۔ تے بابو دا دِل رکھن لئی ہس کے آکھدا: پُترا توں بھانویں شہر دا بابو ای ایں پر ساڈے لئی تے لاٹ ایں۔ ساڈے لئی تے تیرے آون نال شہر وَس پیا اے۔ تے جے کوئی بھلا ماش رب دے خوف توں چودھری ہوراں نوں ڈکدا پئی غریب بابو تے اینا بھار نہ پاؤ پئی اوہدا لک ٹُٹ جائے تے چودھری ہوری نک چاڑھ کے آکھدے: ”تینوں نہیں اونے پتہ۔ وڈیا باؤدی خیرخواہی کرن والیا! اوہدے پیو دادے ساڈے بوہیاں تے ٹکیاں منگدے ہوئے۔ تے ہُن ایہہ شہر آکے پیسہ جوڑلوے تے امیر بن کے ساڈی برابری کرن لگ پے اسیں ایہہ نہیں ہون دینا۔ اسیں ایہہ نہیں ویکھ سکدے۔ کنگالاں دے پُتراں نوں کنگال اِی رہنا چاہیدا اے۔ نہیں تے ایویں سِر تے پے چڑھدے نیں، حدوں پے لنگھدے نیں“۔

اودھر باؤ اندرو اندر ڈبدا جاندا۔ ایہہ کجھ پینڈو پروہنیاں دے ایس کڑکٹ نے اوہدی ہوش بھلا دِتی سی۔ تے تنخواہ تردیاں ای اوہدے بوجھے وچ آیاں بنا آٹے دال کھنڈ تے گھیو تے دُدھ پھیونیاں والے دکانداراں دی جھولی جا پیندی سی تے مہینہ چڑھدیاں اِی اوہدے پلے مکان دا کرایہ دین جوگے پیسے وی نہیں سن رہ جاندے۔ اوڑک لین داراں تے رشتے داراں دا ستایا ہویا باؤ نوکری چھڈ کے چپ چپیتا شہر وی چھڈ گیا۔ تے اینتھے آکے مڑ پیو دادے وانگوں مسیت سانبھ لئی“۔ آخر جیہ

مُولیا! توں ہٹی جہنا" تے ھُن جے کوئی ٹاواں ٹاواں پروھنا ایتھے وی آ
آپڑدا سی تے مولوی اوھدے اگے مسیت دیاں روٹیاں رکھ دیندا سی
پئی کھاہ تے رب دا شکرادا کر۔۔۔ سگوں کِسے آئے گئے نوں مُردے دے
لتھے پتھے لیڑے وی پوا دیندا سی۔ تے ھُن بھانویں کوٹ پتلون دی تھاں
اِک مُٹھ دو اُنگل داڑھی تے گِٹیوں اُچا تہمت اوھدے پلے رہ گیا سی۔
پر اوھدی گُزر اگے نالوں ڈھیر سوکھی ہندی سی۔ محلے دے لوکاں وچ
وی اوھدا چوکھا مان سی تے اوھدا اچنگا آدر بھا سی۔ سگوں اوہ کلا کلا پا
تے چھڑا چھانڈ۔ ہندیاں وی پٹواری ہوراں دے گھر دے ساھمنے
والے مکان وچ عزت آبرو نال ٹکیا ہویا سی۔

(۵)

مولوی چار دہاڑے شہر رہ آیا سی ایس لئی شہریاں دیاں چاہ تے
سگرٹ پین دیاں وادیاں توں ودھیک روز اخبار پڑھن دی عادت وی نال
لے کے آیا سی۔ ایس لئی جدوں اوہ مسیت وچ اپنے وڈیاں دے دتے ہوئے
پرانے خطبے سناندا سی، اوھدے نال نال اخباردیاں خبراں دس دس
کے اوھناں اُتے وی گل بات کرنا اپنا فرض سمجھدا سی۔ جدوں شہر وچ
پیشے بیٹھیاں زنانیاں نوں بزاروں اُٹھا کے نیک پاک بنان تے شریفاں وانگوں
حیاتی گزارن دی لہر اُٹھی۔ مولوی ہوراں وی مسیت وچ ایس لہر دی چوکھی
سلاھنا کیتی تے سینے تے ہتھ مار مار کے، منبر توں، کنبا کنبا کے آکھیا: جیہڑے
مومن ایہناں بد نصیب تے بے آسرا زنانیاں نوں گناہ دے ہنیرے وچوں
کڈھ کے نیکی دے چانن وچ لیاون گے اوہ رب دی جناب وچوں وڈے
درجے پاوَن گے۔ رب جانے مولوی ہوراں دے بعضے گوانڈھیاں نوں
چھڑے چھانڈ مولوی دا محلے وچ وسنا بھیڑا لگدا سی۔ یاں اوہ دِ لوں
چاھندے سن پئی مولوی نوں وی رب دی جناب وچوں وڈا درجہ مِلے۔

اوھناں نے رَل مِل کے اک پیشہ کردی زنانی مولوی ہوراں نوں لیا دِتی بسّی حضرت ایس بے آسرا غریب نال شریعت دے موجب نکاح فرماؤ تے ایہنوں گناہ دے ہنیرے وچوں کڈھ کے نیکی دے چانن وچ لیاؤ۔

(۶)

پتہ نہیں اوہ چانن نیکی دا سی یاں کِسے ہور شئے دا۔ پر ایہہ نظارا سبھ نے ڈِٹھا پئی جد دا اوس بھاگوان نے مولوی ہوراں دے ویہڑے پَیر پایا مولوی ہوراں دا ہنیر اگھر جگمگ جگمگ کر اُٹھیا۔ او ھنے آوندیاں گھر وچ نویں سفیدی کرائی۔ مالک مکان توں پُچھیاں بِنا پرانے اُچے نیویں کھنگھرالیاں اِٹاں دے فرش نوں پٹا کے نوں بجری تے چیس والا فرش پوایا۔ غسل خانے دیاں کندھاں اُچیریاں کر کے اوھنوں ٹھیک کرایا۔ بھوئیں بہہ کے اگ بالن والے چلھے نوں کھوتر کے باھر وگایا۔ اندر دے دلان دے اک بنّے دوھری انگیٹھی والا پکا چُلھا بنوایا، جیہدے وچ لک لفائیاں بِنا کھلیاں کھلوتیاں کھانا تیار ہوسکدا۔ مولوی ہوراں دیاں گھٹّے کھادیاں کتاباں نوں باری وچوں چک کے جھاڑ یا تے صفائی نال الماری وچ سجایا۔

باری دی کھڑکی کھول کے اوھدے اگے چِک لمکائی۔ ویہڑے وچ پام دے بُوٹے تے رنگ برنگے پُھلاں دے گملے سجائے۔ مولوی ہوراں دی پرانی تے کیتیوں بِنا کھوہی منجی دی کانوں کڈھا کے اوھنوں کسّیا تے ڈھول بنا دِتا تے اوھنوں لا ھنے وچھا کے اوھدی تھاں شیشے دی ڈھو والا نواری پلنگ وچھایا۔ پلنگ اُتے گدّا تے چِٹی چادر وچھا کے سِنبل سرھانہ رکھیا۔ پواندی پُھلاں والی ریشمی رضائی تہہ کر کے ٹکائی۔ سارے اندر وچ اسمانی رنگ دی دری وچھا کے اُتے قالین دا بانکا ٹکڑا وچھایا۔ مِٹی دے تیل دا ٹین دا کالا دِیوا پچھواڑے سٹ دِتا تے انگیٹھی تے دوھری بتی تے گلوب والا لیمپ ٹکا دِتا۔ ٹٹّے بھجے تے بے قاعی بھانڈے گھروں کڈھ دِتے تے وشاں دی تھاں لِشکاں مار دا مراد آبادی

سیٹ منگوایا۔ چینی دے سیٹ تے بلوری سیٹ اوھناں توں اڈ سجائے۔ مولوی صاحب لئی پلنگ نال میز تے آرام کرسی لادتی۔ بوھیاں اُتے جھالر والے ریشمی پردے لٹکا دتے۔ تھاوُں تھائیں چلمچیاں تے اگالدان رکھ دتے تے ھُن پیچ مچ مولوی صاحب دے گھر وچ تھک سُٹن دی تھاں نہ رہی۔

مولوی صاحب دی رہتل بدلی تے نال اِی اوھناں دی پوشاک وی بدلی کھڑکھڑ کردا پاجامہ، استری کیتی اچکن، کنگھی کیتے لِشکے پٹکے والاں اُتے قراقلی دی ٹوپی۔ پَیریں جراباں تے پالش کیتی گرگابی۔ گھروں پان کھا کے نکلدے تے لوک سینتاں مار کے اِک دوجے نوں آکھندے: واہ بھئی واہ مولوی دی تے جُون ای بدل گئی اے۔ رب ایہو جیہا ڈھو سبھ نوں لائے۔

(۷)

پُھل کھِڑدا اے تے اوھدی باشنا چار چوفیرا مہکا دیندی اے۔ گوانڈھن دا رُوپ نہیں آوندا تے چج تے آجاندا اے۔ کھرک کھادیاں رُسیاں پھسیاں گوانڈھناں نوں وی ملوانی دا رنگ چڑھ گیا۔ بوھتیاں نوں مَتھے تے کنڈل پان، رِبن نال بنھ کے کنڈ تے کھلے وال چھڈن، چُن کے دوپٹا گل وچ پان، نِمھا نِمھا سُرمہ ٹمکان، ہوٹھاں تے سُرخی دسن، گلاب دی خوشبو والا پوڈر ملن، ست رنگی انگی اُتے بنیان پتلی قمیض پہان دی چاج آگئی۔ پر چال دی مستی، آواز دا لوچ، گردن دی حرکت تے نیناں دے تیر اجیہیاں چیزاں نہیں جیہڑیاں جھٹ پٹ کوئی کسے نوں پھڑا دیوے۔ بانکی ملوانی سارے محلے وچ اپنی چھب تے شوبھ سج دھج تے بانکپن پاروں محلے دا شنگار سی۔ تے عُمر وچ اوھدے توں ڈھیر چھوٹیاں کولوں وی اوھدے حُسن دی جھال نہیں سی جھلی جاندی۔ تے کئی نت رب کولوں دعائیں منگدیاں رہندیاں سُن پئی کتے اوھناں دے خصماں دی نظر بانکی ملوانی تے نہ جا پوے۔

بعضیاں شوقناں ہر گل وچ بانکی ملوانی دی نقل کرن دی رِیجھ

دکھدیاں سن - پر کوئی فنکار دا رنگ ڈہاڑی دو ڈہاڑی وچ سِکھ لوے تے فنکار نوں فنکار کون آکھے - بانکی ملوانی نویں نمونے دا فیشنی بُرقعہ پا کے اپنے حُسن دے سارے اُبھار انج اجاگر کر جاندی سی پئی کوئی ہور کپڑے لاہ کے وی انج نہ کر سکدی - ایہہ اپنا اپنا کسب اے، یاں جنہوں مولا دے - جیہڑی خوشبو لا کے ملوانی ایس محلے وچ آئی سی تے جیہدی مہک محلے والیاں نوں ایتھوں دور جا کے وی کئی کئی دِناں توڑی نہیں سی بھُلدی تے جِس خوشبو نال ملوانی دے آون جاون دا پتہ اِنج لگدا سی جویں سویر دی ہوا بغیچیاں وچوں ہو کے آئی ہووے - اوس خوشبو دی بابت تے اوہ کِسے نال گل نہیں سی کردی پئی ایہہ کِتھوں آوندی اے تے کِس مُل وِکدی اے - زنانیاں آہندیاں سن پئی ایس خوشبو دا بھیت اوہ کِسے اگے نہیں بھنے گی، بھانویں اوہدی ڈِھڈ وِچ جِنّی دِھی ہووے - کیوں جے ایہہ خوشبو اوہدا حُسن، اوہدی ذات تے اوہدی نکھیڑویں شخصیت اے - آوندیاں ای ملوانی دے آون دا پتہ لگ جاندا سی - جویں بادشاہزادی دے چوبدار پکار پکار کے "باادب باملاحظہ ہوشیار" آکھ رہے ہون -

(۸)

پر بانکی ملوانی دا ایس محلے تے سبھ توں وڈا احسان ایہہ سی پئی جویں اوس نے جادو کر کے کِسے دے کب نوں جِن وانگوں قابو کر لیا ہووے - کبّا بھانویں کِناں کب کھلاردا ہووے ملوانی دی اکھ دے اشارے نال اِنج ڈھون سٹ لیندا سی جویں کوئی اصیل گھوڑا یا پالتو کُتا ہووے - اوہ بِلی وانگوں چوہے دے مگر نس رہیا ہووے - ملوانی دی تاڑی دی آواز تے اپنے شکار نوں چھڈ کے خُرخُر کردا اوہدے پیراں وچ لیٹنیاں لین لگ پیندا سی — ملوانی نال اوہدا پہلاں پہل ٹاکرا اودوں ہویا سی جدوں نالدے گھر ویاہ سی - تے چودھویں دے چن دی چاننی وچ مٹیاراں کوٹھے تے ڈھولکی نال ٹپیاں گاوندیاں سن - کِسے نوں گاون دا

دا وَل نہیں سی۔ نہ کِسے نوں گیت دے دو بول سواد لے یاد سَن۔ایدھروں اودھروں کِسے گیت دا اِک ٹکڑا بول کے کڑیاں ہسدیاں اوہ بول چھڈ کے دوجا چھوہ لیندیاں سَن۔ تے مُڑ اک دو بولاں مگروں پھیر نویں بول چھوہندیاں تے پھیر نس کے اِکدوجی تے ڈِگ پَیندیاں سَن۔کڑیاں دے اولے گولے تے چیک چہاڑے وچ بانکی ملواتی دی آواز اِنج اُگھڑی جویں ٹڈی دَل توں اُچی اُڈ دی کُونج نے آواز دِتی ہووے۔

"چھڈ وتی مَیں دساں وَل تساں نوں ڈھولکی وجان دا"

بانکی ملواتی نے ڈھولکی اپنے گوڈیاں تھلے لے آندی۔مہندی رنگے ہتھاں دے اک اشارے نال ڈھولکی دی موئی کھل نوں چھیڑیا تے ڈھولکی وچوں آواز اِنج نِکلن لگ پئی جویں موئی کھل وچ جان پے گئی ہووے۔ تے ڈھولکی بکار پکار کے پُچھدی ہووے: ساتوں اگلے جہان گیاں نوں کِس پچھانسہ موڑیا اے اوہ کون اے؟ اوہ کون اے؟۔ تے جویں ڈھولکی دی تسلّی لئی وجان والی نے آکھیا:

عِشق دے مارے ہوئے نی کد مَردے نیں
عِشق دے وَیریاں کولوں پردے کردے نیں
وچ محبت سبھ کُجھ سِر تے جرنا ایں
سبھ کجھ ایتھے کرنا ایں پر نہ مَرنا ایں

گاون والی دی آواز ہوادیاں لہراں اُتے تَردی، چِٹی چاننی وچ دُور دُور تیک کھِلر گئی۔لوک کوٹھیاں تے کُھمباں وانگوں اُٹھ کے بہہ گئے۔ایس آواز دی مٹھاس، سُر دے لوچ تے راگ دے رَس نے جویں چار چوفیرے جادو کھلار دِتا ہووے۔اوہ تھوڑا چِر گوں کے اَچن چیتی چُپ کر گئی تے اوس جادو دا اثر ڈھیر چِر پچھوں تیکر رہیا۔کِسے مٹیار نوں ہمت نہیں سی پَیندی پئی ڈھولکی ملواتی دے گوڈیاں تھلوں کڈھ کے آپ گیت چھوہوے۔سبھ دُور

دور ہٹ کے بیٹھیاں سن کہ ملوانی کجھ ہور مہربانی کرے۔ اپنے چر وِچ کبّا نال دے کول نہیوں آیا تے آکھن لگا، "ماسی مَیں روڑا ماراں"۔ ملوانی کھِڑ کھِڑ کر کے ہسّی۔ اوہناں دے وِچوں اِک سواتی بولی: "جا وے رناں وِچ دھنّا کبّا کِسے پاسے دا"۔ تے کبّا اِنج پاسے ہٹ گیا جویں کسے کجھ پیا دِتا ہووے۔ ملوانی نے اوہنوں گُٹّوں پھڑ کے کول بہا لیا تے آکھیا: "دس کیہ سناواں؟"

کبّے دی ملوانی نال ایہہ پہلی ملاقات سی۔ تے ہُن جویں ایہہ خبر بن دسیاں سبھ گھراں اپڑ گئی۔ پئی ایہہ سپ جے کِسے ماندری دی کِیل وِچ آوندا اے تے اوہ ملوانی اے۔ ایدوں پِچھے کبّے نے ماں نال کھروا ہو کے بولنا تے اوس ملوانی نوں سد گھلنا کہ پئی ویکھ تیرے ایس سکّے سوہدرے نے کیہ کُپت پایا ہویا اے۔ تے ملوانی دی اکھاں دی اِک ڈانٹ نال کبّے نے سِدھے راہ تے آجانا۔ پیو پٹواری نے جدوں ڈِٹھا پئی ایس ناگ دا منتر لبھ پیا اے۔ اوہ وی کبّے دے ملوانی وَلّ آون جاون تے راضی ہون لگ پیا۔ خبرے کبّا ایسے راہیں مڑ مڑ دسے جان لگ پوے تے بھیڑیاں عادتاں چھڈ دیوے۔ ہر پاسیوں بھیڑا بھیڑا اکھوا کے، مگر کُتّے لوا کے کبّا جد کدی ملوانی دے گھر آوندا تے اوہ آکھدی: "لوک ایویں کردے نیں۔ کبّے وِچ کوئی کب نہیں۔ نقص ایہناں وِچ اپنا اے پئی اوہ ایس شیر دیاں عادتاں نوں نہیں پچھان دے تے ایہدیاں صِفتاں نوں نہیں پچھاندے تے ایہہ آکھدیاں اوہ کبّے نوں سینے نال لا لیندی تے دب کے گھُٹدی۔ تے جے کدی کبّا آپ اوہدے وَل ودھے تے چھنک کے بہا دیندی:

"بوہ وے کاھنا! نالے ماسی۔ اے چونڈھیاں"۔

(۹)

مولوی ہوری چنگی طرح کبّے دے کب نوں جاندے سن۔ پر اوہ

حیران سن پئی جیہڑا رِچھ کِسے دے واک وچ نہیں سی، اوہناں دی ملوانی اگے کیوں بِلی وانگوں خُرخُر کردا رہندا اے۔ سگوں اوہناں نوں ویکھ کے نِیوں نِیوں کے سلاماں کردا اے۔ پر فیر اوہ اپنے دل نوں ایہہ سمجھا کے چپ کر جاندے سن پئی ایہہ سبھ پاک محبت دا کرشمہ اے۔ ایس زنانی ساڈے گھر وچ چانن لایا اے بچّے دے ہنیرے سینے وچ وی نیکی دا دِیوا بال دیوے گی۔

پر اک دِن فجر دی نماز پڑھا کے مولوی ہوری مسیتوں پرتے۔ گھر دا بُوہا چوپٹ کُھلا سی۔ ملوانی روپیا پیسا، زیور کپڑے سبھ کجھ ہُونجھ ہانجھ کے لے گئی سی۔ تے اوہدا لاڈلا کبّا وی کِتے نظر نہیں سی آوندا۔ پتہ لگا پئی دونویں کِٹھے کِسے دا وَل مُونہہ کر گئے نیں۔

مولوی نے سِر تے دوہتھڑ مار کے آکھیا: "ہائے اوئے لوکو میں لُٹیا گیا، کبّا میری رَن کڈھ کے لے گیا۔"

پٹواری نے اپنے کوٹھے تے چڑھ کے ڈھاہ ماری:

"اوئے لوکو مولوی دی رَن میرے پُتر نوں کڈھ کے لے گئی جے۔"

ماں

اوہ وِکدی وکاندی ایتھوں تیک اَپڑی سی تے ہُن اوہنوں ایہہ وی یاد نہیں سی پئی اوہ پہلی وار کدوں وِکی سی۔ خبرے اوہ پرانیاں گلّاں نوں کھوترنا وی نہیں سی چاہندی۔ گو ہے تے گند دے ڈھیر نوں جناں کھوتریئے اوہدے وچوں گند اِی نکلنا اے۔ گند دے ڈھیر دی ڈونگھیائی وِچ جان دی کیہ لوڑ اے، اوہدے اُتلے پاسے اِی نک نہیں ڈاہیا جاندا۔ اوہ پچھلیاں گلاں نوں ایتھوں تیک دسّن لئی تیار سی پئی چھیکڑلی واری اوہ اک پینجے دے ہتھ وِکی سی۔ پینجا ذات دا کشمیری سی تے سٹھاں پینٹھاں وَرھیاں دا ہُندیاں وی اوہ ہٹا کٹا تے ساھٹا باٹھا سی۔ نہوند ہتھوں ہُن تیک اوہنوں زنانی نہیں سی لبھی۔ تے ہُن اوہنوں ویاہ کرن دا چا وی نہیں سی۔ اَچن چیتی ایہہ وکاؤ شے اوہدے پِنڈ وچ آئی تے اوہنے اپنے کوٹھے دی اک گُٹھ وچ دبی ہوئی پرانی ہانڈی وچوں چاندی دے پُورے پَنج سَو روپے کڈھ کے اوہدا اُمل تار دِتا۔ ایسٹھے اوہدی کُکھوں اک مُنڈا جمیا، جیہدا ڈیل ڈول اوہدے پیو وانگوں کُھلا سی تے ہڈی پسلی کرڑی تے پکّی سی پر مُکھڑا گول مول تے ماں وانگوں سوہنا سی۔

پینجا سیال وچ گھروں دُور جاندا تے پِنڈو پِنڈ لیف سرہانے گدّے تے رضائیاں بھرن دا کم کردا رہندا۔ ایہہ کٹھے دو دو چار چار دِن گھروں باھر رہندا۔ گرمیاں وچ اوہ قصائیاں دے نال بکرے چھترے مُل لین لئی مَنڈیاں وچ پِھردا تے کئی کئی دِن گھر نہیں سی وڑیا کردا۔

اوہدی گھر دی نوں پچھلیاں واڈریاں تے سِر جاڈریاں وانگوں گھیریا

ہو یا سی پیشہ کئی زنانیاں دا کاروبار ہووے گا پر اوہدی لوڑ بن چکا
سی۔ ایسے لئی اوہ کھسم دے گھر نہ ہُندیاں جوجی چاہے کردی سی۔
مُشکی ہوئی کُتی وانگوں اوہدی بوچار چوفیرے کھلر جاندی سی تے
پینچے دے گھروں باہر جاندیاں اِی اوسے پنڈ یا کسے نیڑے پنڈ دا
کوئی کُتا دیسی شراب دی بوتل کچھے مار کے اوہدے کول اپڑ جاندا۔
بوتل دا کاک اڈا کے تے اوہنوں اِنج لگدا جویں حالی وی چبارے تے بیٹھی
اے تے کسبی نوچی یا خانگی اے۔ پینچے دا کوٹھا سائیں دے تکیے کول پنڈوں
ہٹواں سی۔ ایس لئی ایہہ گل عام لوکاں دیاں نظراں توں لُکی ہوئی سی۔ پینچے
دی کئی کئی دِن گھروں باہر رہن کارن ایہناں گلاں نوں نہیں سی جاندا۔
پینچے دا پُتر پنجاں ورھیاں دا ہو چکا سی تے ہُن مدرسے جان لگ پیا سی۔
ماں دی حیاتی وچ پہلا تے انوکھا تجربہ سی پئی اوہ پُتر دی ماں ہُندیاں
اوہنوں روز تیار کر کے مدرسے گھلے اوہ اوہدے لئی رنگ دیاں
پوشاکاں بناندی۔ اوہدے لئی سویٹر، جراباں تے گرم ٹوپی اُندی۔
سیال واسطے چھوٹا جیہا کوٹ تے نِکی جیہی پتلون۔ تے گرمیاں واسطے
ٹینس کالر، قمیض تے نِکّر، پیراں وچ گرمی سردی دا لحاظ کر کے ہاف بُوٹ
یاں سینڈل۔ سِر تے ہیٹ، گل وچ کتاباں دا بیگ۔ پینچے دا پُتر ایس طرح
سج بن کے سکول جاندا جویں کسے لمبردار دا پُتر ہووے۔ جدوں مدرسیوں
پرتدا تے اوہنوں ٹکر کھوان توں پہلاں شربت یاں چاء ضرور پیاندی۔
پیو نوں آکھ کے اوہدے لئی اِک نِکی جیہی کُرسی تے میز منگائی تاں جے
اوہ میز کُرسی لا کے بہووے۔ آہندی سی ایسے وڈیاں ہو کے باؤ بننا اے۔
ایسنوں ہُن توں اِی میز کُرسی ورتن دی جاچ نہ آئی تے مڑ کدوں
آوے گی۔ اوہ آپ چٹی ان پڑھ سی۔ پر مدرسیوں پچھے ایہدا سبق
سُندی تے روز سون توں پہلاں اوہنوں گنتی تے پہاڑے سناون نوں

آھندی ۔ اوہ جاتک دی پڑھائی تے پالن پوسن وچ اپنی رُجھی رہندی سی پٹی پنڈ دا نمبردار اوہنوں ویکھ ویکھ کے اندرو اندر ای سڑدا رہنداسی کیوں جے اوہدی اپنی لمبردارنی پُتر نوں گھر دے کم دھندے وچ لائی رکھدی سی ۔ تے اوہدیں روز سبزی ترکاری لین لئی پیو دے پچھے کھوہ وَل ٹور دیندی سی ۔ پینجے دے گھروالی اپنے بچے دی ویکھ بھال تے اوہدی پڑھائی لکھائی وَل دھیان وی کردی سی پر نال نال لفنگیاں تے شوھدیاں نال وی گوھڑیاں پائی رکھدی سی ۔

اِک دِن جدوں اوہ تے اوہدے ساتھی شراب دے نشے وچ گُٹ مَوج میلہ کر رہے سَن پینجا گھر پرتیا تے جے اوہناں لفنگیاں شوھدیاں دا ڈر بھونہ ھُندا تے اوہ ضرور زنانی دے ٹوٹے کر دیندا ۔ پر اوس نِرا اِنج اِی کیتا پئی اوہنوں گُتوں پھڑ کے رات دے ہنیرے وچ گھروں کڈھ دِتا ۔ تے جدوں اوہدا نشہ اُتریا تے اوہ اُڈدی جاندی ریل وچ کِسے اوس پاسے وَل جا رہی سی جیہدے حَد بنّے دا اوہنوں کوئی پتہ نہیں سی ۔ تے دو مشٹنڈے اوہدے سجّے کھبّے اِنج بیٹھے سَن جویں اوہ بندیوان ہووے تے اوہنوں جیل وَل لئی جا رہے ہوون ۔ ایس بازار وچ آکے اوہ فیر وِکی ۔ پر چھیتی مُل لین والیاں توں چھٹکارا پا لیا تے اپنے لئی ایس بازار وچ اِک وکھرا ٹکانا بنالیا ۔ ایہہ ٹکانا اِک اجیہی کوٹھڑی سی جنہوں میونسپل کمیٹی والیاں خطرناک آکھ کے ڈھان دا حُکم دِتا ہویا سی ۔ زوردیاں بارشاں نال اوہدے نالدے کوٹھے ڈھے چُکے سَن تے اوہدیاں کُبیاں کندھاں تے پرانی چھت کِسے ویلے بھوئیں تے آ ڈِگن دا اشارہ پئیاں بھالدیاں سَن ۔ جدوں اوہنے کوٹھڑی دے تھڑے تے کھلو کے سیونک کھادھے بُوہے نوں دھکا دِتا تے اِک تاک اندرلے پاسے ڈِگ پیا ۔ بُوہے تے کوئی کُنڈی جندرا نہیں سی ۔ ایہہ تاکاں نوں کِسے نہ کِسے طرح بھیڑ کے بہہ گئی

تے جد وں مالک مکان نے اوہنوں دسیا پئی ایہہ کوٹھا ڈھین والا اے۔
تے اوہنے آکھیا: میں وی خود کُشی کرن دی نیت نال ایتھے آ بیٹھی آں —
سمجھدار مالک نے اوہدے کولوں کرایا اگاؤں لے لیا تے اوہنے اپنا
دھندا شروع کر دِتا۔ تھوڑے دِناں وچ اِی اوہنے پانی پین دی مٹکی،
فرشی دری، اِک منجی، کپڑیاں دی الماری، صندوق، سنگھار میز
تے اپنی لوڑدیاں چیزاں مُل لے لئیاں۔ تے کندھاں نال پرانے کیلنڈر
تے سینما دیاں اشتہاری چیزاں لا کے کوٹھڑی نوں سجا لیا۔ پہلاں وی
دسیا گیا اے پئی پیشہ ایس بازار دیاں ہور زنانیاں دا کاروبار ہووے گا
پر پیشہ اوہدی لوڑ سی۔ اوہدی کوٹھڑی وچ ہر ویلے کوئی نہ کوئی
آیا اِی رہندا سی۔ اِک دِن بیٹھیاں بیٹھیاں خبر سُنی، اوہنوں کیہ ہویا
پئی اوہ اپنے مکان دے تھڑے توں چھال مار کے نکل آئی۔ کوٹھڑی وَل
مُونہہ کر کے، دونویں ہتھ سِروں اُچے کر کے بزار والیاں نوں آکھن لگی:
"لُٹ لوؤ، لُٹ لوؤ، جو کجھ ایس کوٹھڑی وچ ہے لُٹ لوؤ۔ مینوں کسے وی
شے دی لوڑ نہیں۔ ایہہ سبھ شیواں میرے لئی نکمیاں تے بے مُلیاں
نیں، جنہاں نوں ایہناں دی لوڑ اے لے جاوے—"
اوہدا ایہہ آکھنا سی کہ، کسے نے کجھ نہ سوچیا۔ سبھیوں پہلے کسبیاں
دے نوکر، بزار دے دکاندار، سگوں راہ چلدے بھلے مانس کوٹھڑی وچ
وڑ گئے تے ویہندیاں ویہندیاں اوہدی کوٹھڑی نوں گنجے دے سِر
وانگوں رڑا میدان کر گئے۔ ایتھوں تیک پئی اوہدی مٹکی دی کھڑونجی
تے اِک نکر وچ لگا ہویا کموڈ وی سِر تے چا کے لے گئے۔ کسے نے اوہنوں
ایہہ نہ پچھیا پئی توں کیوں جان بجھ کے سبھ کجھ پئی لٹانی ایں۔ تیرا
سِر تے نہیں پھِر گیا، تیری مت تے نہیں ماری گئی—
اپنا سبھ کجھ لٹا کے اوہ ایس بزار وچوں نِکل گئی۔ بزار دے دوجے

بنّے بھلے ماناں دے مکان سَن- اوہناں مکاناں چوں اک وچ اک کوچوان رہندا سی- جیہڑا ایس محلے دا سبھ توں بُہتا جھگڑالو، سبھ توں ودھ آوارہ، سبھ توں پکا اتھرا تے سبھ توں وڈا جواریا تے سبھ توں کمینہ شوہدا اتے سبھ توں ہڑا لفنگا سی- اوہنے جھٹ اوہدے نال نکاح کرلیا- اوہ اوہنوں روز ماردا کُٹدا اتے پھیہندا- رُوں وانگوں پِنج کے رکھ دیندا سی- کئی واری کرودھ دا بھریا ہویا اوہنوں دھکے مارکے گھروں کڈھ دیندا- کوٹھے نوں جندرا لاکے گھروں ٹُرجاندا- چوکھی رات لنگھن پچھوں گھروَلّے مُونہہ کردا- پر اوہ اوہنوں مکان دے اگے گلی وچ بیٹھی مِل جاندی- اوہ نشے وچ بے سُرت ھُندا- ایہہ اوہدے بوجھے وِچوں کنجی کڈھدی، سہارا دے کے اوہنوں اندر لے جاندی- ساری ساری رات مُٹھیاں بھردی رہندی- کئی واری اوہدے مُڑ آون توں اگیرے گوانڈھیاں کولوں منگ تنگ کے اوہدے کھان لئی روٹی وی تیار رکھدی- ایہہ ناٹک ہر روز کھیڈیا جاندا- پر ایہہ اوہنوں چھڈ کے نہ جاندی- لوکی حیران سَن- ایس ہزار دی چنگی کھاندی پیندی تے کئیاں دے دِلاں چانن کیہی زنانی کیوں اپنا دھندا چھڈ کے اِک اُیسے بندے دے لڑ لگ گئی اے، جیہڑا اوہدی رَتا وی قدر نہیں کردا- سگوں اوہدے نال پشوآں ورگا سلوک کردا اے۔

اِک دِن اوہ ایس طرح مار کھاکھا کے گھر دے ساہمنے گلی وچ بیٹھی ہوئی سی- اوہدے اُڈے ہوئے رنگ تے سُکے ہوئے بُلھاں توں پتہ لگدا سی پئی اوہنوں بڑی بُھکھ لگی ہوئی اے- مَیں کبابئے توں چار نان تے پنج سَت کباب لے کے رومال وچ بدّھے تے بڑی مِنت سماجت نال آکھیا: کُجھ کھالے، اِنج جاپدا اے توں کُجھ

نہیں کھاھدا۔ اوہ دوپٹے توں سِر توں مُونہہ تے کھسکاندی ہوئی بولی :
" بھراجی تسیں کھیچل نہ کرو مَیں آپے کھالاں گی۔ اوہ ہُنے آؤندے اِی
ہون گے "۔ مَیں چنگی طرح جاندا ساں آون والا نِت وانگوں رات دے
پِچھلے پہر اِی آوے گا۔ تے اوھنوں روٹی کھوان دی تھاں اوہ آپ اوھدی
روٹی دا متھاج ہووے گا۔ مَیں اوھنوں آکھ آکھ کے روٹی پھڑائی۔ کبابیئے
توں پانی دا اِک گلاس لے آیا۔ اوھنے اک روٹی اک کباب اپنے لئی رکھ لیا
تے رھندے لویٹ کے وکھرے کر لے۔ مَینوں سمجھ آ گئی پئی ایسہ آون والے
دی ٹہل سیوا دی تیاری ہو رہی اے۔ اوہ کوٹھے دی تھڑی تے بہہ کے نِیویں
پا کے سوچ سوچ کے بُرکیاں بھنن لگ پئی۔ مَیں اوھدے نیڑے اِی
تھڑی تے بہہ گیا۔ مَیں اوھدے کولوں جھٹ پٹ اُٹھ کے ایس بَن ماس
تے ایس گوریلے دے قبضے وِچ آجان دا کارن پچھنا چاھندا ساں۔ جدوں اوہ
روٹی کھا کے، پانی پی کے " اللہ تیرا شکر اے " آکھ کے بہہ گئی تے مَیں اوھدے
کولوں پچھ ای لیا۔ ہٹو کے بھر کے بولی: " پچھ کے کیہ کرو گے " مَیں آکھیا :
" ایویں اپنے دِل نوں تسلی دین واسطے۔ جدوں کجھ پچھن نوں جی کردا ہووے
تے نہ پچھن توں کجھ پچھ لینا چنگا ھُندا اے۔"

اوسے طرح اِی اکھاں نِیویاں کر کے بیٹھی رہی تے اپنی کہانی سُنان لگ
پئی۔ گل کردیاں اک وار رُک گئی تے ایس طرح بُک بُک رون لگی جیویں کوئی
سَجرا پھٹ لگا ہووے۔ مَیں اوھنوں تسلی دِتی تے گل اگانہہ ٹورن لئی
آکھیا۔ آکھن لگی : " ھُن اوہ موڑ آؤندا اے جِس دے کارن مَیں بزاروں اُٹھ کے
ایتھے آگئی، پچھلا دھندا مُکا دِتا۔ میری باری اگوں مدرسے دے کُجھ
مُنڈے لنگھیا کردے سی۔ جویں مدرسے دے منڈیاں دی وادی ھُندی
اے، اوہ آؤندے جاندے نیویں کوٹھے والیاں کسبیاں نوں چھیڑیا
کردے سی۔ کدی مِٹی دی پُڑی بنھ کے ساڈی کوٹھڑی وِچ سٹ جاندے۔

کدی روڑا مار کے پانی والی گھڑی بھن جاندی - کدی نظر بچا کے حُقے توں چلم لاہ کے، ایسہ جا، اوہ جا - ایہناں مُنڈیاں وچ اک مُنڈا اجیہاوی سی جیہڑا شرارتی نہیں سی - اوہ ہورناں مُنڈیاں وانگوں ساڈی کوٹھڑی وچ مٹی دی پُڑی نہیں سی سٹدا اہندا، نہ ای ساڈی گھڑی بھندا سی - نہ ای ساڈے حُقے توں ٹوپی لاہ کے نسدا - اِکوار میں اوہنوں سَینت نال اپنے کول سدیا - پہلاں تے اوہ نہ آیا - پر جدوں مَیں دو اک واری سَینت ماری تے جدوں سارے مُنڈے اگانہہ ٹُر گئے اوہ میرے کول کھلو گیا - مَیں پُچھیا کیہڑی جماعت وچ پڑھنا ایں؟ — آکھن لگا: "نانویں وچ" — اوہ دوہرے پنڈے دا سی تے قد بُت وَلّوں سوہل جاپدا سی - مونہہ بھولا بھالا گول مٹول - مینوں انج لگا جویں اوہدا مُوہنہ مُہاندرا میرے پُتر نال میل کھاندا ہووے - اوہدیاں اکھاں ذرا چھوٹیاں تے نک ذرا پھینا سی - میرے پُتر دیاں اکھاں وڈیاں تے چمکیلیاں سَن تے نک کھُلا تے پتلا جویں تلوار دی دھار - میں اندرو اندری حساب لایا پئی میرا لال وی ھُن نانویں وچ ہووے گا - ایس مُنڈے نوں ویکھ کے مینوں انج لگا جویں دُدھ میرے تھناں وچ مڑ آیا ہووے - مَیں آکھیا: کجھ کھا پی لے — آکھن لگا: "نہ" — ایسہ آکھ کے چلا گیا - مَیں جاندیاں اوہدی کنڈ ول تک دی رہی - جدوں تیک اوہ میری نظراں توں لُک نہ گیا، میں نظراں اودھروں نہ ہٹائیاں - اگلے دیہاڑے اوہدے آون توں پہلاں مَیں کجھ مٹھائی منگا کے رکھ لئی - اوہنے لنگھدیاں میرے وَل ویکھیا تے مَیں اوہنوں کول سد لیا - اوہنے کھلوتیاں کھلوتیاں مٹھائی کھا لئی تے چلا گیا - ھُن مَیں اوہنوں اڈیکن لگ پئی - روز اوہدے کھان پین لئی کجھ نہ کجھ تیار رکھدی - کدی کوئی میوہ، کدی کوئی مٹھائی - کدی شربت دا گلاس، کدی چاہ دی پیالی، بسکٹ یاں کیک پیسٹری - اِکوار مَیں اوہنوں چھُٹی دے دِن سدیا - مَیں

اوس دِن بڑی خوش ساں - سویرے نہا دھو کے کپڑے پائے - دو رکعات نماز پڑھی - بزاروں سَودا لیا کے اوھدے لئی کوفتے بنائے - آنڈیاں دا حلوہ تیار کیتا خمیری روٹی پکائی - دُدھ دہیں مکھن تے بدام، بھجا ہویا پِستا اوھدی تواضع لئی تیار کیتا - اوہ آیا تے مَیں بُوہا ڈھویا - تے اپنے ہتھ نال بُرکیاں اوھدے مُونہہ وچ پاندی رہی - اوس رَج کے سبھ چیزاں کھاھدیاں تے ہَسدا گُڑھکدا چلا گیا - مینوں انج لگا جیویں مَیں اپنے پُتر دی روٹی وَرج کے پکائی ہووے - جویں مَینوں میرا پُتر چِراں پچھوں مِلیا ہووے - اوس دِن مَیں کپڑیاں وِچوں باھر نکل نکل پَیندی سَاں - بزاردیاں دوجیاں کسبیاں مَینوں پچُھدیاں، کیہ گل اے؟ اج تے تیرا مُونہہ سُرخیوں بِنا لال تے چھاتیاں اَنگیوں بِنا اُٹھیاں ہوئیاں نیں - مَیں آکھیا: مَیں تہانوں دَس وی دیواں تے تہانوں سمجھ نہیں آونی -

اوہ ایسے طرح اِی روز آوندا سی تے مَینوں مل کے چلیا جاندا سی — اپنے ساتھیاں توں اَڈ اوہ جان بُجھ کے اوھناں توں پِچھے رہ جاندا سی - تاں جے اوھناں توں ویہلا ہو کے میرے کول کجھ ویلے لئی ٹھہر سکے -

اِک واری اوہ روز وانگوں دِن ویلے نہ آیا - میرا دِل جویں ڈُب گیا - قِسم قِسم دے وہم آ کے سِر نوں پھِرا گئے - ربّا میرے لال دی خیر! مالکا اوھدا تے وال وِنگا نہ ہووے - مَیں اوھدے لئی ہزاراں دُعاواں کر چھڈیاں، سَینکڑے مَنتاں من چھڈیاں - شام ویلے اوہ آیا تے اِک چھلانگ نال تھڑا ٹپ کے کوٹھڑی وچ آ گیا - مَیں اوھدے پِچھے آنی - اوھنے آپ بُوھا ڈھویا - اوہ گھابریا ہویا سی - مُونہہ دا رنگ اُڈیا ہویا سی - مَیں اوھدی ہِک تے ہتھ رکھیا - اوھدا دِل دھک دھک پیا کردا سی - اوھدا رنگ پیلا پے گیا سی تے ہونٹھ کنبدے سَن - مَیں اوھنوں ہتھوں پھڑ کے کُرسی تے بِٹھایا - اوھدے ہتھ برف وانگوں گِلّے تے ٹھنڈے اجاپدا سی - مَیں اوھدے سِر تے ہتھ پھیریا تے اوھنوں سینے نال لا کے پُچھیا: لال تینوں رب دیاں رکھّاں خیر تے ہے؟ تیری کسے گَڈی

نال ٹکرتے نہیں ہو گئی - مینوں ہوبہو اِنج جاپدا سی جویں اوہ کسے حادثے توں بچ کے آ رہیا ہووے ، ماں دی گودی وچ لُکن واسطے - پر اوہنے کبندی ہوئی بانہہ نال مینوں دُور ہٹا دِتا - کُرسی چھڈ کے میری منجی تے بہہ گیا - چُپ کر کے ، چاہ دانی وِچ گرم چاہ دی پیالی ہیگی سی - مَیں چاہ پیالی وچ پا کے اوہدے مُونہہ نوں لا دِتی - اوہ اِکے ساہے ڈِک ڈِک پی گیا - تے اوہدے ہتھاں دا کانبا بند ہویا - اِنج جاپدا سی اوہدا ڈرتے دھڑکو ہولی ہولی گھٹ رہیا اے - اوہنے مَینوں منجی تے آ جان لئی آکھیا - اوہنے پہلاں کدی اِنج نہیں سی کیتا - اوہ کدی میری منجی تے نہیں سی بیٹھا - مَیں منجی تے بیٹھی ہُندی تے اوہ کنّی کترا کے نِکل جاندا ، میرے نیڑے نہ آوندا - مَیں حیران ساں اَج کیہ گل اے - خبرے اوہ تھک گیا اے تے آرام کرنا لوڑدا اے - خبرے اوہدا جی کردا اے کہ مَیں اوہدا سِر گُھٹاں -

پر میری کرماں سڑی دی حیرانی دی کوئی حد نہ رہی جدوں اوہنے بوجھے وچوں گُچھا مُچھا کیتا ہویا پنجاں روپیاں دا اِک مَیلا دھواکھیا ہویا نوٹ میرے ہتھ وچ تھما دِتا تے نال اِی میرے نالے نوں ہتھ پایا - مَیں تڑف کے اوہدے توں دُور ہو گئی - بے حیا آکھن لگا ، کیوں ؟ کیہ مَیں مرد نہیں ؟ مَیں اوہنوں دھکا مار کے تھڑیوں ہیٹھاں سٹ دِتا - اوہ مُونہہ بھار ڈِگدا ڈِگدا بچیا - نس گیا تے پِچھانہہ مُڑ کے وی نہ ویکھیا - اوہدے پِچھے مَیں وی کوٹھڑیوں نِکل آئی تے چوڑ چوپٹ بُوہا کھول کے لوکاں نوں آواز دِتی لٹ لوو - لُٹ لوو ایہہ چیزاں میرے کسے کم دیاں نہیں -

بھرا جی ! ایہناں گلاں وچ مَیں اپنی جوانی لٹا دِتی - اپنا سَتر، اپنا حیا لٹا دِتا - پر ہُن مَیں ڈٹھا بزار وچ بہہ کے میرے اندر دی ماں وی لٹ گئی اے - جِنہوں مَیں پُتر سمجھیا اے ، ایس بزار وچوں مینوں اوہ وی ماں نہیں سمجھدا - صِرف اِک رَن سمجھدا اے - اِک کبیئ اِک

خانگی جاندا اے - لوکی سمجھدے ہون گے پئی کسبی دی بے عِزتی نہیں ہو سکدی - خانگی دی پَت نہیں لہہ سکدی - پر ایس گل نوں سچ سمجھنا۔ اوس دِن توں کسبی دی پَت لہہ گئی ، خانگی دی بے عِزتی ہو گئی۔

مَیں اپنے آپ نوں آکھیا : مکالیے ! تینوں مُونہہ کالا کردیاں اینا ویلا لنگھیا سی پر اصلی مکالا تیرا اج ہویا اے - اج تیرا ککھ نہیں رہیا - نکل ایس بزار وچوں -

مَیں اوس بزار وچوں نِکل آئی تے ھُن اک کھسم دی ہو کے رھنی آں -

ایتھے روز مینوں مار پَیندی اے - پر ایتھے مَینوں کوئی ماں آکھ سکدا اے ، کوئی مَینوں بھَین سمجھ سکدا اے -

چودھری دی دھی

پہر رات بیت چکی سی۔ مَیں ہیرامنڈی دے اک اُچے چوبارے دیاں پوڑیاں اگے لوکاں دی بھیڑ ڈٹھی۔ مَیں اپنے اک جانو پاناں والے نوں جیہڑا ہٹیوں اُتر کے ایس بھیڑ وچ جا کھلوتا سی، پُچھیا: "یار! ایہہ کیہی بھیڑ اے؟" اوہنے کوئی کھُل کے گل نہ کیتی۔ ہوٹھاں وچ بُڑبُڑ کردیاں اینا دسیا: "چوبارے والی دی اجیہی چیک سُنی پئی جویں کوئی اوہدا اگاٹا وڈھدا ہووے، یاں جویں اوہ کسے دا اگاٹا وڈھدی ہووے۔ ایدوں پچھے اِنج لگا جویں پٹاکا چل گیا ہووے —ودھیا سوٹ پائے ہوئے اِک گبھرو نوں دھون پرنے پوڑیاں چوں رِڑھدا ڈٹھا۔"
پاناں والے توں اینی گل سُن کے مَیں بے وسا اگانہہ ودھیا۔ کیہ ویہناں پئی ڈگن والا رِڑھ کے دھون پرنے پیا ہویا اے۔ اوہدے متھے دی رت سڑک تے جم گئی اے۔ چنگی پوشاک تے پوزیشن والے کجھ لوک، جنہاں وچ اِک دو نے وردی وی پائی ہوئی سی، نیویں پا کے کھلوتے ہوئے نیں۔ اِنج جاپدا سی پئی کسے نوں ایہہ نہیں سجھدا پئی ہُن کیہ کریے۔

ایسے وچ چوباریوں اِک زنانی دی گونجدار آواز آئی: "ایس سور دی لوتھ نوں ایتھوں چالوو، نہیں تے ہُنے کڑھدے تیل دی کڑاہی تہاڈے تے ڈوھل کے تہانوں تماش بینی دا سواد چکھانی آں۔"

اوہدے کولوں ایہہ جھاڑ سُن کے اوہ بھیڑ اِنج کھنڈ گئی جویں اسماوں پیندی بجلی دے ڈروں لوک بھج وگدے نیں۔ جھٹ کپڑیے ساتھیاں نے ڈگے ہوئے گبھرو نوں ہتھو ہتھ چکیا تے ذرا دُور کھڑے کھلوتی ہوئی لمی جیہی موٹر وچ جا پایا۔ اِنج جاپدا سی پئی اوہدی جند تے

بچ گئی اے پر چوباریوں ڈِگدیاں تے پَوڑیاں وچوں اَلٹ بازیاں کھاندیاں تالونے سڑک نال اجیہی ٹکر کھادھی اے پئی سِر دی ساری رَت نچُڑ گئی اے - اوھدے ساتھیاں وچ سرکاری بندے وی وی سَن - پر ایس ویلے نہ کسے دے مُونہوں شکایت دا حرف نکلیا نہ کِسے نے اُچی ساہ کڈھیا -

چُپ چپیتیاں پھٹڑ تے بے سُرت ساتھی نوں انج موٹر وچ پا کے لَے گئے جِویں کرماں مارے انگ ساک پھاہے لگے دی لوتھ نوں لے کے جیل دے پھاٹکوں دُریڈے کھسک جاندے نیں۔ میرے یار پاناں والے نے میرے لئی پان لاندیاں ہویاں آکھیا: "ویکھو جی کِنّی اچنبھے دی گل اے پئی عاماں لوکاں نوں بھیڈاں بکریاں وانگوں کوہ دین والے تے گائیاں مہیاں وانگوں کُٹ کڈھن والے ایتھے آکے آپ دُنبیاں وانگوں کُسدے جے تے بھوہ وانگوں کٹیندے جے۔ تے کوئی اُچی ساہ نہیں جے لیندا - روز دِہاڑی ایس بزار وچ ایہو تماشا ھندا جے۔ نلجیاں ھوردی اِٹ وِرگیاں دو کوڈی دیاں کنجریاں تے اوھناں دے گُنڈے نوکراں توں مار کھان والے اُچی ساہ نہیں جے ڈلیندے تے مُونہوں اَوازوی نہیں جے کڈھدے - جِویں کوئی مردہ قبر وچ منکر نکیر توں ہڈ بھنا رہیا ہووے -" مَیں آکھیا: "یار ایہہ کوٹھا تے ایہہ چوبارا تے شہر دی مشہور گان والی دا اے - ایتھوں تے کدی ایہو جیہا رَولا گولا یا لڑائی ہنگامہ کدی نہیں سُنیا - ایس بزار وچ وی کئی عِزت دار چوبارے نیں جِنہاں وچوں ایہہ چوبارا ایس گاوث والی دا اے - ایتھے اج ایہہ کیہ نویں کرتوت ہوئی اے، ایہدا پتہ لانا چاہیدا اے"۔ پاناں والے نے آکھیا: "تے ہیر ڈِھل کاھدی اے بھیڑ کھِنڈ گئی اے، رَولا گولا مُک مکا گیا اے، گھٹ وَس ہٹی اے"

اگا نہہ ود ھو تے دِلدی کُھت کُھتی نوں مکا لوو۔" میتوں اوھدی گل نال کُجھ حوصلہ ہویا تے مَیں چُپ چپیتا پوڑیاں چڑھ گیا۔ کوئی اِکّی باؤی پوڑیاں ہون گیاں جنہاں وچ موڑ کوئی نہیں سی - میں ایتھوں جاچ کیتی پئی ڈِگن والے دا جوڑ جوڑ پھس چکا ہووے گا تے اوھد ا پلیتھن ہو گیا ہووے گا تے جیوند اوی بچیا تے گھٹو گھٹ چھی مہینے پلستر دی کڑکّی وچ کسیا رہے گا۔ پاسدان نال بوٹ رگڑدیاں ہویاں میں پُچھیا کہ:" میں اندر آسکناواں ؟"

دوھرے جُثے دی تے لمّی پوری دی ساوٗلی سلونی مٹیار، پھرٹّر شیرنی وانگوں لمیاں لمیاں پلانگھاں بھردی تے پیر زورِیں دھرتی تے ماردی کمرے وچ پئی پھردی سی - اچن چیتی کھلو گئی تے آکھن لگی:" نہیں اج نہیں پھیر کدی۔"

مَیں تپائی تے رکھے ہوئے جگ وچوں برف دا ٹھنڈا پانی گلاس وچ لدیاں ہویاں آکھیا:" لوو تھوڑا جیہا ٹھنڈا پانی پی لوو۔ ایہدے نال طبیعت نوں کھلیر ہو جائے گی۔ کنیہ اک بندے دی جان لے کے وی تہاڈے غُصے دی اگ ٹھنڈی نہیں ہوئی ہے۔" کندھ نال لگے ہوئے صوفے تے ڈِگدی ہوئی بولی:" کیہ اوہ مر گیا اے ؟" مَیں آکھیا:" مویا تے نہیں۔ پر مَیں اوھدے ساتھیاں نوں ویکھیا اے پئی اوھنوں سہارا دے کے موٹر دی پچھلی گدی تے پئے لیٹاندے سَن - پر ڈِگدیاں سٹّاں ایہیاں لگیاں نیں پئی چھیاں مہینیاں تیک منجیوں نہیں اُٹھ سکن لگا۔" آکھن لگی:" مر وی جاندا میں آھندی دھرتی دا بھار ہولا ہو گیا اے - ایہو جیہے کئی مردود شراب دے نشے وچ گُٹ بھوا نسلی کھا کے پوڑیاں توں ڈِگدے نیں تے ہڈیاں پسلیاں بھنا بہندے نیں۔" مَیں آکھیا: ایہو جیہیاں گلاں تے روز ویہنے آں۔ پر تہاڈے چوبارے توں کسے بندے دا ایس طرح ڈِگنا بڑی

اچنبھے دی گل اے "۔ آکھن لگی: "ہاں میریاں پوڑیاں توں کسے پروھنے دا انج مونہہ بھاڑ ڈگنا اچنبھے دی گل اے "۔ میں آکھیا: "ایس اچرج گل دا کارن پچھن لئی تے میں آیا واں "۔ برف والے پانی دا گلاس آپ بھر کے پیندی ہوئی بولی: "نہیں اج نہیں پھیر کدی آونا۔ میں سبھ کجھ تہانوں ویروا کر کے دساں گی "۔ میں اوہدے کولوں ویلا پچھ کے اپنے ڈیرے آ گیا تے دسے ہوئے ویلے تے جا کے اوہدے کولوں اوس گل دا ویروا چاہیا۔ اوہ مینوں نویکلی کوٹھڑی وچ لے گئی۔ میرے لئی چاء بنائی تے پھیر ویہلیاں بہہ کے اپنی کہانی انج سنائی:—

ایس شہر توں کوئی سو کوہ تے ساڈا ٹبر اک پنڈ وچ رہندا سی۔ ایہہ پنڈ بہت وڈا تے نہیں سی پر ایڈا چھوٹا وی نہیں سی پئی ایہدے وچ گاون بولن والے دو چونہہ ٹبراں دا گزر نہ ہو سکے۔ اسیں لوک گاون وجاون دا دھندا کردے ساں۔ اوہناں دناں وچ کوئی وی جنج مجریوں بنا نہیں سی ڈھکدی ہندی۔ ووہٹی دی ڈولی ویہڑے وڑدیاں ای مجرے دی محفل سجائی جاندی تے ایہہ گل وی پنڈ وچ راٹھا چاری یا سوکھے گھر دی پچھان سمجھی جاندی سی۔ ایسے لئی میری ماں نی جبیڑی اوس ویلے دی مشہور گاون والی سی، دوروں دوروں سائیاں آوندیاں ہندیاں سن۔ ایہناں دناں وچ ای پنڈ دے نمبردار دا میری ماں کول بہت کھلون ہو گیا۔ نمبردار دا بڈھا ہڈا پیو جیوندا سی پر اوہنے نمبردار دے کماں وچ دخل دین دی لوڑ نہ سمجھی۔ تے دخل دیندا اوی تے کس طرح، اوہ آپ وی اپنے ویلے بڑا شوقین تے عیشی پٹھارہ چکیا سی۔ ہندیاں ہندیاں چودھری تے میری ماں اک دوجے دے ڈھیر نیڑے ہو گئے۔ ایتھوں تیک پئی چودھری دا روپیہ تے وڈے مل دیاں چیزاں وستاں میری ماں کول ای رہن لگ پئیاں۔ اوہناں دہاڑیاں وچ

اِی چودھری نے میری ماں نوں ایہہ وی آکھیا پئی ایہہ اوگتھاری حیاتی چھڈ کے میری سوانی بن جا۔ پر میری ماں نے ایہہ گل نہ منی۔ دنیا جاندی اے پئی پیار تے وَیر اِک دوجے توں بُہتے دُور نہیں ہُندے۔ دوہناں وِچ گنڈھے دی چھلڑ دا پردہ ہُندا اے۔ ایہہ دونویں اِک دوجے دے اینے نیڑے ہُندے نیں پئی وِچوں وال وی نہیں لنگھ سکدا۔ تھوڑے دِن پہلاں چودھری میری ماں نوں ویکھ کے جیوندا سی پر ہُن اوہدی جان دا وَیری ہو گیا سی۔ سرکار دربار اوہدی پہنچ تے اوہدے دھاسے توں ڈر دیاں ہویاں ساڈے ٹبّر نے پنڈ چھڈ دِتا تے ایس شہر وِچ آ گئے۔ دِلاں دیاں اوہ مالک اِی جاندا اے، جِنھے دِلاں نوں سرجیا اے۔ تے دلاں دا سرجن ہار اِی جانے پئی اوہناں دے اندر کیہہ کارخانے لگے ہوئے نیں — ع:

دِل دریا سمندروں ڈونگھا کون دِلاں دیاں جانے

چودھری سمجھدا سی پئی ہُن اوہنوں میری ماں نال پیار نہیں سی رہیا۔ پر وِچلی گل ایہہ سی پئی اوہنوں اپنے دل دا آپ وی پتہ نہیں سی۔ ایسے دل دے ہتھوں ستّ کے تے بے چین ہو کے اوہ شہر آ گیا تے آ کے میری ماں دے پَیراں تے سر رکھ دِتا۔ پرانا پیار پھیر جاگ پیا۔ بہن کھلون شروع ہو گیا۔ مَیں کرماں ماری ایسے بہن کھلون دی پَیداوار ہاں۔ میرے جمّن تے چودھری نے چاندی دے ہزار روپیے کھٹے ہو کے میری ماں دی جھولی پوائے۔ ایدوں پچھے ایہہ پکی حویلی بنا کے دِتی۔ میرا بال پنا چودھری دے لیاندے کپڑے گہنیاں تے کھڈونیاں وِچ لنگھیا۔ جیوں جیوں مَیں سیانی ہُندی گئی چودھری اپنا بُہتا ویلا ساڈے گھر رہن لگا۔ اوس کئی واری میری ماں اگے سوال پایا پئی اوہ مَینوں اپنے گھر لجا کے رکھن دی حامی بھر لے۔ پر میری ماں نے اوہدی ایہہ گل نہ منی۔ اوہ ایس گل تے اَڑی رہی

پئی توں ایس کا کی نوں ویکھ کے اپنیاں اکھاں ٹھنڈیاں کرلے۔ پر مَیں ایہدے توں ماں دا حق چھان لئی کدی تیار نہیں ہونا۔ کیوں جے ایہہ کنجری دے کوٹھے تے جمّی اے ایس لئی ایہدے پیو نوں، پیو ہُندیاں ہویاں وی پیو دا قانونی حق نہیں مِل سکدا۔ میری ماں نے میرے لئی گُنی تے ہوشیار اُستاد نوکر رکھے۔ اوہناں گُنی استاداں دی چنڈی ہوئی مَیں اپنی ماں وانگوں مشہور گاون والی بن گئی تے سنگیت کلا دی پچھان والے دوروں دوروں میرے لئی وی سائیاں دین آون لگے۔ قدرت نے عجب لوڑھا ماریا سی پئی مَیں مونہہ مہاندرے، گل بات تے رنگ روپ وَلوں اپنے پیو دی مُورت ساں۔ مینوں سینکڑیاں وچ کھلوتیاں ویکھ کے چودھری دی اوپری سِہان رکھن والا بندہ وی بے وسّا مینوں چودھری دی دِھی آکھ دیندا سی۔ تے جیوں جیوں میریاں دُھماں دور دور کِھلریاں میرے تے چودھری دے مُونہہ مہاندرے دی سانجھ دی دُھم وی اونویں اِی کِھلر دی گئی۔ ہُندیاں ہُندیاں ایہہ گل چودھری دے کن تیک اپڑی پئی جدوں مینوں چودھریاں دیاں جنجاں وچ سَددے نیں تے چودھری تے اوہدے پیو دادے دے وَیری ہسدے گُڑھکدے تے کھِلّی ماردے نیں پئی ایس جنج تے فلانے چودھری دی کُڑی دا مُجرا ہووے گا۔ چودھری ایہناں گلاں نوں سُن کے اندرے اندر کُڑھدا۔ میرے ویہندیاں ویہندیاں اوہدا ڈیل ڈول تے قد بُت ادّھا وی نہیں سی رہیا۔ مَیں وی اوہنوں ویکھ ویکھ کے اندرے ای اندر کُڑھدی رہندی تے کئی وار میرا سرہانا سُتیاں پیاں ہنجواں نال بھج جاندا۔ چودھری نے میری ماں اگے اپنی منگ پھیر دُہرائی۔ میری ماں نے آکھیا: توں نِرا احمق ایں۔ میری دِھی نے تہاڈی سماج وچ نہ کھپنا تے نہ راضی رہنا۔ چودھری نے ویلے دے بدلدے رنگ، لوکاں دی نویں رَوں تے اگانہہ ودھدی

سوچ دا واسطہ دِتا۔ پر میری ماں تے ایہناں گلاں دا رَتا اثر نہ ہویا۔ اوڑک اِک دِہاڑے چودھری دو تولے افیم کوڑے تیل نال لنگھان لگا سی پر میری ماں نوں ویلے سر پتہ لگ گیا تے اوہنے افیم باریوں باہر گلی وچ سٹ دِتی تے رو رو کے چودھری توں اپنی جان نہ گوان دی سونہہ لے لئی۔ چودھری دی اکو ای شرط سی پئی میری دِھی نوں میرے نال گھل دے۔ میری ماں نے بے وسیاں ہو کے ایہہ شرط مَن لئی تے میتوں وِدعیا کر کے آپ سِر بھیڑ کے بہہ گئی۔ اوسے اِی دِن توں تگڑی نہ رہی۔ تے ہُندیاں ہُندیاں روگ ایناں ودھیا پئی کوئی دوا دارُو نہ پھُریا تے منجی نال منجی ہو گئی۔

چودھری بڑے لاڈ تے چاسبھا نال میتوں نال لے کے خوشی خوشی پنڈ آیا۔ ایتھے میتوں وکھری حویلی وچ اتاریا۔ میری سیوا لئی نوکر چاکر تے کم کرن والیاں مائیاں کٹھیاں کر دتیاں۔ پنڈ دیاں مٹیاراں چھوہریاں بڈھڑیاں تے چودھرانیاں تے مائیاں میتوں ویکھن لئی ہُم ہُما کے آئیاں۔ ہاں چودھری دی اپنی چودھرانی تے اوہدے پتر دی ووہٹی میتھوں دُور اِی رہیاں۔ زنانیاں دی بھیڑ وچ ایہہ گل مُڑ مُڑ سُنی جاندی سی۔ انیئیں ویکھ تے سہی ایہہ چودھری دی دھی کیوں نہیں۔ اوہو اِی نک نقشہ اوہو ای رنگ ڈھنگ، اوہو اِی پوری وَرگا قد، اوہو اِی کُھلے ہتھ پَیر، اوہو ای مُونہہ مہاندرا۔ چودھری دی جیوندی جاگدی مُورت جے۔ ایہدا رنگ تے ایہدے بھرا توں وی بُتا اُگھڑدا تے صاف اے، ہُوبہو چودھری دے رنگ وانگوں۔ جتھے اینیاں زنانیاں کٹھیاں ہون اوتھے گھر دی ستویں کوٹھری وچ آکھی ہوئی گل وی لُکی نہیں رہ سکدی۔ ہندیاں ہندیاں میتوں پتہ لگ گیا پئی چودھری دا پُتر میرے ایتھے لیاون تے بڑا طیش وچ اے۔ اوہنے میتوں جان توں لنگھان دی سونہہ کھادھی اے۔ اوہدی ماں ہور نہیں تے خصم دی خاطر ای میتوں ویکھن لئی ضرور آوندی۔ پر پُتر نے اوہنوں کھول کے ٹھاکیا کہ جے توں

اوس کنجری نوں ویکھن گیئوں تے پھیر کدی اپنے پُتر دا مُونہہ نہ ویکھ سکیں گی۔ تے جے تینوں میری حیاتی وچ موت آ گئی تے میں تینوں اپنے وڈیاں دے قبرستان وچ نہیں دبن دینا۔ تے جے چودھری نے برادری دے زور نال تینوں میرے دادے تے دادی دے کول دبیا تے مَیں ویلا تاڑ کے تیریاں ہڈیاں نوں سُور دے ہڈاں وانگوں پٹ کے باہر وگاواں گا۔ ماں دا دِل ایہہ گلاں سُن کے دہل گیا۔ اوہ سہمی ہوئی اپنے گھر وچ لکی پئی اے۔ مَینوں کیہ، کسے نال وی نہیں مِلدی۔ کِسے دے متھے نہیں لگدی۔ چودھری نال وی کدے کدے میل ہُندا اے۔ کیوں جے اوہ ہمیشہ اوس حویلی دی بیٹھک وچ ڈیرا لائی رکھدے سَن جیہدے چوبارے وچ میرا اُتارا کیتا سی۔

میں پہلاں وی دس چکی آں پئی دِلدیاں گلاں دِلاں نوں بنان والا اِی جاندا اے۔ چودھری دے پُتر دیاں ڈرائونیاں گلاں سُن سُن کے مَیں اندرے ای اندر سہمی تے رہندی ساں پر اک شئے جیہڑی اج تیک میری حیاتی وچ نہیں سی وڑی، ہُن، چپ چپیتی میرے دِل وچ گھر بنان لگ پئی سی۔ اوہ شئے سی بھرا دا پیار۔ اوہ جدوں اودھروں لنگھدا میں اوہنوں دوروں ویکھ کے صدقے قربان پئی ہُندی۔ میرا اوہدا مُونہہ مہاندرا اینا رلدا سی پئی ساہنوں کوئی پردیسی وی ویکھ لیندا تے جھٹ بھین بھرا آکھ دیندا۔ میں نمازاں پڑھ پڑھ کے دعاواں منگدی۔ پاک پروردگارا میرے بھرا دے دِل نوں بدل دے۔ جے اوہدے دِل وچ میرا پیار نہیں جم سکدا تے گھٹو گھٹ اوہنوں اینی ہمت دے پئی اوہ پیو دے لہو دی خاطر میرے ہون نوں ایس بستی وچ سہہ جائے۔ ایانیاں دا تے سنسار ای وکھرا اے۔ اوہدا چاراں پنجاں ورھیاں دا بال بھجا بھجا آوندا، دادے دی گودی وچوں نکل کے آہندا مَیں پُھپھی کول جانا اے۔ دادا اوہنوں گودی وچ چا کے میرے کول آوندا تے میرا رُوح کھِڑ جاندا۔ اوہدا سِر مُونہہ چُمدی، اوہنوں کلیجے نال لاندی، اوہدے لئی سوادلے پکوان پکاندی تے اوہنوں گودی بہا کے

کھواندی - اوھدا وڈا بھوا تیجی چوتھی جماعتے پڑھدا سی - ٹک لک کے مینوں مِلن آوندا - وہ میرے گل وچ بانہواں پا دیندا تے آہندا "ویکھ لَیں پُھپھی اِک دِن تینوں مَنا کے لے جاوے گا - توں ساڈی پُھپھی ایں نا! - ساڈی ہور کوئی پُھپھی نہیں - اسیں اپنی پُھپھی نوں باھر نہیں کڈھنا - پُھپھی دا وِیاہ ایسے اِی پنڈ وچ کرنا اے - مَیں اپنا پھوپھڑ وی ڈِٹھا ہویا اے" - مَیں ایہہ گلاں سُن سُن کے راضی وی ھُندی تے اچنبھے وچ وی پے جاندی - ایس بال دیاں گلاں توں پتہ لگدا سی پئی چودھری دی بَیٹھک وچ میرے وِیاہ دی گل بات چھڑدی رہندی اے - وِیاہ - ایہہ کِنا سوھنا لفظ اے - پر اساں بزار وچ بسن والیاں دی حیاتی وِچوں ایہہ مَن موھنا تے پاک لفظ اینا اِی دُور اے جِنا کسے کنجری دے گھر توں زم زم دا کھُوہ - مَیں سوچدی میرا ویاہ کیہدے نال ہووے گا؟ - سوچدی سوچدی مَیں تاریاں دی دنیا وچ اپڑ جاندی - اوتھے اک چَن دے مَتھے والا وڈا سارا تارا لِشکدا ڈلھکاں ماردا ویہندی - اوھدے تیک اپڑن لئی اُڈ دی اڈ دی ہتھ ودھاندی - پَر مَیں جِنا اگانہہ وَدھدی اوہ اونا اِی دُور ہو جاندا - پَر اوھدی ٹھنڈی روشنی نال اکھاں نوں ٹھنڈ تے دِل نوں کھلیر مِلدی - مَیں سَوندی جاگدی اپنے دِن رات تاریاں دے سنسار وچ پئی لنگھاندی سی - ہاں کدی کدی اِک جھٹکا اجیہا لگدا سی پئی بدلاں دی اچائی توں دھرتی دی جِلہن وچ جا پیندی ساں - پَیر کھوبھے وچ پھس جاندے سَن تے ڈِگدیاں جیٹریاں چھٹاں اڈ دیاں سَن اوہ میری صاف پوشاک تے اَن گِنت دھبے چھڈ جاندیاں سَن - مَیں تہانوں اک اجیہے جھٹکے دا حال دَسنی آں - میری گل تے یقین کرنا میتھوں ایہہ جھٹکا بجلی دے جھٹکے توں ڈھیر ودھ جاپیا سی - مَیں اک وار بجلی دے جھٹکے دا دُکھ سہہ چکی آں - ڈاکٹر دا خیال سی پئی مَیں ھُن نہیں بچدی - پَر مَیں اوس ویلے نہ موئی - ھُن ایتھے آ

کے ایہہ جھٹکا لگا تے اِنج جاپیا کہ ایہہ جھٹکا جان ای لے کے ٹلے گا۔

مَیں آکھیا: "کیہڑا جھٹکا؟"

آکھن لگی: میرا بھرا اک دی کدی حویلی دے اگوں لنگھدا ہُندا سی اوہدے گھروں نِکلدیاں پَیلی بنّے پھیرا مارن لئی ایہہ ای راہ نیڑے سی۔ نہیں تے اوہ ایس راہ نوں ای چھڈ جاندا۔ اِک دِہاڑے اوہدا اِکّا مُنڈا میتوں مِل کے باہر حویلی دے بُوہیوں پیا نِکلدا سی۔ پیو نے ویکھ لیا۔ بال نوں پُچھیا: "کِتھوں آیا ایں اوئے؟" جے اوہ آکھ دیندا دادے کولوں آیا آں تے خیر ہُندی۔ پر اوس آکھیا: اپنی پُھپھی کولوں آیا آں۔ میری پُھپھی بڑی چنگی اے۔ — اینا آکھنا سی پئی بھرا ہوری غُصے نال پاگل ہو گئے۔ مار مار کے ایانے نوں لہولہان کر دتا۔ اوہدی ہڈی پسلی توڑ کے رکھ دِتی۔ دادے نے چھڈانا چاہیا پر پُتر نے دھکا دے کے اوہناں نوں ڈیگ دِتا۔ ڈِگدیاں اوہناں دی پگ موری وِچ جا پئی۔ مَیں ایہہ سبھ کجھ اپنیاں اکھاں نال ڈِٹھا۔ میرا دِل کردا سی اوتھوں اِی سِربھار ڈگ کے جان دے دیاں۔ میتھوں اپنے بُڈھے پیو دی لہائی ویکھی نہیں سی جاندی۔ بھرا ہوری چیک چیک کے پے آہندے سَن: ساری عُمر کنجر خانے وِچ گذری سُو ہُن گھر نوں وی کنجر خانہ بنا دِتا سُو۔ وڈا آیا اِی دِھی دا پیو۔ بھوسَیں دی پَیدا نال ڈِھڈ نہیں سُو بھریا۔ ہُن پِنڈ وِچ پیشے دی کمائی کھان لئی نوچی لے آیا جے۔ پیو کھلوتا کنبدا سی پیا۔ ایہہ گل سُندیاں ای پچھلے پَیریں ڈِگا تے دندن پے گئی۔ بھرا ہوری پُتر نوں گھسیٹدے ہوئے جا چکے سَن۔ ایس ٹبّر دیاں تِن پُشتاں میرے ایتھے آن نال مصیبت تے دُکھ وِچ پھس گئیاں سَن۔ مَیں سوچدی ساں پئی کیہ میرے پیو دا ایہہ وچار نِرا وہم تے نکھالکھرا جھوٹھ تے نہیں پئی اوہنے اپنی دھی نوں بزار وچوں اپنے وڈیاں دے پِنڈ وِچ لیا کے نیکی کیتی اے۔ جے نیکی ایہو ای تے ایہدا باہرلا رُوپ بدی توں وی

ڈھیر بھیڑی صورت والا اے — گلی وچ تل دھرن نوں تھاں نہیں سی - سارا پنڈ ساڈی حویلی تے چڑھ آیا سی - زنانیاں تے بندے - بال تے بُڈھے اُچی اُچی پے بولدے سن - اوہناں دیاں گلاں وچ اک گل سانجھی سی پئی اوہناں نے اپنی حیاتی وچ پہلی وار... چودھری نوں روندیاں تے پچھلی پیریں کندھ بھار ڈِگدیاں ڈِٹھا اے -

ایہو جیہے ویلے ہون تے لوک پرانیاں پرانیاں گلاں یاد کردے نیں - ایس پنڈ دی مشہور لڑائی دا ناں لیندے سن - جدوں سوڈانگاں چودھری تے اِکو وار وَرھیاں سن تے چودھری دے سِر دے تُونبے اُڈ گئے سن تے اوہنے ڈَب وچوں پستول کڈھ کے اپنے تِن وَیریاں نوں اوتھے ای ڈھیر کر دتا سی - اوہدے اپنے سِر تے جِنّے پھٹ لگے سن اوہو اِی عدالت وچ اوہدے صاف بَری ہون دا کارن ہوئے — کوئی آھندا یار وا اوہ ویلا ہور سی - اوس ویلے چودھری اینا بُڈھا نہیں سی - کوئی آھندا وَیری دا وار سہن دا بَل اوہدے وِچ حالی وی ہے ، حالی وی اوہ مویا نہیں جے - عُمر دا بڈھا پر حوصلے دا جوان جے - اج دی سَٹ اوہنوں اپنے پُتر دے ہتھوں لگی اے - اوہ وی جُثے تے نہیں جان تے لگی اے - اوہدی غیرت دی ہِک لہولہان ہو گئی جے - کوئی آھندا جھڈو یار ! ساری عُمراں اوس بُڈھی کنجری نال مُونہہ کالا کردا رھیا - ھُن مکالے دے پھل نوں دھی بنا کے ایتھے لے آیا جے - مُسلمان پُتر ایڈا ہنیر کویں سہہ سکدا اے - جِنّے مُونہہ اونیاں گلاں — پر ایہناں ساریاں گلاں توں وَدھ دِل دُکھان والا چودھری دا اپنا حال سی - میں کامیاں کولوں حویلی دا بُوھا بھِڑا دِتا - دیوان خانے چوں سبھ لوک کڈھا دِتّے - تے بے ودی سیوا لئی آپ چوبارےوں تھلے لہہ کے دیوان خانے آ گئی - اوہ ورھیاں دا ... جاپدا سی - اوہدے کوا ھرے تے ترِکھے وَیر نال بھرے ہوئے بول اِک جیوندے جاگدے ساہ بندے نوں کویں سَل جاندے نیں ، ایہہ شئے میں

اپنی اکھیں اوس دِہاڑے ڈِٹھی - پِندراں وِیہاں دِناں پچھوں چودھری وِچ کِتے اینی آنکس آئی پئی اوہ بَیٹھکوں نکل کے حویلی دے ویڑھے وِچ ٹہل سکے - حکیم صاحب دے جواھری خمیرہ گاؤزبان، یاقوتیاں، دوالمسک معجوناں، چار مربیاں تے اَن وِدھ موتیاں دے نُسخیاں نے کِتے جا کے اپنا اثر کیتا۔ پئی دھڑکدے دِل نوں کُجھ دھرواس ہوئی - بدام روغن تے کدُو دیاں مالشاں نال اوھدے پَٹھیاں نوں گرمی آپڑی - پر اوھدا ھرویلے ھائے ھائے کرنا تے ہُوکے نہ مُکنے سَن نہ مُکے - بُھکھ جِویں پَر لا کے اُڈ گئی سی — میتھوں اوھدا ایہہ حال ڈِٹھا نہیں سی جاندا - اوہ ھُن میرے نال بُہتیاں گلاں وی نہیں سی کردا، ھرویلے ھنگارے بھردا رھندا سی۔

اِک دن جدوں اوھدی طبیعت سنبھلی - اوھنے نال دے پِنڈ توں اپنے یار مِرزے ہوراں نوں سَد گھلیا۔ مِرزے ہوری پُلس وِچ ڈپٹی سَن - تے ھُن پنشن پا کے اپنے پیو دادے دے پِنڈ وِچ آ رھے سَن - اک عِزت دار سوچ سمجھ تے پینچ والے بندے سَن - چودھری ہوراں دے پگ وٹ بھرا بنے ہوئے سَن - چودھری ہوراں ایہناں دے کن وِچ کُجھ گلاں کیتیاں، اوہ اپنے نوکروں اوتھے چھڈ کے چُپ چپیتے باھر نکل گئے - شام دا ویلا سی، میں سمجھیا نماز پڑھن لئی مسیت تیک گئے نیں - پَر اوہ گھنٹے اَدھے گھنٹے تک پَرت آئے - اوھناں دے نال اِک گبھرو سی، چنگی پوشاک تے پوزیشن والا - میں اوھنوں پہلاں وی دیوان خانے وِچ چودھری ہوراں نال گلاں کردیاں ویکھیا ہویا سی تے اَج تے اوہ خوب بَن سج کے آیا سی جویں جنج وِچ لاڑا ھُندا اے - سنہری کُلے تے مشہدی لُنگی، زری دی اچکن، چِٹی دھڑ دھڑ کردی سلوار تے پَیریں زری دا کُھسّا - میں بِچھ پچھے بیٹھی بڑے صدھیاں نال ایہہ سبھ کُجھ ویہندی ساں تے گل گل نوں کتناں وِچ پئی پاوندی ساں - پتہ لگا پئی ایہہ گبھرو چودھری ہوراں دا سکّا بھتریا سی - اوھدے

پیو دے مرن پچھوں چودھری ہوراں نے اوہنوں پالیا پوسیا تے پڑھایا لکھایا سی تے اپنے پیو دادے دے نیک کماں دا واسطہ دے کے سرکار کولوں اوہنوں تحصیلدار دی نوکری دوائی سی۔ تے آپ اِی مرزا صاحب دے آون توں پہلاں اوہنوں اکھوا بھیجیا سی پئی چنگی پوشاک پا کے تیار رہویں۔ تینوں خاص کم واسطے بلاناواں ۔ ایہہ ساریاں گلاں اوسے ویلے مَیں چودھری دی زبان وچوں سُنیاں۔ مَیں سوچدی ساں پئی چودھری ہوری ایسدے نال کیہ گل کرن گے۔

چودھری ہوراں نے ھُن گل بات چھوہی۔ پر جویں کوئی ڈر ڈر کے بولے۔ "پُترا مَیں ھُن تیکر تیری جِنّی سیوا کیتی اے تے ھُن تیک تیرے کم وَل جِنّا دھیان دِتا اے، اَج مَیں تیرے کولوں اوہدا مُل منگناں تے آس اے توں ایسدا مُل پاویں گا تے میری گل موڑیں گا نہیں ۔ میں اپنی دھی دا نکاح تیرے نال کرنا لوڑناں۔ تے ھُنے ای، ایسے ویلے ۔ ایسے واسطے مَیں ڈپٹی صاحب نوں تکلیف دِتی اے۔"

گبھرو بولیا، اوہدی اواز وچ کرودھ دبیا ہویا سی: "پر چاچا اوہ تے کنجری دے پیٹوں اے۔"

چودھری دا رنگ پیلا پے گیا۔ اوہنے سرھانے نال ڈھولاندیاں ہویاں آکھیا: "پُترا اپنے بُڈھے چاچے نوں ایدوں ودھ نہ رولو۔ مَیں تیریاں ساریاں وادیاں جانناں۔ گھردیاں جمیاں دے دند کسے نہیں گِنے ودھے اِی گِنے ہوئے ھُندے نیں۔ تے مَیں تیرے بھلے بُرے نوں وی جانناں آں۔ تے مَیں تینوں کوئی مندا کم کرن لئی آکھ وی نہیں سکدا۔ اوہ میری دِھی اے پڑھی لِکھی، سُگھڑ سُچجّی ۔ اوہ پیار دی پُتلی اے۔ مَیں صِرف اوہدے دم بدلے اپنی حیاتی دا لمّا حِصّہ اوہدی ماں دے کوٹھے تے لنگھایا اے، سدا ایسدی پُچھ پرچول رکھی اے۔ اپنیاں اکھاں اگے اوہنوں لکھایا پڑھایا

تے پالیا پوسیا اے ، ایسے دِن لئی - ویکھ تے کن کھول کے سُن میں
تیرے اگے اک گل مرداں والی کرن لگاں - توں ڈپٹی ہوراں نال میری
دھی نوں شہر لے جا - وڈی توں وڈی اعتبار والی لیڈی ڈاکٹر
توں ایہدا ملاحظہ کرا - جے تیری تسلی دے لائق ایہہ سرٹیفیکیٹ
مِل جائے پئی میری دھی نوں حالی کِسے مرد نے ہتھ نہیں لایا، اوہدی
چُنی پُھل وانگوں بے داغ اے ، تے میری خاطر ہاں میری خاطر ،
ایہدی ماں دے سمبندھ نوں بُھل جا تے چُپ کر کے ایہدے نال نکاح
پڑھا لے - تیرا بُڈھا چاچا تیرے اگے اپنی حیاتی دی اخیرلی مِنت کر دا
اے - ایدوں پِچھے تیرے بُڈھے چاچے نے کدی کجھ نہیں آکھنا -
کدی کوئی تکلیف نہیں دینی - تے سُن مَیں اپنی ادھی جائداد بھوئیں
بھانڈا ایس کم دے بدلے تیرے ناں لانا آں -"

گبھرو اُٹھ کھلوتا تے گج کے آکھن لگا: "مَیں اک سترے بہترے
بُڈھے دے پاگل پنے اُتے اپنی حیاتی دی قربانی دین لئی تیار
نہیں -"

چودھری نے اپنی چِٹی پگ لاہ کے اوہدے پیراں وچ رکھ دِتی -
ایہہ ویکھ کے اوہناں دے پگ وٹ بھرا مرزے ہوراں دی چیک نکل
گئی - اوہنے دل دے درد ہتھوں چیک مار کے آکھیا: "اوئے ظالما! رب
واسطے ایہہ تاں سمجھ پئی تیرے پیراں وچ اج اوس مرد نے پگ
لاہ کے رکھی اے جیہدے لئی سِر لُہانا سوکھا اِی تے پگ کِسے دے
پیراں تے رکھنا اَوکھا اِی - مَیں ایہدی رگ رگ دا جانوں آں - توں
ایہدی گل من لے - مَیں وی تیری ایہہ نیکی ساری حیاتی نہ بھلاواں گا۔"
پر اوہ گبھرو پگ نوں پیراں وچ رولدا باہر نکل گیا -

ھُن چودھری ڈِگ پیا - کِسے خیرے کاؤ زبان کِسے یاقوتی

کسے ٹکی، کسے اَن وِدھ موتیاں دے نسخے تے کسے ٹیکے نال اوھدے دل نوں سہارا نہ مل سکیا تے نہ اِی ہنجو اوھدیاں اکھاں چوں سُک سکے۔ اوہ پارے وانگوں تڑفدا سی تے کدی ایدھر پاسا پرتدا سی تے کدی اودھر پاسا پرتدا سی۔ ہوکے بھردا سی تے آہندا سی: اوئے بڈھیا دُر فِٹے مونہہ اِی۔ اوئے بھیڑیا لیکھاں دیا تیری چِٹی پگ تیرے پُتر نے موری وچ سٹ دِتی۔ تیرے دِل نوں تیر ماریا۔ رہندی کسر بھتریجے کڈھ دِتی اے۔ تیری پگ نوں پیراں تھلے رولدا اُٹھ گیا اِی۔ اک پھٹ پُتر ہتھوں لگا سی۔ بھتریجے نے اخیرلی سٹ اوہ لائی اے پئی توں مر گیا ایں۔ ہُن کیہ اڈیکنا ایں قبر وچ کیوں نہیں لہہ جاندا۔ اوئے ایس چندرے مونہہ تے مِٹی کیوں نہیں پئی دیندا، تاں جے ہُن تیرا بھیڑا مونہہ کوئی نہ ویکھے۔

مرزے ہوری اِک پل وی اوھدے سرھانیوں لانبھے نہیں سن ھندے۔ پگ وٹ بھرا دا لفظ لوکاں توں سُنیا وی اے تے کتاباں وچ پڑھیا وی اے۔ پر اوھدا ارتھ مرزے ہوراں نوں ویکھ کے سمجھ وچ آیا۔ چودھری ہیدراں وِیہہ دِن اَڈیاں رگڑ رگڑ کے ایس سنسار نوں چھڈ کے اوس سنسار وچ چلا گیا جِتھے کوئی کسے نوں پھٹ نہیں لا سکدا۔ جتھے کوئی کسے دیاں سدھراں دا خون نہیں کر سکدا۔ جِتھے کوئی کسے دی چِٹی پگ نوں نہیں رول سکدا۔ اوھنوں دب کے تے اوھدا تیجا کر کے مرزے ہوری اپنی موٹر لے کے آئے۔ تے میرے پیو دی وصیت دا پالن کردیاں ہویاں، میںوں موٹر وچ بٹھا کے پھیر ایتھے ای چھڈ گئے، میری ماں دی حویلی وچ، جیہڑی میرے پیو نے میری ماں لئی بنائی سی۔ تھوڑے دِن ہوئے اِک بڈھا سرکاری اہلکار ایہہ آکھ گیا سی ساڈے تحصیلدار ہوراں نوں وڈا عہدہ

لبھا اے۔ اوہ مال افسر بن گئے نیں۔ اوہ اپنے یاراں نال ایتھے آ کے موج میلہ کرن گے تے راگ رنگ دی محفل سجان گے۔ مَیں پیسے مکا کے وقت دے دِتا۔

جدوں مَیں پروہنیاں دے سواگت لئی بوہے تے گئی تے چودھری دا اوہو بھتریا کھلوتا ہویا دند پیا کڈھدا سی۔ اوہتوں ویہندیاں ای مَیں کس کے لت ماری جیہدا نتیجہ تسیں ویکھ ای لیا سی۔ مَینوں پتہ نہیں پئی اوس ویلے دند کڈھنا اوہدا اخیری دند کڈھنا بنیا یاں نہ بنیا پر اینی گل ضرور اے پئی جس دغاباز نمکحرام کتے نے میرے بڈھے پیو دا مان توڑیا سی اوہدی اَوگناں بھری دھی نے اوڑک اوہدے تے اپنا غصہ کڈھ لیا۔ مینوں پورا یقین اے کہ میرے ایس کم تے جنت وچ میرے پیو دی روح نوں ضرور خوشی نصیب ہوئی ہووے گی۔

بھیڈو

اوہدا ناں تے کجھ ہور ہونا ایں کیوں جے بندہ بھانویں پھسے متھے والا تے کلّے وانگوں ٹھکی موٹی دھوݨ والا ہووے اوہدا ناں "بھیڈو" نہیں ہوسکدا۔ اِنج جاپدا اے اوہنے اپݨے وسبیں آپ اِی بھیڈو ناں دھر لیا تے ہر کسے کولوں بھیڈو اِی اکھوایا۔ اُنج گلّا بھیڈ وارِی نہیں اوہدے سارے یاراں بیلیاں کول اُٹھݨ بیٹھݨ والیاں دل کے پھرن ٹرُن وی ماں پیو دے دِتے ناں خبرے کیہڑے کھوہ وچ ڈوب دتے سن کہ اوہناں دا ماں پیو دا دھریا ناں کوئی نہیں سی لیندا، کوئی نہیں سی جاندا۔ اوہدا اِک یار "ریتی" سی۔ اوہدا جُثّہ لوہے دی آہرݨ وانگوں سی جِنہوں بھانویں ودان دیاں سٹّاں مارو نہ اوہ لِفدا سی، نہ اوہ جھوندا سی۔ ترامے یاں کینہہ دی نِگر ریتی ہار۔ اوہنوں کِسے ماریا سٹ نال چِب نہیں سی پیندا۔ اوہدا دوجا یار "پِھرکی" سی۔ سو بندہ راہ ڈکݨ لئی کھلوتا ہووے اوس پِھرکی وانگوں پِھر کے تے لاٹو وانگوں۔ بھوں کے کھلوتے ہوئے بندیاں دیاں ٹنگاں وِچوں نِکل جاندا۔ اوہدا تیجا یار "گھوڑا" سی جِس ہتھ تے ہتھ مار کے بھجنا پھیر کسے گھوڑ سوار نوں وی ڈاہی نہ دینی۔ اوہدا چوتھا یار "بِلّا" سی جِنہوں جنہوں نھیرے وچ وی کوئی نہیں سی پھڑ سکدا۔ بندے ڈِگدے ڈھیندے اوہدا پِچھا کردے پر ہنیرے وچ اوہدیاں لاٹاں وانگوں بلدیاں اکھاں بِنا ہوݨ کوئی شے نہیں سی دِسدی تے اوہ اِک کوٹھے توں دوجے کوٹھے تے، تے اِک

ڈکھ توں دوجے ڈکھ دے ٹاہݨ تے چھال ماردا ہویا چھلاوے وانگوں اکھوں اوہلے ہو جاندا اسی ۔ اوہدا پنجواں یار "گٹو" سی ۔ گٹے ہوئے وجود والا ۔ ایہہ مُنڈا کسے مپکیرے ڈکھ دے گٹو وانگوں سی ، جیہدے وچوں نہ کجھ نکلدا اسی تے نہ کجھ پیندا اسی ۔ کتے کوڈی پیندی ہووے یا چھنج ، اوتھے ہر پاسے گٹو ای گٹو دِسدا اسی ۔ اوسے دا ای ناں وجدا سی تے اوسے دیاں ای اڈیکاں رہندیاں سن ۔ اوس بڑے بڑے دھنتر سورمیاں دی کوڈی پٹھلائی تے کدی کسے نوں کھڑی ٹالی نہ لے جاݨ دِتی ۔ مُکدی گل ایہہ وے کہ بھیڈو ایہناں یاراں دا یار سی ۔ تے ایہناں یاراں دی شہ تے ہمیشہ مرن مارن نوں تیار سی ۔

آلے دوالے دا کوئی ٹرنے سربندہ اجیہا نہیں سی جنھوں بھیڈو نے ٹکر نہ ماری ہووے ۔ بھیڈو بارے ایہہ گل بڑی اچرج سی کہ لوک اوہدی ٹکر دا نظارا اِنج کردے سن جویں ڈاڈھا ودھیا تماشا ہووے ۔ جس بھاگاں سڑے تے کرماں مارے نوں ایہہ ٹکر وجدی سی اوہدا اکھ نہیں سی رہندا ۔ ڈِگ پیاں دا کجھ نہیں سی رہندا ! سٹ لگیاں کوئی کول نہیں سی بہندا ۔

جیہدی شامت آؤندی اوہ بھیڈو کولوں ٹکر کھاندا ۔ پلک جھلک وچ اوہدا مونہہ مہاندرا ، پت پوزیشن گھٹے کوڈیاں رل جاندے تے مُڑ اوہ پیراں تے کھلو نہ سکدا ۔

بھیڈو دے چاچے نے پیلی ٹھیکے تے دیتی سی ۔ اوس پٹواری نوں آکھیا نمبر لاہ دے ۔ پٹواری نے ہر ہر نمبر لئی مونہہ بولی رقم وی لے کے بوجھے پالئی بھیڈو دے چاچے نوں پھیر وی نمبر لاہ کے نہ دِتے ۔ اوہ اڈیکدا سی کہ پیلی ٹھیکے تے لین والی اسامی وی

ہر ہر نمبر لئی کجھ چڑھاوا چاڑھے - ایسے لئی اوہ بھیڈو دے چاچے نوں ڈاہی پھڑا ہی نہیں سی دیندا - چاچا پٹوارخانے جائے تے پٹواری تحصیلے اپڑیا ہووے - چاچا جتیاں توڑدا تحصیلے جائے تے پٹواری نائب صاحب ناں دَورے چڑھیا ہووے -

اِک دن چاچا پٹواری نوں لبھدا ستیا کھپیا آیا تے بھیڈو نے اوہدے ٹُٹیاں کھُسیاں ہون دا کارن پچھیا، چاچے آکھیا: پُتر کیہ دساں ایہہ پٹواری وی ہج چمبڑ گئی اے - اُتوں ٹھیکے دا سما نکلدا جاندا اے، ایدھروں پٹواری ہوری ساڈا مال کھا کے کِتے پہاڑیں جا چڑھے نیں تے اوتھے جا کے اُگاہی پیر کردے نیں - چاچا ایہہ گل پیا کردا سی کہ پٹواری پٹوار خانے توں جاندا اگوں دی لنگھ ٹُریا - بھیڈو اوہنوں ساہمنے آوندیاں ویکھ کے پچھلی پیریں ہٹیا، جویں لمّی لمّی پلانگھ والے حبشی بولر گیند نوں سٹن توں پہلاں لمّی واٹ توں ہٹ کے پچھانہہ پرتدے نیں - انگوٹھیاں دے نالدیاں دونویں اُنگلیاں دونہاں کناں وچ دے کے گولی وانگوں نک دی سیدھے نٹھیا - تاہیئں خبر جے پٹواری ہوراں نوں متھے تے ٹکر وجی - ٹھاہ — نک مونہہ اکھاں سبھ کجھ اِکو مِک ہو گیا — کئی دند جھڑ کے سنگھ وچ جا پھسے - نک جویں ایتھے ہندا ای نہیں سی - متھے دے روبھڑے اکھاں اُتے اُتر گئے تے تپہ نہ لگا کہ اکھاں بچیاں کہ نہ بچیاں - پٹواری ہوراں دی لوتھ نوں چک کے ہسپتال لے گئے تے مُڑ اوہناں دی خیر خبر نہ آئی - سُنیا سی ایس ٹکر نال اوہناں دی کھوپری وی ہِل گئی اے تے ہُن ٹکانے دی گل اوہناں دے مونہوں نہیں نکلدی - ہاں کدی کدی اوہ اپنی جمن بھوں دا ناں لیندے سن ایس واسطے سجن اوہناں نوں اوتھے چھڈ آئے نیں - پٹواری ہودی تے ٹکر کھا کے جتھوں چلے سن اوتھے ای جا پہنچے - پچھے اوہناں دا بدلہ لین والا وی کوئی نہ رہیا - کیوں جے پٹواری ہوراں دا بدلہ بھیڈو کولوں اوہ لوے جنہے آپ ٹکر کھانی ہووے -

اِک وڈے نے اپنے کنگال ہالی نوں کٹ کٹا کے پیلی وچوں کڈھ دِتا - کسے آکھیا: رب توں ڈرو، کتے تہانوں وی پٹواری وانگوں بھیڈو دی ٹکر نہ کھانی پے -

وڈیرے آکھیا: اسیں پٹواری وانگوں پردیسی تے نتھانویں نہیں - محل ماڑیاں

تھانواں ٹکانیاں والے آں، ٹبّر ٹور تے ذات برادری والے آں۔ بھوئیں بھانڈے تے مال مالکی والے آں۔ بھیڈو ساڈے وَل مُونہہ کرے تے سہی اسیں دونالی دیاں دونویں گولیاں اوہدیاں ناساں وچوں دی لنگھا دیئے۔ وڈیرے دے مونہوں ایہہ بول نکلے ای سن، خبرے بھیڈو اَچن چیتی کِتھوں آ گیا۔ اوس ہٹ کے وڈے نوں ٹکر ماری تے وڈیرا جیہڑا کھوہ کنڈھے کھلا سی پیا، پچھلے پیریں اوسے وچ جا ڈِگا۔ بھیڈو تے نہ کوئی بندوق چلی تے نہ کِسے اگانہہ وَدھ کے بھیڈو دا راہ ڈکیا۔

بستی دا شاہوکار اپنے آپ نوں بستی دا راجا جاندا سی۔ جیہڑا کپڑا ہووے، گہنا گٹا ہووے، آٹا دال ہووے، مرچ مصالحہ ہووے، گُڑ شکر ہووے، مٹی دا تیل ہووے، ایتھوں تیک کہ تیلیاں ڈبی ہووے ہر شے اوہدے قبضے وچ سی۔ اوہدے ہتھاں ہیٹھاں ای نہیں سگوں اوہدے پیراں ہیٹھاں سی۔ کِسے نوں نقد روپے پیسے دی لوڑ تھوڑ ہووے بس اوسے توں پوری ہو سکدی سی۔ اوہ ہٹی بند کرے تے لوکاں دا ساہ بند ہو جاوے۔ ایس بَل تے ایس بلکار پاروں لوک اوہنوں نیوں نیوں سلاماں کردے سن۔ تے ایہناں سلاماں پاروں شاہوکار دے آٹے وچ نت گھٹا رَل جاندا۔ لیڑے کپڑے دے بھا اسمانیں چڑھ جاندے۔ مرچاں وچ پیٹھیاں اِٹاں دا رَلا جا پیندا۔ مینہہ وَسے نہ وَسے اوہدیاں شکر کھنڈ دیاں بوریاں نوں سِلھ چڑھ جاندی۔ قرضے دا بیاج دُونا تِیٹا ہو جاندا۔ مِٹی دے تیل وچ پانی پے جاندا۔ تیلیاں دیاں ڈبیاں پر لاکے اُڈ جاندیاں۔ حقی سچی گل ایہہ وے کہ بھیڈو نے شاہوکار نوں ٹکر نہیں سی ماری۔ کیوں جے اوہ شاہوکار دی کرنی نوں پرکھن دی سمجھ مَت نہیں سی رکھدا۔ اوہ تے صاف آکھدا ہُندا اسی آٹے وچ گھٹا، مرچاں وچ اِٹاں دی کُٹی ساڈے بھاگاں سیتی پیندی اے۔ قرضے دا بیاج سرکار دے حکم سیتی ودھدا اے۔ مِٹی دے تیل وچ پانی پِچھوں لدی پے کے آؤندا اے تے تیلیاں دیاں ڈبیاں ایس لئی نہیں لبھدیاں کہ تیار کرن والے کارخانے ای بند ہو گئے نیں۔ بھاگاں دا لکھیا کوئی نہیں موڑ سکدا۔ ایسے طرح شاہوکار دے بھاگاں دی ٹکر

وی کوئی نہیں سی موڑ سکدا - شاہوکار دی کرنی پاروں بستی وچ ہاہاکار مچ گئی - ایانے تے گبھرو ہو پاسے رَولا پاندے نسّے:—

ایتھے نہیں سی کوئی گرانی
کھلی دھرتی ، واندا پانی
ایسے نے پائی ویرانی
ایسے دے نیں بچے ہوئے
شاہوکار دی اوئے اوئے!
پچھے کُتے اگے ٹوئے
مُنڈیو ذرا کمال وکھاؤ
ایہنوں ایتھوں کڈھ نساؤ
ایہدے پچھے پھکڑی لاؤ
ایتھوں جائے شکل لکوئے
شاہوکار دی اوئے اوئے!
پچھے کُتے ، اگے ٹوئے

رَولا پان وچ بھیڈو دے یار "ریتی"، "پھرکی"، "گھوڑا"، "بلا"، "گٹو" وی سَن - اوہناں دی سمجھ مَت وچ ایہہ گل نہیں سی آوندی کہ کال سکال تے رب دے ہتھ وچ ہویا، شاہوکار دے ہتھ وچ کویں ہویا؟— پر اوہ لوکاں دی ویکھو ویکھی جلسیاں جلوساں دے کاکو رولے وچ جا رَلدے سَن - کوئی جھنڈا چک لیندا سی تے کوئی اک ہتھ وچ لیوی دا چھٹّا بھر کے تے دوجے موڈھے تے پوڑی چا کے دِن رات اِک کر کے کندھاں نال اشتہار لاندا پھردا سی - تے کوئی اوہ اِشتہار لاہن والیاں دا سِر جھسّدا سی - ایسے رَولے گولے وچ شاہوکار نوں کِسے مونہہ تے جا کے آکھیا: توں وی بھیڈو دی ٹکر دا پورا پورا حقدار ہو گیا ایں — کرماں مارے شاہوکار نے گل مونہوں کڈھن

توں پہلاں ذرا نہ سوچیا تے جھٹ بک دِتا " جس دن میں نوں بھیڈ و نے ٹکر ماری میں اوہنوں بکرے وانگوں پٹھا ٹنگا دیاں گا تے اوہدی کھل لُہا دیاں گا۔" اگلے دِہاڑے شاہوکار ہٹی دے تھڑے تے بیٹھا سی کہ اوہنوں بھیڈو دی ٹکر وَج اِی گئی ۔ پر شاہوکار دی ہٹی دے جنگلے نے بڑا کم دِتا۔ ٹکر بچاویں لگی، سگوں ہتے گلے نال وَج کے بھیڈو دا اپنا متھا پاٹ گیا۔ لیڑے لہو نال رنگ گھتے۔ شاہوکاراں دی بانہہ کِنی لمی ہندی اے ۔ ایہدا پتہ لوکاں نوں اودوں لگا جدوں حاکماں نے بستی تے دوالے چوالے دیاں بستیاں دے سارے گبھرُواں نوں چُن چُن کے پھڑ منگایا۔ جیہدے جُثے تے ماس ودھیرا ڈِٹھا، جیہدی دَھون آکڑی ڈِٹھی اوسے نوں بکرے وانگوں پُٹھا ٹنگ دِتا۔ بھیڈو دے یاراں دیتی، پھرکی، گھوڑے، بلے تے گٹو نوں وی بنھ لیا ۔ اِک بھیڈو اِی کِتے پرلا کے اُڈ گیا سی۔ لوک چوپ بھیڈو کولوں ٹکراں کھان والیاں تے مونہہ متھا بھنّان والیاں دا تماشا ویکھیا کردے سَن، اولویں اِی بھیڈو دے یاراں دے کُٹ کھان دا تماشا ویہندے سَن۔ اَٹھ اَٹھ پہر شداِیاں تے بوتتریاں وانگوں منڈیاں دے کٹیجن دا نظارا لیندے سن۔

ایس سارے رَولے گولے وچ کِسے نوں چِنتا تے اندیشہ سی تے اوہ کلے بابو ہوراں دی ذات سی۔ بابو چنگا پڑھیا لِکھیا تے سوجھ بوجھ والا بندہ سی۔ اوہ دیس بدیس دیاں خبراں رکھدا سی تے جنتا دے ہر دکھ سُکھ نوں عقل دی تے دِل دی کسوٹی تے پرکھدا سی۔ اوہ ہراُچی نِیویں تھاں تے اپڑن والا سی۔ تے سُنیا اے وڈے حاکم دے گھر وی اوہدا آون جاون سی۔ کیوں جے اوہ حاکم دے پُتر نوں پڑھایا کردا سی۔ تے حاکم نوں پوری اُمید سی کہ پڑھائی پاروں میرا پتر کسے دِن وڈا افسر بن جاوے گا۔ کیوں جے بابو دے چنڈے کئی مُنڈے وڈیاں وڈیاں کرسیاں تیک اپڑ گئے سَن۔ ہندیاں ہندیاں ایہہ خبر بستیاں وچ کھِنڈ گئی کہ بھیڈو نوں بابو نے کِتے لکایا ہویا اے۔ حاکماں دے بے لحاظ ہون نوں کیہڑا

نہیں جاندا۔ بابو دے بارے ایہہ خبر کھنڈ دیاں اِی شہر دے وڈے حاکم نے
اکھاں متھے تے دھر لئیاں۔ بابو نوں بنھ منگایا تے کڑک کے بولیا: کیوں اوئے
چِٹ کپڑیئے بدمعاش توں وی بدمعاشاں دا تھامو تے سانھبنو نکلیا ایں۔
دَس بھیڈ ونوں کتھے لکایا اِی؟ بابو نے کوئی جواب نہ دِتا۔ حاکم دے حکم
نال بابو نوں پُٹھا ٹنگ دِتونیں تے مار مار کے اوھدی کھل ادھیڑن لگ پے۔
مارن والے مار مار کے تھک گئے تے بابو دا شاگرد تے حاکم دا پُتر اوھدے کول آیا تے
آکھن لگا: بابو جی تہاڈے ایس حال تے مینوں بڑا ترس آوندا اے پر مَیں
کجھ نہیں کرسکدا۔ کیوں جے مَیں تہاڈا حمایتی بن کے کوئی بول مونہوں کڈھیا
تے مینوں افسری کرسی نہیں مِلنی۔ بابو آکھیا: توں اپنے پیو دا حلال دا
پُتر ایں۔ تساں پیو پتراں نوں ہر شے توں ودھ کرسی پیاری اے۔ پر مینوں
اَج دے حاکماں تے کل دے ہون والے حاکماں نالوں اپنا بھیڈ وپیارا
اے۔ میری جِند جائے تے جائے مَیں اپنے بھیڈ ونوں اپنے ہتھیں قصائیاں
دے حوالے نہیں کرنا۔ شاگرد نے پُچھیا: ایہہ تاں دسو کُتّا بھیڈو
تہاڈے ورگے بھلے مانس نوں کیوں اینا پیارا اے۔ بابو آکھیا: نہ تینوں
ایس گل دی سمجھ آونی اے تے نہ تیرے پیو نوں۔ پر مَیں سچی گل نشاھر
کرن نوں رب دی بندگی جانناں، ایس واسطے تینوں دساواں کہ اِک
وڈیرے دا مُنڈا جیہڑا شاہوکار دے گھر منگیا ہویا سی۔ دِنے راتیں میری
جوان دِھی نوں چھیڑن لئی ساڈے گھر اِٹاں وٹے وگاندا رہندا سی۔
مَیں گوانڈھیاں اگے رویا، حاکماں اگے پِٹیا۔ وڈیریاں دے ترلے پائے
پر شاہوکار تے وڈیرے سبھ توں وَدھ اوس اُتھرے منڈے توں
ڈردیاں کِسے میری پِٹاوَل دھیان نہ کیتا۔ مینوں جیہڑا اَدرو دَسیا
گیا اوہ روگ توں وی بھیڑا سی۔ پہلاں اپنی بے دوش دھی نوں کچہری
چاڑھاں تے اپنی لہائی تے نوشی دی گندی گل دا تھاں تھاں کھلارا

کھلاراں تاں جے اخباراں وچ چھپن لئی تے لوکاں دے سواد لین لئی مسالا ہتھ آوے تے اساں پیو دھی دے نال ساڈے بے دوسے کوڑھے دی پت وی گلیاں وچ رُلے۔ میتوں چپ چاپ ویکھ کے بھیڈو نے آکھیا: بابو جی تسانوں کیہ چنتا اے؟۔ میں ساری گل بھیڈو دے کنّیں پا دِتی۔ اوس اتھرے مُنڈے دی شامت جو آئی اوسے ویلے بھیڈو دے اگوں لنگھ ٹُریا۔ بھیڈو پچھانہہ پرت کے اک ٹکر جو ماردا اے تے میرے سارے مَسلے حل ہو گئے، سَبھ دَلِدّر دود ہوگئے۔ اوہ بےحیا اکھاں اِی نہ رہیاں جیہڑیاں میرے گھر وَل جھاتی ماردیاں تے وٹے پاندیاں سَن۔

اوئے احمق پیو دیا پُترا تسیں بھیڈو دی ٹکر دی سار کیہ جانو۔ جے ایس دھرتی تے ٹکو مارن تے ٹکر لین والا کوئی نہ رہیا۔ ایس دھرتی تے رحمان دی تھاں شیطان دا راج ہوجاوے گا تے ایہہ بستی چوَلاں دا استھان بن جاوے گی۔ پرتوں تے تیرا پیو ایہناں رَتیاں اکھاں والیاں دی ٹکر دی سار کیہ جانو، جنہاں دے ڈیلے بگے ہوگئے نیں تے جنہاں دیاں اکھاں وچ اکھ دا لال ڈورا اِی نہیں"۔ بابو ایہہ گل کردا سی کہ اُتوں مُنڈے دا پیو آ گیا تے آکھن لگا: ہٹ جا اوئے مُنڈیا ایہدے کولوں۔ ایہہ بابو بھلا مانس نہیں۔ ایہہ کھرویاں، دَھون اکڑاندیاں تے آنے کڈھدیاں بد معاشاں دا یارا اے۔۔ مُنڈا جھٹ لانبھے ہوگیا تے ٹنگے ہوئے بابو دی کنڈ تے سَبت کھڑکن لگ پے۔ بابو بےہوش ہوگیا۔ پانی دا چھٹّا اوہدے مُونہہ تے ماریو نیں تے ہوش آوندیاں اِی بابو دے ہونٹوں بس ایہہ نکلیا:

"ربّا! میرے بھیڈو دی خیر، بھیڈو دی ٹکر دی خیر"۔

گھگھو

مَیں گُھگُھو نوں پہلے پہل بِلّے جھیور دے تندور تے ڈِٹھا سی - اوہ روٹیاں لوان آیا سی تے گھڑی مُڑی بِلّے نوں چھیتی پاوندا سی تے ایہہ آہندا سی پئی پہلاں ساڈیاں روٹیاں لا دے - اُنج تے بِلّے دے تندور تے ہر ویلے ای بھیڑ رہندی سی پر اوہ ویلا تے اُکا اِی بڑے گاڑھ دا سی - کیوں جے ایہہ ویلا بابو لوکاں دے دفتر جان دا سی - تے ہر بابو دا نوکر پہلاں روٹیاں لوان لئی کاہلا پَیندا سی - پر گُھگُھو دی کاہل ہورناں کولوں وکھری تے اچرج جاپدی سی - جیوں جیوں بِلّا ہورناں دیاں پراتاں کنالیاں تے تھالیاں نوں دھریک دھریک کے اپنے اگے کردا گھگھو جھٹ اپنی پرات اوہناں توں وی اگیری ٹکا دیندا تے بِلا اوہنوں ہٹکدا موڑدا پئی جیوں جوگیا توں کل وی ہورناں دی واری لے گیا سیں تے اج وی آپ توں پہلاں آیاں ہویاں نوں پچھانہہ پیا سٹنا ایں - بَلیا ! ساڈی دکانداری ہوئی - اسیں ہمیش تے لوکاں نوں پچھانہہ نہیں ناسٹ سکدے - تینوں ہر ویلے کیہے اُچڑ پُڑے لگے رہندے نیں؟

پر گھگھو کسے دی گل نہیں سی سُندا - جویں کجھ پِیتا ہووے - ہر تھالی، ہر کنالی تے ہر پرات دے ویہلیاں ہون پچھوں اپنی پرات اگانہہ ودھاندا سی پئی ہُن ساڈیاں روٹیاں لا وی - اینا چر کیوں لا دِتا اِی، ساڈے بابو نوں دفتر توں لیٹ کرانا اِی - بی بی ہوری گُسّے ہون گے -

اُنج اوپری نگہ نال ویکھن والے نوں وی گھگھو دی پرات وِچ ہورناں نالوں وکھرا سُہپن جاپدا سی - کیوں جے ایہہ لِشکی پُشکی پرات اجیہے سَت رنگیئے ریشمی رومال نال ڈھکی ہُندی سی پئی او ہدے سامنے ہورناں

دے پونے تے قند وریاں کڈھی ہوئی کشمیری چادر لاگے کھدر دی میلی صافی جاپدے سن۔ ست رنگئے ریشمی رومال وچوں اچرج خوشبو وی چوفیرے کھلر جاندی سی۔ تے اوہدے ہیٹھاں دُدھ ورگے چِٹے آٹے دے پیڑے اجیہے سُچج نال اِکو جیہے بنائے ٹکائے ہُندے سن جویں سنیارے دی تکڑی تے تول کے بنائے ہون۔ دوجی گل جیہڑی اوپری نگہ نال ویکھن والے دی نظریں پے جاندی سی ایہہ سی پئی گھگھو دا چھیتی پانیاں کاہل کرن دا ڈھب عاماں لوکاں یاں عام نوکراں والا نہیں سی۔ اوہ گھڑی مُڑی بِلّے جھیور نوں انج کاہل پاندا سی جویں اوہدی اپنی جند نوں کاہل پئی ہووے۔ اوہ دندیاں وِلکدا، مِنتاں کردا، کدی غصے نال ناساں بھڑکاوندا اپنی میریاں روٹیاں چھیتی لگن تے میری جند عذابوں چھُٹے۔ کئی نوکراں ویکھنا پئی گھگھو دی جان تے بنی ہوئی اے تے اوہناں ترس کھا کے آپ ای اپنی واری گھگھو نوں چا دینی۔ تے بِلّے نوں آکھنا، توں ساڈی پرواہ نہ کر، وچارے گھگھو دی جند خلاصی ہون دے۔ ساڈا کیہ اے، اسیں تھوڑا چر ہور اڈیک کے روٹیاں لوا لاں گے ــــ تے اجیہے سنجی داتیاں وے گھگھو نے انج ویکھنا جویں پانی دا تریہایا تے جیٹھ ہاڑ دی دُھپ دا پھنڈیا شربت دے ٹھنڈے گلاس وَل ویکھدا اے۔ روٹیاں لگ جانیاں تے گھگھو نے بلدی بلدی پرات ٹوپی تے ٹکا کے گھوڑے وانگوں نستا تے گھر جا کے ساہ لینا۔

گھگھو جنہاں لوکاں دا بِن تنخواہوں نوکر سی اوہ محلے وچ "سوہنے لوک" اکھواندے سن۔ آہندے نیں ایس گھر وچ حُسن دی فوج اُتری ہوئی سی۔ حُسن دے کٹک چڑھے ہوئے سن، اِک توں اِک ودھ۔ گھروں جاندیاں یاں گھر نوں پرتدیاں لوک ایہناں دی اِک جھلک نوں ترسدے سن۔ پر ایہہ جھلک کِسے بھاگاں والے دے حِصے آوندی سی، جیہڑا نِت قدمیں لگے پتھراں وانگوں حُسن دے سورج دا تاماندا ہی سی۔ خبرے ایس امید وچ پئی کدی ایس

تا نال اوہدی حیاتی دا کالا پتھر ہیرا پکھراج نیلم یاں گھٹو گھٹ عقیق ای بن جاوے۔ اوہ سروں پیروں لاہ کے سوہنیاں دی سیوا وِچ لگا ہویا سی۔ تے ایس سیوا وِچ نہ اوہ تھکدا سی تے نہ اکدا سی۔ تے نہ ای مزدوری منگدا سی:

بوہکر اک تیرے دم بدلے میں سارے ٹبّر دی نوکر

کسے پنیے دی شے منگانی ہووے تے گھگھو اوہدے لئی کوہ پندھ جان لئی تیار سی۔ کوہ پندھ کر کے آوے تے مُڑ دھیلے دی شے لئی پِچھلی پیریں نس جان لئی تیار سی۔ کولی کیہندی تے گسنے کیہندے۔ انکار یاں ادھار تے اِک پتّے گھگھو ہوراں اِکو خوشی نوں اپنی جِند جان جاتا ہویا سی۔ پئی کوئی ساڈے چھدیاں جتیاں سوالے پرا کوارا اپنے مونہہ نال آکھ دیوے: وے گھگھو اساں تیری کھل دی گرگابی پاونی اے۔ تے پھیر بھانویں کھل دی گرگابی بناون، پچھوں گھگھو دے گوشت دا قیمہ کُٹ کے کوفتے بنا لوے۔ گھگھو ہر گل تے راضی سی۔ گھگھو جوان سی۔ پر اوہنوں ایہہ پتہ نہیں سی پئی مَیں جوان آں۔ ایسے طرح جِویں گھگھو اِنسان سی، پر اوہنوں پتہ نہیں سی پئی مَیں اِنسان آں۔ اوہ تے اپنے آپ نوں گھوڑا یاں کھوتا یاں کوئی ہور لادو جانور سمجھدا سی، جیہدا کم ای اے لدّا چکنا تے لدّے ہیٹھ سی نہ کرنا۔

سوہنے تے رہے اِک بنّے، اوہناں دا ناں لے کے وی کوئی گھگھو نوں وڈی پاندا سی تے گھگھو اونویں ای اوہدا حُکم وی بجا لیاندا سی۔ تے اجیہیاں وِڈیاں گھگھو نوں نِت پئیاں ای رہندیاں سن۔ کوئی اوہنوں ٹور دیندی پئی جا مشینوں دانے بھیا لیا، کوئی آہندی جا مینجی ٹھکا لیا۔ کوئی آہندی جا ایانے نوں چونڈھی پوا لیا۔ ایتھوں تک پئی محلے وِچ موت وفات ہو جاوے تے قبر کڈھن لئی گورکن ونّے وی گھگھو

نوں ڈوردیندے سَن۔ تے گھگھو ولوں انکار دی کسے آواز نہیں سی آوندی۔ جویں مویاں وچوں کوئی آواز نہیں نِکلدی۔ سیانے آہندے سن پئی جے گھگھو ساڈے محلے وچ نہ ہووے تے سَو وِگڑے کم وِگڑے ای رہن، کدی نہ سَورن۔ مینہہ پوے تے چھَٹا لگن توں اگے مسیبت دیاں پھوہڑیاں ولھیٹ کے گھگھو بِنا کون اندر رکھے۔ کِسے سوانی نے ہسپتال جاناں ہووے تے اوہدی سِل پتھر دھی نوں گھگھو بِنا کون کندھاڑے چاڑھ کے نال لے جائے۔ کِسے کلّے کلّاپے انگیں ساکیں مِلن جانا ہووے تے چوراں اُچکیاں توں راکھی کرن لئی گھگھو بِنا کون اوہدے سُنجے ویہڑے وِچ منجی ڈاہ کے سویں۔ سچ اے گھگھو دادم سوہنیاں لئی اِی نہیں محلے دے کوجھیاں لئی وی اَنمُلّی شے سی۔ پر گھگھو کولوں اِک کم لوکاں دی مرضی دا نہ ہویا۔ اوہ اینہہ پئی سبھناں توں بِنی لمّی حیاتی دیاں اسیساں لیندا ہویاں وی گھگھو لمی حیاتی نہ مان سکیا۔ ایویں تِن دِن تگڑا نہ رہیا تے چوتھے دن اُچن چیتی فوت ہو گیا۔ تے جیہڑا لوکاں دیاں مَنجیاں چک کے قبرستان لجاندا ہُندا سی اوہنوں اِکدن آپ لوکاں دیاں موڈھیاں تے قبرستان جانا پیا۔ پر اگے جا پتہ لگا اے گھگھو مَرن والا نہیں سی۔ یاں جنہوں اسیں مَنجی تے پا کے قبرستان دب آئے ساں اوہ گھگھو نہیں سی، اوہ کوئی ہور سی۔ کیوں جے مَیں اگلے دِہاڑے گھگھو نوں نَوبَر نَو چنگا بھلا جیوندا جاگدا ڈِٹھا اے۔

ریل دے ڈبے وچ اینی بھیڑ سی پئی بندے اک دوجے دی ہِک نال ہِک لا کے تے اِک دوجے دے مونہہ نال مُونہہ لا کے کھلون تے مجبور سَن۔ بندیاں وچوں وَا نہیں سی لنگھ سکدی۔ کوئی اُتر سکدا سی نہ کوئی چڑھ سکدا سی۔ دوجے بَنیوں گرمی نے حد توں ہتھ لایا ہویا سی۔ اِک بندے نے چیک مار کے آکھیا: یارو

کوئی دیل دیاں حاکماں نوں نہیں آہندا اپنی ہوش کرو تے ساڈے نال بندیاں والا سلوک کرو۔ ایس سڑے ڈبے نال اک ادھا ڈبا ہور جوڑو، تاں جے لوکاں نوں بچ نال بہن کھلون دی تھاں لبھے۔ اسیں تے ایتھے اِنج ڈکے ہوئے آں جویں ذبح ہوݨ والیاں ککڑیاں نوں وینگی تے پا کے لیاوندے نیں۔ کولوں اِی اک بندہ بولیا: حاکماں نوں ہور کم تھوڑے نیں جے اوہ ساڈی ایس تھوڑی جیہی تکلیف وَل وی دھیان دیݨ۔ مَیں دھیان نال ڈِٹھا تے ایہہ گل آکھن والا بندہ گھگھو سی۔ گھڑیا گھڑیا ہُوبہُو اوہو گھگھو جیہڑا ساڈے محلے وچ سوہنیاں دا بِن تنخواہوں نوکر سی۔

ایسے ای طرح چراغاں دے میلے اُتے کِسے شکایت کیتی پئی ہمیشہ توں ایسے میلے والے دِن شالامار باغ کھُلا رہندا سی۔ لوک مادھو لال حسین دی درگاہ تے دِیوے بال کے شالا باغ وچ وڑ دے سَن تے میلے دی بہار ویکھدے سَن۔ گرمی توں سَتے ہوئے پھوہاریاں دی ٹھنڈ تے پھُلاں دی موج ماندے سَن۔ ایسے لئی مُڈھ تاں توں چراغاں دا میلا شالا باغ دا میلا اکھواندا رہیا سی۔ ھُݨ ایہہ کیہ ہویا پئی کِسے لوکاں دے ایس پرانے حق نوں اَچن چیتی کھوہ لیا۔ تے چراغاں دے میلے والے دِن شالا باغ دا بُوہا بند کردتا۔

کولوں اِی اک بندہ بولیا: کیوں نہ بند کرݨ اوہ بُوہا۔ عاماں لوکاں دے پَیراں نال باغ ویران ہو جاندا اے۔ ایہہ شاہی باغ اے' ایتھے باہروں آوݨ والے شاہاں تے سرکاراں دا سواگت اِی ہونا چاہیدا اے۔ مَیلیاں پَیراں والے عاماں لوکاں نوں ایتھے آ کے باغ دے سہپّن نوں وگاڑن تے اجاڑݨ دی اجازت نہیں دتی جا سکدی۔ دھیان نال ڈِٹھا تے ایہہ گل آکھݨ والا گھگھو سی۔ ہُوبہُو گھگھو

رَتی فرق نہیں سی۔ جویں ھُنے ای قبروں نکل کے آیا ہووے۔

اِک بندہ اُچی تھاؤں ٹکا ٹکا کے پیا بولدا سی: ایہہ کیہ دھاڑ پئی اجے کل تیک ساڈا دیس اناج دا گودام اکھواندا سی۔ اسیں باہرلے ملکاں نوں اناج پُچاندے ساں۔ ھُن ایتھے وی کنک اینی مہنگی ہو گئی اے پئی غریباں دا گھوُر نکل گیا اے۔ آٹا ھتھ نہیں لاوݨ دیندا۔

ساہنے بیٹھیاں ہویاں وچوں اِک جنے نے اُٹھ کے آکھیا: ایتھے آٹے دا کوئی توڑا نہیں۔ اپنے گوانڈھ ہی دیس وَل جھاتی پاؤ۔ آٹے دا توڑا اوتھے ہووے گا۔ ساڈے دیس وچ آٹے دا کوئی گھاٹا نہیں۔ ذرا دھیان نال ڈِٹھا تے ایہہ گل آکھݨ والا گھُگھو سی۔ ہوبہو گھگھو۔ اوہو مُونہہ اوہو مہاندرا، اوہو ای متھا، جویں جِن پہاڑوں لتھا۔

پھیر دوجے بنیؤں آواز آئی: شاوا اوئے گھگھو جیوندا رھیں، اوئے گھگھو۔ کیا گل کیتی آ جنیا! ۔ تیرے ھُندیاں شکایتی لوکاں دا کری کجھ نہیں بنیا۔ جیوݨ جوگیا! توُں سدا ای جیوندا رھو۔ جویں بلّے جھیور نے آکھیا سی، جیہدے تندورتے توُں سوھنیاں دیاں روٹیاں لاوݨ جاندا ھُندا سیں۔ تے جنہاں سوھنیاں دا توں بݨ تنخواہوں نوکر سیں۔ بلّے اوئے گھگھو۔ جیوندا رھو اوئے گھگھو۔ زندہ باد اوئے گھگھو ا ـــــ

جنگل وچ جمہوریت

شیر آکھیا: دنیا دے سارے بادشاہاں نے اپنی اپنی بادشاہی اپنی اپنی رعیت نوں سونپ دِتی اے۔ ہُن ساڈا وی ایہو ای وچار اے پئی اپنی رعیت نوں سارے اختیار سونپ کے آپ اٹنک ہو جائیے۔

گِدڑ وزیر آکھن لگا: نہ مہاراج! اپنے نوکراں نال اجیہا دھروہ نہ کرنا۔ تسیں جنگل دی بادشاہی چھڈ چھڈا کے فقیری مل لئی تے تہاڈے پرانے نوکراں نے تے دو کوڈی دیاں نہیں رہنا۔ ایس ویلے سرکار دے راج نال ساڈا وی راج بنیا ہویا اے۔ وڈے وڈے ہاتھی تے گینڈے تہاڈے نوکراں نوں سلام کر کے لنگھدے نیں تے اکھ نال اکھ نہیں ملا سکدے۔ رب تہاڈے وَیریاں نوں تختوں لاہے۔ تسیں کیوں جیوندی جانے راج پاٹ نوں لت مارن دی سوچی اے؟ —

شیر آکھیا: وزیرا! توں اجے گل دی تھاہ تیک نہیں اپڑیا۔ اسیں بادشاہ لوک آں۔ سانوں دنیا دی کِسے شے توں اپنا ڈر بھو نہیں آوندا جِنا پان پت لہن توں آوندا اے۔ ساڈے وڈیاں توں لے کے اج تیک ایہہ رِیت رہی اے پئی پان پت لہان توں پہلاں مر جانا چنگا اے۔ توں وزیر ایں، بادشاہ لوکاں دی گل نہیں جاندا۔ تساں وزیراں لوکاں دی وادی تے ایہہ ہندی اے پئی راتیں وزارت دی گدی توں سِر بھوا ڈِگے تے سویرے اٹھدیاں

ای پھیر ھو رچونہاں بندیاں دی مِنت کر کے وزارت بنا لئی۔ تے جے اگلے اٹھوارے پھیر مونہہ پرنے ڈِگ تے دند بھنا کے بہہ گئے۔ مڑ نویں دند لوا کے پھیر وزارت دی کرسی تے جا ٹِکے۔ اسیں بادشاہ لوک ایہو جیہے جوڑ توڑ نہیں کر سکدے۔ تے نہ بادشاہاں دی ذات نوں ایہہ گلاں پچدیاں نیں۔ اسیں لڑ مر سکنے آں۔ لڑائی دے ڈھائی پھٹ زمانہ جاندا اے۔ یاں تخت یاں تختہ۔ ساتھوں بادشاہی توں ھٹ کے مڑ نویں سرے بادشاہی نہیں بنائی جاندی۔ جویں تسیں وزیر لوک نت نویں سرے وزاتاں بناندے جے۔

تے اصل گل ایہہ وے پئی ھن سبھ بادشاھاں نے اپنی اپنی تھاں بہہ کے سوچ لیا اے پئی ھن بادشاہی دا زمانہ نہیں رھیا۔ نہ ھُن سِر تے مکٹ پان تے گل وچ ھار حمیلاں تے کانیاں لمکان دا ویلا رھیا اے۔ تے نہ اِی ایس نویں دور وچ مرداں دے ھتھیں سونے دے کڑے تے کنّیں ھیرے موتیاں دے بُندے سوھندے نیں۔ ھُن اپنے آپ نوں بادشاہ اکھوانا اِی نہیں چاھیدا۔ حضور، سرکار، ماید ولت ایہو جیہے سبھے لفظ اج کل دے بازار وچ کھوٹے سِکے جاپدے نیں۔ وڈے وڈے ملکاں دے وڈے بندے اوھو کجھ اکھواندے نیں جو کجھ اوھناں توں چھوٹے توں چھوٹے بندے اکھواندے نیں۔ اسیں ایس واسطے اپنے جی نال ٹھیک صلاح کر لئی اے پئی دنیا وچ بادشاھی دی پہلاں ورگی پان پت نہیں رھی۔ ایس واسطے سارے کم کاج رعیت دے حوالے کر کے لانبھے ہو جانا چاھیدا اے۔

گِدڑ وزیر آکھیا: میری چند جان دے سائیں! کِسے ہور بادشاہ دی پان پت گھٹ گئی ہووے گی۔ جنگل دے وچ تے حالی تیک تیرے دمامے پیے کھڑکدے نیں۔ تیرے حکم بِنا پتّہ

نہیں ہلدا۔ تیرے ٹریاں دھرتی کنبدی اے تے تیرے کُتیاں نوں کھیراں پیٹیاں پیندیاں نیں۔ تیری رعیت دے دماغ توں ایہہ فتور سَے کوہاں دُورا ے، پئی اوہ تہاڈے اختیار کھوہ کے ورتن۔ جنہاں دیساں دیاں گلاں سرکار دے دھیان وچ آیاں نیں اوتھوں دے لوک اوہ ہون گے جیہڑے اپنے بادشاہاں نوں روٹی کھاندیاں وی نہیں ویکھ سکدے ہون گے۔ تے تیری رعیت تے سُکھ نال تیرے کامیاں دی بادشاہی وی مَن لَین نوں تیار اے۔ تے تیرا ایہہ کیہ وچارا ے !

شیر آکھیا: گِدڑا! میں جو کجھ آکھیا اے : توں سمجھ نہیں سکدا وجہ ایہدی ایہہ وے پئی توں گِدڑ ایں، شیر نہیں۔ وزیر ایں، بادشاہ نہیں۔ باغیاں دی بغاوت اوہناں دیاں تلواراں تے نہیں چمکدی۔ بغاوت دی چمک اوہناں دیاں اکھاں وچ ہندی اے۔ جیہڑے بادشاہواں نے سِر لہائے تے رعیت کولوں اپنے بال بچے مروائے تے بڈھیاں ماواں دا خون کروایا تے پھیر اوہناں نوں اختیار حوالے کیتے۔ اوہناں کُبڈھیاں وچ ایہو ای گھاٹا سی پئی اوہناں نے بغاوت باغیاں دیاں اکھاں وچ نہیں سی تکی۔

گِدڑ آکھیا: سچے بادشاہو! میرے کولوں لُکا نہ کرنا۔ تساں کِسے دی اکھ وچ بغاوت دی لِشک ویکھی اے؟

شیر آکھیا: اسیں اک دِہاڑے سَیر کردے لنگھے۔ دِن ڈبدا سی پیا پر سورج حالی اُکا اکھاں اگوں لُکیا نہیں سی۔ کاں تے اُلو اک پرانے رُکھ دے ٹاہن تے بیٹھے سان۔ ساہنوں جاندیاں ویکھ کے کاں بولیا: جنگل دا بادشاہ پیا جاندا ای۔ اُلو نے بڑے ساڑ نال تے بڑی آکڑ نال چُنجھ سوار کے آکھیا: "بادشاہ؟ ۔۔ جے ایہہ بادشاہ اے تے باقی پتے کتھے نیں؟" سمجھیا ای؟ اوس ساہنوں تاش دا اِک پتہ سمجھیا۔ صِرف سمجھیا ای نہیں، بنا سوار کے آکھ وی دِتا۔ ساڈے سینے وچ ہُن تیک اوہ گل سانگ وانگوں پئی رڑکدی اے۔ تے اسیں ایہو جیہیاں سڑیاں ہُن نہیں سُننا چاہندے۔

گل موتسوں نکلی ج ' ' تے کھنڈ جاندی اے ۔ اَج اِک نے کیتی اے کل دوجا کرے گا ۔ لوک ھاسا پان گے، کھِلّیاں مچان گے ۔ جنہاں نوں ویکھیاں کل تیک اوھناں دے پران خشک ھندے سَن، اج اوھناں دے مَگر پھکڑی لان گے ۔ نہ میاں وزیرا: ھُن ساڈی دانائی ایسے وچ اِی اے پئی اسیں بدلے زمانے دی بدلی رُت نوں پچھان لیئے تے لانبھے ہو کے جا بہیئے ۔

گیدڑ آکھیا: سرکار مَیں کجھ آکھ تے نہیں سکدا۔ پر اینا ضروری آکھاں گا پئی ایہہ گلاں حالی اُلّواں تے اُلوان دیاں پٹھیاں تیک اِی رُکیاں کھلیاں نیں ۔ جنگل دے باقی لوک ایہہ گلاں اجے سوچ وی نہیں سکدے ۔ ایہہ سیانے کاں، ایہہ لانبھے بہہ کے سوچن والے اُلو اُتلیاں ہواواں وچ رہندے نیں۔ ایہہ لوکاں دی بولی وی نہیں بولدے ۔ پرائیاں بولیاں وچوں ہوئیاں اَن ہونیاں گلاں پڑھ کے پھیر پرائی بولی وچ اوھدے تے گپ شپ لا چھڈدے نیں۔ تے لوک تے اوھناں نوں جاندے وی نہیں پئی ایہہ کیہڑے باغ دی مُولی نیں ۔ تے جیہڑے ھَردم بھوئیں تے رھن والے نیں، بھوئیں دے اُتے اِی نہیں، بھوئیں وچ ٹوئے کڈھ کے وسن والے نیں اوھناں دیاں دِلاں تے دماغاں تے تہاڈی دَھونس اجے پوری طرح سوار اے ۔ ایہہ اچیاں گلاں سوچ سمجھ وی نہیں سکدے ۔ مَیں ڈرناں کِتے اِیویں نہ ہووے تسیں اوس بادشاہ وانگوں دھگانے سوچ دا سُو کھالا لو تے وچوں گل کوئی وی نہ ہووے ۔

شیر پُچھیا: اوہ گل کویں ہوئی سی؟

گیدڑ آکھیا: اِک بادشاہ دِنو دِن نگھردا جائے، لِسّا ہندا جائے ۔ دَھون پتلی تے لک کُبّا ہندا جا سُو ۔ وزیر پچھیا: سرکار نوں کیہ دُکھ اے؟ کیہڑا گُجھا روگ اے؟

فرمان لگے: کیہ پچھنا ایں وزیرا! اسیں ایس سوچ وچ مَردے جانے آں پئی ھر دِہاڑے بادشاھاں دے تختوں لہن دیاں خبراں سُنی دیاں

نیں ۔ جتے ساڈی رعیت آپو وچ اتفاق نہ کر لوے تے سانوں پھڑ کے تختوں نہ لاہ دیوے ۔ پھیر سانوں وی روٹی کھان لئی کوئی کسب روزگار ڈھونڈنا پے گا ۔ اپنے آپ نوں جیوندیاں رکھن لئی جے کم کرنا پے تے ایسے جیون نالوں مرجان چنگا اے ۔ اجیہا ویلا آیا تے عام لوکاں دے بالاں وانگوں ساڈے ایانیاں نوں وی لوڑاں تے تھوڑاں دی چکی وچ مہین ہونا پے گا ۔ کدی کھان دی تنگی ہووے گی تے کدی پین دی ۔ شہزادے نہ ہوئے ترکھان لوہار ہو گئے ۔ ایہہ دھیان آوندا اے تے نیندر نہیں پیندی ۔

گِدڑ آکھیا: جیویں بادشاہ! پر ایہہ سبھ کجھ تاں ہو سکدا اے پئی سرکار دی رعیت آپو وچ کٹھ کر کے اک جان ہو جاوے تے اوہناں وچ اِتفاق ہو جائے ۔ پر ایہناں وچ اِتفاق اِی تے کدی نہیں ہونا ۔ ایس واسطے بادشاہ سلامت سرکار نوں چنتا نہیں کرنی چاہی دی ۔

بادشاہ پُچھیا: کیوں، ایہناں وچ اتفاق نہیں ہو سکدا؟

وزیر آکھیا: بادشاہ! نالدے چھپڑ وچوں دو چار سیر ڈڈو منگا دیو۔ تے نال اِک تکڑی ۔ حکم مِلن دی ڈِھل سی اوسے ویلے ڈڈو وی آ گئے تے تکڑی وی آ گئی ۔

وزیر نے ڈڈو تے تکڑی بادشاہ دے اگے چا دھری تے آکھیا لوہن ذرا ایہناں ڈڈواں نوں ادھو ادھ تکڑی دے دوہناں چھابیاں وچ پا دیو، پر انج پئی دونویں چھابے ساویں ہو جان ۔

بادشاہ چکیا تے اک چھابے وچ ڈڈو ودھ سن، اوہ چھابا نیوندا ہو گیا ۔ اوس کجھ ڈڈو کڈھ کے دوجے بنّے پائے تے اوھدے پاؤندیاں سار کجھ ڈڈو کُد کے آپے ای دوجے چھابے وچ جا رلے ۔ بادشاہ نے اوس چھابے وچوں ڈڈواں دا رُگ بھر کے اوس چھابے وچ پایا تے پھیر اوھدے وچوں نکل کے کجھ ڈڈو بھوئیں تے جا ڈِگے، تکڑی پھیر وی ساویں نہ ہوئی ۔

بادشاہ بڑا کھپیا ۔ اوڑک کِھڑ کِھڑ ہس پیا تے آکھن لگا : بھائی ڈڈو تے ساویں نہیں ہُندے ۔

وزیر آکھیا : بادشاہ ! ڈڈو بھانویں کھوہ دا ہووے تے بھانویں چھپڑ دا ، اَنت ڈڈو دا ڈڈو اے ۔ ڈڈواں دی قوم نے نہ اِتفاق کرنا تے نہ کدی اوہناں نے تیرے ہتھیں پینا ۔ ایس لئی دُدھ پی کے سوں رہوو تے ماسا چنتا نہ کرو ۔

شیر آکھیا : وزیرا ! تینوں وی اپنی عقل تے بڑا مان اے ۔ ایہہ ٹھیک اے تیری وزیراں والی عقل تے ودھ توں ودھ اے ۔ پر بادشاہاں دی عقل دا تیرے پلّے ماساوی نہیں ۔ ایس واسطے ساڈا حکم سُن تے جویں حکم دئیے آں چپ کر کے اونویں کیتی جا ۔ لے ہُن سُن ! جد تیک ایس جنگل تے ساڈا راج سی ایس جنگل دے حد بنّے کئی تھانواں تے سدّھے ای نہیں سَن ہوئے ۔ پھیر وی ساڈے اقبال نال حد بنّیاں دے پکیاں نہ ہوندیاں ہویاں وی کم چلدا پیا سی ۔ جیہڑے ساڈے پچھوں ایس دھرتی تے راج کرن گے اوہناں دا اپنا اقبال تے اجے ہے ای نہیں ، بندیاں ای بنے گا ۔ اساں سوچیا اے جان توں پہلاں ای جنگل دے حد بنّے تے بنا کے دے جائیے ، تاں جے ساتھوں پچھے گوانڈھی دلیاں نال اوہناں دی کھڑ باکھڑ بی نہ ہندی رہوے ۔ تے جے سبھ توں پہلاں تد ، اُوٹھ نوں نال لے کے جا تے اوہنوں آکھ کر کُرو مار کے حد بنّے سدھے کر دیوے ۔ تے نال ای سارے جنگل وچ برادری دے گِدڑاں نوں منادی کرا دے پئی ایس جنگل وچ ہُن جنگل دے سارے جانوراں دا راج ہووے گا تے ایس جنگل دا حد بنّا چڑھدیوں ، لہندیوں ، پہاڑوں تے دکھنوں ایتھوں تیک ہووے گا ۔

گِدّڑ اُوٹھ نوں نال لے کے گیا تے جنگل دے حد بنّے پکے کر کے بھباڑاں دا پہرہ لا آیا ۔

شیر آکھیا ، اسیں تیری پھرتی تے بڑے راضی آں ۔ سانوں پورا بھروسا

اے پتّی آون والے بند و بست وچ توں تے تیری قوم اپنی سوچ تے کمچر وِدیا نال کوئی اچیرا تھاں بھال لووگے۔

گِدڑ آکھیا: جنگل دے بادشاہ! پر ایہہ تاں دس پتّی جنگل دے سارے وسنیک راج کویں کرن گے؟

شیر آکھیا: جنگل دے سارے وسنیک راج نہیں کرن گے۔ سارے وسنیک تھاوَں تھائیں بہہ کھلو کے، نس بھج کے اپنا کم کری جان گے۔ اوہ راج کرن واسطے اپنے وچوں اپنی مرضی دے آگو چُن لین گے۔ تے اوہ چُنے ہوئے آگو اگوں پھیر آپ وچ دی صلاح کر کے راج کرن لئی اپنے وچوں دس پند راں آگو چُن لین گے۔ اوہو دس پندراں آگو جنگل تے راج کرن گے۔ اوہدا ناں ہووے گا "جنگل دی جمہوریت" یاں "جنگل دا لوک راج"۔

گِدڑ آکھیا: میری سرکار تسیں وی تے دادیوں پڑدادیوں جنگل دے ای رہن والے او۔ تہاڈے راج نوں ای کیوں نہ جنگل دی جمہوریت مَن لیئے۔

شیر آکھیا: ایہہ سارے کم دُنیا دے مَنّے پَرمنّے نمونیاں تے چلدے نیں۔ اصل وچ لوک راج نوں ای جمہوریت آکھدے نیں۔ بادشاہ دے راج نوں جمہوریت نہیں آکھیا جاندا۔

بگھیاڑ نے پُچھیا: تے جنگل دے وسنیک اپنے آگو کس طرح چُنن گے؟

شیر آکھیا: چُنن وچ کیہ اَوکھیائی اے۔ اوہ اپنے آگو سَوکھیاں ای چُن لین گے۔ اسیں پیال نکلدیاں ای جنگل وچ چوناں کراواں گے۔

بگھیاڑ نے پنجے نال سِر کُھرکدیاں ہویاں پُچھیا: چوناں ہون گیاں کویں؟ ذرا خلاصہ کر کے دسو سرکار!۔

شیر آکھیا: ایس جنگل دا جو تُرنے سِر وسنیک ہے، اوہنوں اِک پتہ توڑ کے بکسے وچ پاون دا اختیار ہووے گا۔ پِچھوں سبھ پتّے گِن لے جان گے۔ جِس جانور دے واسطے سبھ توں بُہتے پتّے بکسے وچ پین گے اوہ

آ گو چُنیا جاوے گا۔

بگھیاڑ آکھیا: جنگل دیو مالکو! اج نویاں نویاں گلاں پے کردے او۔ ایہہ سمجھ نہیں آوندی پئی پتّے گنّے کویں جان گے۔ ایہہ کویں پتہ لگے گا پئی ایہہ پتّا فلانے جانور واسطے پایا گیا سی تے اوہ پتّا فلانے جانور واسطے پایا گیا سی۔

شیر آکھیا: میرے اہلکاراں نے سارا ہند و بست کر لیا اے۔ ویلے نال تہانوں سبھ گلاں کھول کے دس دِتیاں جان گیاں۔ پتّے آپو وچ رل نہیں سکن گے۔ جیہڑے جانور اِک جانور واسطے پتّا توڑ کے بکسے وِچ پان گے اوہ اِکو رُکھ دا پتّا توڑن گے۔ اِنج جانو پئی جیہڑا میرے گیدڑ وزیر نوں اپنا آگو بنانا لوڑے گا اوہ بیری دا پتّا توڑ کے بکسے وچ پاوے گا۔ تے جیہڑا بگھیاڑ نوں اپنا آگو بنانا چاہے گا اوہ اَک دا پتّا توڑ کے بکسے وچ پائے گا۔ تے جے پتّا جنگلی کاں واسطے پانا ہووے تے اَنب دا پتّا توڑ کے پایا جائے گا۔ تے جے اوسے اِی تھاں توں سہیا وی آگو بنانا لوڑے تے سہے ٹاہلی دے تھلیوں اک اک پتّا لیا کے اپنی مرضی دے بیلی واسطے بکسے وچ پاون گے۔

بگھیاڑ آکھیا: بادشاہ! سرکار نے ایہہ نہیں سوچیا پئی سہی تے چن دے چَن سوندی اے تے اوہدا کُتی سُوا تے مکن وچ نہیں آوندا۔ ایس واسطے سہے ایس جنگل وچ بگھیاڑاں توں وی وَدھ نیں۔ تے جے ایہناں نے اپنے بیلی بُہتے چُن لے تے بگھیاڑاں دا کیہ بنے گا؟

شیر آکھیا: جدوں وی کِتے لوک راج دی نینہہ دھرن دی گل بات چھِڑدی اے، ایہہ سوال اٹھایا جاندا اے پئی جے لوک راج قائم ہو گیا تے بگھیاڑاں دا کیہ بنے گا؟ — پر ایہدا جواب اج تک ایہو دِتا جاندا اے تے اج وی ایہو دِتا جائے گا پئی جنہاں نے لوک راج قائم کرنا اے تے لوک راج دی نینہہ رکھنی اے، اوہناں دے سامنے صِرف ایہو اِی سوال اے پئی ہر وسنیک نوں جیون دا حق حاصل اے۔

شیر دی گل ایتھوں تیک اپڑی سی کہ بگھیاڑ نے ٹوکدیاں ہویاں آکھیا: جے سہیاں نوں چون دا حق اے تے ساتوں ایہناں نوں مار کے کھان دا حق اے، ایہہ حق ساتھوں کوئی نہیں کھوہ سکدا۔

شیر نے بھب مار کے آکھیا: چُپ کر کے بہو، حالی تے جنگل تے میرا راج اے۔ توں ہُنے اِی مینوں ٹوکن لگ پیا ایں۔

شیر نے اپنی گل جاری رکھدیاں ہویاں آکھیا: تے ہر وسنیک نوں صِرف اِکو پتّا اِی بکسے وچ پاون دی اجازت دِتی جاسکدی اے۔ ایہہ نہیں ہوسکدا پئی بگھیاڑاں دی گنتی جنگل وچ تھوڑی اے، ایس واسطے ایہناں وِچوں اِک اِک نوں چار چار پتے بکسے وچ پاون دی اجازت ہووے۔ اصل علاج صِرف ایہہ وے پئی بگھیاڑ اپنیاں بگھیاڑاں والیاں وادیاں چھڈ دین تے جنگل وچ انج رہن پئی سہے وی اوہناں نوں اپنا آگو بنان واسطے اوہ پتّا جیہڑا اوہناں واسطے متھیا جائے لیا کے بکسے وچ پان۔

بگھیاڑ آکھیا: جیوں جوگیا! ایس ویلے مینوں سہے دی نہیں پسے دی پئی ہوئی اے۔ اسیں چنگی طرح جاننے آں ایہہ کدی نہیں جے ہونا پئی بگھیاڑ بگھیاڑاں والیاں وادیاں چھڈ دین۔ بگھیاڑاں سہیاں نوں مار کے کھانا تے سہیاں نے ایہناں دے حق وچ پتّا نہ توڑنا تے نہ بکسے وچ پاونا۔ سہیاں دے گنتی سُوئے پا روں ایہناں دے بُستے آگو چُنے جاتے تے پھیر ایہناں نے اپنی ودھ گنتی دے زوروں جنگل وچ اپنی سرکار بنا لینی تے بگھیاڑاں بہہ کے جتندیاں نوں رونا۔

شیر آکھیا: کاھلا نہ پو۔ ایہو جیہے ادبھے آگے جا کے ٹھیک نہیں نکلدے ہُندے۔ سہیاں دی مجال اے اوہ تُہاڈی مرضی

بنا سرکار بنان یاں سرکار بنا کے تہاڈے نال بھیڑا ورتن یاں تہاڈے نال سختی نرمی کرن ۔ اوہناں نوں چنگ نہیں لوڑی دی؟

بگھیاڑ آکھیا : سرکار نے بگھیاڑاں تے ہور جنگلی جانوراں دی جڑیں پانی دین دا جیہڑا متا پکایا اے، اوہ میں سُن لیا اے۔ ہُن گونگلواں توں مٹی نہ جھاڑو۔ اپنے ایس فیصلے نال تساں ساڈا ککھ نہیں چھڈیا۔ بھولے بادشاہو! کیہ تسیں چاہندے او جے ہرن تے سہے جنگل وچ سرکار بنا گئے تے اوہ ساڈے نال بھیڑا ورتن دی ورڑھنا کرن گے؟ سرکار تسیں تے جدی پُشتی بادشاہ او۔ تہانوں نہیں پتہ؟ پئی حاکم لوک ساڈے تے سختی کرن واسطے ساڈے وچوں ای ساڈے بھراواں بگھیاڑاں نوں عہدے دے دین گے تے اوہناں کولوں ساڈی کھل لہا دین گے۔ زمانے تے ہمیشہ ایویں ای ہُندی آئی اے تے ایویں ای ہُندی رہے گی۔ سرکار جدوں راج ہتھ وچ آجائے تے پھیر بھیڈ دا ایلا وی ھلاکو خاں بن جاندا اے۔ سرکار دی گل نے میرے تے طور بھواں دِتے نیں۔ میں اپنے ہور جنگلی متراں نوں ایس آون والے خطرے توں خبردار کرنا واں تے سننا چاہناواں پئی اوہ کیہ آکھدے نیں۔

شیر تے بگھیاڑ دیاں گلاں سن کے جنگل دے سارے جانوراں دے کن کھڑے ہوگئے۔ رِچھ ہوراں گل شروع کیتی :

"شیر بادشاہ تے جنگلی بھراؤ! ایہہ معمولی گل بات نہیں جے، ایہہ ساڈی حیاتی تے موت دا سوال جے۔ ایس جنگل وِچ جنگلی گاواں وی نیں، ہرن پاڑے وی نیں سہے وی نیں گِدڑ بگھیاڑ تے رِچھ تے گینڈے وی نیں۔"

رِچھ دی گل سُن کے کولوں اِک سُور بولیا : سردار جی سانوں نہ بُھل جانا۔ ایس جنگل وچ سُور وی نیں۔ ایتھے کوئی کم سُوراں

دی مرضی بِنا نہیں ہو سکدا۔ تے اسیں سُور نہیں جے کوئی کم ہون دیئے۔

رِچھ اپنی گل بات جاری رکھدیاں ہویاں آکھیا: جنگل وِچ وڈے وڈے دو دھڑے نیں۔ جنہاں دا سِلسلہ چالو کرن توں پہلاں ایہدا فیصلہ ہو جانا چاہیدا اے۔ جنگل دا اِک دھڑ اوہناں جانوراں دا اے جیہڑے ماس کھاندے نیں۔ تے ماس توں بِنا اوہناں دا جھٹ نہیں لنگھدا تے جے اوہناں نوں ماس نہ لبھے تے اوہ اِکدوجے نوں ای پاڑ پاڑ کھان لگدے نیں ــــ دوجا دھڑا اوہناں جانوراں دا اے جیہڑے آپ ماس نہیں کھاندے پر ماس کھان والیاں دی خوراک بندے نیں۔ پھیر انج جاتو پئی اک جانور اوہ نیں جیہڑے ڈِھڈ نیں تے دوجے جانور اوہ نیں جیہڑے ڈِھڈ بھرن دا مسالا نیں۔ یاں انج جاتو پئی اک کھلاں لاہن والے تے دوجے کھلاں لُہان والے۔ چوناں دا سِلسلہ جاری کرن توں پہلاں ایس گل دا فیصلہ ہو جانا چاہیدا اے پئی چوناں دے ویلے کھلاں لاہن تے کھلاں لُہان والیاں وِچ اِتفاق کویں ہووے گا تے ایہناں وِچ سانجھیاں چوناں کویں ہون گیاں۔

شیر آکھیا: دوتہاں دھڑیاں دے بھلے مانس سوچ وچار نال کوئی اجیہی صورت کڈھن گے پئی جنگل دے سارے جانور اوس حیاتی توں پورا فائدہ اُٹھا سکن جیہڑی مالک نے اوہناں نوں بِن منگیاں دِتی اے تے اوہ سارے ایس جنگل وِچ خوشی نال وَس سکدے نیں۔

سُور آکھیا: سانوں تے سرکار دی ایس گل دی ذرا وی سمجھ نہیں جے آئی پئی ایس جنگل دے سارے وسنیک خوشی نال کویں وَسن گے۔ ساڈا حال تے ایہہ وے پئی:

کئیاں دے مَن خوشی کہ بوٹی کھان گے
کئیاں دے مَن غمی کِہ جانوں جان گے

اسیں ایس جنگل دے وسنیک کٹھے کویں خوشی نال وس سکنے آں؟ ساڈے پڑپلّے تے کجھ نہیں جے پیا۔ تسیں میری گل دا نتارا کرو تے نیاں کرو۔ چوناں

ویلے ایہہ کویں ہووے گا پئی جے کھل لُہان والیاں دے بُہتے آگو چُنے گئے تے اوہ کھلاں لاہن والیاں نوں مُڑ کھلاں لاہن دین گے؟ تے جے کھلاں لاہن والے بُہتے آگو لے کے سرکار بنا کھلوتے تے اوہ کھلاں لاھونیاں چھڈ کے کھلاں لُہان والیاں نوں راضی رکھن دیاں صورتاں سوچن گے؟ ایس واسطے سرکار سُوراں دی ایہہ گل سُن رکھو پئی ایہہ جنگل اے تے ایتھے جنگل دا ای قانون چلے گا۔ تویں قانون چلان والے سر تے نمدے بنھ کے آون گے تے اخیر دھوں بھناون گے۔

شیر آکھیا: جنگل دی ایس ویلے دی حکومت ایس گل تے تُل گئی اے پئی اوہ سارے زمانے دی چال نال رلدی ہوئی جنگل وچ جمہوریت نوں قائم کرے گی، باقی جیہڑے سوال اُٹھن گے اوھناں نوں آپے ویلا حل کر لے گا۔

ایہہ گل سُن کے سُور، بگھیاڑ، رِچھ، لنگور تے باندر کٹھے ہو گئے۔ شیر توں دور جا کھلوتے۔ تے جلسہ کرن لگ پئے پئی ایس آون والے خطرے توں کس طرح بچیا جائے۔

جنگلی گاواں، ہرن تے سہے تے ہور اجیہے جانور دُوروں ڈر دیاں ہویاں اکھاں نال حیران ہو کے بِٹ بِٹ ویہندے سن۔ اوھناں نوں ایس گل دی سمجھ نہیں پیندی پئی سُوراں بگھیاڑاں تے رِچھاں نوں ساڈے کولوں کیہہ خطرہ ہو سکدا اے؟

پر بگھیاڑاں، سُوراں تے رِچھاں دے سیانے چیک چیک کے تے گج گج کے ایہہ آھندے سن: چوناں دا زمانہ آ گیا جے۔ سہیاں دے کُتی سُوئے توں ڈرو، ایہہ کسے دِن تہانوں کھا جان گے، ضرور کھا جان گے۔

تے سہے پھیر حیرانی نال اکدوجے ولوں ویہندے سن جویں پُچھدے ہون پئی اسیں ایہناں ظالماں نوں کویں کھا جاں گے؟

سرکار نے جدوں کوئی مَتا پکا لیا ہووے اوھدے اُتے عمل ہو کے ای

رھندا اے، ایس واسطے سارے انتظام ہو گئے۔ جنگل وچ چوناں شروع ہو گئیاں۔ دَب جاتے اپنے سبھے کتھوں آ گئے؟ تر دیاں انج جاپدا سی جویں اِک اِک پَیر ھیٹھاں دو دو سبھے آوندے ہون۔ سبھ اپنے آگواں دا مِتھیا ہویا پتّا کھوہ کے لیاوندے سَن تے بکسے وچ پاوندے سَن۔ ہرن وی ھزاراں آئے۔ اینیاں جنگلی گاواں خبرے کتھوں نِکل آئیاں جنھاں دی گنتی نوں ویکھ کے بگھیاڑاں، سُوراں، گیدڑاں تے رِچھاں دی سُرت گُم ہو گئی۔

آخر سارے رَل کے لُومڑ کول گئے تے آکھن لگے: چاچا چوناں دا جو نتیجہ نکلنا اے اوہ تے دوروں اِی پیا دِسدا اے۔ ھُن ایہہ دس پئی کیہ کریئے؟ سبھیاں تے ھرناں تے کھل لُہاتیاں دے راج وِچ رعیت بن کے، ایس نالوں تے ڈُب کے مَرنا چنگا اے۔ ویکھو لوکو! کیہ ھنیر پیا جے۔ سنساراں دے جیندیاں بچّیاں نوں راج پیا مِلدا جے۔

لُومڑ آکھیا: چھتّھے نہ پوو۔ کوئی پَھند لاؤ۔ بھانویں جے ھُن وی کوئی واہ لگ جائے۔ باندر نوں بلاؤ۔ کیہ ہویا جے ساڈا بھرا باندر ساڈے کولوں دُور رھندا اے تے ساہنوں ٹِچکراں کردا رھندا اے پر اَنت اوہ ساڈا پاڑُو بھرا اے۔

باندر آیا تے لُومڑ نے اوھدے نال کن سن وِچ کوئی گل کیتی تے تاھیں پتہ لگا جدوں باندر رھوری چوناں والا بکسا اِی چک کے لے گئے تے کتے پہاڑیں جا چڑھے۔

شیر بادشاہ نے بڑی پُن چھان کرائی پر ایس معاملے وچ سرکار نوں گیدڑ وزیر، بگھیاڑاں، رِچھاں تے لُومڑاں جیہے اھلکاراں دی امداد حاصل نہیں سی، کیوں جے اوہ کھلاں لاھن والیاں دے دھڑے دے سَن تے اوھناں نوں کھلّاں لُہان والے دھڑے نال کوئی ھمدردی نہیں

سی۔ تے اوہ چوناں والا بکسا بر آمد کر کے کھلّاں لُہاں والیاں نوں چوناں وچ جِتاں نوں تے اوھناں دی سرکار بناوݨ نوں تیار نہیں سَن۔ ایس واسطے چوناں ہویاں پر کوئی نتیجہ نہ نکلیا۔

سُننے آں پٹی پھیر وی چوناں ضرور ہوݨ گیا تے اوڑک جنگل وچ جمہوریت قائم ہو کے رہے گی۔

بھاگوان

مَیں کہانی لِکھن بَیٹھا تے بھاگوان دی گل بدوبدی دھکودھکی تے زوروزوری میری سوچ تے چھا گئی۔ کیوں جے بھاگوان دی گل حیاتی دے وَرقے تے اجیہی لیک بن گئی اے جیہڑی کدے نہ بُجھے گی تے سُنن والیاں نوں سدا اجیہیاں سوچاں وچ پائی رکھے گی جنہاں نوں حرفاں دے لیڑے پواندیاں اَج ڈرآوندا اے تے نالے کجھ گھاٹا وی دِسدا اے۔

اوہ حالی ایڈی کو ہوئی سی جِس عُمرے بالڑی نے لال لیڑا نہ پایا ہووے تے اوھری نظرے ایہہ پتہ نئیں لگدا اپئی ایہہ کاکا اے کہ کاکی۔ اوہ ماں پیو نال شہر رہندی سی۔ ایتھے اِی جمّی پلی سی۔ اوھدا ماما پنڈ وسدا سی تے واہ واکھاندا پیندا تے سَوکھا زمیندار سی۔ بھین لئی عید لے کے آیا تے بھین ماں جائے نوں ویکھ کے نہال ہوگئی۔ اڈھی راتیں اُٹھ کے سرگھی تیکن بھین بھراواں دیاں گُوھڑیاں گلاں ہُندیاں رھیاں۔ تے اوڑک بھرا نے بھین اگے سوال پا اِی دِتا پئی کاکی داساک میرے کاکے لئی دے چھڈ۔ کاکا ایہدا ہانی اے۔ مدرسیوں تے اُٹھ کھلوتا اے پر اساں بہتا پڑھا کے کیہڑی اوھدے کولوں نوکری کوانی اے۔ تے اوھنوں بابو بنانا اے۔ رب نے بھوئیں دے چار مرلے دے چھڈے نئیں۔ کھان پین لئی بتیرے دانے ہوجاندے نئیں۔ بُوہے تے لویہ اوی سدا رھندا اے۔ گنّا، گلّی، چَول جھسول، سَتوُ تے بوہلیاں، گندلاں دے ساگ۔ جیہڑیاں تُسیاں شہر وچ سوغاتاں سمجھیاں جاندیاں نئیں ساڈے گھریں پیراں وچ پئیاں رُلدیاں نئیں۔ تیری دھی

ساڈے گھر گئی تے گھر دیاں مکھناں نال پل کے تے کھُلی جُوہ وچ اڈاریاں مار کے کوڑی وَل وانگوں پسّرے گی تے ہرنی وانگوں لشک پوے گی - ربد ے فضل نال سرکار دربار اُتے وی اج کل وا ہی واناں دا قبضہ اے - اپنی جنس جس بھا چاہیے ویچیے، کوئی پُچھن ہٹکن والا نہیں - تُوڑی دانیاں دے بھا دینے آں تے دانے مکھانیاں دے بھا ویچنے آں - سما اِنج اِی لگا رہیا تے شہنشاہ ہو جاں گے - مُڑ کوئی ساڈی ہوا وَل نہیں تک سکے گا -

بھین آکھیا: بھرا جی کاکی تہاڈی اپنی دھی اے - میرا مُونہہ ہو رکیہ منگدا اے - ایہہ تہاڈے گھر چلی جائے گی تے میں آکھاں گی پیڑھیوں اُٹھ کے پلنگ تے جا بیٹھی - پرویکھو نا! اوڑک شہر وِچ جمّی اے - جٹاتر... دے ورتاوے تے پنڈاں دی وَسّوں نوں نہیں جاندی - جتھے دِن دِیویں نھیرا ہو جاندا اے - اودھروں شام پوے تے گلیاں سُنجیاں ہو جاندیاں نیں - ہنیرے وچ دو پلانگھاں نہیں پٹیاں جاندیاں - اِک پل مینہ وَسّے تے اُٹھوارا چِکڑ کھوبھا مگروں نہیں لہندا - تسیں انج کرو پئی کاکی نوں مدرسیوں وڈے دِناں دیاں چھٹیاں نیں، اوہنوں نال لے جاؤ - جے اوہدا جی اوتھے لگ گیا تے اوہنوں تہاڈے گھر دی بھومنا پے گئی تے میں پچھانہہ پرتدیاں اوہدی کڑمائی تہاڈے مُنڈے نال کر دیاں گی - پھیر جدوں تسیں آکھو گے اوہدا ڈولا وی ٹور دیاں گی -

بھین بھرا نوں پتہ نہیں سی پئی اک دی دھی تے دوجے دی بھتیویں سُکھ نال جاگدی اے تے چپ کیتی اوہناں دیاں گلاں

پئی سُندی اے۔

دِن چڑھیا تے ماں نے دِھی نوں مامے نال ٹور دِتا۔ ماں تے مامے نے سوچیا سی پئی ایس گُٹھوں نوں جیا، ہر ہِک دیاں گےاود ھر چلی جائے گی تے جِبس کھرلی نال بنھدیاں گے اوتھے اِی پٹھے پئی کھائے گی۔ پر چھیتی اِی دوناں نوں تھاوَں تھائیں مَت آ گئی۔ مامی نے سویرے مونہہ ھنیرے اگ بالن توں پہلاں سواہ کڈھن لئی چُلھے وچ ہتھ ماریا تے سارا ہتھ گُونہہ نال بھر گیا۔ اوہ وضو لئی پانی تتا ن بیٹھی، سگوں جی نماز ولوں وی اَٹک گیا۔ اُٹھ کے کاکی نوں پیار نال سمجھایا: پُتر جنگل پھرنا ہووے تے باھر جائیدا اے، پَیلیاں وچ۔ گھر دی چُلھ جنگل بہن دی تھاں نہیں ھُندی۔

اگلے دہاڑے مامی نے ڈِٹھا پئی بَیٹھک دے وچکار دری دے اُتے دھڑی دا پھوس لگا پیا اے۔ مامی نے پھیر کُڑی نوں موڑیا پئی بِیبا! ایہہ گل چنگی نہیں۔ پر اَٹھاں دِناں دے اندر اندر مامے دے گھر دا کوئی تھاں پسار، ولگن، ڈیوڑھی، جھلانی، گھڑونجی اجیہا نہ رہیا جتھے پھوس نہ وجّا ہووے۔ سارے اندراں وچ بو کھِلّر گئی۔ کِتے نک نہ ڈاھیا جائے۔

مامے آکھیا: باباچُھٹیاں مُکیاں تے مَیں کاکی نوں آپے اوھدے گھر چھڈ آواں گا ـــ مامی آکھیا: نا بِیبا ساتھوں ایہہ بج اِک پل نہیں سہادی جاندی۔ جے تینوں ایڈا اِی بھین دا مُونہہ ماردا اے تے آپ جا کے ایسنوں اوتھے متھے مار کے آواں گی۔ ایس سہاگ نالوں میرا مُنڈا رنڈا اِی چنگا اے۔ اسیں رہے ایس ساکا داری توں۔

اوڑک مامے ہوری جھنجھ مار کے کاکی نوں دو دِہاڑے اگیترے

اِی بھَین دے بُوہے چھڈ آئے تے پھیر بھَین دے گل لگنوں کیہ مَتّھے لگنوں وی گئے۔

دھی دی ایس کرتوت توں ماں دا جی اجیہا سڑیا پئی اوس اپنے پیکیاں ول ایس دھی دا ناں لین دی سَونہہ کھالئی۔ پیو نے آکھیا، تانگہ نہ سہی داد کے ای سہی۔ پُتر بادشاہاں دے بیٹھے رہندے نیں، دھی فقیر دی وی نہیں بیٹھی رہندی۔ اسیں دھی نوں اپنے کوڑمے وچ دیا ہواں گے۔

اوہدے کوڑمے دا اک مُنڈا پنڈوں آکے شہر وچ ٹانگہ واہندا سی۔ دوروں نیڑیوں اوہدا چاچے دا پُت بھرا لگدا سی۔ پنڈوں شہر آیا سی تے گامے شاہی جُتی پائی ہوئی ساسو۔ گل پاسے دے گلمے والا کھدّر دا کُڑتا۔ تیڑ نیلی تہمتی تے اُتے رَونتا جیہڑا والے دی چادر تے سِر ڈھکن دے لیڑے دونہاں دا کم دیندا سی۔ پر شہر آکے تے مُنڈے دی چوہیں جُونئی بدل گئی۔ گل بوسکی دی قمیض جیہڑی وڈے بازار دے سائیں درزی کولوں پنج روپے دیکے سوائی سی۔ سائیں درزی قمیضاں دا اُستاد منیا ہویا سی۔ اوہدی سِیتی ہوئی قمیض جُثے تے کوٹ وانگوں فِٹ آوندی سی۔ نک بوسکی دی دھوتی تے پیریں باٹا دی ودھیا مکیشن۔ انگریزی بودے جنہاں نوں تیل لاکے لشکائی رکھدا سی۔ سِر تے ڈب کھڑبّی ڈبیے دی کھل دی ٹوپی۔ ٹانگیاں دے جمعدار نے کئی واری ٹوکیا پئی مُنڈیا ٹانگے والیاں دی خاکی وردی پایاکر۔ پُلس نے وی ایس پاروں کئی واری چالان کیتا پر اوہ خاکی وردی ٹانگے دی پچھلی سیٹ ہیٹھاں لکائی رکھدا۔ جے کوئی سپاہی بُہتا ای کھیہڑا کرے تے دُوکڑی اوہدی مُٹھ وچ تھماندا تے جے پھیر وی نہ منّے تے چالان کرانا منظور، جرمانہ بھرنا منظور، اپنی ٹَیس نہیں چھڈنی۔ خاکی وردی نہیں پاونی۔ لیڑے اوہو بانکیاں والے پاوندے نیں۔ بوسکی دی قمیض بوسکی دی دھوتی جیہڑی گِٹّیاں توں تھلے پئی لمکے۔ تے سِر تے ڈَب کھڑبّے

دُنبے دی کھل دی ٹوپی - گُٹ تے گھڑی تے باٹے دی مکیشن - اکھاں وچ سُرمہ، مونہہ وچ پان - اک ہتھ سگرٹ، دوجے ہتھ گھوڑے دیاں واساں - چل تیری یاری، کدی بھاٹی تے کدی لوہاری -

ایہہ شوقین مُنڈا جدہ کدی ایدھر آوندا، گاوندا گاوندا اندر وڑ دا - کسے فلمی گاون دا کوئی ٹوٹا یا ہیر دی کتاب دا کوئی بیت - کاکی دے پیو نے حالی ایہدے نال دھی دے ساک دی گل بات نہیں سی چھیڑی - پر رب جانے ایہہ ایا تے ایہناں گلاں دے کنے سیا تے ہُندے نیں - اک بنّے ٹانگے والا گبھرو جی وچ ایہہ دھاری بیٹھا سی پئی کاکی اوہدی منگ اے تے اوڑک اوسے دی وہٹی بننا سُو - تے دوجے بنّے کاکی اپنے جی وچ ایہہ دھار بیٹھی سی پئی موہرا کھانا منظور اے، ایس دوانی دے چھلّے دے لڑ لگنا نہیں منظور - جیہڑا پنڈوں آوندیاں اپنی اوقات بھل بیٹھا اے تے گل گل تے بھرا نواں نوں آہندا اے پئی بھائی جان تہاڈی رہتل بڑی گھٹیا تے نیویں اے - وڈے لوکاں دے چالے پھڑو - وڈا لُون نہ چاڑھیا کرو - تہانوں تے بکرے دُنبے نالوں وی ودھ کے سکوں روز ککڑ دا لُون پکاونا چاہیدا اے - بھابی ہوراں دا لیڑا کورے لٹھے دا نہیں بوسکی دا ہونا چاہیدا اے - تے کاکی دے دوالے کپڑے ڈھلّے ڈھلّے تے سُوتری نہیں ہونے چاہیدے، ریشمی تے کسّے کسّے ہونے چاہیدے نیں، جویں شہر دیاں ٹیڈی کُڑیاں پاندیاں نیں - ٹانگے والے گبھرو دی جیہڑی گل کاکی نوں اکا نہیں سی سکھاوندی تے ہُن اوہدی اکھ دا ککرا بن گئی سی، ایہہ سی پئی جدوں ماسٹر اوہنوں پڑھاندا ہووے تے ٹانگے والا اُتوں آجائے تے آوندیاں ای ماسٹر نوں ڈولیوں پھڑ کے اٹھا دیندا تے آہندا: "ماسٹر جی اُٹھو چھُٹی کرو" - تے جے ماسٹر آہندا: بھائی میں ہُنے ای سبق چھوہیا اے تے کُڑی دے امتحان نیڑے نیں - اوہنوں اجکل سکوں بہتا جی لا کے پڑھنا چاہیدا اے - تے ٹانگے والا ہچھ ہچھ کر کے اوہدے

گل پے جاندا: "بس او ئے ماشٹرا! کڑی نوں سگوں بہتا جی لا کے پڑھنا چاہیدا اے۔ کتے توں وی بہتا جی نہ لا بہویں۔ او ئے اساں تے اوہ ماشٹر ویکھے نیں پئی جنہاں نوں اک چھٹی سرکاروں ہووے تے ہور چار چھٹیاں منا لیندے نیں۔ کدی سر پیڑ تے کدی ڈھڈ پیڑ۔ کدی سس دا سوگ تے کدی سوہرے دی موت۔ تینوں آکھیا اے چھٹی کر، مگروں لہو۔ توں تے کھلوتا دندیاں پیا کڈھنا ایں۔ سگوں جی لاوݨ دیاں نصیحتاں پیا کرنا ایں۔ او ئے جھلیا! اساں کڑی نوں نوکری کرانی اے۔ بس بڑا اے جِنّا پڑھ لیا سُو۔ تینوں اِکوار جوں آکھیا اے چل چھٹی کر۔" ایہہ ڈرامہ ایس گھر نِت ہندا تے ایہہ ڈائیلاگ نِت بولے جاندے۔ جد وی ماسٹر کڑی نوں پڑھاندا ہندا تے ٹانگے والا گھروں توں آجاندا تے اوہ پڑھدی کڑی نوں اٹھا لیندا تے ماسٹر نوں آہندا چل چھٹی کر۔

ماں نے کاکی دیاں گلاں ول بہتا دھیان کرنا اودوں دا چھڈ دِتا سی جد دا اوہدے بھرا نے اوہنوں رَدیا سی۔ تے پیو کدی ویکھ لیندا تے ٹانگے والے بھرا نوں آکھنا: منڈیا! چار حرف پڑھ لیݨ دے سُو۔ آہندے نیں علم بڑی دولت اے۔ تے ایہہ دولت اوڑک گھردیاں دے کم آوے گی۔

پر جد دا ٹانگے والا پنجاہ پنجاہ تے سو سو دے نوٹ آکے اوہدے کول امانت رکھݨ لگ پیا سی تے جد دی ایہہ امانت دی رقم چار پنج ہزار توڑی اپڑ گئی۔ پیو نے ٹانگے والے نوں ہٹکنا موڑنا بس کر دتا سی۔ ہُݨ بھانویں اوہ پڑھدی دھی دی چُنّی کھِچ لوے یاں اوہنوں گُتّوں پھڑ لوے، دھریکدا ہویا دُور لے جاوے۔ پیو ہسدا اگُوں ڈھکدا ای رہندا سی تے اوہنوں جھڑکدا ٹھاکدا نہیں سی۔ پر ٹانگے والے دیاں حرکتاں تے بہتا سڑدی سی کاکی یاں کاکی دا ماسٹر۔

ماسٹر قوم دا پٹھان سی۔ گورا چِٹا، ہڈ ڈھیل۔ پر کسے غریب گھر دا سی۔ دس پاس کر کے شہر آیا تے کسے دفتر وچ بابو ہو گیا۔ تھوڑی تنخواہ

وچ دساں وِیہاں روپیاں دا وادھا کرن لئی اک دو ٹیوشناں کر لیندا
جنہاں وچوں اک ٹیوشن ایس گھر دی سی۔ اوہنوں ٹانگے والے دی ایہہ
حرکت پتہ جدوں آئے اوہنوں پڑھاندیاں نوں ڈولیوں پھڑ کے اٹھا دیوے
بہت بھیڑی لگدی سی۔ پر بابو لوکاں نوں افسراں دیاں جھڑکاں جنہاں
سہہ کے ویلا ٹپان دی ڈاڈھی جاچ آ جاندی اے۔ اوہ ٹانگے والے دے سامنے
تے کجھ نہیں سی آکھدا پر اگلے دہاڑے کاکی نال دُکھڑا پھولدا سی تے
آکھدا سی ایہہ گوار پینڈو عِلم دی سار کیہ جانن۔ میری ساری برادری
ڈانگوی اے۔ اپنے نگر دے پڑھاکاں وچوں مَیں کلّا اِی داہ پاس آں (ماسٹر
دس نوں ہمیشہ "داہ" آکھدا ہُندا سی تے ایہہ حرف اوہدے مونہوں
ڈاہڈا سجدا سی۔) نے ایسے لئی شہر آ کے بابو وی بن گیا واں۔ تے کُڑیاں
مُنڈے پڑھا کے وی چوکھی گوڈی کر لینا واں۔

کاکی نوں ٹانگے والے دیاں حرکتاں تے اپ بڑا انند آوندا سی پر اوہ
ماں پیو نوں وی پتہ سی اوہ سبھ کجھ ویکھ رہے سن پر گل نہیں سن
گولدے۔ ایسے لئی اندرے اندر تپدی تے ماسٹر نوں دسدی سی پئی
ماسٹر جی ایس ٹانگے والے نوں سِر پَر نہ ہو لین دیو تے ماپیاں نوں وی ایہدی
حمایت کر لین دیو۔ ایہدی مراد کدی نہیں جے پُجنی۔ ایہدے سُفنے
سدا سُفنے ای رہن گے۔ ایہہ ماں پیو دے موڈھیں چڑھیا ہویا اے،
چڑھیا رہن دیو سو۔ جدوں ڈِگیا دِن دِیویں تارے نظریں آ جان گے۔

تے ٹانگے والے دے دِن دِیویں تارے ویکھن دا ویلا چھیتی آ گیا۔
اینی چھیتی پتہ اوہ ٹانگے والا ہُندیاں ہویاں وی گل نوں پا نہ سکیا۔
اُنج وی اوہ شیخی ماردا ہُندا سی تے کاکی دی ماں نوں آکھدا اُہندا سی
"بھابی! اسیں ٹانگے والے آں، راہ دے ٹوئے ٹِبّے جاندے آں۔ ہنیر سویر
دی رمز پچھاندے آں۔ اِکوار بندہ اکھاں ہیٹھوں لنگھ جائے، اک نگاہ

نال اوھدا آنند رپیٹیا ویکھ لینے آں پئی کِنّے کُو پانی وچ اے۔ تے نال اِی وارث شاہ دا ایہہ مِصرعہ پڑھدا:

سارے ملک توں ودھ کھچروٹ پالی، ھبیڑاں بار وچ جنہاں نے چاریاں نیں

پر سڑک دے بَنّے بیٹھے ہوئے رملیے وانگوں لوکاں دے نصیب تے اوھناں دے آنند رپیٹڑے دا حال دسدیاں ہویاں وی اوہ اپنی تقدیر ولوں کورا انجان رہ گیا۔ اُکا ایہہ نہ سمجھ سکیا پئی اوھدے نال کیہ ہو رہی اے تے کیہ بیت رہی اے۔

اوہ اپنی ماں توں سد کے لیا یا پئی جویں ساڈے ساؤاں کولوں ساک منگدے نیں، بھرا توں کاکی دا ساک منگ۔ ماں ایس پوڑی آ چڑھی۔ اوھدے وَلوں سوال پان دی ڈِھل سی۔ ماں پیو نے اوھدے بول بچن نوں سِر تے چالیا۔ کیوں جے اگے ای اوھناں دے سِر تے ٹانگے والے دا پنج ھزاراں دا بھار چڑھیا ہویا سی۔ ٹانگے والے نے پنڈ دی گل سُک وی لیاکے ایس کڑمائی تے لا دِتی۔ کاکی نوں زری دا جوڑا، زری دی جُتی، سُچے گوٹے دے مہین جال والا تے گِٹھ گِٹھ لِبّے والا دوپٹا، جھولی لئی چاندی دا پنج سَو روپیہ کھٹے پوا کے آندا۔ نال کوتر سَو کھوپا۔ دھڑی چھوھارے، اِکی سیر بالوشاھی۔ وَن وَن دا پھل ٹوکریاں مُونہیں۔ تولے تولے دیاں دو چھاپاں۔ گل لئی دانی ھار۔ ویکھن والے حیران سَن پئی جِس کڑمائی تے اینا کھلارا کھِلریا اے اوس ویاہ تے کیہ ہووے گا۔ پر ویاہ دا کھلارا کھِلرن توں پہلاں اک ہور کھلارا کھِلر گیا۔

خیریں مِہریں ویہڑے پھِردی تے دو ڈنگے ماردی کڑی اچن چیتی ٹردی ٹُردی بہہ گئی۔ "نی ماں! مینوں اٹھائیں خیر اے کیہ ہو گیا اے، اٹھیا نہیں جاندا۔" ماں پیڑھی بَیٹھی دند کڈھدی رہی تے کُڑمنی دے وہیندیاں وہیندیاں آکھن لگی:

کوٹھے جیڈی ہو گئی اے حالی وی بالاں وانگوں لاڈ کردی اے۔ آہندی اے ماں نی مینوں اٹھائیں۔ ہُنے کول جاواں گی تے کھڑ کھڑ ہس پے گی —— پر کُڑی کھڑ کھڑ نہ ہسّی تے سارے ٹبّر نوں رونا پے گیا۔ کُڑی آکھے میرے گوڈے نوں ہتھ نہ لاؤ۔ اِنج جاپدا اے جویں نالوں اِی لہہ گیا اے، کِسے کاتی چا ماری اے۔ کُڑمنی کُڑمنی نے رل کے چُکیا تے منجی تے لیا پایا۔ کڑمائی دا میل ہُم ہما کے منجی دوالے آکھلوتا۔ دیگاں چڑھیاں رہ گئیاں۔ کِسے نوں سُرت نہ رہی۔ پکان والیاں نوں پکان دی نہ کھان والیاں نوں کھان دی۔ ہر مُونہہ تے ایہو گل پئی ایہہ کیہ ہویا۔ ٹانگے والے گبھرو تے آواز کڈھی: اوہ ڈاکٹر لیاؤ جیہڑا سبھ توں وَدھ فیس لیندا اے۔ وَڈی عقل تے وڈی فیس وچ ہُندی اے۔ فِکر چِنتا دی گل نہیں علاج لئی پیسہ ہونا چاہیدا اے۔ ہُنے ہچھی ہو جاوے گی۔ پر چھیتی پتہ لگ گیا پئی نہ وڈی فیس دا وڈی عقل نال کوئی سمبندھ اے تے نہ روگی چھیتی ہچھا ہو سکدا اے، جے رب دا فضل نہ ہووے۔ وڈی فیس والے ڈاکٹراں توں پچھوں وڈی فیس والے حکیماں دی واری آئی۔ پھیر ہومیوپیتھی والیاں نوں ازمایا گیا۔ مڑ جراحاں مگر بھجّے۔ نائیاں کولوں پچھ لوائے۔ گگڑیاں کولوں جوکاں، سِنگیاں، کوئی دارو، کوئی ٹُونا، کوئی ٹوٹکا نہ رہن دِتا۔ مولویاں دیاں دُعاواں، ماندریاں دیاں پھوکاں، فقیراں دے تویت، سنیاسیاں دے گُٹکے سبھ ازما ڈِٹھے۔ دُور تک درگاہواں، آستانیاں تے مزاراں تے حاضری دے ڈِٹھی پر اوڑک ٹانگے والے نے ویکھ لیا پئی ڈگے نال ٹُر چل سکدا اے پر پیسے نال ہر شے نہیں ہو سکدی تے نہ ہر روگ دا دارو لبھ سکدا اے۔ اوس پہلاں تاں کُڑی دے پیو نوں سینے تے ہتھ مار کے آکھیا سی پئی جی کھول کے پیسہ لاؤ۔ میرے پنج ہزاراں وچوں خرچ کرو، میں ٹانگہ

گھوڑا ٹھوک دیاں گا پر اپنی مَنگ نوں ضرور راضی کر کے چھڈاں گا۔ پر اوڑک ہار گیا۔ تے ہارے ہوئے جواریے وانگوں اک دِن کُڑی دے پیو توں پُچھن لگا: بھائیا! میرے پنج ہزاراں وچوں کِنی رقم بچ دھی ہووے گی؟ ۔ پیو نے آکھیا: کملیا! اوہ پنج ہزار تے کد دے مُک مکا گئے نیں ۔ ہُن تے مَیں چک چک کے پیا لاؤناں۔ سگوں ہزار دو ہزار دے ہیٹھاں آ گیاں۔ تے ایہہ گل سُن کے ٹانگے والے دی چیک نکل گئی۔ اوھنے ایس ساک توں اِی جی چک لیا۔ تے جدوں کُڑی دے ماں پیو نے مُنڈے دی ماں نوں آکھیا: بھین اپنے نِگھدے ساک ہور کا ھدے لئی ہُندے نیں۔ میری لنگی دِھی نوں جے تسیں گل نال نہ لاؤ گے تے ہور کون لائے گا؟۔ اوڑک تساڈی مَنگ اے۔ تے مُنڈے دی ماں نے مُنڈے نال گل بات کر کے ٹھوک کے جواب دے دِتا پئی اپنے گھر تومہہ لیاونی اے اُوتری بیماری دا ٹوکرا چک کے نہیں لیاونا۔ تے اودوں پچھے کُڑماں نُڑماں دی بس ہو گئی۔ سگوں سُنیا پئی ٹانگے والا اپنی پنج ہزار دی امانت بارے وکیلاں توں صلاح لیندا پھردا اے۔

کجھ چِر پچھوں شہر دیاں ہمسائیاں تے پِنڈ دیاں ساکاں دے پَیراں تھلیوں بھوئیں نکل گئی جدوں اوھناں سُنیا پئی گورے چٹے بابو ماسٹر نے اوہ بیماری دا ٹوکرا چک کے اپنے سِر تے رکھ لیا اے تے لنگی کُڑی دا نکاح اوھدے نال ہو گیا اے۔

پر ایس اچرج سنسار وچ اچرج توں اچرج کم ہر چڑھدے چَن نال ہُندے اِی آئے نیں تے سد اہُندے اِی رہن گے۔ جِس لنگی کُڑی نوں ماں پیو نے باھیں چک کے ڈولی پایا سی اوہ پہلے پھیرے پیکے آئی تے خیریں مہریں دو لتّاں نال ٹُردی سی۔ اپنے لاڑے نال چھم چھم کر دی گلیوں لنگھی۔ کُڑیاں مُنڈے بال ایانے، بیبیاں

بندے ہُم ہما کے آئے تے سبھ نے انگلاں دنداں وچ پا لئیاں پئی لنگی دا لنگ ساہور ے جاندیاں اِی اِنج دُور ہو گیا جِویں ایسے ای دِن نوں پیا اڈیکدا سی۔

کُڑیوں وَوہٹی بنی تے جِس گھر گئی اوس گھر دی کایا پلٹن وَل لگ گئی۔ بابو نوں آکھن لگی: مُنڈے کُڑیاں پڑھاون وَل نہ لگے رہو جی اپنے آپ نوں وی پڑھاؤ۔ لوکی بی' اے، ایم' اے پاس کر دے نیں، تہاتھوں بی' اے، ایم' اے نہیں کیتا جاندا؟ گھر دے خرچ دا کیہ اے اسیں موٹا پالاں کے تے سسا کھالاں گے۔ ہُن ٹیوشناں پڑھان نہ جایا کرو۔ آپ پڑھ کے تے دہ پاس دے چکڑ گاریوں نِکلو۔

بابو آکھیا: نوکری تے غریباں نوں مڑ وی دفتر دی لبھنی اے نہ کوئی ساڈی پہنچ نہ کوئی ساڈی اپڑ۔ ساڈے نال کئی بی' اے پاس وی بابو لگے ہوئے نیں تے دھکے پیے کھاندے نیں۔

وَوہٹی آکھیا: ایہہ جیہڑا ساڈے گوانڈھیاں دا مُنڈا اِمتحان پاس کر کے ڈپٹی بن گیا اے، اوہ کِویں بن گیا اے؟

بابو آکھیا: کملیے! ایہہ سروس دے اِمتحان وی جوا ہُندے نیں۔ جُوئے وچ ہر بندے دا تے ہتھ نہیں ناں وَجدا۔

وَوہٹی آکھیا: پر ہتھ وجدا اوسے دا ای اے جیہڑا ایہہ جوا کھیڈے۔ مَیں تہاتھوں ایہہ ضرور کھیڈاواں گی۔ ویکھ لینا تہاڈا ایس جُوئے وچ ہتھ نہ وی وَجیا تاں وی ایس بابو پنے دے چکڑوں ضرور نکلاں گے۔

وَوہٹی دے آکھن ویکھن نال بابو جی دھیر آیا تے اوس رِڑھ کھِڑھ کے بی' اے پاس کر لیا۔ ایدوں حوصلہ وَدھیا تے ایم' اے وی ہو گیا۔ ہُن وَوہٹی نے اوہنوں ڈپٹی دے امتحان وَل لا یا۔

اوہ گرمی دیاں راتاں وچ ساری ساری رات اوہنوں پکھا جھلدی تے اوہ پڑھدا۔ سیال وچ اوہدے لئی اگ بال بال دیندی تے پڑھدا۔ چاہ تتی کرکے دیندی تے اوہ پڑھدا۔ سدا آکھدی ویکھ لینا تسیں اک دن ڈپٹی ضرور بنوگے۔ تے اوہ جی دھر آوندا تے محنت کیتی جاندا۔

پر بابو ڈپٹی کیہ بنیا، اک ہور چن چڑھیا۔ وزیر دی دھی نال ٹینس کھیڈن لگ پیا۔ ہندیاں ہندیاں دوہناں دا پیار اینا ودھیا پئی کڑی آکھیا: ڈیڈی مَیں ایسے ڈپٹی نوں اپنا جیون ساتھی بنانا لوڑنی آں۔ تے ایہدے بناں رہ نہیں سکدی۔ وزیر آکھیا: دھیئے! مینوں ایس شرط نال ایہہ ساک منظور اے جے ایہہ اپنی پہلی وَوہٹی نوں چھڈ دے۔ حاکم لوک اپنیاں دھیاں دوہاجواں نوں نہیں دیندے۔ پر جے توں کھہڑے ای پے گئی ایں تے ڈپٹی نوں میری ایہہ شرط منّنی پوے گی۔

بابو ڈپٹی نے ہُن اپنے گھر نوں چالے پھڑ لے۔ ہُن اوہ گل گل تے وَوہٹی نال کھڑ بن لگ پیا سی۔ ہن اوہنوں ایہو گل یاد آوندی سی پئی اوہدی وَوہٹی اوہدے نال ٹینس نہیں سی کھیڈ سکدی تے اوہ عورتاں دی کسے انجمن دی سکتروی نہیں بن سکدی۔ اوہنوں ایہہ وی دِسدا سی پئی اوہ اُچی سوسائٹی وچ نہیں بہہ سکدی۔ اوہنوں دِسدا سی پئی جے میں وزیر دا جوائی بن جاں گا تے میرے خاندان دا آدرمان ودھ جاوے گا۔ تے مینوں ملکوں باہر جان دے دنیا ویکھن دے موقعے وی لبھ جان گے۔

اوڑک اوس اپنی وَوہٹی نوں چھڈ دین دا مَتا پکا لیا۔ اک دن اوہ اپنی وَوہٹی نال لڑ پیا تے آکھن لگا:

"نِکل جا میرے گھروں، بس ہُنے نِکل جا!"

وَوہٹی گج کے آکھیا:

" وے کویں نکل جان ایس گھر وچوں؟ وے توں کیہ لگنا ایں ایس گھر دا؟ جدوں مَیں ایتھے آئی سی، ایہہ گھر ایس طرح سی؟ ایتھے جو کجھ بنایا اے، مَیں بنایا اے۔ ایس گھر دی سوٹی توں لیکے ایس گھر دیاں کندھاں توڑی میرے لہوٹر مکے دیاں بنیاں ہویاں نیں۔ تے جا مَیں نکل جانی آں ایس گھر چوں۔ توں مینوں اوسے طرح دا کردے جویں مَیں ایتھے آئی ساں۔ توں تے اج وی نہاتا دھوتا گھوڑا ایں۔ پر مَیں تے اوہ نہیں نار ھی جیہڑی ماں پیو دے گھر ساں۔ مینوں مڑ اوسے طرح ای کر دے تے مَیں ٹر جانی آں۔ ایہہ آکھ کے اوہ بھبھاں مار کے روئی تے پچھن لگی: تیرے ایہہ دوا یانے مَیں پچھوں لا کے نہیں سن آندے جنہاں نوں توں اپنے لال، اکھاں دا چانن تے کلیجے دی ٹھنڈ آہنا ایں۔ ایہہ لال میرے آون توں پہلاں وی تیرے کول ہیگے سن؟

ڈپٹی نوں وزیر دی دھی دے چا دا نشہ چڑھیا ہویا سی۔ اوہ آکھن لگا،

"جا اپنے کتوریاں نوں وی نال لے جا، مینوں کوئی پرواہ نہیں۔"

وَوہٹی آکھیا: "بلے وے پٹھانا! چنگا ویکھ لویں کون رہندا اے ایس گھر وچ تے کون نکلدا اے ایس گھر وچوں۔

دو دن لنگھے تے شہر دے چنگے ابرو والے پرچے وچ وزیر، وزیر دی دھی تے ڈپٹی صاحب دیاں تصویراں نال ایہہ کہانی چھپ گئی پئی ڈپٹی اپنی وَوہٹی تے ایانیاں نوں چھڈ کے وزیر دی دھی نال ویاہ کرن والا اے۔ تے نال ای ایہہ حال وی چھپیا پئی کویں بابو ہوراں نوں اوہدی گھر والی نے گرمی دیاں راتاں وچ پکھے جھل جھل کے، سیال دیاں راتاں وچ سیک دا سُکھ دے دے کر تے ہر ویلے جت دوا دوا کے، پڑھا کے ایہہ کجھ بنایا اے۔

شہر دیاں عورتاں دی انجمن نے ایس سوال نوں چایا تے دوجے دہاڑے وڈیاں وڈیاں بیگماں دے بیان ایس ہون والے اتیاچار بارے چھپے پئی

اسیں ایہہ ھنیر نہیں ہون دیاں گے۔

اخبار والیاں نے وزیر نوں جا کے پُچھیا تے اوس آکھیا: ایہہ ساڈا گھر دا معاملہ اے۔ تسیں کسے قومی معاملے بارے مینوں پُچھ سکدے او۔ گھر دے بارے کوئی گل پچھن دسن دا تہانوں کوئی حق نہیں۔

اخبار والیاں وزیر دا ایہہ بیان وی ایسے طرح چھاپ دِتا۔

اگلے دِن وزیر ہوری دفتر گئے تے اک عورت جیہڑی کسے چنگے گھر دی جاپدی سی، اوہناں دی موٹر تھلّے آ گئی تے اوہدے دوایاں نے موٹر تھلّے آوندے آوندے بھساں بھے۔ اخباراں لِکھیا پئی ایہہ اوہو بی بی سی وزیر صاحب دی دِھی جیہدی سوکن بنا لوڑدی اے تے ایہہ ایاں اوسے ڈپٹی دے سَن جنہوں اوہدی وَوہٹی اپنی ہِمت نال ڈپٹی بنایا سی۔

دوجے دہاڑے اخبار وچ خبر چھپی پئی صدر صاحب نے وزیر نوں سَد گھلیا اے تے نال ای ایہہ خبر وی آ گئی پئی ڈپٹی صاحب نوں لاٹ صاحب نے سَد گھلیا اے۔ صدر صاحب نال وزیر دی تے ڈپٹی صاحب نال لاٹ صاحب دی جو گل بات ہوئی ہووے اوہدا تے پتہ اوہناں نوں ہووے گا یاں اوہناں دے رب نوں پر اینی گل ضرور اے ایہدے پچھوں نہ ڈپٹی صاحب وزیر دی دِھی نال ٹینس کھیڈدے ویکھے گئے نہ ڈپٹی صاحب نے ای کچہریوں بنا گھروں باہر پَیر کڈھیا۔

تے جدوں ہسپتال وچ اخبار والیاں نے ڈپٹی صاحب دی وَوہٹی نوں ودھائی دیندیاں آکھیا پئی توں بڑی بھاگوان ایں۔ تے اوس آکھیا: بیبا کوئی بندہ گھر بیٹھا بیٹھا بھاگوان نہیں بن‌دا۔ بھاگ اپنے ہتھیں بنائے جاندے نیں تے نالے میرا ایہہ سندیس دیس پردیس دے ساوّاں تے سوانیاں نوں سنا دیو سگوں اخبار وچ چھاپ دیو پئی جے بندے دے دِل وچ اپنے گھر دا پیار ہووے تے اوہ اوس پیار واسطے سختیاں

جھلّن دی دِرڑھتا اپنے اندر رکھدا ہووے تے اپنے گھروں وانجیاں جان نوں اپنی تے اپنے خاندان دی لہائی جان لوے تے کوئی اوہنوں اوہدے گھروں کڈھن والا نہیں جمّیا۔ اپنے گھروں اوہو بے ابرو نتھانویں تے نتانیں نکلدے نیں جنہاں دا کوئی اگّا، کوئی پِچھّا نہ ہووے۔ جنہاں دی کوئی آنکھ آن نہ ہووے۔ جنہاں دا اپنے گھر نال بس اینا پیار ہووے پئی رہے تے رہے نہ رہے تے نہ رہے۔ "بھڑوے یار کِس کے، بھس کھا کے کھسکے۔" تے جیہڑا اپنے گھر وچ رہن لئی جان دی بازی لا دیوے اوہنوں کوئی ماں دا لال گھروں نہیں کڈھ سکدا۔ سگوں ویری تے بگانے وی اوہدے وَل دے ہوجاندے نیں تے گھر دے پیار یاروں اوہنوں پیار کرن لگ پَیندے نیں۔ پر جے کوئی اوہدی گل نہ وی سُنے پھیر وی بے ابروئی نال اپنے گھر وچ، باہر نسن نالوں ایہہ گل سَو حِصّے چنگی اے پئی بندہ اپنے گھر وچ مار کھا کے مَر جائے، جیوندی جانے اوتھوں نہ نِکلے۔ اج ساری دُنیا مینوں بھاگوان آہندی اے۔ پر اپنے بھاگ بنان لئی جو سَڑّامَیں وکھایا اے ایہہ سِڈّا کر کے ہور لوک وی بھاگوان بَن سکدے تے بھاگوان اکھوا سکدے نیں۔

تے جنہاں دے بھاگ دھروں سَڑ گئے ہون تے جنہاں دی چوگ رِبّوں نکھٹ گئی ہووے، سبھ توں پہلاں اوہناں دے دل وچوں گھر دی محبت نِکل جاندی اے تے اوہ ایس گل نُوں اپنا دھرم بنا لیندے نیں پئی ایتھے نہیں تے کِتے ہور جا رہاں گے۔ جویں لنڈے ڈھگّے نُوں کِسے آکھیا سی تینوں چور لے جان۔ تے اوہ آکھن لگا: "یاراں پَٹھّے اِی کھانے نیں۔"

عبدالحق

اوس جدوں ہوش سنبھالی سی تے اوس جدوں اکھاں اگھیڑیاں سن تے اوہنوں اوس سمے دی جیہڑی پہلی گل یاد سی، ایہہ سی پئی اوہدا پیو تھڑے اُتے بیٹھا حق اللہ، حق اللہ، اللہ ہُو، اللہ ہُو پیا کردا سی۔ اوہدا پیو مدرسے پڑھاندا سی تے اوہ پنڈ وچ اپنے کچے کوٹھے وچ رہندے سن۔ ایس کوٹھے وچ صرف دو کوٹھڑیاں سن۔ اک اندرلی کوٹھڑی جیہدے وچ پرانا مال اسباب تے دانیاں دا بھڑولا سی۔ تے نالے اوہدی ماں نے اوہنوں دسیا ہویا سی پئی ایس اندر وچ ڈین رہندی اے۔ اوہ ڈین دے ڈر توں ہمیشہ ماں دے آکھے لگیا کردا سی تے ماں اوہنوں بیبا پُتر آکھدی ہندی سی۔ اندرلی کوٹھڑی توں اگیرے موکلی کوٹھڑی سی اوہدے وچ سارا ٹبر رہندے بہندے تے سوندے سن۔ تے ایسے کوٹھڑی وچ اک گُٹھے اک تھڑا سی جیہدے اُتے کھجور دا مصلا پا کے اوہدے پیو ہوری فجرے تڑ راتیں نماز پڑھدے تے نماز پڑھن توں پہلاں تے نماز پڑھن توں پچھے ڈھیر چر حق اللہ حق اللہ، ہُو حق کیتا کردے سن۔

دوجی گل جیہڑی اوہنوں ڈاہڈی یاد سی پئی اوہدی بے بے نے اوہدے پیو نوں آکھیا سی: ویکھاں نمبردار ہوراں کچا کوٹھا ڈھا کے سوہنا پکا مکان پایا اے۔ تسیں وی تنخواہ وچوں کجھ پیسے اگاؤں لے کے کیوں نہیں پکا کوٹھا چھت لیندے۔ میرا تے ایس کچے کوٹھے توں ڈاہڈا جی سڑ گیا اے۔ ہر ویلے چھتوں مٹی کِر کِر کے سر تے پیندی رہندی اے۔

کھان پین والیاں چیزاں ڈھکدی پھاوی ہو جانی آں۔ تن مَن دی کوئی سُرت، لیڑے لتّے دی کوئی شوہری نہیں رھندی۔ پیو نے آکھیا: میِنوں کیہڑا تنخواہ وچ یک دو پٹیاں دا لیھدا اے پئی اوھدے وچوں کُجھ اگاؤں لے لواں۔ تے جے مَیں اپنا تے اپنے بال بچے دا ڈھِڈ وڈھ کے کجھ روپیہ کڈھ وی لواں تے مَینوں ایتھے پکا کوٹھا چھتن دا حق کِس دینا ای۔

ماں نے آکھیا سی "تے کیہ سانوں ایتھے پکا کوٹھا چھتن دا حق نہیں؟"

پیو نے آکھیا سی: "اسیں پنڈ دے چودھریاں وچوں نہیں نا! اسیں تے پنڈ دے کمّیاں وچوں آں۔ اسیں لوک کوٹھے دے ملبے دے ای مالک آں اٹ وٹے تے لکڑ کاٹھ دے مالک۔ تے بھوئیں دے مالک تے چودھری ہوئے نا"۔ ماں نے ڈاھڈے غصّے تے اندروہ نال آکھیا سی: "کیہ تسیں پڑھ لِکھ کے تے سکول دے نکے ہیڈ ماسٹر ہو کے وی کمّیں دے کمّیں رہے تے نکیاں پڑیاں تے پاٹی لکدی والا چودھری راٹھ دا راٹھ اِی رھیا۔"

پیو نے آکھیا سی: بھلیے لوکے! سرکاری نوکر ہو کے سگوں اسیں دوھرے کمیں ہو گئے آں۔ سرکار دے وی کمیں تے پنڈ دے وی کمیں۔"

ماں نے آکھیا سی: "تسیں تے چودھری دے وڈے مُنڈے دے اُستاد وی او۔ تے سُنیا اے چودھری دے پیو نے تماڈے پیو بہشتی کولوں رب دا ناں وی پچھیا ہویا سی تے لوک تماڈے پیو بہشتی دے گوڈیاں نوں ھتھ لاوندے سَن تے اوھناں دے ھتھ چُمدے سَن۔ تے پنڈ وچ حالی وی تمانوں کمیں سمجھدے نیں؟ تے ایتھے پکا کوٹھا چھتن دا حق نہیں دیندے۔"

پیو جواب دِتا سی: "بھانویں توں کیہ پئی آکھ، سانوں ایہہ حق نہیں مِل سکدا جیہڑا ایس پنڈ دے جٹاں زمینداراں دا حق اے۔"

تے ماں ایہہ گل سُن کے چُپ ہو گئی سی۔ پر حق حق دی ایہہ مُہارنی

اوھدے کنّاں وچ ہمیشہ توں کھڑکدی رھندی سی۔ اصل وچ اوہ مُڈھ توں اجیہا بچّہ سی جنہوں لوک ہندڑ ہیل آھندے نیں۔ اوھنوں نِکیاں ہُندیاں توں لیکے ہر نِکی نِکی گل ٹھیک ٹھیک یاد سی۔ اوس جدوں وی کوئی گل کوتی ہووے اوھنوں انج چھو ھندا سی پئی جدوں نِکے ہُندے ساں ایہہ اوس ویلے دی گل اے یاں نِکیاں ہُندیاں توں ایہہ گل ویہندے ٹُرے آئے آں۔ ذرا ہور سیانا ہویا تے حق دے بارے اگانھہ دی سوچن لگ پیا۔ اِنج پئی ایہہ میرا حق اے تے ایہہ میرا حق نہیں تے ایہہ دوجے بندے دا حق اے تے ایہہ دوجے بندے دا حق نہیں۔ یاں ایہہ کِسے دا حق نہیں۔

اوھدا اِک وڈا بھرا وی سی جیہڑا مدرسیوں نس گیا سی تے چِٹا اَن پڑھ رہ گیا۔ ویاھیا وَریا سی تے شہر وچ بھانڈے قلعی کردا سی۔ رب دی رضا نال پیو ھوری اگلے جہان ٹُر گئے تے وڈے بھرانے اوھنوں شہر سَد لیا۔ اوھدی مرضی تے ایہہ سی پئی اوھنوں وی اپنے نال ہٹی تے بہالواں تے بھانڈے قلعی کرنے سکھا دیاں۔ پَر ایس آکھیا: تُسیں میرے وڈے بھرا او، پیووان دی تھاں۔ پنڈوں شہر سَد گھلن دا تے تہاڈا حق اے، پر تہاڈا ایہہ حق اُکا نہیں پئی تسیں اپنے وانگوں مَینوں وی چِٹا اَن پڑھ اِی رکھو۔ مہربانی کرکے مینوں مدرسے پاؤ۔ تاں جے مَیں وی پڑھ لِکھ کے بیو بشتی ہوراں وانگوں کِتے استاد جا لگاں۔

وڈے بھرانے اوھنوں مدرسے پا دِتا تے اوہ مدرسے پڑھن لگ پیا۔ پَر وڈا بھرا جیہڑا کولیاں، تھالیاں، چمچے تے دیگچیاں قلعی کر کر کے تے نشادر دا دُھواں پھک پھک کے ھَساں ھَساں دس دس تے ویہہ ویہہ ٹیڈی پَیسے جوڑدا سی۔ ہمیشہ اوھدیاں کاپیاں کتاباں تے پنسلاں

اُتے بدّھے دو پیسے خرچ کرن لگا جھسّی کھاندا سی - اودھروں شہرتھاں دا مدرسہ - ماسٹر نِت نویں چندے مَنگدے سَن - کدی ریڈ کراس دا چندہ، کدی تپدق دا چندہ - کدی مدرسے دی صفائی دا چندہ، کدی انسپکٹر دے آون دا چندہ - نِت روز دیاں چنداں توں بھرا ہوری تتّے کاہلے ہُندے رہندے سَن - تے اوہ اوہناں نوں آھندا رہندا سی جدوں تسیں آپے مینوں پنڈوں سدگھلیا اے تے ہُن پڑھائی لئی خرچہ دیندیاں جھسّی کھاندا تے موڑا دین دا تہانوں کیہ حق اے؟ - پر بھرا ہوراں نوں اپنی آمدنی دا حساب بھرجائی نوں دینا پیندا سی، جیہڑی ہر ویلے خرچ پٹھے دا نکھیڑا کردی رہندی سی پئی اینے پیسے کتھے تے اینے پیسے کتھے لگے پتی آیا کیہ تے بچیا کیہ؟ ایسے لئی اوس کاپیاں کتاباں تے فیساں دے خرچ توں اَڈ جد کوئی ہور منگ کرنی، گھر وچ چوکھی بحث چھڑجاندی تے وڈے بھرا ہوراں واسطے نکے بھرا دی پڑھائی خاطر پنجاہ پیسیاں دا ضمنی بجٹ پاس کرانا ایڈا اوکھا کم ہوجاندا سی جویں کسے سرکار دے وزیرِ تعلیم لئی جیہدے حمایتیاں تے مخالفاں دی گنتی وچ اکا اک دو دا فرق رہ گیا ہووے -

گھر دی کل کل توں سوڑیاں پے کے اوس اپنے اُستاد ہوراں نال لڑائی چھوہ دیتی - جدوں اوہناں کوئی نواں چندہ منگنا ایس اُٹھ کے ساری جماعت ساہمنے آکھ دینا پئی تہانوں فیس جو دے چھڈی اے، ہُن تہانوں نت نویں چندے منگن دا حق اے؟ استاد ہوراں اک دو واری تے اوہدی گل من لئی کنگال سمجھ کے اوہنوں چندے دی چھوٹ دے چھڈی - پر اوہنوں نہ دیندیاں ویکھ کے سوکھے گھراں دے منڈے نت چندے دین توں انکاری ہون لگ پئے تے اوہناں وچوں کجھ تے اجیہے چندرے نکلے پئی گھروں چندے لیکے آون تے مدرسے دے

بُوہے تے جا کے اوہ پیسے خرچ لین تے اُٹھ کے استاد ہوراں نوں آکھ دین تہانوں فیس جودے چھڈی اے ھُن تہانوں نِت نویں چندے منگن دا کیہ حق اے ؟-

استاد ہوراں جدوں ڈِٹھا پئی ایسہ کم تے ڈاھڈا چوڑ ہو گیا اے - اِک مَچھی سارا جَل گند ا کر دِتا اے - اِک دِن جدوں ایس مُڑ چندے بارے استاد ہوراں کولوں پچھیا پئی چندہ لیٹ دا تہانوں کیہ حق اے ؟ تے استاد ہوری غُصّے نال کپڑیاں توں باہر ہو گئے - اوھدے کن پھٹ کے اوھنوں بہا دِتا تے آکھیا : بسہ اوئے توں وَڈا عبد الحق کِتھوں آ گیا ایں - عبد الحق دا ناں سُندیاں اِی ساری جماعت وچ ہاسا پَے گیا تے سبھ مُنڈے اوھنوں عبد الحق ای آکھن لگ پے -

استاد ہوراں جدوں ڈِٹھا پئی اوھناں دے مُکھ شریف توں نکلیا ہویا ناں سِر تے چایا اے تے اوہ وی اوھنوں عبد الحق کر کے کوان لگ پے - پَر کن پٹا کے اوھنوں ابھاسر کے ہور گل کرن دی ہمت تے نہ پئی پر دل ای دِل وچ سوچن لگ پیا : پر اُستاد ہوراں نوں میرا ناں وٹان دا کیہ حق اے - جماعت دے ساتھیاں نال اوہ جدوں ایس نویں ناں تے لڑدا جھگڑا تے اوہ سگوں اپنی گل تے پکے ہو جاندے تے اوھنوں عبد الحق توں بِنا ہور کِسے ناں نال نہ بلاوندے - مُنڈیاں مُنڈیاں اوھدا ناں عبد الحق پے گیا تے گھر دیاں دا رکھیا ہویا ناں ھَر کِسے نوں کیہ اوھنوں آپ نوں وی بُھل گیا - پر ایس ناں توں چِڑدیاں ہویاں وی اوہ حق دی گل توں پِچھا نہ ہٹن والا نہیں سی - تے ھُن اوہ جدوں کوئی گل کرن لئی اُٹھدا اسی ، اُستاد ہوری اوھنوں جِھڑک کے بہا دیندے سَن ، تے اوھدی گل نہیں سَن سُندے -

اِک دِن اجیہا اِی معاملہ ہویا تے اوس استاد ہوراں دے آکھن تے تے بسہ جان تے گل نہ کرن دا حُکم مَنن توں انکار کر دِتا تے آکھیا تہانوں

شاگرداں دے مونہہ تے چنڈرے مارن دا کیہ حق اے؟

استاد ہوری غصہ کھا کے ایہہ آہندے ہوئے اُٹھے: "اوہ بس۔ اوئے اسیں اوہ مونہہ ای بھن چھڈاں گے تاں جے ایتھے جلد رے مارن دی لوڑ نہ رہوے"۔ تے ایہہ آکھ کے استاد ہوراں اوہنوں چنگی توں لائی۔ اوہ آہندا ای رہیا تہانوں مارن دا کیہ حق اے۔ پر استاد اوہنوں ماردا ای رہیا۔ تے مُنڈے عبد الحق نوں مار پیندی ویکھ کے دند کڈھدے تے کچھاں وجاندے رہے۔

اگلے دہاڑے توں عبد الحق مدرسے نہ گیا۔ بھرا نے جدوں اوہنوں اپنی مرضی نال مدرسیوں اُٹھدیاں ویکھیا تے دِل وچ شکر دا کلمہ پڑھیا۔ اوہدا اوہناں مدرسیوں نکل کے بازار وچ وی آگیا سی۔ تے ہُن عبد الحق ہوری اپنے بھرا نال بھانڈے قلعی کردے تے نشادر دا دھواں پھکدے سَن۔

اِک دِن چونک وچ جلسہ ہویا تے اوس اک مشہور قومی لیڈر دی تقریر سُنی۔ لیڈر صاحب نے آکھیا سی:

"حوریاں دا کیہ حق اے پئے اوہ ساڈا حق مارن۔
اسیں اپنے حق دی آپے حفاظت کراں گے۔ اسیں
اپنے حق لئی جاناں دے دیاں گے۔"

لیڈر دی اک اک گل، اوس گل دا اِک اِک حرف عبد الحق دے دِل وچ اُتر گیا تے اوہدے ہڈیں لہہ گیا۔ لیڈر دی پہلی تقریر سُندیاں سار ای اوس اپنے دل وچ اوہنوں اپنا گورو تے آگو دھار لیا۔ دِل وچ آہندا سی: سُن اوئے عبد الحق جے ایس مرد دے پچھے نہ ٹُریوں تے تینوں دُھر درگاہ دا دھکا۔ ایہہ تیری بولی بولدا اے تے تیرے دِل دی گھنڈی کھولدا اے، تیرے مَن پسند دی گل کردا اے، اوہدے مگر لگیاں تیرا بیڑا پار اے۔

لیڈر صاحب اک اخبار کڈھدے سن، جیہدا ناں سی "حق"۔ ایس اخبار دی سرکار نال کھڑبا کھڑبی رہندی سی۔ تے سرکار نے ایس اخبار دے ایڈیٹر نوں کئی وار جیل گھلیا سی۔ لیڈر صاحب دی طبیعت ذرا خراب رہندی سی۔ ہمیشہ اپنے اخبار تے ایڈیٹر تے مالک دی تھاں تے کسے ہور بندے دا ناں لکھدے آوندے سن۔ تے ایس طرح حق دی حمایت وچ کئی بندیاں نوں جیل ٹور بیٹھے سن۔

عبدالحق دا جدوں اوہناں نال بہتا بہن کھلوت ہوگیا۔ اوہناں اوہنوں اک دن آکھیا: بیلیا! میرا اپنا جی تے ایہہ چاہندا اے پئی میں حق دی حمایت وچ پھانسی دے رسّے نوں چُم کے اپنے گل وچ پالواں پر میری طبیعت ذرا خراب رہندی اے تے نالے جے مَیں جیل جاواں تے میری گھر دی ووہٹی اپنی جان گوالوے گی تے میتھوں اوہدا تسیہنا نہیں ڈٹھا جاندا۔ تے مَیں اپنے اخبار "حق" وچ حق بات لکھن توں رہ وی نہیں سکدا۔ کیوں جے ہزاراں لوک میرا اخبار پڑھدے نیں، اخبار حق دے حمایتی نیں۔ ایس لئی میں ہمیشہ کسے ہور بہادر دا ناں ایڈیٹر دی تھاں اخبار وچ لکھناواں۔ ہُن سجنا! گُنا تیرے تے پَے گیا اِی۔

لیڈر نے کجھ ہور گلاں وی کیتیاں تے اگلے دہاڑے عبدالحق ہوراں دا ناں اخبار حق دے پہلے صفحے تے ایڈیٹر دی تھاں ڈلھکاں مارن لگ پیا۔ بھرجائی نے جدوں ڈٹھا پئی عبدالحق خیر نال ایڈیٹر بن گیا اے تے اوہنوں چھٹیاں اپنی تنخواہ ملن لگ پئی اے جیہڑی اوہدے قلمی گر بھرا دی آمدن توں بہت تھوڑی نہیں، تے اوس ہور اڈیک کیتیاں بنا عبدالحق نوں اپنی سکی بھین دا ساک لیا دِتا۔ تے ہُن دونویں بھرا سکے بھرا ہون توں ودھ کے سکے سانڈھو وی بن گئے۔

حَق اخبار ہر معاملے وچ سرکار توں اَڈ گل لِکھدا سی۔ ایتھوں نیک پئی سرکار جے آکھے سچ بولنا چنگا اے۔ ایس اخبار وچ چھپنا پئی ساڈا بیڑا جل وِں غرق ہوندا اے ایس سچ ہتھوں ہوندا اے۔ ساڈے وَیری جھوٹھے نیں اسیں سچ بول کے جُھوٹھ دا مقابلہ نہیں کر سکدے۔ جھوٹھے نال سچ بولنا پرلے درجے دا پاگل پن اے۔ ساڈے وَیری جے ماشا جھوٹھ بولن گے تے اسیں جھوٹھ دی پنجسیری اوہناں دے تالو وچ ماراں گے۔

حَق اخبار پڑھن والیاں دیاں کھوپریاں حق اخبار دے سانچے وچ ڈھل گئیاں سن تے حَق اخبار اینا چوکھا وِکدا سی پئی اخبار دا اصلی مالک کوٹھی وچ رہندا سی تے موٹر تے چڑھدا سی تے اوہدی سوانی وڈے وڈے افسراں دیاں سوانیاں دی سہیلی سی۔ عبدالحق نوں ایڈیٹر دی تھاں ناں لکھان دی تنخواہ ویلے نال مِل جاندی سی۔ اوہدے دِن رات نویں ویاہی وَوہٹی نال ڈاہڈے خوشی نال پئے لنگھدے سَن۔

اچن چیتی دیس وچ چوناں دے ڈھول وج گئے تے حق اخبار نے سرکار دی ہر نیکی نوں بدی تے ہر کم نوں شیطانی لِکھنا شروع کر دِتا۔ ایہہ گل وِہاردی اے پئی ہور سمے سرکار مخالف دھڑے دیاں جیہڑیاں گلاں ہس کے سہہ جاندی اے اوہ چوناں ویلے نہیں سہہ سکدی۔ ایس لئی حَق اخبار دے ایڈیٹر عبدالحق ہوری اِک دِن قلعی گر بھرادی ہٹی تے بیٹھے سَن پئی پلس ہتھکڑی لا کے ایڈیٹر نوں حوالات لے گئی۔ حوالاتوں جیل اپڑن وچ اٹھوارے توں وَدھ سماں نہ لگا۔ آہندے نیں جیل دی کوٹھڑی وچ بھوئیں تے سوں کے، جیل دیاں بھانڈیاں وچ کھا پی کے بندے دی عقل چمک اُٹھدی اے تے چوداں طبق روشن ہو جاندے نیں۔ ایس لئی جیل دیاں اُچیاں کندھاں پچھے عبدالحق نِت سوچدا سی پئی جیہڑا مضمون

ادس اپنے ہتھیں سیں بنھیا اوھدے لئی اوھنوں قید کرن دا کسے نوں کیہ حق اے۔ پر نال ای اوھدے اندروں کوئی آھندا سی پئی تینوں ایہہ گل اودوں سوچنی چاھیدی سی جدوں اخبار دے متھے اُتے تیرا ناں ایڈیٹر دی تھاں تے چھپدا سی تے ایسے گل دی تینوں تنخواہ ملدی سی۔

دھیان بھرجائی دی سکّی بھین وَل گیا تے اوھدا دِل دُکھ نال تے اکھاں ہنجواں نال بھر گئیاں۔ کیوں جے جیل وچ اوھنوں سارے مِلن آئے سن پر اوھدی ووہٹی مِلن نہیں سی آئی۔ جیل وچ بیٹھیاں اوس سُنیا سی پئی اوہ آھندی اے جے توں قید ای ہونا سی تے مینوں کاھنوں جھلایا سی۔ اُنج تے اوہ اپنے ویاہ نوں "جُھلا" تے ویاہ توں اگلے دِن ای آکھن لگ پئی سی پئی جیہڑی گل جیلوں باھر سُن کے تے اوہ ہس چھڈدا سی اوہو گل جیل دے اندر سُن کے اوھدے سینے وچ تیر لگدا سی تے اوہ سوچدا سی پئی ہچھا جدوں قیدوں چھٹاں گے اودوں تیریاں میریاں گلاں ہون گیاں۔

.

جیلوں چھٹا تے سِدھا ساھورے گیا۔ کیوں جے اوھدے قید ہون پچھوں اوھدی ووہٹی اک دہاڑی وی اوھدے گھر نہیں سی رھی۔ اوھدے قید ہون دی خبر سُندیاں ای چیز وست لیکے پیکے ٹر گئی سی۔ پر پھیر وی اوہ سوچدا سی پئی جیلوں نکلاں گا تے پھیر اوھنوں گھر لے آواں گا تے بیتے سمے پھیر مُڑ آون گے۔

پر جدوں اوہ ساھوریاں دے ویہڑے وڑیا اوھدی ووہٹی جھونا پئی چھڑدی سی۔ اوھنوں ویندیاں ای جھونا چھڑنا چھڈ کے موھلی اُکھلی وچ رکھ کے اِنج کھلو گئی جویں اکھاں نال آھندی ہووے پئی نیڑے آئیں تے تینوں چولاں وانگوں چھڑ سٹاں۔

ایس اگانہہ ودھ کے اوھنوں ، بانہوں جا پھڑیا تے اوہ بانہہ چھڑا کے دور جا کھلوتی — ایس آکھیا: توں میری وَوھٹی ایں تینوں میرے کولوں نسّن دا کیہ حَق اے — پر اوہ تیر کھادھی شیرنی وانگوں پلٹی تے ٹھبّی مار کے اوھنوں سِر پر نے اُکھلی وچ ڈیگ دِتا۔ عبدالحق دا سِر اُکھلی وچ پھس گیا ، ٹنگاں اَسمان وَل ہو گئیاں ، تسمتی لہہ گئی۔ زنانی نے دوہتھڑ اوھدی کنڈ اُتے مار کے آکھیا: "دفع ہوجا جُوٹھہ زمانے دی، آ گیا اے کِتھوں حُقے وانگوں حَق حَق کردا۔"

تے عبدالحق اپنا کُو حَق جھولی پا کے سا ہورے گھر دے بُوھیوں نِکل آیا۔

ڈنڈا پیر

ساڈے پنڈوں چوکھانیڑے پہاڑ اُتے اِک نویکلا پنڈ اے۔ اوتھے لوک اِک انوکھے پیر دی ماننا کردے نیں۔ نئیں دے کنڈھے اِک وڈے بوڑھ تھلے اِک نہڑے اتے گھٹو گھٹ چھ ہتھ لمّا کھونڈا گڈیا ہویا اے۔ ایس کھونڈے دے سر تے پھُلاں دے ہار تے دوالے ساوی ریشمی چولی چاڑھی ہوئی اے۔ مراد وس لوک ایتھے روز دیوا بتّی کردے نیں۔ اٹھوارے دے اٹھوارے میلہ لگدا اے۔ چُورے تے کھیراں، پیسیاں تے روپیاں دے چڑھاوے چڑھدے نیں۔ ورھے دے ورھے وڈا میلہ لگدا اے۔ میلے دے دِن اوس کھونڈ دا جلوس کڈھ کے پنڈ دے دوالے پھیردے نیں۔ تے آہندے نیں پئی ایس کھونڈے دی برکت نال ساڈے پنڈ نوں امن چین دا وردان ملیا ہویا اے۔

ورھے پچھوں جیہڑا میلہ لگدا اے اوہدے وچ آوندے ورھے لئی منتاں تے سُکھناں سکھیاں جاندیاں نیں۔ جِس لویری نوں دھاراں کڈھدیاں چھڑاں مارن تے اُٹک جان دی وادی ہووے، اوہدا مالک کھونڈ اوہدے لک نال چھوہاندا اے، تے ایہہ آہندا اے: "پیرا! ایہدی بھیڑی وادی جاندی رہے تے میں اگلے میلے تے اوہدے دُدھ دی کھیر پکا کے ایتھے چاڑھاں گا۔" جیہڑے منڈے نوں کم کار دی عادت نہ ہووے یاں ڈنگراں مگر لگیاں وگ سُنجا چھڈ کے ماسی دے پنڈ نس جاندا

ہووے، کھونڈا اوہدے موراں نال چھُہا کے ماں مَنت مَنھدی اے جے مُنڈے دی ایہہ بھیڑی وادی چھُٹ جائے تے مَیں اگلے میلے تے چُورما چاڑھاں گی۔

زنانی بُلار ہووے تے سس ساہورے دے واک وچ نہ ہووے تے کھسم لوں وی پلّے نہ بنھّے تے اوہدی سس کونت کھونڈا اوہدے لک نال چھُہاندے نیں تے مَنت مَنّدے نیں پئی آوندے میلے تے پنج روپئیے نقد تے گڑ دی روڑی کھونڈے پیر دی نذر گزاراں گے تاں جے ایہہ بھاگوان وسّن دے چالے پھڑ لوے۔

لوک ایس کھونڈ نوں "ڈنڈا پیر" کہندے نیں تے دِنو دِن ڈنڈے پیر دی مانتا ایس پِنڈ وں نکل کے شہراں تیک وی اپڑ دی جاندی اے۔ آہندے نیں کئی اڑک ویڑھکے، کئی موتسہ زور گھوڑے تے کئی کوراھے بندے ایس پیر دی ظاہرا کرامت نال تکلے وانگوں سِدھے ہو گئے تے اُھیں پایاں نہیں دُکھدے۔

سیانیاں کولوں پُچھیا پئی ڈنڈے پیر دے ڈیرے ایتھے کدوں دے لگے نیں؟ — تے اوہناں دسیا پئی اِک گرو بیر کئی ورھے پہلاں ایتھے آیا سی۔ وڈے برچھ رُکھ جیڈا جُثا تے شینہہ ورگا جوان سی۔ اوہ رَب دی یاد والا بندہ سی تے نویکلے بہن والا فقیر سی۔ اودوں ایس بستی دے لوک آپو وچ لڑائی تے نِت ہُندے رہن والے ہنگامیاں پاروں دُور دُور تک مشہور سَن۔ کوئی دِن نہیں سی جاندا جدوں نِکیاں نِکیاں گلاں توں ایہناں وچ وڈے وڈے فساد نہ ہُندے ہون۔ پکیاں فصلاں ایہناں دی دُبھتا کارن اُجڑ جاندیاں سَن تے ماواں دے لاڈلے گبھرو جوانی چڑھدیاں اِی مکئی دے ٹانڈے وانگوں کپ کے سٹ دِتے جاندے سَن۔ ایس نکرمے پنڈ وچ کسے دی آس پُجدی

کِسے دی مراد توڑ چڑھدی تے کسے دی بیڑی بنّے لگدی نظریں آوندی، چڑھدی جنج نوں ڈکن والے، مُڑ وی ڈولی نوں روک لیَن والے ہیجی بنی وَوھٹی نوں ڈولیوں کڈھ لین والے ھَرل ھرل کر دے پھردے سَن - فقیر نویکلا بیٹھا ایہناں لڑائیاں ہنگامیاں نوں ویہندا اسی تے اندر دے اندر تپدا رھندا اسی۔

اِکدن اوھدے مَن وچ خبرے کیہ آئی جدوں پنڈ دیاں دو ڈھانیاں دے بندے پرانی وادی تے نِت دے وسب پاروں ڈھول ماردے تے ڈانگاں چھویاں تے کُہاڑیاں ھلاردے نکلے فقیر کھونڈا پھڑکے اپنے تھاؤں ٹُرپیا تے پہلاں ڈھانیاں دے آگواں نوں دُھونوں پھڑکے اوھناں دیاں سِریاں آپو وِچ ٹکرائیاں تے اوھناں دے کھُنّے کھول دِتے۔ تے مُڑ سارے پِنڈ تے کھونڈا انج ورھایا جویں مکتی دے سِٹّے کُٹیندے نیں - اوہ بندہ سی کہ دیو- جس پاسے گیا لڑن بھڑن والیاں نوں گاجرمولی وانگوں ڈکرے کرکے رکھ دِتا- کئیاں دے سِرپاٹ گئے، کئیاں دے لک ٹُٹ گئے- کئی ساری عُمر لئی مَنجی نال مَنجی ہوگئے۔

فقیر اپنا کم کرکے کِسے دا وَل مُونہہ کرگیا- اوھدا کھونڈا ایتھے اِی رہ گیا- ایس کھونڈے دی برکت نال پھیر ایس پنڈ دے وسنیکاں وچ نہ کوئی دنگا فساد ہویا، نہ ھنگامہ- فصلاں پک دیاں رہیاں تے دانیاں نال کوٹھیاں بھر دیاں رہیاں- گبھرو جوان ھُندے رہے تے جوانیاں ماندے رہے تے ماواں ایہناں دیاں مراداں دیندیاں رہیاں تے ھرپاسے سُکھ دا راج ہوگیا۔

لوکاں فقیر دی تھاں ڈنڈے پیر نوں اپنا گورو مُرشد مَن لیا- اوھدی ایس پِنڈ وچ بڑی مانتا اے تے ھن دُور دُور

تک ڈنڈ دے پیر دی مانتا اپڑ گئی اے۔

بڑے بڑے سیانے لوک، تے دگڑ نگڑ دے بند دے تے وڈیاں وڈیاں اگانہہ وَدھیاں قوماں ڈنڈ دے نوں اپنا گوروپیر مَن کھلوتیاں نیں۔ ایس پیر دے دوارے کھیراں، چُورمے تے روپیاں پیسیاں دے چڑھاوے چڑھدے نیں۔ ریشمی چولی نال سجایا تے ھاراں نال لدّیا ڈنڈ پیر ایس بستی اُتے اپنی چھاں کیتی کھلوتا اے تے راجہ جاپدا اے پئی اوھدی چھتر چھاں ھیٹھاں کسے فسادی تے کسے اپرادھی نوں دَھون چکن دی دِبڑ ھتا نسیں ھونی۔

جد عورت بدلہ لیندی اے

آھندے نیں: "گلاں کرن سوکھالیاں جد ہون پرائیاں"- گلاں کرن والیاں نے اوھدے بارے وچ کیہ کجھ نہ آکھیا۔ لکھن والیاں نے اوھدے بارے وچ کیہ کجھ نہ لکھیا۔ جدوں اوھنوں پلس پھڑ کے لے گئی، اوس ویلے توں لوک دِنے راتیں اوھدے لئی رنگ رنگ دے ناں گھڑدے رہے تے سواد لے لے کے آھندے رہے۔ اخباراں نے اوھنوں "ڈین تے "چڑیل" لکھیا۔ اوھدا مقدمہ پلس دی پڑتال توں لیکے سیشن دے سپرد ہون تے چھیکڑلے فیصلے توڑی ساریاں پوڑیاں لنگھیا تے ھر پوڑی تے وَنوَن دیاں گلاں کھلیاں پر لوکاں دی زبان نے اوھدے بارے وچ جو کجھ مُڈھوں اُچریا سی اوھدے وچ کوئی فرق نہ پیا۔ جی کھول کے اوھدی نندیا کردے تے ڈِھڈ بھر کے اوھنوں مندا بولدے رہے بھری کچہری وچ اجیہے گواھواں نے اوھدے بارے وچ اکھیں ڈِٹھیاں گلاں دسیاں جنہاں نوں اوھدیاں اپنیاں اکھاں نے پہلی وار کچہری وچ ای ڈِٹھا سی۔ پر اوس مُڈھ توں لیکے چھیکڑ توڑی چُپ وٹی رکھی۔ جویں اوھدا ایس مقدمے نال کوئی وِہار سمبندھ ای نہ ہووے۔ کچہری اوھدے لئی وڈی توں وڈی سزا بول گئی۔ اپنے ڈِھڈ دے جمے نوں اپنے ہتھیں مار مکان والی ڈین تے ترس کون کھائے۔

(۲)

جد میں اوھدی ملاقات کرن لئی عرضی دِتی تے جیل دے داروغے نے حیران ہو کے میرے وَل ڈِٹھا۔ اوھدے نال ملاقات

کوڑ لئی ہو رکسے نے وی نہیں سی آکھیا۔ اِنے بچے دی رَت پین والی چڑیل نوں مِلن کون آوے؟

(۳)

اوہ لوہے دیاں سیخاں پچھے بُت بنی بیٹھی سی۔ اوہدے مُونہہ تے ڈر بھو دا کوئی نشان نہیں سی۔ نہ اوہدی کھلڑی وچ کوئی خوف جاپدا سی۔ میں اوہدی کوٹھڑی اگے کھلوندیاں اِی آکھیا:

"مَیں بھینا! تیری مُلاقات لئی آیا واں۔"

اوس سدھی یا وچار توں سکھنے مُونہہ مہاندرے تے میری گل سُندیاں اِی جویں روحانگی جیہی آ گئی تے ذرا دی ذرا حیاتی دا لہو لشکن لگ پیا۔ اوہ اُٹھ کھلوتی تے آکھن لگی:

"ہاں مَیں تیرے نال گل کراں گی۔ تینوں دل دا بھیت کھول کے سنا دیاں گی۔ کچہری وچ کیہہ آکھندے۔ اوتھے ایہو جیہیاں گلاں کون سُندا اے؟ تے نالے اوس ویلے مَیں اپنے آپ وچ نہیں ساں۔ سزا بول گئی اے تے سزا دا حکم سُن کے دل نوں ذرا کھلیر ہو گئی اے۔ ہُن مَیں تیرے سامنے اپنے دل دی ہوا رُڑھ کڈھاں گی۔ سچی گل ایہہ وے پئی ایس ویلے میرا اَندر رلا وی ایہو لوڑ دا سی پئی مَیں کسے اگے ساری گل اپنے مُونہوں کھول دیاں۔"

مَیں آکھیا بہہ جا تے بہہ کے گل کر۔

اوہ بہہ گئی تے آکھن لگی:

اسیں ذات دے بروالے ہُنے آں۔ میرا ویاہ ساڈی برادری دے چودھری دے وڈے پُتر نال او سے سمے ہویا جدوں ساں نوں دوہناں نوں اجے ایہہ وی نہیں سی پتہ پئی ویاہ کیہہ ہُندا اے

مَینوں اوس ویلے دی کوئی سمبھال ای نہیں - اوہ سناوندے ہُندے سَن پئی جدوں جنج ساڈے گھروں ٹُری سی تے مَیں اپنے پیو نوں آکھیا سی: "باپو مَیں وی جَنج نال جانا اے، مینوں کتے چھڈ نہ جاہِن"- ایہہ گل سُن کے میرا وڈا بھرا تے چاچے کھِڑ کھِڑ کو کے ہسّے سَن- تے جدوں جنج رات نوں تہاڈے گھر ڈھکی تے توُں سُتّی ہوئی سَیں- تینوں سُتّی ہوئی نوں اک زنانی موڈھے نال لا کے لیائی سی —

اسیں دونویں کٹھّے اِی پلے تے کٹھّے اِی جوان ہوئے- تے ساڈی کٹھیاں اِی ایس پیار دی اصلیت داپتہ لگا پئی اسیں تیویں خوند آں- آکھن نوں اوہ بروالے سَن تے پنڈ دے چونکیدار- پر جدوں وی اوہناں نوں پنڈ دی کسے پنچایت وچ ڈٹھا اوہ کھلوتے ہوئے پنڈ والیاں دے راجہ جاپدے سَن- لمّی پوری دے گبھرو، چوڑی سِینہ ورگی ہِک، کھُلا متّھا، لاٹاں ماردیاں موٹیاں اکھاں، بھرویں بھروٹے، سوہنے چھتّے .. .. ..

ایہہ آہندیاں اوہدیاں اکھاں وچوں ہنجو ڈُلھ کھلوتے تے اوہدیاں اکھاں تارے لگ گئیاں- اِنج جاپدا سی پئی ہوا وچ کسے شئے نوں پئی ویہندی اے — جھٹ کو چپ رہن پچھوں اوہ پھیر بولی:

اصل وچ جدوں اوہناں دی پیاری مُورت دھیان وچ آوندی اے — اوہ مینوں سامنے کھلوتے جاپدے نیں- جیاتی اوہناں بِنا اوکھی تے موت سہل- مَیں ہُنے پئی آہندی ساں اوہ پنچایت وِچ کھلوتے راجہ جاپدے سَن- ایہہ سچی گل جے- مَیں آپ پنڈ دے بندیاں بُڈھیاں دی زبانی سُنیا سی پئی ایہہ جوان پچھلے جنم وچ راجہ ہونا اے- اُچیاں ذاتاں دا کوئی جوان

اوہناں دیاں اکھاں وچ اکھاں پا کے نہیں سی ویکھ سکدا۔ بگد رکھن ، منگلی پھیرن ، بھنگڑا مارن تے شکار کھیڈن وچ اوہ سارے پنڈ دے گورو سَن۔ پنڈوں جد کدی واھر نکلی اوہناں بنا نہیں نکلی۔ جد کدی آو کڑ بنی اوسے جوان نے موڑ ھا دِتا۔

اِکواری وہندیاں وہندیاں نَیں دا پانی دوروں چاندی وانگوں لشکن تے ناگ وانگوں شوکن لگ پیا۔ لوک گھابر کے گھراں توں باھر نکل آئے پئی ھڑھ چڑھیا آؤندا اے، پنڈ دوالے بنھ مارن دی ویہل نہیں دے گا۔

مینوں یاد اے اوھناں نے پلک وچ اپنے گھر دیاں، لمبرداراں دیاں تے ہور پنڈ والیاں دیاں تاکاں دیاں جوڑیاں پٹ لئیاں تے اوھناں نوں پنڈ دے دوالے گڈ کے نال مٹی پانی شروع کر دتی۔ بنھ نوں بنھن دا کم چالو ہو گیا۔ پنڈ والے اوھناں دے آھر نال ھمت کر کے اُٹھے۔ ایہہ ساری رات کہی لیکے کدی ایدھر تے کدی اودھر مٹی پٹ پٹ کے بنھ بنھدے تے بنھ بنھن والیاں نوں آھر دیندے رھے۔ ساری رات لہو مُڑھکا اِک کر کے بنھ بجھا۔ سورج دی ٹکی اُگدیاں ای ھڑھ آ گیا تے پانی بنھ نال کھیہن لگ پیا۔

سارے لوک ایہہ منہ دے سَن پئی جے ایہہ گبھرو کلا بنھ بنھن لئی نہ کھلو جاندا تے ہوراں دے سِراں تے آھر دی پرانی نہ ھلاردا تے ایڈا لمّا چوڑا بنھ راتو رات کدی نہ بجھ سکدا۔ تے جے بنھ نہ بجھدا تے پھیر خبرے پنڈ دا کیہ بن‌دا۔

ضلعے دا وڈا افسر بیڑی تے چڑھ کے ساڈے پنڈ کولوں لنگھیا تے پنڈ والیاں نوں آکھ گیا پئی تساڈا بنھ ہوراں پنڈاں دے بنھاں نالوں پکیرا اے۔ اسیں ایہہ ویکھ کے بڑے راضی

ہوئے آں - اوس دِن سارے پِنڈ والیاں دی اِکو بولی سی پئی صاحب! ایہہ سبھ ساڈے چونکیدار دی ہمت دے کارن ہویا جے - اوتھے اِی کھلیاں کھلوتیاں صاحب نے بوجھے وچ دس روپے دا نوٹ کڈھیا تے اوھناں نوں اِنعام دتا - اوس دِہاڑے مَیں پھل پھُل کے لیِڑیاں وچوں باہر پئی پَیندی ساں - سارے پِنڈ دیاں مٹیاراں میرے ماہی وَل سِک نال پئیاں ویہندیاں سن تے مَینوں انج جاپدا سی جویں میرا پَیر بھُنجے نہیں پَیندا تے مَیں اَنبر وَلّے اُڈّی جانی آں -

(۵)

پِنڈ دا چودھری سَتھاں پَینٹھاں ورھیاں دا بُڈھڑا سی - اوہ ایس پِنڈ وِچ تے دوالے چوالے دیاں پِنڈاں وچ اپنیاں بَھیڑیاں وادیاں کارن چوکھا بدنام سی - اوھنے اُتوڑُتی کِنّی قبیلے کیتے پر رب نے اوھنوں اَولاد دے لائق نہ جانیا - لوکاں دی زبان تے ایہو گل سی پئی ایہہ ٹھیک اِی ہویا اے - اجیہے بَد تے اجیہے چندرے دی نسل اگے نہیں ٹُرنی چاہیدی - چنگا ہویا ایس بُرے دا بی اگوں نہیں پھُٹیا - سپ دا بچہ وی اوڑک سپ اِی ھُندا اے -

چودھری کدی کدی اوھناں نوں سدّن کوان لئی ساڈے بُوہے تے آوندا - مَیں بُوہا کھولدی تے مَینوں اوھدیاں اَکھیاں توں تراوھدے ویکھن ولوں ویکھ کے ڈر آوندا - سارا پِنڈ جاندا سی پئی کِسے مارڈے دی پت ایسدے ہتھوں نہیں بچ سکدی - پر سبھ چُپ سَن - کِن نہیں سَن پھرکدے - اُچی ساہ نہیں سَن کڈھدے - سرکار نے قانون بنائے - پر اصل وچ دھرتی تے جِس قانون دی بادشاہی اے اوہ قانون اے طاقت دا قانون - تگڑے دا پاپ ای پُن اے - تے ماڑے دی چیک وی گستاخی اے -

مَیں اِک وار اوہناں نوں آکھیا: مینوں چودھری دیاں اکھاں وچ بَھیڑ
جاپدا اے۔ ہس کے ہولی جیہی میرے مونہہ تے چپیڑ ماری تے آکھیا:
'بھولیے گُڈیے! توں کیہ جانیں پئی تیرے خصم
ہتھوں چودھری دے پُرانے کوین کنبدے نیں
اوہنوں چنگی طرح پتہ اے پئی جے مَیں کدی بھیڑی
نیت نال ایس گھروں مونہہ کیتا تے اِک پَیر ایس
بُوہے دے اندر رہووے گا تے دوجا اگلے جہان، دوزخ
دی اگ وِچ۔"

اُنج اک وار میریاں سہیلیاں تے پِنڈ دیاں وڈ وڈیریاں نے مینوں
آکھیا: "نی ویسنی ایں، اینیاں نکرمیاں دیاں حیاتیاں ساڑکے ہُن ایسے
بُڈھرا تیرے تے اکھ رکھی بیٹھا اِی۔"

پر مَیں ایہہ گلاں ہاسے وچ اُڈا دیندی۔ مَیں شیشے دے ساہمنے بیٹھ
وَٹن والی ہرنی ساں۔ مینوں گیہڑیاں لالاں تے سَینتاں دی کیہڑی چنتا سی۔

(۶)

اوہناں دِہاڑیاں وچ ہر پاسیوں ڈاکیاں دیاں خبراں آوندیاں ہُندیاں
سن۔ سُندے ساں کہ ہر پاسے ڈاکو ہرل ہرل کردے پھردے سن۔
ڈاکو سرکار نوں تنگ کرن لئی تے سرکاری بندیاں دا تراہ کڈھن لئی ڈاکے ماردے
سن۔ ایہہ تلواراں، بندوقاں تے پستولاں نال لیس ہو کے آیا کردے سن۔ سارا
دیس ایہناں دے ڈر نال سہمیا رہندا سی۔ جتھے پَیندے سن پِنڈ والیاں نوں
گولیاں نال اُڈا دیندے سن۔ ایہناں نوں بِناں ڈنگراں دے چور ہنیریاں راتاں
وچ پھردے ہُندے سن۔ ایہناں نال بھیڑ ہووے تے پِنڈ والے سینہ
ڈاہ کے بھِڑدے سن۔ کیوں جے ایہناں کول دارُو سِکہ نہیں سی ہُندا
ڈانگاں چھویاں دی ہُندیاں سن۔ ساڈے پِنڈ والیاں نے کئی وار ڈنگراں

دے چوراں نوں مار نسایا تے اوہناں دی مدد نال مال ڈنگر وی چوراں کولوں کھوہ لئے
اَسُوں دا مہینہ سی ۔ حالی ڈنگر وَ چھا ہاھرا ای ھُندا سی ۔ اندر رَبمن دا
سما نہیں سی آیا ۔ لوک وسیڑیاں وچ اِی سوندے سَن ۔ پسر رات لنگھی سی پئی
لمبردار نے اوہناں نوں بندہ گھل کے سَدیا ۔ ایہہ ڈانگ لیکے نِکلے تے جاندیاں
جاندیاں مَینوں آکھ گئے پئی ڈنگراں نوں چور پَے نیں ۔

مَیں حالی بُوہا ڈھو کے مَنجی تے پئی ساں پسئی گولیاں چلن دی آواز آئی ۔ لوکاں
دے رَولے گَولے وچ اوہناں دے کڑکے نِستر کے سُنئے جاندے سَن ۔

ہُندیاں ہُندیاں پتہ لگا پئی ڈاکو پنڈ دیاں گلیاں وچ آگئے نیں ۔ لوک
کوٹھیاں تے چڑھ گئے ۔ پر پھیر ڈر دیاں ماریاں ہیٹھاں اُتر گئے ۔ کیوں جے ڈاکو
کوٹھیاں وَل نشانہ بَنھ کے گولیاں ماردے سَن ۔

ایڈا اکا کو رَولا مچیا پئی کسے نوں کوئی سُرت نہ رہی ۔ انج جاپدا سی پئی
اَج ای سَبھ دی حیاتی دا اخیری دِن اے ۔ پر موت سَبھ دے واسطے کِتھے
اوہ تے چُن چُن کے سُورمیاں نوں لیندی اے ۔ میرے بَھیڑے لیکھ اَنت نوں
پُج گئے ۔ میرے شیر نوں پَٹھاں نال بسیا تے لہو وچ نہاتا مَنجی تے پا
کے لیائے ۔ مینوں ایدوں ودھ یاد نہیں پئی اوہناں وِیہڑے آوندیاں اِی
دم دے دِتا ۔ اِک رات وچ میرا سہاگ لُٹیا گیا ۔

دِن چڑھیا تے مَیں مَنجی تے پئی ہوئی ساں ۔ دوالے چوالے پنڈ دیاں
وَڈ وڈیریاں سَن ۔ مَیں اوس بَچّے دی ماں بن چکی ساں جیدے پیو
نوں چار پسر پہلاں اگلے جہان دا پینڈا پیش پے گیا سی ۔

(۷)

ایس چوٹ دی یاد بس اینی کو رہ گئی اے پئی اوہناں نوں پَٹھاں
نال کُسیا پھسیا ویکھیا ۔ پھیر کسے دی زبانی سُنیا پئی پنڈ دا شیر ٹھنڈا
ہو گیا ۔ مُڑ اکھ کھُلی تے نظر اوس شیر دے بچے تے پئی ۔ دل وچ آکھیا

اوھناں نوں تیتھوں وَکھ کد رھیا جاندا سی - لے ویکھ اِک ہور روپ وچ تیری راکھی لئی آگئے نیں - بچے نے تے اجے دو مہینیاں نوں جا کے جمنّا سی ایڈی کاھل کِویں ہوئی !! اوہ اپنی داسی نوں کدی نہیں سٹ بُھل سکدے - مَیں جیوں جیوں بچے نوں ویہندی ساں میرا ایہہ وچار پکا ھُندا سی - اوہو اِی نک سک ، اوہو اِی مونہہ مہاندرا ، اوہوای کمیاں دے پُھلاں ورگے نَین ، اوہو ای چوڑا مَتّھا - ایہہ پُت نہیں پتی اے - کون آھندا اے میرا سہاگ لُٹیا گیا - مَیں ھُن وی اپنے سو اندھے وچ سند ھور ڈولھاں گی - مَیں ھُن وی سہاگن اکھواواں گی -

اوہ ایڈی چھیتی چھیتی ودھیا کہ مَیں ویکھ ویکھ کے حیران ھُندی ساں - اوہ اپنے ھان دے ساریاں ایانیاں توں پہلاں گلاں کرن لگ پیا - اوس ایڈی چھیتی ٹُرن سِکھ لیا پئی گوانڈھی ویکھ ویکھ کے آھندے :

"ایہہ بال بڑا ھنڈھیل اے -"

مَیں آھندی کیوں نہ ہووے - ایہہ پہلاں وی گبھرو سَن - ھُن پھیر جوانی دی منزل وَل چلے نیں - مسافر جِتھوں آیا ہووے مُڑ اودھوں جاندا ہویا جھبدے ٹُردا اے -

اودھر مَیں رنڈیپے دے دُکھ توں بُھل کے مُڑ سہاگ دے چّا وچ پھردی ساں اودھر چودھری نے مَینوں پدھریاں کرن لئی تے اپنے ڈھب تے لیاون لئی دِن رات اِک کر دِتا - پہلاں تے مَیں اِنج سمجھدی ساں پئی اساں ماڑیاں ول اوھدا دھیان ایس لئی اے پئی میرے خَونَد نے پِنڈ دی سیوا وِچ اپنی جان گوائی سی - آٹے دیاں بوریاں ، گھیو دے پیپے ، لِیڑے لتّے برابر گھلاندا رھندا سی - تے مَیں اِنج جاندی ساں پئی چودھری پِنڈ دے سیوادار دی گھردی تے اوھدے بچّے دی پالنا پیا کردا اے - پر ہولی ہولی میرے اُتّے

اصلیت کھلن لگ پئی۔ ساڈی اپنی برادری دیاں وڈ وڈیریاں تے چودھری دے لگے لائیاں دیاں زنانیاں روز دِہاڑی میرے کول آ کے بہن لگ پئیاں تے کئی وَلاں پھیراں نال اپنا مطلب کہن لگ پئیاں۔ کوئی آہندی: انیئے! تیرے بھاگ جاگ پئے نیں۔ چودھری تیرے تے مَردا ای۔ ہُن توں رانی بن کے رہیں گی۔ ویکھ لئیں توں اوہدے گھر پیر پایا تے اوہدے گھر دِیوا جگیا۔

کوئی آہندی: اوڑک کد تیک مَرن والے دا سوگ پائی رکھیں گی۔ بھولیئے! کدی کوئی مَرن والیاں نال مَریا وی اے؟ ایہہ تے سمجھ پئی جے اوہدی تھاں توں مَر جاندیوں تے اوہ کِنّا کُو چِر رَنڈا بیٹھا رہندا؟

مَیں سوچدی جے مَیں مَر جاندی تے جنجال نا کٹے جاندے!! میرے جیہی بھاگاں سڑی نوں موت کتھے۔ ایہو جیہیاں گلاں سُن سُن کے کلیجہ پاٹدا اسی۔ ایس سنسار والے ماڑیاں دی خوشی نوں تے ویکھ نہیں سکدے، اوہناں نوں اپنیاں مویاں تے رون وی نہیں دیندے۔

(۸)

چودھری نے جان لیا سی پئی جے پہلاں اوہدے راہ نوں پیو ڈکی کھلا سی تے ہُن اوہدی تھاں پُتر نے مَل لئی سی۔ دَسن والیاں اوہنوں دس دتا سی پئی ایس گاں نے وَچھے دے ہُندیاں دُدھ نہیوں دیتا۔ اوہنے وَچھے نوں بُچڑاں دے حوالے کرن دا مَتا پکا لیا۔ اِک دِن ترکالیں گوانڈھ ہی دا مُنڈا اَنٹھا آیا۔ ساہ اوہدی کھلڑی وچ نہیں سی میوندا۔ اوہنے روندیاں ہَڑ کے بھر دیاں دَسیا پئی میرا لال دریا وچ ڈُب گیا۔ اوہ چودھری دے نوکر نال مَجھ نوں نہاندا سی پیا۔

مَجھ دا دَسّنا اوھدے ہتھ وچ سی تے نوکر مجھ دا پنڈ اپیا مَلدا سی۔ اَچن چیتی مجھ ڈر کے نسّی تے ڈونگھے پانی وَل چلی گئی۔ مُنڈا اپنا ہتھ دسّے دے وَل وچوں نہ کڈھ سکیا تے ڈُب گیا۔

(۹)

کجھ چر پچھوں سارے پنڈ والے ایہہ سُن کے حیران ہو گئے پئی مَیں اَچن چیتی چودھری نال ویاہ کرا لیا۔

(۱۰)

چودھری وچوں مُنڈا ہویا۔ لوک اوھنوں میرا بچّہ ای آھندے سَن۔ پر وچار کرو اوھدی ناں بَنتن وچ میرا حِصہ کِنّا کُو سی۔ ایہہ تے میرے نال دھکّا سی — نِرا دھکّا — تے پھیر بچّے نوں ویکھیا جے۔ اوھو ای چودھری دا کالا رنگ، افیم دا ماریا ہویا۔ جویں توے تے وسار ڈُلھی ہووے۔ بھینگیاں اکھاں کُبیاں لتّاں، سارے لِنگ گوڈے بے ڈول، سارا جُثّہ بے ڈھنگا۔ سَپ تے اوھدے بچّے وچ رَتی روال دا وی تے فرق نہیں سی۔ اوھو نحس مہاندرا، اوھو بَھیڑی بُوتھی۔ مَیں اک دِہاڑی وی اوھنوں ھِک نال لا کے دُدھ نہیں دِتا۔ میریاں چھاتیاں وچ دُدھ لہو بن چکا سی۔

(۱۱)

چودھری دی جویں کایا کلپ ہو گئی۔ جتھے پہلاں اپنیاں زمیناں دھڑا دھڑ ویچی جاندا سی۔ ھُن ھَر ویلے کِتوں نہ کِتوں بھوئیں لَین دا جَتن کردا رھندا سی۔ کوئی نہ کوئی انتقال ھُندا اِی رھندا سی۔ گہنے ہووے بھانویں بَیع ہووے، کِسے نہ کِسے طرح مالکی ودھاندا اِی رھندا سی۔ لوک آھندے سَن، کیوں نہ ہووے اوڑک ایہناں زمیناں دا وارث جو جمیا اے

پرانے کوٹھے نوں ڈھوا کے نواں کوٹھا پوایا ۔ نویں دیوا نکھانے، نویں مہمان گھر ۔ گھوڑے اِی اِک چھڈ دوسَن ۔ ھُن شہروں جا کے بگھی وی لے آیا ۔ پُتر نوں لیکے سَیر نوں جاندا تے منگتے دعاواں دیندے "۔ پُتر دا ویاہ کویں، پوتریاں دیاں خوشیاں ویکھیں لاڈیا!" سُن کے خیراتاں کردا ۔ پہلاں منگتیاں دے ہتھ ڈنڈے مار مار کے بھن دیندا ھُندا اسی ۔

میریاں خوشیاں دے محل نوں ڈھاون والا موذی ھُن اپنیاں آبادیاں دے سُفنے ویہندا اسی ۔ عورت دے بدلے دا پتہ نہیں ساسو ۔ حیرانی دی گل اے، ھَر اپرادھی کِسے طرح سمجھدا اے پئی جے لوک مَیتھوں گھٹ اپرادھی ہون گے ۔ ایس لئی آپ اپرادھ کر کے اوھدے بدلے وَلوں بے دھیان تے ویسرا ہو جاندا اے ۔

(۱۲)

سَپ دے پُتر دی اَٹھویں وَرھے گنڈھ سی ۔ میرے لال نوں وی ٹھیک اَٹھواں ورھا اِی لگا سی پئی اوھنوں ڈوب دِتو نیں ۔ لوک سمجھدے نیں پئی مَیں اوھدی مَوت دا کارن سمجھی نہیں ساں ۔ اپرادھ نوں جنّا اوہ سمجھدا اے جیہڑا اپرادھ دی چھُری ہیٹھاں آؤندا اے اوناں ہور کوئی کیہ سمجھ سکدا اے ۔ مینوں پتہ سی پئی میرے سِر دا تاج کِس ہتھ نے کھوہ کے دور وگایا اے ۔ مَینوں پتہ سی پئی ایہدے پچھے کِنہے میرے کلیجے نوں ہتھ پایا اے تے کِنہے میرے لال نوں ڈوب کے ماریا اے ۔ مَیں اوھدے کالجے نوں پَیراں ہیٹھاں مَلنا لوڑدی ساں ۔ مَیں اوھدیاں آساں تے سدھراں دے گاٹے تے چُھری چلانا چاھندی ساں ۔ مَیں اوھنوں وی اپنے وانگوں برباد تے تڑفدا ویکھنا چاھندی ساں ۔

مینوں ہُن پتہ لگا پئی مَیں اک ایسی عورت دے سامنے آں جنے قتل کیتا ہویا اے۔ اِنج جاپدا سی پئی جے چودھری اوس ویلے اوہدے سامنے ہُندا تے اوہ اوہدی ہِک وچ اپنے نونہہ گڈ دیندی تے اوہدا کلیجہ کڈھ کے کھا جاندی۔

اوہنوں گلاں کردیاں ساہ چڑھ گیا سی۔ اوہدیاں مُٹھاں بند سن۔ اوہ اِنج بولدی سی پئی جویں ساری دُنیا نال ٹکر لین نوں تیار ہووے۔

مَیں نیاں منگدی ساں۔ مَیں آپے نیاں کر لیا۔ جیہڑے نیاں لوڑدے نیں اوہ لوکاں دے نیاں تے بیٹھے نہیں رہندے۔ مَیں چودھری دے پُت نوں پروہنیاں دے کٹھ وچوں کڈھ کے دریا تے لے گئی۔

پتہ نہیں چودھری نے میریاں اکھاں وچوں کجھ ڈٹھا یاں اپنا کیتا اوہدیاں اکھاں اگے آ گیا۔ اوہ میرے پچھے نسیا۔ مَیں اوہدے توں پہلاں دریا تے اپڑ گئی ساں۔ جدوں اوہ کنڈھے تے اپڑیا تے مَیں اوہدے پُتر نوں دوہاں ہتھاں نال پانی ہیٹھاں دبی کھلوتی ساں۔ اوہدا ہتھ پیر مارنا مک چکا سی۔ پانی ہیٹھاں اوہدا جثہ موئی ہوئی مچھی وانگوں ٹھنڈا تے لجلجا ہو چکا سی۔ جدوں مَیں چودھری نوں دُوروں اوہدیاں سدھراں تے آساں دی لوتھ وکھادتی تے اوہدا مونہہ مہاندرا ہور دا ہور ہو گیا۔ اوہدے تو فندے جُثے، اوہدیاں ڈراؤنیاں اکھاں تے اوہدیاں پھرکدیاں ناساں ویکھ کے مَیتوں انج جاپیا جویں اک بُڈھا سُور گولی کھا کے اک پاسے کُتیاں تے اک پاسے شکاریاں وچ گھِریا کھلوتا ہووے۔ اوہدی ایس دُرد شا نوں ویکھ کے مَیں سمجھ لیا پئی میتوں میرا نیاں مِل گیا اے۔ مَیں اَنیائی سنسار کولوں اپنا نیاں کھوہ لیا اے، کھس لیا اے۔

مینوں آہندے نیں مَیں اپرادھی بیوی آں۔ مَیں اپنے لاڑے دے

مرن پچھوں تیویں رہی کدوں ساں ۔ جس مینوں زورازوری تیویں بنایا ایہہ اوہدی بھُل سی ۔

مینوں آکھدے نیں میں اپرادھی ماں واں ۔ اپنے لال دے مرن پچھوں میں ماں رہی کدساں ؟ جس دھکّو دھکی مینوں ماں چا بنایا ایہہ اوہدا اپرادھ سی ۔

ایہدے پچھوں اوس اپنا مونہہ دروازے دیاں سیخاں ولوں پھیرلیا ۔ میں کجھ چِربہہ کے چلیا آیا ۔

وڑینویں تے چھپے

رُکھاں والی پنڈ نہیں سی، دھرتی تے بہشت دا ٹکڑا سی۔ دریا دے کنڈھے وسدے ایس پنڈ نال دریا دا اجیہا گُوھڑا سلوک سی پئی اوہنوں دریا دے سارے سُکھ اپڑدے سن پر دریا دا کوئی دُکھ نہیں سی اپڑدا۔ جدوں کدی ہڑھ آوندا دریا اپنے کنڈھیاں توں اُچھل کھلوندا تے ایس پنڈ دی دھرتی توں دُور دُور تیک اپنی ملگجی چادر وِچ لکا لیندا۔ جدوں پانی لہندا، اوس دھرتی اُتے اِک نویں اچرج دھرتی دی تہہ جما دیندا جیہدی برکت نال بھوئیں نوں نویں حیاتی تے نواں بل مِل جاندا۔ ہڑھ دا پانی لہندا تے ہریالی شوکراں ماردی دھرتی دی چھاتی تے لیٹن لگدی۔ ہر پاسا ساوا تے ہر نکّر ہری ہو جاندی۔ پتراں توں خالی رُکھاں نوں گُوھڑے ساوے بانے مِل جاندے۔ پُھلاں تے پھلاں دی بہار آ جاندی۔ گھاواں وچوں مہک پئی آوندی۔ تے باگاں دے بُوٹے راتو رات گبھرو جوان ہو جاندے۔ جتھوں تیک نگاہ جاندی ہریا ای ہریا دِسدا۔ لوکاں دیاں کوٹھیاں دانیاں نال بھر جاندیاں۔ رِزق کِتے میوندا نہ۔ لوک آہندے ایس دھرتی تے دریا دے گوانڈھ پاروں اجیہا کرم ہویا اے پئی ایتھے بندہ مار کے دبو تے اوہ وی سرو دا بُوٹا بن کے اُگے۔ واڑ دا لکّا ڈھینگر ہریا ہو جاوے، تے چھتر چھاں والا رُکھ بن جاوے۔ پنڈ دے دوالے منگ مُلے چردے سن۔ ہر پاسے گائیاں، مہیاں تے گھوڑیاں دا کٹک رہیا جاپدا سی۔ دُدھاں دیاں نہراں وگدیاں سن۔ مُنڈے جھٹ دے جوان ہو جاندے سن تے بُڈھے ڈنگوری بِنا خوشیاں دیاں دھمالاں پاندے پھردے سن۔

چرخے کتدیاں تے پینگھاں جُھوٹدیاں مٹیاراں راتاں نوں دِن تے دِناں نوں میلے بنائی رکھدے - اسماناں توں رحمتاں وسدیاں سَن - چڑی جنور تے پنچھی پکھیرو سدھراں دے راگ الاپدے سَن - ایس پنڈ نوں سببوں اَنْ مِنیا تے اَنْمُلاّ رزق مِلیا ہویا سی تے اینج جاپدا سی پئی دُکھ کِتے ایس بستی دے نیڑیوں ہو کے نہیں لنگھیا-

پنڈ دیاں دو پَتیاں نے دو لمبرداریاں سَن - وڈے لمبردار دا کوڑما سبھ توں پرانا تے گھر سبھ توں رجیا ہویا سی - ایس گھر دی پَیلی سبھ توں بہتی سی تے ایہناں دے شریک ایہناں دے مزارعے تے پنڈ دے وسنیک ایہناں دے کامے سَن - اُنج تے اوہناں دی ہر فصل گھنیری ہُندی سی پر اوہناں دی کپاہ نوں ویکھ کے جَھل بیلے دا دھوکھا لگدا سی - دُور دُور تیک شاہ کالی کپاہ دا جنگل ٹھٹھیا جاپدا سی - پُھٹی نکلدی تے ہزاراں بچے بالیاں مرد زنانیاں ایہناں دی پُھٹی چُگدے نظریں آوندے سَن - ایہناں دِناں وچ ہر بندہ ایس گھر دا مزدور جاپدا سی - اپنی کپاہوں علاوہ ایہہ پنڈ دے دوجے کاشتکاراں دی پُھٹی وی چک لیندے سَن - باہر دا بپاری ایہناں دی مایا تے کرتب اگے کھلو نہیں سی سکدا - ایہناں آپ کلا دے ویلنے لائے ہوئے سَن - تے کپاہ توں بہتا وڑیویاں دا وَنج کردے سَن - نالدے پنڈ شہری بابواں نے وڑیویاں دا گھیو تیار کرن دا کارخانہ لایا ہویا سی تے اوس کارخانے تے سارے وڑیویں ایہہ اِکو گھر ای اپڑاندا سی - ایہناں نوں وڑیویاں دے وِہار نے اجیہا رنگیا سی پئی وڑیویاں بِنا ایہناں دا کسے شے وَل دھیان نہیں سی جے ایہہ جمع کر کے رکھدے سَن تے وڑیویں تے جے ایہناں ول کوئی ڈھوآ لیاندا سی تے وڑیویں - مرن والا لمبردار اپنے پُتر واسطے نقد جائداد جے

کوئی چھڈ گیا سی تے دس ھزار بوری وڑینویں۔ تے جے پنڈ وچ ایہناں دا مان تران سی تے اوھدا سبب سن وڑینویں۔ شہری بابوواں نوں اپنا کرخانا چالو رکھن لئی کوئی شے چاھیدی سی تے وڑینویں۔ تے سرکارے دربارے جے ایس جھگے دی کوئی مَن مَنتا یاں پُچھ پرتیت سی تے ارھدی وجہ وی سن وڑینویں۔ تے جے کوئی باھروں آکے پُچھ بہوے پئی ایہناں وچ دوجے لوکاں توں ودھ کیہ گُن اے تے سیانے آھندے سن وڑینویں۔ ھُندیاں ھُندیاں لوک ایس خاندان تے ایس جھگے نوں وی "وڑینویں" آکھن لگ پئے۔ گل کردے سن تے اِنج آھندے سن: ایہہ ھزار روپے دی گھوڑی "وڑینویاں" دی اے، ایہہ دو ھزار روپے دا دَاند "وڑینویاں" دا اے۔ بھائی رِزق ہووے تے اِنج ہووے۔ بخت ہون تے اِنج ھون۔ نہیں ریساں "وڑینویاں" دیاں۔ تے سچی گل ایہہ وے پئی ایس ٹابری دے بندے، بندے گھٹ تے وڑینویں بوہتے سن۔

جد ون دی ایہہ گل اے اودوں وڑینویاں دا ترنے سِر بندہ تے سِرکڈھ ھواں آگو۔ تے پتی دار مرن والے بُڈھے وڑینویں دا پُتر جوان وڑینواں سی۔ ایس جوان نے پیو دے مرن پچھوں پہلا کم جو اپنے ہتھیں کیتا، بھین دا ویاہ سی۔ تے ایس ایسنوں رت دات وچ ھزار بوری وڑینویں دِتے۔ تے کُڑی دے ساھوریاں جھٹ ایہہ دِتی دات شہری بابواں دے کرخانے پُچادِتی تے پیسے کھرے کرلے۔ اصل وچ ایہہ جوان وڑینواں اپنے وڈے وڑینویاں نالوں بہت وَڈا وڑینواں نِکلیا۔ ایہہ وڑینواں اُٹھدیاں بہندیاں سوندیاں جاگدیاں وڑینویاں دا خیال کدی مَنوں نہیں سی کڈھدا۔ ایہدے سبھ پرانے دوستانے ایسے ای آھر نال ھُندے سن پئی یاراں بیلیاں توں کویں وَدھ توں ودھ وڑینویں

سیتے مُل ملن - آئے گئے دی خاطر خدمت، افسراں اہلکاراں دی دی آؤ بھگت صِرف ایس خیال نال کردا پئی کِسے طرح وڑینویاں دا بھا نہ ڈِگے تے ایہناں اُتے ٹیکس نہ ودھے - اِک واری لوکاں نے کٹھیاں ہو کے سرکار اگے عرض کیتی پئی وڑینویاں دے گھیو نوں وکھرا رنگ چاہڑیا جاوے تے اوہدے واسطے اک نواں قانون بنایا جاوے۔ تاں جے وڑینویاں دا گھیو گائیاں مہیاں توں صاف اڈ پچھاتا جاوے۔ پر مرن والے وڑینویں دے پُتر ایس جوان وڑینویں نے کوئی اجیہا منتر ماریا پئی سرکار دا بنیا بنایا قانون پڑچھتی تے ای دھریا رہ گیا۔ تے کِسے مرد دے بچے نوں وڑینویاں دے گھیو دا حلیہ بدلان دی ہِمت نہ پئی - ایس اِکو کارنامے نال جوان وڑینویں دے اثر رسوخ دی چڑھ مچ گئی تے دھاک بہہ گئی - تے ہُن پنڈ وچ وڑینویاں دیاں بدھیاں نہیں سن چھٹدیاں تے چھیڑیاں نہیں سن مُڑدیاں۔

ہاں وڑینویاں دا کجھ تھوڑا بہت مقابلہ جے کردے سن تے پنڈ دے دوجے پتی دار کردے سن - آہندے نیں اوہناں دا وڈا موہنہ وچ چاندی دا چمچہ لے کے جمیا سی - ایس پاروں لوک ایس خاندان نوں "چمچے" آہندے سن - ایہناں چمچیاں وچوں وڈا اجکل اِک اجیہا چمچہ سی جیہدیاں دُھماں دُور دُور تیک پئیاں ہوئیاں سن -

اوس چمچے دا کاروبار تے ونج وہار ایہہ سی پئی اوہ اِک فصل پکن دے سمے بزار دا بھا ذرا تیز کر دیندا اسی تے گبھرواں تے مٹیاراں دیاں اکھاں ترسان والیاں تے مونہہ وچ پانی لیاون والیاں چمکیلیاں چیزاں سُرخیاں پوڈر، خوشبواں، پتل دے گہنے، جھوٹھے منکیاں دیاں گانیاں، گُندے دیاں جلیبیاں تے گُڑدیاں ریوڑیاں تے میدے دیاں برفیاں، بیر، تراں تے بھلوان کھیرے، واجے تے

سیٹیاں، ڈنگراں دے شنگاراں لئی گھنگھرو تے ٹلیاں شروں لے آوندا۔
تے اِک بنّے لوکاں دیاں فصلاں ذرا مہنگے بھا دا چھل دیکے ساریاں مُل
لے لیندا اتے دوجے بنّے نکمیاں چیزاں ایہناں اگے ویچ کے اوہناں دا
سِر مُن لیندا۔ مُکدی گل ایہہ وے پئی فصل چکن توں تھوڑی
دیر پچھوں کِسے کاشتکار دے گھر فصل دا ناں نشان نہیں سی رہندا۔
تے نکمیاں تے نکاریاں چیزاں مُل لیکے کِسے دے ہتھ پلّے کجھ نہیں
سی رہندا۔ فصل دی بیجائی ویلے چھجّہ کاشتکاراں کول اوہناں
توں لئی ہوئی فصل دُونی مہنگی ویچدا سی تاں کہ ہر کاشتکار
بیجائی کرن جوگے ہُندے۔ موٹی گل ایہہ وے پئی کاشتکاراں دا
سارا دھن تھوڑی جیہی اٹکل تے بہتی ساری کھچر وِدیا نال چھجے
اپنی کوٹھی وچ پالیندے۔ تے ہر چھجے دا بابا بڑے فخر تے بڑی
شیخی نال آکھیا کردا پئی نِرے ساڈے وڈے ای چاندی دا چمچہ
مونہہ وچ لیکے نہیں سن جمّے، اسیں وی اوہناں توں گھٹ نہیں۔
ساڈے ایانے وی چاندی دا چمچہ مونہہ وچ لیکے جمدے نیں۔

چھجیاں وچ وڈیریاں نال اک وادھا ایہہ وی سی پئی چھجیاں دی
سرکار دے دربارے بڑی پہنچ سی۔ چھجے پنڈ آئے سرکاری
اہلکاراں اگے کوری چوتہی وانگوں وِچھ جاندے سن۔ پٹواری
نوں، تحصیلدار تے سپاہی نوں کپتان سمجھ کے مِلدے سن۔

کدی کدی کِسے آوندے جاندے دے سِکھیاں سکھایاں پنڈ
دے دوجے بندے بہک وچ بہہ کے ایہہ جھوراجھردے سن
پئی: لوکو! ایہہ وڈیریے تے چھجے ساتھوں ودھ محنت تے
نہیں کردے۔ ایہہ ساڈے نالوں ودھ عقل والے وی
نہیں۔ پھیر کیوں اوہناں دیاں بدھیاں نہیں

چھٹیاں تے چھڑیاں نہیں مُڑدیاں - ایہہ ساڈیاں پیدا کیتیاں ہوئیاں فصلاں کھوہ موہ کے تے سانوں اَلُو بنا کے اپنی کوٹھی بھر لیندے نیں - اسیں کیوں نہ ایہناں دے جال وچوں نِکل جائیے - اسیں کیوں ایہناں دے کامے ہو کے رہیئے - اسیں کیوں بھیڈاں وانگوں ایہناں توں اُنّ لُہاندے رہیئے؟ کیوں ایہناں توں اپنی دھون تے چھُری پھراندے رہیئے؟

پر وڈیریوں تے چمچے آپو وچ اکدوجے دے شریک ہُندیاں ہویاں تے پریمہ وچ اکدوجے نوں ٹوکاں ماردیاں ہویاں، اکدوجے دے دھن نوں ویکھ نہ سکدیاں ہویاں وی وچوں اِکو مِکو سَن - جدوں کدی کسے وڈیریوں نے کُڑی ویاہونی ہووے اوہنوں کسے چمچے بِنا جوائی نہیں سی لبھدا - تے جدوں کِسے چمچے مُنڈا ویاہنا ہووے اوہنوں کسے وڈیریوں بغیر چجّدا ساک نہیں سی لبھدا - ایس واسطے جدکدی ویلا آونا پِنڈ والیاں دے سامنے وڈیریں تے چمچے لوہے دی کندھ بن کے کھلو جاندے ایہہ اپنے اثر رسوخ نال جھورا جھرن والیاں نوں گنڈھ تُرپ لیندے یاں اوہناں دا اجیہا مکّو ٹھپّدے پئی وچارے اُچی ساہ لین جوگے نہ رہ جاندے - اوہو گل ہندی:

"چیمے تے چٹھّے
کھان نوں آڈو آڈ ، لڑن نوں کٹھّے"

اِک واری مسیت دے مِیئیں کتاب کھول کے مسلہ پا کیتا پئی:

"خالق دی نظر وچ سبھ بندے برابر نیں بھانویں
کوئی چمچہ تے بھانویں کوئی معمولی راھک تے ہل
دی جنگھی نوں ہتھ پان والا تے بھنجیں سون والا
ہووے -"

اگلی فجرے وڈے وڈیریں تے وڈے چمچے نے میں ہوراں نوں بیٹھکے سد گھلیا تے آکھیا:

"ساڈے پیوواں بہشتیاں نے اج ساںوں سفنے وچ زیارتاں کرائیاں نیں تے بشارتاں دتیاں نیں تے آکھیا نیں ہئے جے تسیں دونویں حضرت مولوی صاحب نوں پنج پنج سو روپیہ دیو تاں جے ساڈیاں روحاں نوں ثواب پہنچے۔"

میں ہوراں جھٹ ہزار روپیہ بدرےوچ پاۓ تے ایہہ نہ سوچیا پئی جنہاں جیوندیاں ساری عمرے روٹی والے ہتھ نال کتا نہ دُرکایا تے پکی کوڈی کدی ڈبّوں نہ کڈھی، اوہناں مرن پچھوں ایڈا سخی داتا کیوں ہو جاتا سی تے جے اوہ دوزخ دی اگ توں ڈردے کلمہ پڑھن وی لگ پے ہون تے اوہ دونویں کٹھے دونہاں پتراں دیاں سفنیاں وچ کویں آ گئے؟ ــ پر ایہہ ساریاں گلاں مولوی ہوراں نوں غیر متعلقہ جاپیاں تے اوہناں نے بسم اللہ شریف پڑھ کے آوندی مایا نوں سینے نال لا لیا۔ تے ایدوں پچھے مسیت وچ اوہ ہمیشہ ایہہ مسئلہ بیان کردے رہے پئی:

بھائیو! بھانویں خالق دی نظر وچ سبھ بندے برابر نیں پر سخی دا مرتبہ سبھ توں بلند اے۔ سخی دی سخاوت جو کجھ کر سکدی اے اوہ ساڈیاں خشک نمازاں تے سکھنے روزے نہیں کر سکدے ــ"

مکدی گل ایہہ وے پئی رکھاں والی وچ وڈیریاں تے چمچیاں دونہاں وچ اوہناں دا راج بنیا رہیا۔ اسماناں تے اوہناں دے باز اڈاریاں ماردے رہے تے بیلیاں وچ اوہناں دے شکاری کتے شیراں وانگوں گجدے رہے ــ دھرتی تے سبھ لوک اوہناں دے کامے بن کے ڈنگر چاردے رہے تے دریا وچ اوہناں دیاں سیراں والیاں رنگا رنگ

بیڑیاں مرغابیاں وانگوں تر دیاں رہیاں - دو نہاں گھراں دا اقبال تے ستارا ایہہ سی پئی سامنے کوئی بندہ اوہناں دا ناں وی نہیں سی لے سکدا - نہ کوئی اوہناں دے ہندیاں اوہناں نوں وڈیرا یاں یا چمچہ آکھ سکدا سی - اوہناں نال گل کوئی ہووے تے لوک آہندے سن :

"موتیاں والیو! ــــ"

تے میرے سامنے وی کوئی وڈیراں یا چمچہ ہندا اتے میں وی اوہنوں ڈردا ماریا ایہو آہندا :"ــ موتیاں والیو!"

تے ایس طرح رکھاں والی دا پنڈ وسدا رہیا تے پنڈ دے کول وگن والا دریا پنڈ دی دھرتی اُتے ہر سال ربّ دی رحمت دی چادر تاندا رہیا - پر اک سال اجیہا طوفان اٹھیا پئی دریا دے پڑ پاٹ گئے - دریا اپنے کنڈھیاں توں پار ای نہ ہویا ، اوس دوالے چوالے دی دھرتی کھچ کے اپنے اندر سٹ لئی - محل اٹاریاں ، رکھاں تے باگاں نوں جڑاں توں کڈھ کے لے گیا - لوکاں تُلھے بنھ کے بال بچے بچائے - ہر کوئی اُسکّی بھوئیں ول نٹھا - پر پانی دی آفت دے نال ای جنگلی سُوراں تے بگھیاڑاں نے وی اُچیاں تھانواں ول دھائی کر دتی - بندیاں نوں پانی دا تے جنگلی جانوراں دونہاں دا مقابلہ آن پیا - اوہناں نوں امید سی پئی ایس اوکھے ویلے وڈیریاں تے چمچیاں دیاں سیر کرن والیاں بیڑیاں جیہڑیاں ہر ویلے دریا وچ رنگارنگ ، مرغابیاں وانگوں تر دیاں رہندیاں سن ، کم آون گیاں تے اوہناں دیاں دونالیاں بندوقاں جنہاں دے فائر ہر ویلے راہ جاندیاں دے ترّاہ کڈھدے رہندے سن ، اج ساڈی حفاظت کرن گیاں - پر ہائے افسوس وڈیرے تے چمچے اوہناں بیڑیاں وچ بہہ کے اپنے نوکراں چاکراں نال اپنا بال بچہ کڈھ کے اوہناں شہراں ول چلے گئے جتھے اوہ ہمیشہ موجاں مانن جایا کر دے سن - تے پچھے اوہناں دا کھوج

کُھراوی نہ رہیا۔

ویلا لنگھ گیا۔ پَر جِویں ھَر طوفان گھٹ جایا کردا اے تے ھَر ھنیری کھلو جایا کردی اے، ایویں اَنت اوہ طوفان وی مُک گیا، اوہ ھَنیری وی بند ہو گئی۔ رب دے بندے پھیر بچی کھچی بھوئیں تے ڈیرے لاوݨ لگ پے۔ جتھے پہلاں پکے مکان سَن، اوتھے کچے کوٹھے بݨ گئے۔ جتھے کچے کوٹھے سَن اوتھے جُگھیاں پَے گئیاں۔ خلقت دے مُڑ وَسݨ دا آسرا ہو گیا۔

مُدت پِچھوں وَڈا وڈیریاں تے وڈا چمچہ گھوڑیاں تے چڑھ کے پھیر پِنڈ دی جُوہ وِچ وڑے تے اک ڈنگر چار دے مُنڈے نوں آکھݨ لگے:
”کاکا! سانوں سِہانݨا ایں؟“ اوس سِر چک کے بِٹ بِٹ ڈِٹھا تے آکھیا: ”نہیں!“

اینے وِچ اِک بُڈھے نے سُݨ لیا۔ اوس اپنے راکھویاں کُتیاں نوں آواز دِتی:
”ڈبو ڈبو! کالو کالو! توھو توھو! ھَلا ھَلا! ویکھنا جانے نہ پانے۔“

تے کُتے کُد کے سواراں دے مگر پے گئے۔ سوار گھوڑیاں نوں اڈیاں مار کے پچھانہہ پرتے تے پرتدیاں اِی ہوا ہو گئے۔ تے اِنج نظراں توں اوہلے ہو گئے جِویں دُھوڑ دیاں بدلاں نال اُڈ گئے ہوݨ۔

ہُݨ دیاں مُنہ دیاں اوس پِنڈ تے اوس جُوہ وِچ وڈیریاں تے چمچیاں دا ناں صِرف پٹواریاں دیاں کتاباں وِچ رہ گیا۔

رہے رب دا ناں ——

اوہ کون سی

(۱)

بُڈھا اوس بستی وچ خبرے کدوں دا آباد سی۔ کوئی ایہہ نہیں سی دس سکدا اپئی اوس ایتھے کدے ڈیرے لائے ہوئے سن۔ بستی دے وڈے وڈیرے بُڈھے اوھنوں چاچا بابا آکھ کے بلاوندے سن۔ سُنیا اے اوس دا ٹرے دا بوڑھ اپنے ہتھیں لایا سی۔ اوس بوڑھ دی چھانویں سارا پنڈ بہہ سکدا سی۔ تے لوک آہندے سن پئی مسیت دا وڈا پپل وی ایس بُڈھے نے اپنے ہتھیں لایا سی۔ مُکدی گل ایہہ وے پئی بستی دا کوئی دُکھ اوھدے توں پرانا تے بستی دا کوئی بندہ اوھدے توں سیانا نظریں نہیں سی آوندا۔ اوہ ایس تھاں نال کجھ اجیہا رچ مچ گیا سی جویں اوہ وی پرانے دُکھاں، پرانے ٹبیاں تے سہج ٹُرپیت نال وگدی پرانی نہیں وانگوں، قدرت دا اک پرانا لیکھ سی۔ جدوں اوہ اپنے چٹے والاں دی چمک وکھاندا اتے اپنی لمی ڈنگوری دیاں دھمکاں پاوندا آوندا۔ انج جاپدا اسی پئی کوئی پرانا سادھو سنت مہاتما فقیر ایس بستی دی ہدایت دی خاطر آیا اے۔

لوک ہر گل تے ہر کم وچ بُڈھے دی صلاح لیندے سن۔ کتے ویاہ شادی ہووے تے ساریاں رسماں ریتاں اوھدے کولوں پچھدے سن۔ جمن مرن دا کم کاج ہووے تے اوھدے کولوں پچھ کے ٹُردے سن تے ہمیشہ توں اوھدی مرضی نوں اپنے واسطے قانون سمجھدے چلے آئے سن۔ ایس بستی دا کوئی بندہ ایہہ نہیں سی دس سکدا اپئی کدوں دے ایس بابے دی سکھیا مت اُتے چلدے آوندے سن تے کس اوھناں نوں ایہہ گورو پیر

پہلی وار ٹکرایا سی۔ پر اینی گل سچیائی نال آکھی جا سکدی اے پئی جویں ایہہ بُڈھا اوس بستی دے دُکھاں، دریاواں، زمیناں تے ٹبیاں وانگوں ہمیشہ توں ایتھے چلیا آوندا سی۔ ایویں ای لوک ہمیشہ توں اوہنوں ویہندے تے اوہدیاں گلاں اُتے چلدے آوندے سَن۔

اوہ کتھوں آیا سی تے کدوں آیا سی تے اوہدا حکم ایس بستی تے دلیس تے کیوں چالو سی، ایہہ اِکسے نوں کجھ پتہ نہیں سی۔ جویں بندے چڑھدے دِن نوں ویکھ کے اپنے کمّیں کاجیں لگ جاندے نیں.. تے کوئی ایہہ نہیں پُچھن کھلوندا اپنی کدوں دِن چڑھیا تے کتھوں چڑھیا۔ ایویں اِی ایس بُڈھے دے ہوندیاں تے ایس بُڈھے دے حکم نوں دُنیا بِنا پچھان تے بِنا ٹوکیاں منّدی چلی آوندی سی۔

(٢)

پچھلی عُمرے رَب نے ایس بُڈھے نوں ترے جاتک دتے تے تِنے جوان ہو گئے۔ بڈھا ایہناں تِنّاں جاتکاں نال خوشیں وسدا سی تے بُڈھے پیو دے پیاروں اوس بستی وچ ایہناں تِنّاں گبھرواں دا وی چوکھا مان تران سی۔

(٣)

اچن چیتی بُڈھے دے اقبال دا ستارہ گردش وچ آگیا۔ اوہدے لانبھے چانبھے مندے دِناں تے مندے کرماں دے گھور ہنیرے چھا گئے۔ اوہدا وڈا پُتر کسے راہ جاندی مٹیار نوں ہتھ پا بیٹھا۔ جیہدے توں غیرت دا جوش کھا کے چنے ڈانگاں لے کے بُڈھے دے کوٹھے دوالے گھیرا گھت کھلوتے۔ بُڈھا اندروں نکلیا۔ عُمراں دی رکھی رکھائی کم آئی۔ اوہدے پُتر اُتے لوکاں دا غصہ نکلیا پر بُڈھے دے لحاظ نوں سیانیاں گل نوں اوتھے

ای چا تھیا-

(۴)

مصیبت جدوں آوے کلّی نہیں آوندی- بُڈھے دا دوجا پُتر بھیڑیاں دی بہتی جا بیٹھا تے اِک دن پنڈ وچ ڈاکہ وجا- تے اوہ ڈاکواں نال رَل کے ڈاکہ مار دا پھڑیا گیا- ایس موقعے تے لوکاں دا غُصہ وَدھ وَدھ کے زباناں تے آ گیا تے بُہتے لوکاں نے بُڈھے دا کوئی لوہ لحاظ نہ رکھدیاں ہویاں اوہدے گل وچ کپڑا پا کے اوہنوں کِھچیا دھرویا- نالائق اولاد نے بُڈھے دی عزت گھٹے وچ رلا دِتی- پر پھیر وی پنڈ دا کوئی کوئی بندہ ایہہ آکھدا سُنیا گیا

"لوکو! رب دے خوف توں ڈرو- اولاد دے مندے کماں دی سزا پیو نوں نہ دیو—"

پر ایس کوجھے کم نے بُڈھے دی بگّی داڑھی نوں گلیاں وچ رول دِتا—

(۵)

بُڈھے دا تیجا پُتر تے بھلا مانس جاپدا سی- پر اوس بدکار نے اگلی پچھلی سبھ کسر کڈھ دِتی- جدوں لوکاں سُنیا پئی اوس شراب پی کے اک بھلے مانس نوں دِن دہاڑے چھُرا مار کے جانوں مکا دتا- ایس قتل دے نال بستی تے خُونی ہنیری چڑھ آئی- جوش بھریاں لوکاں نے ایس خونی ہنیرے وچ بُڈھے دے کوٹھے نوں اگ لا دِتی- ایس اگ دے لال لانبو خونی ہنیری دے ہنیریاں نال رَل کے اوس بستی اُتے دوزخ دی اگ وانگوں کھلر گئے- کجھ وقت کِسے نوں کوئی ہوش نہ رہیا پئی ایہہ کیہ پیا ہُندا اے- جدوں سویر ہوئی تے لوکاں نے ڈِٹھا جتھے بُڈھے دا کوٹھا سی اوتھے سواہ

دے ڈھیر تے ٹُٹے کُھسّے کھلوتے نظر ہی آئے۔ دا ئرے دا بوڑھ تے مسیت دا پپّل جڑاں پٹ ہنیری نے باھر سٹے جتھے عزت نال وسدی تے خوشی نال ہسدی وسّوں دا واسا سی اوتھے مڑھیاں دی خاموشی تے قبراں دی ویرانی ڈیرے لائی بیٹھی سی۔

(۶)

لوک لبھدے سن اوہ بُڈھا کِدھر گیا۔ اوہناں نوں یقین سی پئی اوہ کِسے ڈھنگ نال اوتھوں نکل کے ضرور نس وچ کامیاب ہو گیا ہووے گا۔ پر لوکاں دا تپدا کلیجہ تے تاں ٹھنڈا ہندا سی پئی جے اوہدی اولاد دیاں کرتوتاں دا بدلہ اِک اوسے دی جان توں لیا جائے۔ غُصّے نال پاگل ہوئے ہوئے سیانے پکار پکار کے آہندے سن: ”یارو کملے نوں نہ مارو، کملے دی ماں نوں مارو، ایسے طرح پئی کملے جمن اگّوں بند ہو جان۔“ پر لوک افسوس کردے سن پئی بڈھا تے ویلا دونویں ہتھوں نکل گئے۔ وچوں کِسے پُچھیا: ”یارو بُڈھا کِتھوں آیا سی؟ ایہہ کیہڑے تھاں دا سی؟ اوہنوں اوہدے اصل تھاں مکان توں جا بہنچئیے۔“ جواناں نے سواہ دے ڈھیراں تے سڑی ہوئی چھت دیاں کڑیاں تے اِٹّاں روڑیاں نوں لانبھے کر کے اِک صندوقڑی لبھی جیہدے وچ اک تعارفی کاٹ تے صِرف بُڈھے دے ناں دا پتہ لگا۔

پہلی واری بُڈھے دا ناں ویکھ کے بِھیڑ انج پچھانہہ ہٹ گئی جیویں اوس ڈھیر وچوں کالا ناگ نِکل آیا ہووے۔ اوس کاٹ اُتے بُڈھے دا ناں صِرف ایہہ لکھیا ہویا سی: ”مذہب“۔

پکوڑیاں والا

اَچرجستھان دے چھوٹے وڈے شہراں وچ بس چھوٹے یاں وَڈے ہون دا فرق اے۔ جِویں ہاتھی تے ہاتھی دے بچّے وچ فرق ہُندا اے۔ اصلیت دوہاں دی اِک ہُندی اے۔ اوہناں دیاں لمّیاں تے چوڑیاں سڑکاں، اوہناں دی گہما گہمی تے بزاراں دیاں رَونقاں، اوہناں دے کرخانے، بھلوراں دے ٹھاٹھ، بختاوراں دیاں حیاتی دیاں سہولتاں، اوہناں دے مَن پرچاݨ دے سامان۔ جے کوئی فرق اے تے سڑکاں دی لمان وچ، منڈیاں دی گِنتی وچ، اوہناں دیاں شاناں والیاں کوٹھیاں تے کھاݨ پِیݨ والیاں ہَٹیاں دے وِدھ وچ۔ ایسے لئی جد وی مَیں تے میرا آگو جس شہر وچ اَپڑے ہ وِڈھ وچ راج نگر نالوں چھوٹا تے سی پَر اوہدوں اَڈ ایہدے وچ تے اوہدے وچ ہور فرق کوئی نہیں سی۔

اساں پہلاں اِک بارام ہوٹل وچ رہݨ دا سَربندھ کیتا تے اگلے دِہاڑے نہادھو کے پَینڈے دا تھکیواں لاہیا تے مِٹی گھٹا جھاڑیا۔ دوپہر دی روٹی کھادھی تے اپنی نویں منزل وَل واگاں چا دِتیاں۔

آگو نے مینوں سرسری طور تے دسیا سی پئی اسیں جس اَچرج بندے نال مِلݨ لئی ایس شہر وچ آئے آں اوہ ایتھے پکوڑے ویچدا اے۔ مَیں ہُݨ تیک اپنے آگو دی ایس صِفت نوں مَن چُکا ساں پئی جس شے نوں اوہ اَچرج آکھدا اے اوہ حقی اَچرج ہُندی اے۔ ایسے لئی پکوڑیاں والے دے گھٹیا تے بے رُعبے ناں نوں سُݨدیاں ہویاں وی میرا اَندرلا مَن کھلوتا سی پئی ہُݨ جس بندے نال مِلنا ہووے گا

اوہ بڑی اچرج تے اَن لبھ شَے ہووے گا۔

پکوڑیاں والے دی ہٹی اک گوھڑی رونق والے چونک وچ سی۔ لوک اوھنوں "شاہ جی پکوڑیاں والا" آکھدے سن۔ نِکی جیہی ہٹی دے تھڑے تے لوہے دی مہین جالی دے پچھے شاہ جی پکوڑے پئے تلدے سن تے کڑاہی دے کھبے بنے اینی کو تھاں ہیسی پئی بندہ لنگھ کے دکان دے اندر جا سکے۔ اسیں دونویں ہٹی اندر جا وڑے۔ ساتھوں اگیرے دس باراں بندے ہٹی وچ بیٹھے نان پکوڑے پئے کھاندے سن۔ اوس ویلے گاھکی دا چوکھا گوھڑ سی تے گاھکاں دی چوکھی بھیڑ سی۔ ساتھی نے میرے کن وچ آکھیا: انج جاپدا اے اسیں کسے چنگے ویلے ایتھے نہیں اپڑے۔ ایس ویلے شاہ جی اینے رُجھے ہوئے نیں پئی ساڈے وَل دھیان نہیں کرن گے۔ مَیں آکھیا شاہ ہوراں دے دھیان اُتے دوجے لوکاں توں وَدھ کوئی حق وی نہیں۔ کیوں نہ اسیں دوجے گاھکاں وانگوں ایتھے بہہ جائیے تے گرما گرم پکوڑے تے چٹنی دا سواد لیئے۔ اوڑک ایہہ بھیڑ مُکی ہووے گی تے ساتوں شاہ ہوراں نال گل بات کرن دا ویلا لبھ جاوے گا۔ اساں شاہ جی دے نوکر نوں پکوڑیاں دا آرڈر دِتا تے چوکھا چِر گرما گرم پکوڑے ٹھونگدے رہے۔ نوکر نے اِک دو واری اگے وَدھ کے پُچھیا کیوں جی کجھ ہور چاہیدا اے؟

ھُن گاھکاں دی بھیڑ گھٹ چکی سی۔ جدوں شاہ ہوراں نوں ساڈے آون دا پتہ لگا تے اوہ وین نال بھرے ہوئے ہتھ ہٹی دے اندر لگے ہوئے نلکے نال دھو کے جھبدے ساڈے وَل اُلرے تے اپنی گدّی تے نوکر نوں بہال دِتا۔ میرے ساتھی نوں ویندیاں ای پچھان لیا تے آکھن لگے: واہ وا اُشکے! تسیں کدوں آئے سی؟

آونڈیاں اِی کیوں نہیں سُتھے لگے؟ — ساتھی نے آکھیا: ڈیرا آپ درست آکھدے او۔ اسیں اپنا چِر تہاڈے نویں چوگردے تے اوچرج کم دا سواد لیندے رہے آں۔" شاہ جی گرڑھکے تے ساڈے نال لیکے پوڑیاں چڑھ گئے۔ چھت اُتے اک صاف سُتھری کوٹھڑی سی جیہدی پچھواڑے اک اسقاوا تے نِکی جیہی رسوئی سی۔ مُکدی گل ایہہ وے پئی اِک پڑھے لِکھے آدمی دے رہن سہن تے آرام لئی اوتھے سارا سامان ہیگا سی۔ کوٹھڑی دے اگے کھُلی تھاں نوں موسمی پھُلاں دے کیاریاں تے چنبیلی دی وَل نال سجایا ہویا سی۔ سامنے رنگیل جنگلے والا شہ نشین سی، جیہدے تے بہہ کے بندہ ہیٹھاں بازار دا نظارا لے سکدا سی۔ شاہ ہوراں نے جھٹ سٹوو تے چاہ تَتّی کیتی تے کوئی ویلا لنگھیاں بِنا اسیں بسکٹ کیک تازے تے سُکّے میویاں دا سواد لے رہے ساں تے شاہ جی نال گپّاں مار رہے ساں۔

شاہ جی دی عُمر ادھکڑ تے جُثّہ روپکار لے میل دا سی۔ اوہ چِٹّی قمیض، چِٹّی سلوار، ڈاھڈے سچّے نال واہے ہوئے وال تے سوہنی خشخاشی داڑھی، موتیاں ورگے دنداں تے صاف سُتھرے ہتھاں پیراں تے گورے رنگ نال پورے بنے تنے تے گھڑے مڑے شاہ جی دِسدے سن۔

ساتھی نے میری اوہناں نال پچھان کراندیاں ہویاں میرے آون دا کارن دسیا۔ آکھن لگے پہلاں مینوں ایہہ دسّو پئی تسیں ہوٹل وچ کیوں ڈیرا لایا اے؟ سِدّھے غریب خانے تے کیوں نہیں آئے؟

اساں آکھیا: اسیں سیّداں بادشاہاں دی ٹہل سیوا کرن جوگے نہیں، اُلٹا ایہناں دے سِر اپنا بھار کیوں پائیے؟۔

آکھن لگے: "بھار اوہناں لئی ہُندے نیں جیہڑے بھار نوں بھار سمجھن۔ سجنو! اسیں تہاڈے اُتوں جِند وی وار دیئے تے اِنج جاپنے آں پئی پھیر وی تہاڈا حق ادا نہیں ہویا۔ بھلے مانسو! اِک سال وِچ تُسیں ساہنوں شاہ جی آکھدے او تے دُوجے سال ساہنوں اپنا عزیز تے سِنگھریا ہویا آکھدے او پئی اسیں اِک دو مِٹھیاں پیاریاں نوں دیہاڑی دو دیہاڑی اپنے کول رکھ وی نہیں سکدے تے ڈنگر وڈنگے دی ٹِکی وی نہیں کھوا سکدے۔ مِہربانی کرکے ہُنے اِی جاؤ تے ہوٹلوں اپنا سامان ایتھے لے آؤ۔ عِشا توں پہلاں ایہہ دُکان بند ہو جاندی اے۔ دُکان بند ہون پِچھوں اکٹھے نماز پڑھاں گے تے پھیر مِنّا چِر جی کرے گا گلاں کراں گے تے پُرانیاں یاداں نوں تازیاں کراں گے۔"

اساں اوہناں دا حُکم منیاں بِنا چارہ نہ ویکھیا، سامان ہوٹل توں چک آندا۔ کھاؤ پیو تے عشا دی نماز توں پچھوں شاہ ہوراں اپنی کہانی اِنج سنائی:

میں راج نگر وچ اک روزانہ اخبار دا مالک تے ایڈیٹر ساں۔ میں اخبار کڈھن دا بِہتا سوچ سمجھ کے میاتی دے کار ویہار وانگوں نہیں سی آرنبھیا۔ اِنج جانو پئی اخبار دی ڈھولکی تمتد پونے میرے گل وچ پا دِتی تے مینوں وجانی پئی۔ مَیں کالجوں پڑھ کے نکلیا اِی ساں پئی نہ بھُلن والا اِک معاملہ گُذر رہیا۔ اوہناں دِناں وچ لوک پردیسی سرکار دا جُولا دھونوں لاہ سُٹن دا جتن پے کردے سن تے اوہ لہر پورے زوراں تے سی، جنہوں آزادی دی لہر آکھدے نیں۔ ایہناں دِناں وچ اِک

جوان سپاہی نے ایس سوال اُتے بُھکھ ہڑتال کردتی پئی اپنے پیارے دیس نوں پردیسیاں دے پنجے توں چھڑان دا جتن کرن والیاں نوں جدوں جیل ہُندی اے اوہناں نال عام اخلاقی قیدیاں والا سلوک نہیں کرنا چاہیدا، سگوں اوہناں نوں جیل وچ خاص تے وکھری کلاس دینی چاہیدی اے — پردیسی سرکار دے کامیاں نے اوہدی بُھکھ ہڑتال تڑاون لئی اڈی چوٹی دا ٹِل لایا۔ اوہدیاں ناساں راہیں خوراک لنگھان دا جتن کیتا۔ ایس دُکھ ہتھوں اوہدے نکوں مونہوں لہو چھٹ پیا۔ پر اوس بُھکھ ہڑتال نہ توڑی، موت تے حیاتی دے وچکار لمکدا تے تڑفدا رہیا۔ پر نہ اوہدی بُھکھ ہڑتال ای ٹُٹی تے نہ سرکار نے اوہدی منگ ای پوری کیتی۔ اوڑک ترونجا دِناں دیہاڑیاں دی سختی سہہ سہہ کے تے موت تے حیاتی دے وچکار لمک لمک کے اوہنے دم دے دِتا۔

اوہدی منگ دے حق وچ اخباراں نے مضمون چھاپے۔ قومی حلقیاں وچ سرکار نوں بندیائی تے نیکی دے ناں تے اپیلاں کیتیاں گئیاں۔ جوانی دی موت مرن والے دی منگ تے اوہدی حیاتی بارے ہر پاسے بڑا چرچا ہویا۔ جدوں اوہدی لوتھ جیل وچوں کڈھ کے لوکاں دے حوالے کیتی گئی تے ایہہ جلوس دریا وَل ٹُر پیا، تاں جے دریا دے کنڈھے تے، مرن والے دی لاش نوں ٹکانے لایا جائے۔ لوک ایس دردناک جلوس وچ حِصّہ لیکے گھراں نوں پئے مُڑدے سن، راہ وچ اک ہور مندا معاملہ گزر گیا۔ اِک بندہ جیہدا رنگ رُوپ پردیسی حاکماں ورگا سی۔ گھٹو گھٹ اوہ پردیسی حاکماں دے وطن دایاں اوہناں دی قوم دا جاپدا سی۔ اوس وکیلاں وانگوں بحث کرکر کے مرن والے دے کم دی نِندیا کرنی چاہی پئی اوہنے اِویں

ضِد کر کے اپنی جِند گوائی تے نال اِی آکھیا پئی جے ایہہ لوک شانتی شانتی کُوکدے نیں تے دَسّو پئی بُھکھ ہڑتال کرنا کیہڑے پاسیوں شانتی دا وَل اے۔ اوڑک سرکار نوں اپنا فرض پُورا کرنا اِی پَیندا اے۔

اُنج اِی کئی لوک اجیہے ویلیاں وچ وکیلاں تے فلسفیاں دی بحث سُنن لئی تیار نہیں ہُندے۔ پر اوہدے پردیسی رنگ رُوپ نے بَلدی تے تیل دا کم کیتا تے کئی جوشیلے بندے اوہدے ہتھیں پے گئے۔ سَبھیارے دو نہاں چونہاں بھلے مانساں نے چُھٹ چھٹا کرا دتا تے اوہنوں اِک گڈی وچ پا کے دُرِیڈیاں، خطریوں باہر گھل دِتا تے اوہدی جان بچ گئی۔

سَاڈا اِک گوانڈھی اک وڈے روزانہ اخبار دا ایڈیٹر سی۔ مَیں جلوس توں آوندیاں اِی اوہنوں ایہہ خبر سنا دِتی۔ اوہنے ایس معاملے دیاں نِکیاں نِکیاں گلاں کھوتر کھوتر کے پُچھیاں تے مَیں سمجھیا پئی اوہ ایس معاملے دی خبر اپنے اَخبار وچ ٹھیک چھاپے گا۔ پر اگلے دِن اوہناں دے اخبار وچ جیہڑی خبر چھپی تے اوہدے اُتے جیہڑی چار کالمی سُرخی جَڑی گئی اوتھوں ایہہ جاپدا سی پئی ایہہ معاملہ دو مذہبی فرقیاں وچ لڑائی دا مُول سی۔ تے اِک مَذہبی فرقے دے جواناں نے اک دوجے مذہبی فِرقے دے بزرگ دی پگ نوں ہتھ پایا تے اوہدی داڑھی پٹّی تے اوہنوں صِرف ایس لئی ذلیل کیتا سی پئی اوہ دوسرے مذہبی فِرقے دا بندہ سی۔ وچ پے کے ٹھَپ ٹھپا کرن والیاں دا کوئی ذِکر ایس خبر وچ نہیں سی۔ اوہدی تھاں ایہہ لکھیا سی پئی جے سرکار دے اَفسر اپنیاں جاناں نوں خطرے وچ پا کے ایہہ فرض پُورا نہ کردے تے اِک بے دوسے نوں بڑی بیدردی نال قتل کر دتا جاندا۔ کیوں جے ایس ایڈیٹر نوں خبر پُچھان والا مَیں ساں، ایس لئی

ایس خبر نوں پڑھ کے مَیں اپنے سِر تے دو ہتھڑ ماریا تے اخبار دا پرچہ ہتھ وچ لیکے ایڈیٹر کول اَپڑیا تے اوہناں نال بڑا گِلہ کیتا تے سخت شکایت کیتی۔ اوہ اوس ویلے آنڈیاں توس مکھن، شہد تازیاں پھلاں نال ناشتہ پئے کردے سَن۔ نِمّھا جیہا ھس کے فرمان لگے:

"کاکا! ھر مُعاملے بارے اپنے اخبار دی پالیسی لئی توڑ مَروڑ کے لِکھنا ھُندا اے۔ نہ اسیں جلوس والیاں دے پیو دے نوکر آں تے نہ اِدی مَرن والے دے وارث آں پئی خواہ مخواہ اپنے اخبار دے پہلے صفحے دی مہنگی تھاں نوں سستا وِک جان دیئے۔ کاکا اِبِ گانی جنجے احمق نجّد ے نیں۔ تے اسیں ھور کجھ ہوئیے بھانویں نہ ھوئیے، احمق تے اُکّا نہیں۔"

ایہہ سُن کے میری تے خانیوں اِی گئی۔ اوہناں نے اِک پیالی چاہ دی میرے لئی وی بنائی سی تے میرے وَل ودھائی سی پر مَیں اوہ زہر بھریا پیالہ اوتھے اِی چھڈ کے پچھاں نہ پرتیا تے سارا راہ دِل اِی دِل وچ لاحول پڑھدا تے توبہ تائب کردا آیا۔

گھر آوندیاں اِی مَیں اَبّا جی نوں آکھ دِتّا بھانویں کجھ ہووے مَیں اپنا اخبار ضرور کڈھاں گا، تاں جے ایہو جیہے جھوٹھے تے بے خبر لوکاں نوں غلط رستے لان والے اخبار چیاں دے زھر دا توڑ کراں تے ایس کم دے وچ سِر دھڑ دی بازی لا دیاں۔

اَبّا جی نے آکھیا پئی: پُتر تیرا ارادہ مبارک اے، تیری سوچ چنگی اے۔ پر اسیں اِک اَیسی برادری نال سمبندھ رکھنے آں جنھاں نے سچ دی خاطر اپنیاں دھوناں وَڈھا دِتیاں تے کسے دی قربانی نوں ایس رستے وچ وَڈا نہ سمجھیا۔ توں جم جم اخبار کڈھ پر اخبار کڈھن

لئی صِرف جوش یا سچ نال محبت رکھنا اِی کافی نہیں، اوہدے واسطے علمی تے فنّی مہارت دی وی لوڑ ہُندی اے۔ مینوں پتہ اے جدوں توں سکولوں ویہلا ہویا مَیں تے تیرے ماھے نوں آکھیا سی پئی تینوں کِسے مہربان افسر دے سامنے پیش کر کے نوکر کرا دیاں، کیوں جے حالی میری جان پچھان دے افسر نوکریوں ویہلے نہیں سَن ہوئے۔ تیرے ماھے نے مینوں پڑھے لِکھے جواناں دی نِت وَدھدی جاندی بیکاری توں وی ڈرایا سی۔ پر مَیں اوہدی گل نہیں سی سُنی تے آکھیا سی مَیں اپنے پُتر نوں یونیورسٹی دی اعلیٰ تعلیم دواں گا۔ بھانویں پہلاں یونیورسٹی توں اخبار نویسی دا کورس پاس کر لے۔

مَیں اپنے نویں جوش دا پھنڈیا ہویا، اک جھوٹھے تے بے اصول بد معاش اخبار نویس وَلوں دِل وِچ اندروہ دی اگ نوں دباندا ہویا یونیورسٹی وِچ اخبار نویسی دی کلاس وِچ داخل ہو گیا۔ ایس کلاس دے چھیکڑلے امتحان توں پہلاں وڈے وڈے اخبار نویساں توں ساڈے سامنے لیکچر دوان دا پربندھ کیتا گیا۔ اوہناں وِچوں اک صاحب دا لیکچر مینوں اینا پیارا لگا پئی مَیں اوہنوں لِکھ لیا تے گھر آ کے مُڑ اوہنوں پڑھیا۔ اوہناں فرمایا سی کہ:

"اخبار لکھن والے واسطے سبھ توں کٹھن تے اوہدے صبر دا امتحان کرن والا معاملہ ایہہ وے پئی اوہنوں اپنی سوچ تے اپنی سمجھ دے خلاف گلّاں نوں توڑ مروڑ کے لکھن لئی مجبور کیتا جائے۔ ایس طرح اخبار نویس دی اخلاقی موت ہو جاندی اے تے اوہدا پیشہ وی خودکشی کر لیندا اے۔ ایسے لئی جتھوں تیک ہو سکے اپنی اخبار نویسی نوں آزاد رکھو۔

جے کسے وڈے اخبار دا کینوس نہ ملے تے اپنی چھوٹی جیہی ڈیڑھ ورقی کڈھ لوو۔ روزانہ نہ سہی اٹھواری ای سہی۔ پر جان بجھ کے معاملے نوں توڑ مروڑ کے پیش کرن دی لعنت دا طوق گل وچ نہ پاوو۔"

میں اوہدی نصیحت نوں بڑے غور نال سُنیا تے اوہدے تے چلن واسطے تیار ہو گیا۔ اِک بیلی نال، جیہدا میرا بھیت اِک سی، ایس گل دا ذکر ہویا۔ تے اوہ ہس کے آکھن لگا: دوستا! ایہہ سبھ کہن سُنن دیاں گلاں نیں۔ ہاتھی دے دند کھان دے ہور نیں تے وکھان دے ہور۔ اخبار والا جے سچ توں بال برابر ایدھر اودھر نہ ہون دی قسم کھا کے تے اوہدا اخبار دونہاں دِناں وچ بند ہو جائے۔

ایہہ حوصلہ توڑن والیاں گلاں سُن کے تے اک دو ہور یاراں نوں وی ایہو جیہیاں گلاں کردیاں سُن کے دِل بڑا دُکھیا۔ ایہناں اِی خیالاں وچ اِک دِن لیکچر دین والے اخبار نویس دے دفتر وچ آپڑیا۔ اوہ اوس ویلے ٹیلیفون تے کردے سَن۔ ہتھ دے اشارے نال مینوں سامنی کرسی تے بہہ جان لئی آکھیا۔ میں سُنیا اوہ پئے کہندے سَن پئی:

"جناب عالی! ایہہ سِدھی گل اے جے تساں میرے نال گل کرنی اے تے تسیں ایتھے آجاؤ۔ میں اپنے دفتروں پیا بولناں۔ میں تہانوں کجھ آکھنا ہووے گا تے میں سو وار چل کے تہاڈے کول آواں گا۔ ... جی نہیں ایہہ اپنی عزت یاں ضد یاں آکڑ دا سوال نہیں، ایہہ اِک اصول دا سوال اے۔ تہانوں میرے نال کم ہووے تے تسیں میرے کول آؤ۔ مینوں کم ہووے تے میں تہاڈے کول آواں گا۔"

کول ای اخبار دا مینیجر بیٹھا سی، پُچھن لگا: کیہہ افون سی؟ ایڈیٹر جواب دِتّا: وزیرِ اعظم بول رہے سَن۔ تہاڈے اِک مضمون دے بارے وچ حکومت دی نویں پالیسی تے گلاں کر تیاں نیں آکے سُن جاؤ۔ مَیں جو کجھ جواب دِتا سی تساں سُن لیا ہووے گا۔ مَیں ایڈیٹر توں کجھ ہور سُنیاں بِنا مُڑ اپنے ڈیرے آ گیا۔

میرے دِل نے مینوں آکھیا: جِتیا! چِنتا نہ کر، سوچ اجے کجھ لوک دُنیا وچ جیوندے نیں۔ تے مَیں چوگردے وچ لوکاں دیاں گلّاں تے دوالے چوالے دے بیلیاں دیاں نصیحتاں وَلوں کنڈ کر کے اپنے ارادے تے پکّا ہو گیا۔ یونیورسٹی توں اخبار نویسی دا کورس پاس کیتا تے دو وَرقیاں دا اخبار کڈھ لیا۔ اپنے خیال دے اک دو ساتھی جُڑ گئے۔ اخبار نوں وَدھ توں وَدھ فائدہ مَند تے اعتباری گلّاں نال بھریا۔ تھوڑے دِناں وچ ای ساڈے پرچے دی دُھم مچ گئی۔ ایس اخبار دی پڑھن والی اک نویکلی سنگت بن گئی تے اسیں پہلاں توں وَدھ ایس گُر دی سچائی نوں مَنن لگ پئے پئی جُھوٹھ بُہتان تے ٹیڈھی راہ جیہڑے لوک مَلدے نیں اوہ اپنے اَندرلے جُھوٹھ تے اپنے اَسلی کالک ہتھوں ایہہ دُکھ سہیڑ لیندے نیں۔ قوم وچ اَیسے لوکاں دا گھاٹا نہیں جو سچ سُننا چاہندے نیں تے سچ دی قدر کردے نیں تے سچ لئی قربانیاں کرن والیاں دی عزت آبرو کردے نیں۔

تھوڑے دِناں وچ ساڈا اخبار راج نگر دا اک معیاری پرچہ بن گیا۔ کجھ چِر پچھوں پتہ لگا پئی سچائی تے سچے راہ ٹُرن دی چوٹ جے پَیندی اے تے غیر دیس دے اوہناں لوکاں تے پَیندی اے جیہڑے ساڈے مالک بنے کھلوتے نیں۔ پردیسی مالکاں نے کئی وار کوشش کیتی پئی اسیں اپنے دیس دے معاملے بارے جو کجھ لِکھیے اوہناں کولوں پُچھ کے لِکھیے۔

پر اساں جواب دِتا: ایہہ اخبار لوکاں دا اے، لوک ایہدے مالک نیں۔

لوک ایسنوں پڑھدے نیں۔ لوک ایہدے تے ٹکے خرچ کردے تیں ایس لئی اسیں جو لکھاں گے لوکاں دے فائدے لئی لکھاں گے۔ حکومت نوں اپنی پالیسی دسّن واسطے کسے اخبار دی لوڑ ای اے تے اوہدے لئی اپنا وکھرا اخبار کڈھے۔ ایدوں پچھے ساڈے سرکاری اشتہار بند کر دتے گئے۔ اخبار نوں مالی گھاٹا پیا۔ پر ایہہ گھاٹا اخبار دی ودھدی ہوئی مانگ نے پورا کر دتّا۔ اخیر اوہ ویلا آیا جدوں اک وڈے قومی معاملے بارے لاٹ صاحب جھوٹھ بولن لگیاں نہ خدا توں ڈرے، نہ خدا دی خلقت توں۔ تے لوکاں نوں پُٹھے راہ تے لاون دی کوشش کیتی۔ اساں اخبار دے پہلے صفحے تے سُرخی جمائی:

"لاٹ صاحب نے جھوٹھ بولیا"

ایہدے اُتے اک زہر بھریا ڈراوا حکومت دے محکمہ اطلاعات ولوں ملیا۔ پر اسیں اپنی گل تے اَڑے رہے۔ لاٹ صاحب نے پھیر جان بجھ کے لوکاں نوں پُٹھے رستے پان لئی جھوٹھ بولیا۔ اساں ایڈیٹر دے مُہرلے مضمون دا سرناواں لکھیا: "لاٹ صاحب پھیر جھوٹھ بولیا۔"

ہُن غیر ملکی لاٹ صاحب نے مینوں ہتھکڑیاں وچ جوڑ کے اپنے ساہمنے پیش کرایا تے دند پیہہ کے آکھیا:

"شاہ! اُتم پکوڑے بیچنا مانگتا، اخبار چلانا نہیں مانگتا۔"

مَیں جواب دتا:

"جے سرکار جے دِل دی گل کاغذ تے لکھن دی اجازت نہ ہووے تے پکوڑے ای ویچ لاں گے۔ اخبار نویسی نہیں کرانگا۔"

لاٹ صاحب نے فرعون ورگی آکڑ نال کڑک کے آکھیا:

"جاؤ یہاں سے مونہہ کالا کرو اور پکوڑے بیچو۔"

اخبار دی جائداد ضبط کر لئی گئی، اخبار بند ہو گیا تے نال ای مَیں دی

جیل وچ بند ہو گیا۔

جیلوں چھُٹ کے آیا تے ایس چھوٹے شہر وچ آکے پکوڑیاں دی ہٹی کھول لئی۔

صاحبو! اصل وچ رازق تے اللہ دی ذات اے۔ رِزق نہ اخبار توں مِلدا اے، نہ پکوڑے ویچیاں ہتھ آوندا اے۔ پکوڑے وچ البتہ اک اِک سُکھ ایہہ وے پئی ضمیر دا خون نہیں کرنا پیندا۔

مَیں آکھیا: شاہ جی! جے پکوڑیاں دی دکان کرنی سی تے راج نگر وچ کھولیندے، اینی دُور آون دی کیہ لوڑ سی؟

شاہ جی نے آکھیا: پیارے! جیہڑے شہر وچ روزانہ اخبار دی ایڈیٹری کیتی ہووے تے اوہ وی اپنی شان نال، اوس شہر وچ پکوڑے ویچن تے جی نہیں کردا۔ اک ہور گل دساں دِل نوں ایہہ ٹھنڈ وی اے پہلاں اخبار دے کاغذ اُتے کلیجے دے ٹکڑے قوم نوں پیش کردا ساں تے ہُن راج نگر وچوں نِکلن والے اخباراں تے گرما گرم پکوڑے رکھ کے اپنے گاہکاں نوں پیش کرناواں ـــ ایہہ گل آکھ کے شاہ جی چُپ ہو گئے۔

پر مَیں اَج وی سوچناواں پئی ساری دُنیا وچ کوئی ہور وی ایہو جیہا پکوڑیاں والا ہووے گا ـــ!!

نواں روگ

"ڈاکٹر ماندہ اے، ڈاکٹر تگڑا نہیں، پرسوں دا ول نہیں۔"

ڈاکٹر دا نوکر اِکو ساہے آکھ گیا۔ انج جاپیا جویں اوہ آون والیاں نوں ڈاکٹر دے ول نہ ہون دا سنیہا دے دے کے تھک لتھا سی تے مَن اوہدا اپنا جی وی کجھ ہچھا نہیں سی تے اوہ دِلوں چاہندا سی پئی ڈاکٹر نوں مِلن یاں اوہدی خبر سُرت پُچھن والے مگروں لتھے رہن۔

پر میں تے ڈاکٹر نوں مِلیاں بِنا جانا اِی نہیں سی۔ کیوں جے ہوراں دی بیماری نالوں ڈاکٹر دی بیماری بہتی چِنتا دا کارن ہُندی اے۔ ڈاکٹر وی ماندے ہون لگ پین تے روگیاں دی وات کون پُچھے؟

تھوڑی جیہی موڑ گھیڑ پچھوں نوکر نے لنگھ جان دِتا۔ میں ڈِٹھا ڈاکٹر سرہانے تے مونہہ رکھ کے مُودھا پیا ہویا سی۔ مینوں آوندیاں ویکھ کے اوہ کنڈ پرنے ہو گیا۔ اوہدیاں اکھاں وچ اٹھوارے دا جگراتا بھریا جاپدا سی تے رنگ پیلا پیا ہویا سی۔ اوہ میرا پرانا جانُو سی۔

"کیہ گل اے؟ ڈاکٹر! رب کرے تینوں تے کجھ نہ ہووے، تیرا تے وال وِنگا نہ ہووے۔" میں اوہنوں ویہندیاں اِی آکھیا۔

"میری تے خیر اے پر اوہدی خیر نہیں جاپدی۔"

"کیہدی خیر نہیں جاپدی؟ ڈاکٹر جی!" میں حیران ہو کے پُچھیا۔

ڈاکٹر ویاہیا ہویا نہیں سی تے ایس سرکاری ہسپتال وچ کلّا اِی رہندا سی۔ میں سوچیا گھروں کوئی چِٹھی آئی ہونی سُو، کسے ساک سَین دی

بیماری دی۔

"اوہ جیہڑا نواں روگی آیا اے ہسپتال وچ۔ رب جانے بھیڑا بچّا ہُندا اے کہ نہیں۔ پر مینوں تے منجی تے پا دتا سُو۔"

ڈاکٹر بھلا لوک سی۔ پہلی عُمر، دل وچ لوک سیوا دا وچار۔ اوہ اپنے کم نوں کم نہیں اپنا دین دھرم جاندا سی۔ پر ایس نویں روگی دے بارے اوہدی چنتا وکھری جاپدی سی۔

"کون اے اوہ؟" میں کاہلیاں پے کے پُچھیا۔

"ذرا دی ذرا کھلوجا، میں تیار ہو کے اوہنوں ویکھ لواں۔ جدوں اوہ ایتھے آیا اے میں کسے نویں روگی نوں نہیں ڈِٹھا۔ سارے کم چھوٹے ڈاکٹر نوں سونپ دِتے نیں۔ اصل وچ اوہ مینوں کِسے پاسے دھیان ای نہیں کرن دیندا، سگوں مینوں وی روگی کر چھڈیا سُو۔"

ڈاکٹر نے سِگرٹ دی ڈبّی میرے وَل کر دتی تے آپ کپڑے بدلنے بِنا پجامے اُتے ای پتلون پان لگ پیا۔ اوس والاں تے کنگھی نہ کیتی تے سلیپر پا کے ٹوٹیاں ہتھ وچ پھڑ کے ٹُر گیا تے مینوں وی اپنے نال چلن لئی آکھیا۔ راہ وچ اینا بولیا: تسیں میرے پِچھے آجاؤ، ایس ویلے ایتھے تہاڈا ہونا وی کم دے گا۔ میں جو ہیں آکھاں اونویں کیتی جاؤ۔ میری ہاں وچ ہاں ملائی جاؤ۔ اِک اِک تے دو یاراں۔

میری حیرانی ہور وَدھی۔ ایہہ ڈاکٹر تے اپنے کم وچ کِسے نوں کدی بولن بر کن نہیں سی دیندا، اَج امداد منگدا اے۔ ایہہ تاں اصلوں اَجرج گل ہوئی۔ ساڈا اگلا قدم روگی دے کمرے وچ سی۔

روگی اپنی منجی تے کنڈ پرنے نِسّل سی۔ اوہدا سِر دو سرہانیاں نال اُچا کیتا ہویا سی۔ تے اوہدے دونویں ہتھ لوہے دے پلنگ دیاں بِہیّاں نال ہتھکڑیاں لا کے جکڑے ہوئے سن۔ کڑیاں دے لوہے نال

اوھدے گورے گوڑے گُٹّاں تے نیل پے گئے سَن۔ صاف دِسدا سی پئی اوہ اپنے ہتھاں نوں ہتھکڑیاں دی کڑکّی وچوں کڈھن لئی زور ماررہیا سی۔ پَر ہتھکڑیاں اِنج کُھلن لگن تے وَجن اِی کیوں؟۔ مینوں تے اوھدا مُونہہ مہاندرا بندیاں توں ودھ جناناں نال رَلدا جاپدا سی۔ لَٹّے وال زلفاں وانگوں اوھدے متھے تے پے کھِلّردے سَن۔ دُدھ وانگوں چِٹّا چوڑا متّھا، قلم ورگا تِرکھا نک، ڈیل ڈول نازک، چھمک ورگیاں کُولیاں تے لمّیاں بانہواں، قد سرُو دا بُوٹا۔ پَر ھُن سرُو انج جویں ھنیری دے بُلّے نے ڈیگ دِتا ہووے۔ اکھاں بداماں ورگیاں، ڈیلے چِٹّے بلور ورگے جِتھاں تے لال لال ڈورے، دِھیریاں شاہ کالیاں۔ پرجگراتے تے پیڑ ہتھوں اوھناں تے اسمانی رنگ ڈُلھ پیا سی۔ ڈورا بھوراہو کے ویہندا سی جویں کسے نوں اڈیکدا ہووے تے جدوں کوئی بوھڑدا نہیں سی دِسدا تے گھُٹ کے اکھاں مِیٹ لیندا سی۔ تے متّھے تے تیوڑی دا اوٹ انج اُبھردا سی جویں ھِک وچ ٹِیس پیندی ہووے۔

میں سوچدا ساں پئی ایس کولے اَن داڑھیئے چھوھرنے کیہ اپرادھ کیتا اے پئی ایتوں روگی ھُندیاں ہویاں وی ہتھکڑیاں نال منجی تے کڑیا ہویا نیں۔ اُنج تے رب دیاں رَب جانے پراوپری نظرے تے اوھدے توں گُھگھی مارن یاں چِڑی دا پَر مروڑن دا وی ڈر نہیں سی دِسدا۔ ڈاکٹر تے اوھدے متّھے تے ہتھ رکھیا۔ اوہ اِنج تربھکیا جویں ڈاکٹر نے اوھدی انگلی کپ دِتی ہووے۔ تڑفیا تے ہتھکڑیاں وچوں ہتھ کڈھن لئی زور مارن لگ پیا۔

"میں تہاڈے ترلے کرناں پئی مینوں چھڈ دیو۔ رب واسطے میرا اِک ہتھ چھڈ دیو، میں اوھنوں کڈھ کے باھر سُٹاں۔ میرا اوھدا ساتھ اِک پَل نہیں نِبھنا۔ ایہہ بَلا ایہناں میرے ھِک وچ نہیں چاھیدا۔ ایہہ چندرا اے، ایہہ وَیری اے،

مَیں اوہنوں کُھرچ کے باہر کڈھ دیاں گا۔ میرے ہتھ نہیں چھڈ اوندے تے ڈاکٹر جی تسیں اپنا اِک چاقو چلاؤ، ایس ویری نوں کڈھ کے باہر وگاؤ، مَینوں ٹھنڈ پے جائے۔ جِند ایس عذابوں چُھٹے۔ میرے وِچ ہور عذاب سہن دی آنگس نہیں۔ ہائے اوئے ربّا! مَیں مر گیا۔"

ڈاکٹر نے پچھانہہ پرت کے مَینوں سَینت ماری۔

"ایہہ میرے بیلی نیں۔ تیرے روگ دا دارو ساڈے کول تے نہیں پر ایہناں کول ہَے۔ ایہہ پولیس دے وی جانوں نیں۔ وڈے افسر نیں، عدالتاں وی ایہناں دی گل نہیں موڑ دیاں۔ میری صلاح اے ایہناں نال بہہ کے صلاح کریئے۔ بھانویں جے ایہناں دی راہیں ساڈا بھلا ہو جائے"

ڈاکٹر دیاں ایہناں لفظاں نے بلدی تے تیل دا اثر وکھایا۔ اوس پہلاں تے شک شبہے دا جھونا ماریا پر اوڑک انج جاپیا جیویں اوہنوں ٹھنڈ پے گئی ہووے۔ بے یقینی دی ہواڑھ بہہ گئی۔ دوالا ہتّر گیا۔ اوہدے مونہہ تے رونق کھنڈ گئی، ہوٹھ کمبنوں ہٹ گئے۔ آکھن لگا:

"جناب دسّو میرا بھلا کِویں ہو سکدا اے؟"

ڈاکٹر نے مَینوں پھیر سَینت ماری۔ مَیں آکھیا:

"تسیں مَینوں ساری گل سُنا دیہو، پھیر مَیں ویکھاں گا پئی کیہڑا تہانوں دُکھ دیندا اے تے کیہڑا تہاڈی حیاتی نوں مواتیاں وِچ سُٹدا اے۔"

تھوڑے جیہے ٹِل نال اُٹھ کے بہہ گیا۔

"مَیں کِسے دا کجھ نہیں وگاڑیا۔ مَیں اپنا کلیجہ کڈھ کے باہر سُٹنا لوڑدا ساں۔ مَیں اپنے پاپی دِل نوں پیراں ہیٹھ مدھولنا چاہندا ساں۔ پر اوہناں نے مَینوں خودکُشی دے الزام وِچ پھڑ لیا

اے۔ تے ویکھو میرے ہتھاں نوں ہتھکڑیاں نال جکڑ بند پا دتے تاں جے مَیں اپنے تِرِکھے نہوّاں نال ایہہ کھرنہ کر دیاں۔ ویکھو جی! جیہڑی شے بندے نوں دُکھ دیوے، جیوَن نہ دیوے اوہدا بُوٹا پٹ وگانا وی کوئی مندی شے وے؟ اپرادھ اے؟ ویری توں اپنا آپ بچانا تے بندے دا مُڈھلا حق اے۔ ہچھی بانہہ نوں وی جے کیڑے پے جان تے ڈاکٹر اوہنوں کپ دیندے نیں تاں جے سارا جُثہ تے اوہنے پاروں کیڑیاں کھادھا نہ ہو جاوے۔ ایس کلیجے نے میرے اندر بھانبڑ بال دِتے نیں۔ ایس دِل مینوں مرا تے لائے نیں۔ کیہ ایہہ کوئی مندی گل اے پئی مَیں اپنی حیاتی نوں ایہناں ویریاں توں بچا لواں۔ تے جے حیاتی اِک ویری ہو جاوے تے حیاتی دا گاٹا وڈھن وچ کیہڑا اپرادھ اے؟ پر ڈاکٹر لوک ایڈے سِدّھے تے صاف گل نہیں سمجھدے۔ رب جانے اوہناں نوں ڈاکٹر کِس بنایا اے۔"

ڈاکٹر آکھیا: "جے ویری گُردیاں مرجائے تے اوہنوں موہرا کیوں دیئے؟ میرے دوست افسر ہوراں نوں اپنی گل سناؤ، ایہہ ہر روگ دا اُپا کرنا جاندے نیں۔"

آکھن لگا: "تے لوسنو پولیس والیاں نوں مَیں نہیں جے دسیا، اوہ تے ہر روگ دا دارُو ہتھکڑی نوں سمجھدے نیں۔ ہتھکڑی لا دیو سبھ کم ٹھیک ہو جان گے۔ دُکھی حیاتی سور جائے گی۔ ایہہ کوئی نہیں پُچھدا پئی حیاتی نوں دُکھ کیہ اے۔"

مَیں اوہنوں اوہدی رام کہانی دل لیاون دا چارہ کیتا۔ آکھن لگا: "راؤ صاحب ساڈے نال ای اُجڑ پُجڑ کے آئے سَن۔ ایہہ راٹھ بندے سَن۔ پنڈ وچ سبھ توں بُستی بھوئیں اوہناں دی سی۔

اوہناں دا گھر دوروں قلعہ جاپدا سی۔ نِکی اِٹ دیاں اُچیاں اُچیاں کندھاں، تِن تِن منزلے چوبارے۔ راؤ صاحب نوں اساں کدی ہتھیں کم کاج کردیاں نہیں سی ڈِٹھا۔ سگوں پنڈ دے سارے لوک، بندے بیبیاں گولیاں وانگ اوہناں دا کم کاج کردے سَن۔ واہک اوہناں دیاں پَیلیاں واہندے، کامے اوہناں دے حُقے بھردے۔ اوہ بُہتے پَیسے والے تے نہیں سَن۔ اوہناں دے وڈیاں توں لَیکے اوہناں تیک لوک اوہناں دے مُلّق دے بندیوان سَن۔ مزدوراں نوں مزدوری اوہدے حَق توں بُہتی دیندے۔ مَنگتے دی جھولی سوال توں پہلاں بَھر دیندے۔ وڈیاں دی بھوئیں تے بَیٹھے وَڈیاں وانگوں گُذران پے کردے سَن۔ لوک اوہناں توں پچھ کے ٹُردے سَن، کوئی اوہناں دی گل نہیں سی موڑدا۔

اَچن چیتی دیس دی وَنڈ ہوگئی۔ راؤ صاحب نے گھر دی نوں آکھیا: چلو اسیں وی نِکل چلیئے۔ بیگم ہوراں آکھیا: تہاڈی مَت ماری گئی اے، تہانوں کون کڈھدا اے؟ ساڈا کوٹ وَیری اے ایتھے؟ پِنڈ ساڈا ایک جَدّی اے۔ اک دا دے پوترے دی اولاد آں۔ گھر ساڈا قلعہ اے۔ کوئی ایدھر اکھ پٹ کے نہیں ویکھ سکدا۔ کِسے نال ساڈا وَیر ورودھ نہیں۔ اسیں کِسے دا دِتا نہیں کھاندے۔ سَاڈا رِزق رب نے وَڈیاں دیاں پَیلیاں وچ کھلاریا اے، اساں کسے توں لَیٹ نہیں جانا۔

راؤ صاحب نے کڑک کے آکھیا: "پاگل عورت! ایہہ گل تیری سمجھ توں باہر اے۔ سانوں نکلنا ای پوے گا۔ بس میرے نال بُہتی کِڑ کِڑ نہ کر۔ جو ٹُوم ٹَلّا نال لے سکنی ایں لے لے تے نِکل گھروں باہر۔ قافلہ جان نوں تیار کھلوتا اے۔"

بیگم صاحب آکھیا: "مَیں پاگل وی ٹھیک آں تے عَورت وی ٹھیک آں۔ تہاڈیاں گلاں میری سوچ سَمجھ توں باہر نیں۔ پَر مَیں اپنی گل جانی آں پئی ایس گھر وچ میری ڈولی آئی سی تے ایتھوں بس میری مَیّت ای نکلے گی۔"

راؤ صاحب نے آکھیا: بھولیئے! ھُن مَیتاں بن کے نکلنا وی بھاگاں والیاں نوں نصیب ہووے گا۔ مُردہ خراب نہیوں کرنا تے اُٹھ، ویلا ہتھوں پیا جاندا اِی۔

تے جناب! بیگم صاحب نے بُوہے وچوں نِکلن توں پہلاں ای جان دے دِتی۔ دَڑ کر کے ڈِگی تے پتہ لگا پئی رُوح دا پنچھی ڈِگن توں پہلاں اِی اُڈاری مار گیا سی۔

راؤ صاحب ننگے سِر باہر نِکلے۔ اسیں اوہناں دے گوانڈھی ساں۔ اساں اوہناں نوں ننگے پیریں تے ننگے سِر کدی نہیں سی ڈِٹھا۔ اوس قیامت دے دیہاڑے ایہہ نویں قیامت ڈِٹھی۔ نال دے سبھ لوک جا چُکے سَن۔ اک میں ای راؤ صاحب دے نیڑے رہ گیا ساں۔ میں کلّے نے اِی ویہڑے وچ ٹویا کڈھیا تے بیگم صاحب نوں اوہنیں کپڑیں دَب دِتا۔ پھیر راتے صاحب نوں اٹھایا۔ اوہ پٹ پٹ ویہندے سَن۔ نہ بولدے سَن، نہ ہنگارا بھردے سَن۔ میں ہتھ پھڑ کے لے ٹُریا۔ اوہناں کوئی نہ نبڑنہ کیتی۔ دوجی اُنگلے میں اوہناں دی پنج ست سال دی بالڑی نوں لایا تے قافلے وچ رَل کے اسیں ایتھے آگئے۔

راؤ صاحب نوں ہسپتال وچ رکھیو نیں۔ ھُن اوہ گُم سُم تے نہیں سَن پر بولدے کدی کدائیں سَن۔ چُپ کر کے حُقّہ پیندے رہندے سَن۔ اوہ وی کِسے بھر دتا تے پی لیا۔ نہیں تے بُجھے ہوئے نال ای گُڑ گُڑ کردے رہے۔ انج جاپدا سی اوہناں نوں اپنی پچھلی رئیسی دا اُکّا چیتا نہیں سی رہیا۔ کیوں جے اوہ منجیوں تے کُرسیوں بِنا بھوئیں تے بیٹھے رہندے سَن تے کدی کُرسی دیئے تاں وی پٹ پٹ کر کے کُرسی وَلّے ویہندے سَن تے اپنا حق یاں اپنی پوزیشن سمجھ کے اوہدے تے نہیں سَن بہندے۔

اک وارا چنبھے دی گل ایہہ ہوئی پئی راؤ صاحب دے حُقّہ پیندیاں اوہناں دے پرانے پنڈ دے مصلّی نے حُقّے دی نڑی نوں ہتھ پایا تے اوہناں نے جُتّی لاہ کے پنج ست اوہدے تالُو تے جڑیاں، تے مُڑ چِلم اوہدے بودیاں

تے چالدی - اوھناں دے پرانے پنڈ دے جس بندے نے ایہہ
ڈٹھا اوہ ایہہ آکھنوں بِنا نہ رہیا پئی داتھ بھانویں اکا اِی سواہ
ہوگیا اے پر حالی وی اوس سواہ وچ کوئی چنگیاڑا اگ دا رہ گیا اے۔

اودھروں آون والیاں وچ اک گل اوپری نگاہ پاون والے توں وی
سپشٹ دِسدی سی - راتھ ایتھے آکے ہولی ہولی ٹُردے تے ھراسے
ھراسے پھردے سَن - چھوٹے چھوٹے تے نِکی پوری دے بندے
کاھلے کاھلے ٹُردے تے اِنج پھردے جِویں ویاہ والے گھر نَین پھردی اے۔

مستری ڈبہ، جِس پرانے پنڈ خراس لایا ہویا سی تے واڈھی دے
دِناں وچ داتریاں دے دَندے کڈھدا اتے بیائیاں دے ویلے ھَل
دے پھالے بناندا اتے رَنبے چنڈ دا ھُندا سی، ایتھے آوندیاں اِک
کرخانے تے مَلّ مار بیٹھا - آھندے نیں اوس کرخانے وچ دبیا اینا کُو
لوہا لبھیا پئی مستری ڈبّے نے پہلاں لوہے دیاں چادراں بنا بنا کے ڈھیر
چر ویچیاں - اوڑک بجلی دے پکھیاں دا کرخانہ لا لیا - لوک اوھنوں
مستری ڈبّہ ایس لئی آھندے نیں پئی اوھدا سارا جُثّہ ڈب کھڑبا
اے، مَتھا وی ڈبّا، داڑھی وی ڈبی - اَدھیاں بانہواں دی فتُوہی
پاوے تے اوھدیاں بانہواں وی ڈب کھڑبیاں دِسدیاں نیں - پُھلبہری
نے اوھدے اِک پَیر نوں اُکّا بگّا کر چھڈیا اے - پچھلی عُمرے
دَولت ہتھ آون نال اوہ موٹا مشٹنڈا اتے ہوگیا سی پر کھروے کم تے
کالے رنگ نے اوھنوں چتکبرا گینڈا بنا دِتا اے - بھانویں ایس
صورت شکل دا مالک اے پر مستری ڈبّہ اِک چلدا پُرزہ ہے -
اوس ویلے توں اجیہی کھٹی کھٹی اے پئی دِناں وچ بلڈنگاں کھلہار
لئیاں نیں، مِلّاں لا لئیاں نیں - نیلی تہمتی نال آیا سی ھُن ریشمی
کوٹ، کھڑکھڑ کردی چابی دے لٹھے دی سلوار تے سِر تے مشہدی

ہُنھی پھردا اے ۔ اوھدے مُنڈے جیہڑے پرانے پِنڈ وچ باپے دا کم تھوڑا ویکھ کے دُور دراڈے پِنڈاں وچ سیپاں کرن لئی کھِنڈ گئے سَن ، ھُن پیو دے نال آ رلے نیں تے ہر کسے کول وکھری کارا اے ۔ پرانے پنڈ ایہناں دے ناں وی سادمرادے سَن ۔ جیہڑا جمعے دے دِن جمیا اوھدا ناں جُمّا ، جیہڑا بُدھ دے دِن جَمیا اوھدا ناں بُدّھو ، جیہڑا روزیاں دے مہینے جَمیا اوھدا ناں رمضان ۔ پَر ھُن اوھناں نے اپنے ناں مغل بادشاہاں دے ناں تے رکھ لَے نیں ۔ اکبر چغتائی تے جہانگیر چغتائی ۔ اوھناں دی اک بھین پرانے پِنڈ بھاگن اکھواندی سی ھُن سارے اوھنوں فرح دیبا آھندے نیں ۔

مستری ڈبے نے آوندیاں اپنے سامنے والا مکان راؤ صاحب نوں لے دِتا ۔ مکان بہت وڈا تے نہیں سی پر اوھدیاں ڈھائی منزلاں وچ چھوٹے جیہے ٹبّر دی کھُلی وَسّوں ہو سکدی سی ۔ راؤ صاحب دی تے سُدھ بُدھ ماری گئی سی ۔ مِستری ڈبے نے پرانی واقفی دے لحاظوں اوھناں نوں اوھناں ایہہ آھلنا لبھ دِتّا تے کدی سُرت رَوں وچ ہون تے اوہ مستری ڈبے دی ایس نیکی نوں یاد کر لیندے سَن ۔

ایس مکان دے اُتلے کوٹھے تے اک کوٹھڑی اے جیہڑی راؤ صاحب نے مَینوں دے دِتی ۔ ایس نیکی دے بدلے وچ پئی مَیں اوھناں نوں انگل لا کے لیایا ساں ۔ وچکارلی منزل وچ راؤ صاحب اپنی نِکی دِھی نال رھندے نیں تے تھلے بیٹھک ، جیہدے وچ اک پلنگ تے اِک کُرسی اے ، جے کوئی باھروں آ جائے تے راؤ صاحب کرسی توں اُٹھ کے پلنگ تے بہہ جاندے نیں تے آون والے نوں کرسی تے بہا دیندے نیں ۔ بَیٹھک دیاں باریاں بزار وَل کھُلدیاں نیں ۔ باریاں دے سامنے زمین تے بوری پا کے راؤ صاحب سارا دِن حُقہ پِڑھکاندے رھندے نیں ۔

مستری ڈبے نے راؤ صاحب نال دوجی نیکی ایہہ کیتی پئی اپنی اپنی برادری دی اک طلاقن رَن نال اوہناں دے چار کلمے پڑھا دِتے۔ آکھیا: راؤ صاحب! ایہہ خاندانی عورت اے تہاڈی سیوا کرے گی تہاڈے ورگے راٹھ دا پچھلی عمرے۔۔ گھر دی بِنا گذارہ نہیں ہو سکدا۔ راؤ صاحب دی سوچن سمجھن دی طاقت تے پرانے پنڈ ای رہ گئی سی اوہناں مستری ڈبے دی ایہہ نیکی وی سِر تے چالئی۔

مَیں آپ تصویراں بناݨ دا دھندا کرناں۔ راؤ صاحب دے مکان دی چھت والی کوٹھڑی وچ تھاں تھوڑی سی پر اوتھے چانݨ بڑا سی۔ ایہہ چانݨ مَینوں بڑا کم دیندا سی۔ مَیں سارا سارا دِن نویکلا بیٹھا تصویراں بناندا رہندا۔ تے جے چانݨ تھوڑا وی ہووے تے راؤ صاحب دی دھی چانݨ دے جگدے بلب ورگی آجاندی سی۔ بازو دے ہتھاں دیاں دس اُنگلاں بجلی دے دَس قمقمے سَن، جیہڑے میری کوٹھڑی نوں ای نہیں میرے چندرے دل تے میرے دماغ نوں وی چانݨ نال نُہا دیندے سَن۔ اوہ مَینوں تصویراں بناندیاں بناندیاں ویکھ کے تصویر بݨ گئی۔ تے مَیں اوس جیوندی جاگدی تصویر نوں ویکھ ویکھ کے تصویراں بناݨ والے توں آپ تصویر بݨ گیا۔ ہُݨ تصویراں دے اوس کوٹھے تے دو جیوندیاں تصویراں سَن تے تیجی جیوندی جاگدی تصویر سنگار میز دا اوہ شیشہ سی جیہدے وچ اسیں دونویں رَل کے اک دوجے نوں ویکھیا کردے ساں۔ راؤ صاحب نے سانوں اُتے آکے کدی نہیں سی ڈِٹھا۔ تے حیاتی آپو وچ ہسدیاں گُڑھکدیاں، اک دوجے نوں سَینتاں ماردیاں، مخول کردیاں، چُونڈھیاں وڈھدیاں لنگھدی رہی۔ اوہدی گُت پھڑ کے پٹ لیندا۔ اوہ اپنا غُصّہ میریاں تصویراں تے کڈھدی۔ مَیں آہندا تصویراں دا کیہ اے ایہہ پھیر بݨ جاݨ گیاں۔ سُہپّݨ دی ایہہ اصلی تصویر خراب نہ ہووے

اوہدا رنگ میلا نہ ہووے۔ اوہ اک ساتے دی سی جدوں ایتھے آئی سی، ہُن اوہ دو ساتیاں دی ہو گئی سی، چوداں وریھاں دی۔ چودھویں دا پورا چن۔ میں ایس موقعے تے دو تصویراں بنائیاں ۔ اک چودھویں دا پورا چن، تے دوجی نازو دی تصویر، جیہڑی چودھویں دے چن توں وی سوہنی سی۔ میں سونے دا سارا رنگ اوہدے مکھڑے تے اوہدے لباس تے لا دِتّا۔ تے میرا لِکیا ہویا چودھویں دا پورا چن اوہدے برابر رکھیاں اوہدا گولا جاپدا سی۔ اپنی ایس تصویر نوں ویکھ کے اوہ ایڈی راضی ہوئی سی پئی جدوں میں اوہنوں شیشے وچ مسکاندیاں ڈِٹھا تے شیشہ جدوں ودھ تصویر جاپدا سی، جیہدا چوکھٹا سورج دیاں رِشماں نال بنیا ہووے۔

میں اوہدے حُسن دی بہار شیشے وچ ویکھدا ساں پیا پئی اچن چیتی ھنیری آ گئی۔ اوس میرے سارے دیوے بجھا دِتے ۔ نازو دی مترئی ماں گجدی وردھدی ہوئی آئی تے اوہنوں گُتّوں پھڑ کے دھریکدی ہوئی پوڑیاں اُتر گئی۔

اگلے اٹھوارے وچ خبرے کیہ ہویا۔ خبرے سورج چڑھیا کہ نہ چڑھیا۔ رینا یا دا اے پئی پوڑیاں اُتر دیاں کئی واری وِچلی منزل وچ گھسر پھسر ہُندی سُنی۔ پھیر دیگاں کھڑکن لگ پئیاں جویں وِیاہ دی تیاری ہووے۔ پھیر مہندی دی خوشبو چارے بنّے کھِنڈ گئی۔ مُڑ کُڑیاں بالڑیاں دے گاؤن تے ماھیاں دیاں اَوازاں آئیاں ۔ میں تھلے اک وار راؤ صاحب دے سلام لئی گیا۔ اوہناں مینوں ویکھ کے میرے وَل کنڈ کر لئی۔

پتہ نہیں اوہ اٹھواں دیہاڑا سی یاں دیہاڑ ای نہیں سی۔ گھُپ ھنیرا سی۔ نازو ڈردی ڈردی میرے تصویر خانے وچ آئی۔ ساہ کھلّڑی وچ نہیں سی سماندا۔ اوس مینوں آکھیا: تصویر بنان والیا! نکی جیہی بے جان تصویر دے ٹُٹن تے بس جان والیا! تیری جیوندی جاگدی تصویر دے ٹوٹے ہو چلے

نیں، کجھ کرلے۔ مینوں ایتھوں کڈھ لے۔

میں سوچیا راؤ صاحب دا کیہ بنے گا۔ اوہناں نے اپنی گھر دی توں ایہہ سُن کے پئی میں اوہناں دی دھی نال کٹھّا شیشہ ویکھدا اساں پیا۔ میرے سلام دا جواب نہیں سی دِتّا۔

ایہہ آہندیاں روگی نے پھیر ہتھکڑیاں نوں زور ماریا۔ سنگلیاں کھڑکیاں پر ڈاکٹر نے اوہنوں ہولی جیہی اِک ٹیکہ لا دِتا تے تھوڑی جیہی دوا مونہہ نال لا دِتی۔ اوس دوا دے دو گھُٹ پی لے۔

تے آکھن لگا: اگلی رات نوں پورا چن چڑھیا ہویا سی، ساری بستی چانن وِچ نہائی ہوئی سی۔ مستری ڈبّے دے کرخانے دی ممٹی تے دو پلنگ وِچھے ہوئے سن۔ اک پلنگ تے نازو انج پئی سی جویں کونج گولی کھا کے ڈِگی ہووے۔ اینے وِچ مستری ڈبّا شہانا جوڑا پا کے آیا۔ اوس نازو دے سینے تے ہتھ رکھیا۔ پھلبہری والا ہتھ جیہڑا گینڈے رنگی بانہہ اگے انج جاپدا سی جویں کاہو دے ڈنڈے اگے چھتّر تھوہر ٹنگی ہووے۔ نازو پھٹڑ ہرنی وانگوں اُٹھی تے اُٹھ کے نس جان دا جتن کیتا۔ پر کاہو دے ڈنڈے تے چھتّر تھوہر نے اوہنوں دب لیا۔ بلور ورگے سینے اُتے پھلبہری والا ہتھ اِنج جاپیا جویں دُدھ ورگے چٹّے سہے نوں کالو کُتے نے دبوچ لیا ہووے۔

"ڈاکٹر جی! چھڈ دیو مینوں۔ میں اپنا کوئی بھلا نہیں کرانا۔ میرے ہتھ ہتھکڑیاں وِچوں کڈھو۔ میں اپنے لئی نہواں نال ایس کلیجے نوں کڈھ کے باہر وگاواں گا۔ ایس دِل نوں پیراں ہیٹھ مِدھاں گا، جیہڑا ایہہ کجھ ویکھ کے وی حالی جیوندا اے تے دھڑکدا اے۔ بس کھول دیو میرے ہتھ۔ بس چھڈ دیو مینوں۔۔۔۔۔"

لائق پُتّر

ماں چوکھے چراں توں ڈِھلّی مَنّھی رہندی سی۔ بُڈّھے ھڈ، پچھلی عمر، گھنڈی دا پہرہ۔ ھرکم اَوگت، ھرپاسے وگاڑ، ھر گُنڈھے اُجاڑ، ھرمعاملا چوڑ چوپٹ۔ پیلی، بنّے، گھربار سبھنیں تھائیں شاھتاں دا اُتارا، بربادیاں دا ورتارا۔ سیا تے پُتر دھیاں سبھے نکارے، آھلک دے مارے، نہ کوئی وَڈ وڈیرا سِر تے، نہ کسے تھم دا ڈھاسنا، نہ کِسے دُکھ دی چھاں۔ ھَر ویلے چِیک چھاڑا۔ ھَرپاسیوں چوبھاں تے ھَرپاسیوں ساڑا۔ دِن دِیویں ھنیرا۔ سُکھ دا ساہ نہ تے اُنج چانن بتمیرا۔ رِزق دا گھاٹا تے جھگّا پاٹا۔ آپو وچ اَنجوڑاں، ھر شےدیاں تھوڑاں۔ نہ دوا نہ دارُو، سگوں بال بچے تے بھارُو۔

بارھیں ورھیں رب اروڑی دی وی سُن لئی۔ لائق پُتر سمندروں پار پڑھن لئی گیا ہویا سی۔ سبھے کتاباں پڑھ کے تے عِلم دی ٹیسی چڑھ کے آیا تے اوس آوندیاں اِی ماں نوں سُنایا پئی ھُن سارے دُکھ دلِدّر دُور ھوجان گے۔ ھُن تینوں پان کھان، تھاں مکان دی لوڑ نہیں رھوے گی۔ سُکھ چَین نال تیرے بھنڈار بھر جان گے۔

ماں آکھیا: چنّا! میریاں سبھ آساں اُمیداں میری جان نال نیں۔ مینوں تیرے بَھیناں بھراواں اَج توڑی بُھکھیاں تسّیاں ماریا اے۔ تے ھُن تینوں رب نے وڈے مراتبے تے چاڑھیا اے۔ مَینوں موئی ماری نوں غم دے کھوہ وچوں کڈھ تے پہلاں میرے روگاں دا دارُو کرتاں جے سُکھ دا ساہ میری کھلڑی وچوں نِکلے۔

لائق پُتر آکھیا: "بے بے! مَیں پہلاں، تیری کیہ سیوا کراں؟"
ماں آکھیا: "بچڑا! مَیں ڈِھلّی مٹھی رہنی آں۔ کدی ماندی تُری آوندی آں تے تھلے اِی تھلے جانی آں۔ پہلاں میرے جُتّے دے روگاں وَل دھیان کر۔ میرا ساہ سَوکھا نہیں نِکلدا۔ اکھاں اگے ہنیرا آیا رہندا اے۔ جوڑ جوڑ وچوں پِیڑاں نِکلدیاں نیں۔"

لائق پُتر ماں دا ایہہ وَین ورلاپ سُن کے اک پل گھر نہ بیٹھا۔ جھٹ ہوائی جہاز تے چڑھ گیا۔ شہرو شہر تے دیسو دیس اُڈن لگا۔ کالیاں دے دیس وچوں ماں لئی کالے پتھر دا تخت بنا کے گھلیا، جیہدے وچ اَنگِنت ہیرے تے موتی جَڑے ہوئے سَن۔ ویکھن والے آکھدے سَن حضرت سلیمان نے سبا رانی دا جیہڑا تخت اکھ دے پلکارے وچ منگا گھلیا سی ایہہ تخت اوس نمونے دا بنیا اے۔ تے لائق پُتر دی ماں اوہدے تے بہہ کے راج کرے گی، رانی اکھوائے گی۔

گوریاں دے دیس وچ گیا تے اوتھوں ماں لئی ہیریاں تے لالاں دا تاج بنوا کے گھلیا تے نال کُندن دا سَت لڑیا رانی ہار جیہڑا ماں دے پَیراں تیک لمکدا سی۔

نویں دُنیا وچ گیا تے اوتھوں اپنے دَورے دے البم تیار کرا کے گھلے تاں جے اوہ گھر بیٹھی سارے سنسار دی سَیر کر لوے۔

سنسار دے دکھنی ٹاپواں وچ گیا تے اوتھوں ماں لئی اَیسیاں پوشاکاں بنوا کے گھلیاں، جنہاں وچ ستاں سمندراں دے موتی جَڑے ہوئے سَن۔ جنہاں نوں ویکھ کے دیساں دیاں رانیاں آکھدیاں سَن: ہائے سانوں کدے اجیہیاں پوشاکاں نہ جُڑیاں۔

اِک بیلی دیس دے حاکم کولوں توپاں دا اجیہا سیٹ بنوا کے

گھلیا، جیہڑیاں ماں دے محل تے بیڑیاں جان تاں جے ماں کسے
وڈے راجے دی ماں جا پے تے کوئی ویری اوہدے محل وَل
مَیلی جھاتی مارن دی دِرڑھتا نہ کرے۔

اخیر وچ لائق پُتر نے اِک منارہ تیار کرا کے گھلیا جیہڑا ماں
دے پیکے شہر وچ گڈیا جائے تے اوہدے تے ماں دا تے ماں
دے پیکیاں دا ناں لکھوایا تاں جے ماں داناں رہندی دنیا توڑی
لوکاں دیاں زباناں تے چڑھیا رہوے۔

لائق پُتر ہور وی ایہو جیہے ڈھوئے ماں لئی تیار کرا کرا
کے باہر دے دیساں توں گھلدا رہیا تے ماں اپنے بُجھے
دے روگاں لئی دارُو اڈیکدی رہی۔

تے جدوں لائق پُتر اپنے گھر نوں پرتیا تے ماں اگلے
جہان اپڑ چکی سی ــ ہاں لائق پُتر دے گھلے ہوئے ڈھوئے
اِک عجائب گھر وچ رکھ دِتے گئے تے قبر دی سرہاندی وَلّے
اوہ منارہ کھلا ہویا سی جیہڑا لائق پُتر نے خاص کر کے ماں
تے اوہدے پیکیاں دی یاد واسطے بنوا کے گھلیا سی۔ ــ

سَتّو دا پے

سَتّو دے پے نے اپنی دھی سَتّو جد دی پرنائی سی اوس اپنے کُڑماں دے جُھگے پھیرا نہیں سی گھتیا۔ ساک منگیندیاں تے اوہدے رنگے راٹھ دے گھروں ڈولا چکیندیاں کُڑماں دیاں جُتیاں تے دندیاں گھس گئیاں سَن تے اوڑک اوہناں توں اپنی پت تے وڈیریاں دے ناں پاروں چوکھا بوبا وی دینا پیا سی۔ تاں جا کے اوہ دِہاڑا آیا جدی لاڑا تے لاڑی اکّو ویہڑے دے سامنے گانا کھیڈن بیٹھے۔ ڈولی چا کھڑن توں اگیرے کُڑماں نوں دارا مسیت چُلھ چونکے، تھال ڈھولکی، لاگی کمین دے کوتر سو لاگ دینے پے۔ تے پیاری دھی رانی سَتّو دے پیکیاں نے سَتّو دی جنج نوں چٹّا پھٹک کر کے کڈھیا۔ جھاں چُنگھ لئیاں تے سَنڈھے چوائے۔ تے سَتّو دے پے دی کرتوت بارے جِس اَنکھ آن تے عِزت پت والے نے سُنیا اوس اُنگل مونہہ چ گھت لئی۔

پہلیاں اک دو پھیریاں پِچھوں، سگوں مکلاوے پِچھوں نہ پیاری دھی سَتّو پیکے وڑی تے نہ اوہنوں پیکیاں ولّوں کوئی لین اِی آیا۔ مُڑ میں آکھ توں آکھ۔ انگ ساک آکھن لگ پئے پئی سَتّو دے پیو نوں اِکوار ضرور کُڑماں دی برُونہیں لنگھنا چاہیدا اے تے اوتھے پھیرا گھتنا چاہیدا اے۔ تے ایس طرح سَتّو دے پے نے دِھی دے ساہورے تے کُڑماں دے ویہڑے پَیر پایا۔ اگوں جو کجھ ہوئی بیتی اوہ سَتّو دے پے دی زبانی سُنّو:

میتوں ویہندیاں ساری کُڑماچاری کٹھی ہو گئی۔ سَتّو دے

چیٹھ جٹھیٹے، دیور دیورانیاں، سس سوہرے دوالے گھیرا گھت کھلوتے۔
رنگیل پلنگ تے مجنوں کھیس دی وچھائی اُتے لٹھے دی جھالر والی چٹی چادر۔
وڈے سِمل سرہانے دی ڈھولا کے بہایو نیں۔ چھوٹا حُقہ ڈاڈھے سوادی
کوڑے تماکو دی چلم پریت نال جَنڈ دے کولیاں نال بھر ٹکایو نیں۔ میں اپنے
ساک سَیناں وچ انج بیٹھا جویں کوئی سرجن تاراں یاں گوپیاں وچ کاھن
ہووے۔ پینٹ توں رنگا رنگ دے شربت تے سردائیاں، کھان نوں پراؤ نٹھے
نال بھُجے ککڑ دا لون۔ سون توں پہلاں اَرک جیڈا کڑھے دُدھ دا گلاس
جیہدے وچ ادھ سیر پکی ملائی۔ دُدھ کاڑھنی وچ کڑھ کڑھ کے لال
ہویا ہویا۔ تے ملائی وچوں گھیو دے گھٹ۔ مَیں من وچ وچار کردا
ساں پئی بندہ دھی پرناوے تے کسے سَوکھے ساؤ گھر پرناوے جتھے آئے
دا آدر ہووے تے جتھے مِلن دا مان ہووے۔ میتوں اپنا سِر ٹیسی تے
چڑھیا جاپدا سی۔ ڈھیر چر کُڑم تے کُڑمنی میرے نال مِٹھیاں مِٹھیاں
تے گوُھڑیاں گلاں کردے رہے جویں ساک ساکاں نال کردے نیں۔
تے پیار نال گل کردیاں اوہناں دے مونہوں رالاں پئیاں ڈھیٹ۔ کھاؤ پیو
پچھوں دو کمّیں اک مراثی تے اِک چوکیدار، ستّو دے پے نوں گھٹن
ڈیہہ پئے تے گھٹ گھٹ کے پیُو چا کیتو نیں۔ جنہ پہلاں ہار ہو گیا۔
خبرے اوہ جنے کِنا چر گھٹدے رہے تے کُڑم کُڑمنی مگروں اُٹھ کے چلے گئے۔
اینی گل یاد اے پئی جدوں میری جاگ اُگھڑی تے ہنیری رات وچ انبر
دے تاریاں دا کھیتر سَنگھنے توں وِرلا ہو کھلا سی۔ ایتھوں پتہ لگدا سی
پئی رات اَدھیوں اگیرے نکل گئی اے۔ مَیں اُٹھیا، کندھ نالوں حُقہ
چایا تے ٹوپی حالے تتّی سی۔ نڑی نوں مونہہ لایا تے ٹُرنے سِر دو
چار گھُٹ حالی ہہیٹ۔ رات دا رجّا نوڑیا ہویا مڑ منجی تے جا ڈگا۔
پسر نیندر کیتھے۔ شوکدیاں شوکدیاں پسر رات ہوش لنگھ گئی۔ ہنیری

رات ، ھر پاسے چپ چاں۔ لنگھدے ویلے دے پیراں دا کھڑک پیا سُیئوے کول ای ونگن وچ ستّو دیاں مجّھاں ستّو دے پے وانگوں رجیاں پٹیاں شوکدیاں سن۔ مقبرے جیڈی کندھ توں جھاتی مار کے ویکھیا تے اِکّی مجھاں سن، مپریاں ورگیاں، کُنڈے چوم سِنگ، نِکیاں نِکیاں بُوتھیاں مشکاں ورگے جوا نے۔ کوئی ککی بُوری، کوئی پنج کلیان۔ کوئی شاہ کالی واتہ ورگی۔ کسے مگرکٹّی۔ کوئی اج بھلک نوں سُون والی، ڈھُکی کھڑی۔ گھر رکھیے تے اپنے مال نال دُدھ دیاں نہراں چھُٹ پَین۔ منڈی وچ کھڑیئے تے نوٹاں دی بوری بھر کے لیا ئیے۔

پشواں دی چوری وچ اِک دو وار وَلیا تے گیاساں تے اک دو وَرھے بَجھا وی ٹھیک ساں پر اینا مال کدی ھتھ نہ لگا۔ سوچیا مَنّا! جے توں ایہہ مال ہِک لَیں تے کِسے ستّو دے پے تے شک شبہ نہیں کرنا۔ بس پلک جھپک دی کھیڈ اے۔ توں مال کڈھیا تے دریا دی کدّھی تے اپڑایا۔ اگوں سانبھواں نوں تھما کے مُڑ ایسے ؛ اِی مَنجی تے آسویں۔ توں رات وچ دی پنجھی پنجھی کوہ تیک دھاوے پئے کیتے نیں۔ دریا دی کندھی تے سانبھواں دا ڈیرہ تے آہ سامنے اکھاں ہیٹھ پئے دِیدے نیں۔

اکوارصینوں عالم دی گل کتّیں پئی سی پئی کونی والے سوچدے گھٹ نیں۔ جو کرنی ہووے جھٹ کرسٹدے نیں۔ بُہتی سوچ وچار نہیں کردے۔

اڈول ای جُتی کچھے ماری تے کند ھٹپ ، حویلی دا بُوہا کھول، سارا مال چِک لیا۔ پنڈ دی گلی تے خیریں لنگھ گئے۔ پر تکیئے دی برو بر آوندیاں اِی کُتے بھونکے۔ مگروں بھجدے پشواں دی گھوکر سُن کے سائیں وی بھج وَگے۔ کِسے جنے لمی کُوک ماری پئی اکھ دے پلکارے وچ سارا پِنڈ کٹھا ہوگیا۔ مَیں منڈاسا بنھ کے ڈانگ ہلار کے نکل جاݨ دا چارہ تے بڑا کیتا پر کِسے پاسے راہ نہ لدّھا۔ اوڑک پرت کے مَنجی

تے جا پَینْ دا وی چارہ ماریا پر و اھراں دے کٹک کوئی پیش نہ جانْ دِتی۔ کِسے مگروں مِل کے کھُچاں تے اجیہا کھونڈا ماریا پٹی دَڑ کردا مُونہہ پَرنے ڈِگا۔ اوڑک پَھدھ لیونیں۔ مشکاں چا کسیّونیں۔ تیکیئے لے جاکے چا بہایونیں۔ ھنیرے وِچ کوئی ایدھروں آکے تالو وِچ چھتر ٹھوک جائے، کوئی اودھروں آکے بُوتھے تے پَولا مار جائے۔ چھتر پَولے ھُڈے تے گھُسن نالے اِٹاں وَٹے کھاندیاں مَت ماری گئی۔
اک جَنے نے منڈاسے دا لیڑا دھرُوہ کے مُونہہ ننگا چا کیتا۔ اودھروں فجر دی لو لگ گئی۔ لو وِچ مَینوں سہانیونیں تے کنیّاں دے مونہوں اِکو وار مُہارنی وانگوں کٹھا اِی نکلیا: اوئے جاندیئے! ایہہ تاں سَتو دا پے وے۔ تے مَڑ لازم ہوہو جانْ۔ تے شرمندے پے ہونْ تے اندروں گھٹ گھٹ جانْ۔ لِسّ مرسِند ے اندر وَڑ گئے تے مینوں ٹھانے وی نہ کھڑیونیں۔ ڈھونگے تے لت مار کے آپے اِی پنڈوں باھر کڈھ گئے۔

ٹیڈھیاں کھوپریاں

ٹپ گھاڑے نے ورھیاں بدھی سوچ تے میںیاں دی محنت لا کے ترے بُت گھڑے تے تِناں لئی وکھو وکھ کم ہو نبھے۔ پہلا بُت اک اجیہا جِناسی جیہدا قَد سرو دے بوٹے ہار سِدھا، ہِک قلعے دی باہی وانگوں چوڑی، وِینی ساہن وانگوں موٹیری تے پنجا شیر ورگا بھارا۔ اکھاں بَھخدے انگیارے۔ جوان دی جوانی دی جھال نہ جھلی جاوے تے دوروں ویکھ کے دہشت پئی آوے ——

گھاڑے نے ایہہ بُت اپنی ہٹی دے مونہہ وچ بڑے مٹھے تے دِل موہ لین والے بول پائے۔ تاں جے ایہنوں بوہے تے کھلوتیاں ویکھ کے کوئی آون والا دوروں ای ڈر کے نس نہ جاوے۔ بوہے تے کھلہار کے اوس بُت دی پرکھ کیتی۔ گھاڑا باہروں پاسیوں ہٹی وچ وڑیا تے بت نے اڈیاں جوڑ کے سلام کیتا۔ اڈیاں جوڑ کے سلام کردیاں بت دے جُثے دی آن بان اجاگر ہو گئی۔ تے سلامی لین والے نوں وی سلامی دا سواد آ گیا۔ نال ای بُت دے مونہوں ایہہ بول ڈاھڈے پچ تے مِٹھے سبھا نال نکلے: ”جیو آیاں نوں جی! ایہہ چن کدھروں چڑھیا اے —حکم دیہو تاں جے پورا کریے۔“ گھاڑے دی جاچ وچ بت نے اوہدی محنت دا پورا پورا لیکھا تار دِتا سی۔ تے گھاڑا اپنے کرتب تے ڈاڈھا راضی سی۔ اوہنے سجرے بنے ہوئے بُت نوں ہٹیوں باہر واڈلے سُکن لئی پا دِتا۔

دوجا بُت وچکارلے جُثے دا بابو سی۔ بابواں والا مونہہ مہاندرا تے بابواں والی پوشاک۔ کوٹ پتلون، گُٹ گھڑی تے بُوٹ۔ سِر دے والاں نوں پٹھی کنگھی واہ کے پشانہہ کیتا ہویا تے اک بنے وِنگا چیر۔ چال وچ

پُھرتی تے اکھاں وچ سوچ سمجھ دی لِشک۔ گل گل تے جو حکم سرکار آکھے تے مالک دے امر نوں اپنا دین ایمان جانے تے مالک جے کدی جھاڑ پونجھ کر دے تے اگوں نہ کوئی اُتر دے، نہ کوئی غصہ گلہ کرے۔ نِمھا نِمھا مسکاندا رہوے۔ بت گھاڑے نے اوہدی وی چوکھی پرکھ کیتی تے اوڑک اوہنوں وی سُکن لئی واؤلے پا دِتا۔

تیجا بت جیہڑا گھاڑے نے گھڑیا اوہ انج جاپدا سی جے دوجے دونہاں بُتاں دا کلّا نمونہ ہووے۔ اوہدا رُعب داب پسریدار ورگا سی تے چال ڈھال دوجے بُت ورگی سی، جیہدا مونہہ مہاندرا بابواں وانگوں سی۔ ایس بُت نوں گھڑن دا کارن ایہہ سی پئی بت گھاڑے دی ہٹی دا سارا کاروبار چلاوے۔ جِتھے کوئی گھاٹے دا وَنج ہُندا دِسے اوتھے اپڑ کے کم ٹھیک کر دے۔ اوہدے ہُندیاں بت گھاڑے نوں اپنی ہٹی دے کاروبار وچ بُہتی چِنتا کرن دی لوڑ نہیں سی۔ اوہدی بول کلام پہلے دونہاں بُتاں نال رَلدی مِلدی سی۔ کدی پسریدار وانگوں کھروی تے کدی بابواں وانگوں نرم تے مہین۔ جِنّا چِر ایہہ بت کم کاج وچ لگا رہندا اینج جاپدا سی پئی جویں ہر کم سُوتر وچ ہو رہیا اے تے کوئی گل کسوتری ہُندی نہیں جاپدی۔ لوڑ وندی پُچھ پرتیت تے پُن چھان پچھوں بُت گھاڑے نے ایس تیجے بُت نوں وی سُکن لئی باہر پا دِتا۔

گھر دی بھانویں بادشاہ دی ہووے تے بھانویں فقیر دی اوہ اپنے گھر دے کم وچ مُکھنی دتیاں بِنا نہیں رہ سکدی۔ اوہ چپ چاپ بتّے نکلی تے سُکنے پئے بُتاں نوں ویکھ کے اُتھل پتھل کر گئی۔

بت سُکے تے بت گھاڑا اوہناں نوں تھاؤں تھائیں کم لان لئی آیا اوس پسریدار نوں بُوہیوں باہر کھلہار دِتا تے جدوں اوہدے کولوں دی لنگھ کے اندر آون لگا تے "جی آیاں" دی تھاں بُت نے دونویں پَیر زور نال زمین تے مار کے آکھیا: دُر دُر دفع ہو جا، کون ایں توں؟" بُت گھاڑا

ڈد کے اندر جا وڑیا تے بابو نے "جو حکم سرکار" دی تھاں کڑک کے آکھیا :
"کیہڑا ایں او ئے توں ؟ نِکل جا ایتھوں - ایس گھر دا مالک مَیں واں"۔۔۔۔
بت گھاڑے امداد لئی پیچھے بت وَل ویکھیا تے اوھدے وچوں اک آواز
آئی : " توں مر جا تے ایہہ ٹکانا خالی کر جا، تیرا ایتھے ' کوئی کم نہیں۔"
بت گھاڑا ہٹی دے روشندان دیاں سیخاں پٹ کے پچھواڑیوں باہر
کُدیا تے سِدھا پیر اُستاد دے ڈیرے اپڑیا - ہفیا ہویا پیر اُستاد دے
قدمیں جا ڈِگا ؛ تے رو رو کے آکھن لگا : جدوں مُکن لئی باہر پائے
سَن اودوں تے تر لوے بُت چنگے بھلے سَن - سواد ماں تے میرے ہر حکم
تے قربان - پتہ نہیں ایہہ پَل جھل وچ کیہ ہو گیا اے ۔۔۔
استاد آکھیا : "قِسمت دیا وَلیا! ردھی کھیر تے ہو گیا دَلیا ۔۔ میرے
کولوں پچھنا ایں - جے جان لوڑیندی او، جتھوں آیا ایں اوتھے ای ٹرجا -
تے ہُن اودھر مونہہ نہ کریں۔"

بت گھاڑے پچھیا : مینوں تُکرے توں ایہہ تاں دسّو
میرے چنگیاں بھلیاں بُتاں نوں ایہہ کیہ وگ گئی ؟ استاد آکھیا
ہود تے کجھ نہیں ہویا ذرا ایہناں دیاں کھوپڑیاں ٹیڈھیاں
ہو گئیاں نیں - تے جدوں کھوپڑیاں ٹیڈھیاں ہو جان تے ایس
روگ دا دارو نہیں ہو سکدا تے گل سِدھی مغز تیک نہیں اپڑدی۔

ٹانکے

پینڈ و وچارا کوئی پڑھیا لکھیا نہیں سی۔ نکیاں ہُندیاں اوہ مسیت وچ پڑھن بیٹھا سی پر بغدادی قاعدے تے پکی روٹی توں اگا نہ نہ لنگھیا۔ مُلاں ہوری مسیتوں باھر بہہ کے پیا سیکدے، حُقّہ بلدے یاں وان وٹ دے رھندے سن تے پڑھن والیاں مُنڈیاں نوں، مسیتوں نکلدیاں ایہہ حُکم سنا جاندے سن: سُنو اوئے حیوانو تے شیطانو! مُربّی دیو گا ھلڑو! اُچی اُچی ڈنڈ پا کے سبق یاد کرو، ایس طرح پئی تہاڈی آواز میرے کنّاں تیک اپڑ دی رہے۔ مَیں سُندا رھواں پئی تسیں کِتے غلط تے نہیں پڑھدے۔ مسیتے آوندیاں تے مسیتوں جاندیاں روز اوہ نمازیاں دے نہاون تے وضو واسطے مسیت دے اسگاوے تے ہودیاں نکونک بھردا سی تے مسیت دیاں صفاں وچھاون ولے دھیان کردا سی۔ اوہ ایہہ سبھ کم ثواب دی خاطر کردا سی۔ تے جِنے دہاڑے اوہ مسیت وچ پڑھدا تے مُلاں دی سیوا وچ رھیا اوہنوں ثواب توں بِنا لِکھن پڑھن ولوں کوئی خاص فائدہ نہ اپڑیا۔

(۲)

دُوروں نیڑیوں اوھدا اِک چاچا سی جیہڑا اپنے پِنڈ وچ پٹواری سی۔ پٹواری داجا تک مدرسے جان جوگا ہویا تے اوہناں نوں لوڑ پئی پئی کوئی اوھدے نال پَھٹی بستہ چک کے نالدے پنڈ مدرسے جایا کرے۔ تے حفاظت نال اوھنوں روز مدرسیوں لیایا کرے۔ اوھناں نے اپنے جاتک نال اوھنوں وی سکولے پا دِتا۔ تے استاد نوں سمجھا دِتا: سُن اوئے جَنیا ایہہ ساڈا برخوردار ای، ایس وڈا ہو کے تحصیلدار بننا اِی۔ ایہدی

پڑھائی لکھائی وچ خاص کوشش کرنی آ- تے ایہہ مُنڈا ساڈا غریب رشتے دار ای، ایہنوں وی حرفاں دی پچھان کرا چھڈیں۔

سوجھ والے استاد نوں اینا ای اشارہ بڑا سی- اوہ پٹواری دے پُتر نوں تے پڑھان لگ پیا تے اوہنوں گھر دے کم کاج واسطے رکھ لیا- کدی اوہنوں خراس توں آٹا پہاون لئی گھل دیندا، کدی آکھدا گاں واسطے پٹھے کڈھ لیا- کدی آکھدا گھوڑی لئی مُرکنا تے تِرڑھاں والا گھاہ کھوتر لیا- کدی آکھدا ذرا میرے کاکے دا گھوڑا بن کے اوہنوں ورچا- تے جدوں ایہناں وڈیاں توں تھک تھکا کے گوڈا تواون لگدا تے ساری دہاڑی دا تھکا، نیند ربش کے اوہدیاں اکھاں وچ سماجاندا تے اُستاد آکھدا: کھول اوئے مُنڈیا کتاب، جیہڑا حرف نہ آوی میتھوں پُچھ لے۔

پر پھیر وی رُل کھل کے پینڈو نوں حرفاں دی پچھان ہوگئی- اوہ مِلکھی دے باراں ماہ، ہدایت اللہ دی سی حرفی، فضل شاہ دی سوہنی تے وارث شاہ دی ہیر دے حرف اٹھالیندا سی- تے کدی موج وچ آوے تے آواز نال وی پڑھدا تے اپنا تے اپنے دوالے چوالے دے بیلیاں دا رُوح راضی کردا سی۔

چاچے پٹواری دی بدلی کِسے دوجے ضلعے ہوگئی تے اوہناں نے ٹبر ٹور داد کے گھل دتا تے پینڈو دی پڑھائی ایتھے اِی مُک گئی۔

(۳)

پنڈ وچ کھتریاں دی ہٹی سی- اوہ سودا بنھ کے دین لئی چوکھی ردّی منگا کے رکھدے سن- پینڈو نوں حرفاں دی پچھان تے ہو اِی گئی سی- اوہ ہٹی سامنے بہہ جاندا تے ردّی وچ آئے ہوئے پرانے اخباراں تے رسالیاں نوں پھول پھول بڑے چاء نال ویہندا رہندا- تے ہٹی والا کھتری اوہدے کولوں اپنی منجی چھانویں کرالیندا یاں بوریاں نوڑے ایدھر

اودھر رکھا دیندا تے سمجھ لیندا میرے اخباراں دی پڑھائی دی قیمت وصول ہوگئی اے - اِک دِن پینڈو نے اخبار وچ پڑھیا:

"بادشاہی مسجد میں پنڈت نیکی رام نے تقریر کرتے ہوئے کہا کہ مسلمان ہمارے بھائی ہیں - ہمیں اپنے بھائیوں سے دِلی پریم ہے، محبت ہے - ہم میں ایکتا ہے، کوئی دوئی نہیں - دیکھیئے میں اپنے بھائی صالح محمد کے ہاتھ سے پانی کا گلاس لیکر پیتا ہوں -

اس کے بعد مولوی صالح محمد نے تقریر کرتے ہوئے کہا:

مذہب نہیں سکھاتا آپس میں بیر رکھنا
ہندی ہیں ہم وطن ہے ہندوستاں ہمارا

ہم سب بھائی بھائی ہیں - اس لیے ہم نے اپنے بھائیوں کو خانۂ خدا میں بات چیت کے لیے بلایا ہے - اِس پر ہر طرف سے زندہ باد کے نعرے لگے اور ہندوؤں اور مسلمانوں نے ایک دوسرے کے ہاتھ سے لے لے کر پانی پیا -"

پینڈو سوچن لگا: واہ کیہ گلاں نیں شہر دیاں، جتھے سبھ لوک بھراواں وانگوں وسدے رسدے نیں - جتھے کسے نوں کسے نال وَیر نہیں - جتھے سبھ نوں سبھ نال پریم اے - ساڈے پنڈ دا کھتری سانوں کول نہیں بہن دیندا - ساڈا ہتھ لگ جائے تے پانی دی بھری ہوئی گڈوی ڈولھ دیندا اے - تے پھیر مٹی نال مانج مانج کے نویں سریوں پانی بھردا اے - ساڈے پنڈ دا نمبردار تے کسے شریک نوں وی بھرا نہیں آکھدا، سبھناں نوں اپنی رعیت سمجھدا اے - چل مَنا! چل ویکھیے اوہ وی وستی جتھے سبھ بندے پریم نال رہندے نیں - تے ہندو مسلمان اِکو بھانڈے وچ پانی پیندے نیں ---

سچیں مُچیں جنت ہووے گی اوہ وستی۔ چل جیوندی جانے جنت دا نظارا کر لئیے۔

(۴)

کسے کولوں نہ پُچھیا، نہ کِسے نوں دسیا تے پنڈ وشہر جا وڑیا۔ سویرے دا ٹُریا ہویا شامیں شہر اَپڑیا تے اک تھاں بندیاں دی بِھیڑ نظریں پئی۔ اوس دل وچ آکھیا: ایتھے ہندو مسلماناں دے کٹھیاں کھان پین دا سربندھ ہووے گا۔ نیڑے ڈھُکا تے اِک بندہ باہواں کُھنج کے تے مُکے وَٹ کے پورے زور نال چیک چیک کے پیا آکھدا اسی۔

"نامردو! چوڑیاں پہن لو، ڈوب مرو۔ انھوں نے
تمہارے دو آدمی مار ڈالے ہیں اور تم نے ابھی تک
ایک مچھر کی ٹانگ بھی نہیں توڑی۔"

بولن والے دے بول موا تا سن تے اوہ بھیڑ سی کہ بارود دا ڈھیر۔ سُندیاں اِی بھیڑ بم وانگوں پھٹ گئی۔ لوک پاگلاں وانگوں چُھیرے نسے۔ اِٹ، روڑا، پتھر، سوٹا، چاقو، چھری جو کسے دے ہتھ آیا اوس مار وگایا۔ اک ڈنڈا پینڈو دے تالو وچ وی بیٹھا، جیہدی چوٹ نال اوہنوں کوئی سُرت نہ رہی۔

(۵)

سُرت آئی تے دِن دا چانن اکھاں وچ پیا کُھبدا اسی۔ اک بندہ اوہدے اُتے لِفیا سی، سر دی پٹی پیا کھولدا اسی تے پیا آکھدا اسی: چوہیں کوٹیں فساد دی اگ لگی ہوئی اے، ایہہ ڈانگری پینڈو خبرے کیوں ڈنگراں وانگوں مونہہ چک کے شہر نوں بھجے آوندے نیں۔ تے اِک مٹیار آکھن لگی:

"پھٹ ڈونگھا تے نہیں۔ بچ گیا اے۔"

"پر صاحب جی! مینوں کیوں ماریا نئیں؟"

"چُپ! بولیوں تے پھٹ دے ٹانکے کُھل جان گے۔"

سویرے تھانے والے آئے تے اوہنوں لاری وچ بٹھا کے اوہدے پنڈ چھڈ آئے۔

مُدت تک بھولا پنڈ وِہرا سیا، چپ چپیتا سوچدا سی، شہر تے پریم دی بستی اے، اوتھے تے کِسے نوں کِسے نال کوئی وَیر نہیں۔ اوہناں مَینوں ماریا تے کیوں ماریا؟ — پھیر سوچدا سی پئی کِسے سیانے کولوں پُچھے۔ پر ایس سوچ وچ مُڑ کِسے دردی دی آواز اوہدے کنّیں پیندی سی:

"چُپ! بولیوں تے پھٹ دے ٹانکے کھل جانی گے۔"

تے اوہ چُپ وَٹ لیندا سی۔ تے سوچدا سی تے سوچدا سی تے چُپ وَٹ لیندا سی۔

گھیچر میچر

گھیچر میچر دو اَڈو اَڈ بندیاں دے ناں نئیں دو اَڈو اَڈ قبیلیاں دے ناں نیں۔ ایہہ اِکو تھاں رہندے سَن، اِکو پانی پیندے سَن، اِکو دھرتی وچ اُگیا اَن کھاندے سَن تے اِکو بولی بولدے سَن۔ ایہناں دی رَہتل وی اِکو جیہی سی، گُن اَوگن وی اِکو جیہے سَن تے دین دھرم وی سانجھا سی۔ کیوں جے اوہناں وچوں کوئی وی سچے رب دا انکاری یاں ایڈا اَتیا چاری نہیں سی پئی سچ نوں جھوٹھ، کوڑ نوں نیکی یاں چوری یاں ٹھگی ٹھوری نوں ساؤ پنا یاں پاپ نوں پُن آکھدا ہووے۔ گھیچر میچر جس بستی دے وسنیک تے جس دھرتی دے کیڑے سَن اوہدے تے قدرت داوی بڑا کرم سی۔ تھوڑی کھیچل نال سُلبا رزق لبھ جاندا سی۔ گھیچراں میچراں دیاں سوانیاں تے ایانے دُکھ چنتا ہِنا سُکھ دی نیندر سَوندے سَن۔

اینیاں سانجھاں ہُندیاں ہویاں وی گھیچراں میچراں وچ کُجھ گلاں وکھریاں وی سَن۔ نمونے دے طور تے ایہو سُنو:

دوہاں دھڑیاں دے کار روزگار وکھرے وکھرے سَن۔ گھیچر ہٹی کردے سَن تے میچر واہی بیجائی دا کم کردے سَن۔ گھیچراں نے اپنی چیز وَست تے وکاؤ مال لئی پکیاں کوٹھیاں تے گودام بنائے ہوئے سَن تے کرخانیاں لئی وَڈیاں وَڈیاں حویلیاں وَلیاں ہوئیاں سَن تے میچراں نے فصل بنّے تے رہن لئی کچے کوٹھے بنائے ہوئے سَن تے ڈنگراں لئی کُرھاں چھتیاں ہوئیاں سَن۔ ہٹیاں والے گھیچر

نہاتے دھوتے تے آنڈے ورگیاں چٹیاں کپڑیاں کارن چٹ کپڑیئے بابو اکھواندے سن تے میچر واہی وان ہون کارن مٹی نال مٹی ہو کے رہندے سن تے اوہناں دے کپڑیاں وچوں مٹی گھٹا کِسے دِن دِہار نکلے تاں نکلے - اُنج مٹی گھٹا اوہناں دے لیڑیاں دا اصل رنگ جاپدا سی - پر دونویں تھاویں تھائیں راضی سن - گھیچرا پنے مال وچ مست سن تے ہٹیاں وچ گاؤ تکیئے دا ڈھاسنا لا کے بہندیاں اوہناں دیاں گوگڑاں دولتاں دا پھنڈار جاپدیاں سن - میچر موکلی بھوئیں دے مالک اکھواندیاں اپنے آپ نوں دیس دے راجے جاندے سن - پشواں دے وگ، چڑھن نوں گھوڑیاں تے سیں شکار نوں شکاری کتے تے باز پالدے سن - پنڈیاں نوں مکھن مل کے بودیاں نوں تھندے نال لشکا کے بُڈھے وارے وی جوانیاں ماندے سن -

گھیچراں دے مُنڈے شہر دیاں پکیاں کندھاں پچھے ڈکے ہوئے کھلی ہوا نوں سہکدے سن - پر اک طرح بجے نوں لت کاری آ گئی سی - کیوں جے شہراں وچ رہ رہ کے اوہ اگانہہ ودھے سمے دی ہر ہر خوشی دا سواد چکھدے سن تے وڈی کمائی دے گاشے لیندے سن -

اودھر میچراں دے پرانے لیڑے اوہناں دے جُتے تے پاٹ پاٹ کے لیراں ہُندے سن تے نہ کدھرے نواں جوڑا جُڑدا سی - مُکدی گل ایہہ وے پئی گھیچر میچر دونویں امن امان تے سُکھ ساند نال وسدے سن تے اوہناں دے سانجھے لکھاری چینی دی وکھلی وجاندے تے اپنے دیسی شاعر دا ایہہ مصرع بڑے مان تے مدوں باہلے چاء نال پڑھیا کردے سن :

"سُکھ وسدیاں چیڈ نہ بھلا کوئی اتے اوگن نہیں فتور جیہا"

ایس امن چین دا اک کارن تے ایہہ وی سمجھ پئی بستی دے امن

امان دا ٹھیکہ اجیہہ ٹھیکیداراں کول سی جیہڑے ہر اک نکے وڈے فساد تے وگاڑ وچ اپنی کمائی دا گھاٹا ویہندے سن۔ اوہ سمندروں پار توں گھاٹا کھان لئی ایتھے نہیں سن آئے۔ ایس لئی اوہ گھیچراں میچراں نوں نتھ پائی رکھدے سن۔ کسے نوں بولن بولن یاں اُچی ساہ نہیں سن کڈھن دیندے۔ امن امان بنائی رکھن لئی اوہ کدی گھیچراں دی رسّی ڈھلی کر دیندے سن پئی اوہ میچراں دا سر جھس لین تے کدی میچراں نوں کھُل دے دیندے سن پئی اوہ گھیچراں دا مکّو ٹھپ لین۔ امن امان دے ایس سربندھ کارن گھیچراں میچراں دی بستی وچ اجیہا امن امان سی پئی کسے مڑھی یا قبرستان وچ وی اینا امن امان نہیں ہوندا۔ ورھیاں بدھی نہ کسے پردیسی نے ٹھیکیداراں دی مرضی بنا ایس دھرتی تے پیر رکھنا تے نہ ایس دھرتی دے کسے وسنیک نے ایس بستیوں باہر جانا۔ باہروں آؤندیاں نویں سمے دیاں ہواواں دا راہ ٹھیکیداراں نے ایس چالاکی تے ہشیاری نال ڈکیا ہویا سی پئی ایس بستی دے وسنیکاں نوں نویں سمے دی وا لگدی سی تے ٹھیکیدار اوہنوں بندیوان کر چھڈدے سن۔

پر ویلا سدا اکو جیہا نہیں رہندا۔ اوڑک بدلے سمے ہتھوں اجیہا چکر چلیا پئی ٹھیکیداراں نوں اپنے ٹھیکے وچ گھاٹا پین لگ پیا تے اوہناں سلامتی ایسے گل وچ ڈٹھی پئی ٹھیکے دا کاروبار ٹھپ کر کے ایس بستی توں ڈیرا ڈنڈا چک لئے۔ پر سیانیاں نے ایہہ مت دتی پئی ایتھے ٹھیکے دے سامان دا اینا کھلار پیا ہویا اے پئی اکو واری کم بند کرن وچ بڑا گھاٹا اے۔ بچت دی اکو صورت اے پئی گھیچر میچر آپو وچ پاٹ جان تے ٹھیکیدار دوہناں دھڑیاں نال وکھرا وکھرا وپار نویں سرے کھولن۔ پر وڈی

مصیبت ایہہ سی پئی گھیچر تے میچر ایس بستی وچ انج پھس کے نہے وسدے سن جویں مونہہ وچ دند۔ اک دند نوں پٹدیاں سارے پیڑھدے ہل جاندے آکھیائی سی۔ پر ٹھیکیداراں دے سیانیاں آکھیا، پیڑھدے ہل جان نال اکھیائی تے ہے پر سانوں کیہ الکھوائی لے۔ بگانی کنڈ ے موہلا تے کپاہ نا لوت کولا۔

ٹھیکیداراں نے ٹھیکے دی سبھ توں وڈی صفت ایہہ دسیا کردے سن پئی اسیں اینھے امن امان اجیہا بنایا ہویا اے پئی شیر تے بکری اکو گھاٹ پانی پیندے نیں۔ ھُن ٹھیکیداراں نے پہلاں امن دی جڑ وچ پانی پادتا۔ اپنے امن دے جتھے نوں نویں قواعد سکھائی۔ اوہ قواعد ایہہ سی پئی جے کتے مارد ھاڑ ہُج پتا تے ہیٹھلی اُتے ھُندی ہووے اوھنوں ویکھ کے اودھروں کنڈ کرلوؤ۔ امن دے جتھے دا سردار کاشن دیوے، "ڈھونگا موڑو"۔ تے سبھ امن جتھے والے اودھروں ڈھونگا موڑ کے کھلو جاندے تے کناں وچ انگلاں دے لیندے تے اکھاں نوں کھوپے چاھڑ لیندے۔

اکھ دے پلکارے وچ امن دا بنھ ٹُٹ گیا۔ میچراں گھیچراں دیاں ہٹیاں تے کوٹھیاں سانبھ لئیاں تے گھیچراں میچراں دا مال ڈنگر ھک لیا، اگے لالیا۔ کئی گھیچراں نے میچراں دیاں جنجاں لُٹ لئیاں۔ جدوں بندیاں دا لہو آڈاں بن کے وگیا تے اوھناں دے گھراں نوں مواتیاں نے گھیر لیا۔ تے ٹھیکیداراں نے مُڑ دیاں مُڑ دیاں بستی دے وچ کندھ چا کیتی۔ تے اوس کندھ دے دونہیں پاسیں کھائی کھٹ کے لہو بھریاں آڈاں دا مونہہ اودھر موڑ دتا تا جے کھائیاں رت نال بھر جان تے بندے رت دی کریچ پاروں اودھر مونہہ نہ کرن۔ ایس طرح گھیچراں میچراں دیاں اڈو اڈ دو بستیاں ہو گئیاں تے ٹھیکیداراں آپے ای ایہناں دا ناں رکھ

دتا، "گھیچر منڈی" تے "میچر منڈی"۔ مطلب ایہہ سی پئی گھیچرو تے میچرو اِی تُساں دونہاں دیاں بستیاں نوں منڈی سمجھدے ہاں۔ تے ھُنْ تسیں اَڈو اَڈ ساڈے نال کاروبار کرسکدے او، پر شاواشے شیرو! اک دوجے کولوں دبنا، لِفنا تے تریہنا نہیں۔ جے لڑنا ہووے تے دونویں دھڑے ساڈے کولوں ہتھیار مُل لے سکدے او، نقد بھانویں ادھار۔ تے جے کِسے وچ مُل لین دی آنکس نہ ہووے تے اسیں ہتھیار رب لیکھے وی دے سکتے آں۔ پر اک دوجے کولوں دبنا نہیں، لِفنا نہیں، تریہنا نہیں۔

تے ھُنْ گھیچر منڈی تے میچر منڈی دے وسنیک تھاؤں تھائیں راضی سَنْ۔ اوھناں اپنے اپنے آگو وی وکھرے چُنْ لے۔ گھیچر منڈی والیاں اپنے للو نوں اگے لالیا تے میچر منڈی والیاں اپنے پنجو نوں اپنے سِر دا سائیں بنا لیا۔ گھیچراں دے حِصّے میچراں دی جیہڑی بھوئیں آئی اوھناں اوھدے وڈے وڈے کرخانے لائے تے میچر، گھیچراں دیاں ہٹیاں وچوں مال کڈھ کے شاہوکار بن گئے۔ میچراں نوں اوھناں دے ویری "بگانیں دمیں شاہوکار" دا مِہنا تے ماردے رہے پر جیہدی کھاکھو وچ مِٹھے چول پھسے ہوں اوھنوں کِسے دے طعنیاں مِہنیاں دی کوئی پرواہ نہیں ھُندی۔ میچر سُنْ سُنْ کے گُڑھکدے سَنْ تے مُونہوں کجھ نہیں سَنْ آھندے۔

پر آھندے نیں بگانا مال تلی تے آوے تے ٹِکدا نہیں۔ کجھ چر پچھوں گھیچر تے میچر دونویں پھانک ہو گئے تے آپو وچ اک دوجے نوں وَڈھو وَڈھ کھانْ لگ پے۔ اَڈ ہونْ لگیاں مِیچراں نے آکھیا پئی ہٹیاں والے گھیچر ساتوں لُٹدے نیں۔ پر جدوں میچراں گھیچراں دیاں ہٹیاں سانبھ لیاں اوہ گھیچراں توں ودھ میچراں نوں لُٹنْ لگ پے۔

اوہناں اجیہی لُٹ مچائی جیہدی مثال ایس دھرتی تے کتدی نہیں سی ڈِٹھی۔ اَڈ ہون لگیاں اپنے بھرا میچراں نے آکھیا سی پئی گھیچراھلکار میچر اسامیاں دا ککھ نہیں رہن دیندے۔ پرھُن میچراھلکار میچر اسامیاں دی دَھون بھن کے اوہناں دی ہِک تے چڑھ بیٹھے سن۔ تے اوہناں دیاں وکھیاں گوڈے مار مار کے اوہناں دے کلیجے دی رَت مونہہ تھانہیں کڈھدے سن پئی مارڑے میچراں دی کوئی نہیں سی سُندا۔

اودھر گھیچراں نے اپنے گھیچر بھراواں دی کھل پُٹھیاں کر کے لاہن دا جتن کیتا ہویا سی۔ گھیچر تے میچر منڈی دی وچکارلی کندھ دے دونہیں پاسیں ہاہاکار مچی ہوئی سی۔ کدی کوئی گھیچر اپنے پاسیوں کندھ ٹپ کے میچراں وَلے ویہندا سی تے اوہنوں اگانہہ ودھن دی آنگس نہیں سی رہندی۔ کیوں جے ٹھیکیدار لہو بھریاں کھائیاں دے اُتے اوہناں دیاں دھیاں بھیناں دے ٹوٹے ٹنگ گئے سن جیہڑے گھیچراں میچراں دے ہتھوں ہوئے سن۔ تے دھیاں بھیناں دے اوہناں ٹوٹیاں نوں ویکھ ویکھ کے گھیچر میچر چڑیلاں وانگوں چیکاں مار کے پچھانہہ پرت جاندے سن۔

گھیچر منڈی دے آگو للّو تے میچر منڈی دے آگو پنجو نے اپنی اپنی برادری دی سُرت ٹکانے کرن دا بڑا جتن کیتا۔ پر دوے گوے تے ہاہاکار وِچ اوہناں دی گل نہ سُنی۔ سگوں اک گھیچر نے پستول دیاں کٹھیاں چار گولیاں للّو دی ہِک وچوں لنگھا دِتیاں۔ میچراں دے آگو پنجو رب دی رضا نال چلانا کر گیا تے ھُن گھیچر تے میچر دونویں آگواں بِنا رہ گئے، سِروں ننگے ہو گئے۔

گھیچر منڈی تے میچر منڈی دیاں ماڑیاں سرکاراں دی بنیاں پر

اوہ سرکاراں تکڑی تے چڑھیاں پر ہر واری پیش آئیاں مصیبتاں توں ہولیاں نکلیاں ۔ اوڑک گھیچراں میچراں نوں تھاؤں تھائیں پتہ لگ گیا۔ پتہ کیہ لگ گیا اوہناں دے چودھیں طبقیں چانن لگ گیا پئی ساڈے آگو ککھاں توں ہولے نیں تے پیش آئیاں مصیبتاں دے بھار دے نہیں۔

تے ہُن گھیچراں تے میچراں دیاں سرکاراں نوں اِکو چنتا رہ گئی پئی کتے گھیچر جنتا تے میچر جنتا کٹھے ہو کے ٹھیکیداراں دے ایناں پاپاں بارے گل بات کرن تے سوچن نہ لگ پین۔ ایس لئی اوہناں گھیچراں تے میچراں دے وچکار بولی دے سمبندھ نوں توڑن دا جتن کیتا تاں جے ایہہ نہ اِک دوجے دی بولی سمجھن تے نہ اکدوجے نال رل کے سوچن۔

پہل گھیچراں نے کیتی ۔ اوہناں سبھے دی بولی توں اَڈ اک اجیہی بولی بنائی جس بولی نوں اوہناں دی سرکار دا آگو نہیں سی سمجھدا تے ہر واری باہروں آ کے پُچھدا سی: "گھیچر سجنو! ایہہ بولی بولدے او جیہدی مینوں وی سمجھ نہیں آوندی اے۔" گھیچر وِدواں آہندے سن: "ایہہ بولی اوہ بولی اے جیہنوں آون والیاں پیڑھیاں سمجھن گیاں۔"

اودھر میچر کتاباں دی بولی نوں جنتا دی بولی بناون دا جتن کردے سن۔ پر جنتا کتاباں پڑھی ہوئی نہیں سی۔ ایس لئی میچراں دے آگواں تے میچراں دی جنتا وچ وی بولی دا کوئی سمبندھ نہیں سی رہ گیا۔

مُکدی گل ایہہ وے پئی گھیچر منڈی تے میچر منڈی وچ ہر پاسے رولا گولا پیا ہویا سی تے کسے نوں کسے دی کوئی گل سمجھ نہیں سی آوندی۔ سبھ توں بہتی چنتا ٹھیکیداراں نوں سی ۔ کیوں جے گھیچراں میچراں دے رولے گولے وچ اوہناں دا اپنا کاروبار اُکا ڈبدا جاندا سی ۔ قرضے اُگھرن دی کوئی سبیل نظریں نہیں سی آوندی۔

اودھر ٹھیکیداراں دے شریک گھیچر منڈی تے میچر منڈی

دی وچکارلی کندھ دے دونویں پاسیں اپنیاں شُرلیاں چھڈ دے سن تے نِت نویاں ہوائیاں چلاندے سن۔

اوڑک اوہناں شُرلیاں تے ہوائیاں نے ایڈا طوفان چکیا پئی گھیچراں تے میچراں دی مَت ماری گئی۔ کندھ پار کر کے گھیچر، میچراں دیاں کچھّاں وچ سِر تُن کھلوتے، تے میچر گھیچراں نوں گلوکڑی مارن لگ پئے۔ ایس گڑبڑ وچ کندھ کئی تھاں توں ڈھیہ گئی، لہو دی کھالی تے مِٹی پے گئی۔ گھیچر منڈی تے میچر منڈی دا ڈھانچہ تھاں تھاں توں اُکھڑ گیا۔ سبھ توں دُونی مصیبت ایہہ پیش آئی پئی لوک گھیچر میچر اکھوان توں عاقی ہو گئے۔ ہُندیاں ہُندیاں گھیچر منڈی تے میچر منڈی دا ناواں رہ گیا، پر گھیچراں تے میچراں دا ناواں گُل ہو گیا۔ رہے رَب دا ناں ــــ

جنگل دِی سَیر

بندہ بھلنہارا اے، اک وار جاندا جاندا بُھلیں پے گیا۔ راہوں اُکھڑ گیا تے سڑکوں لہہ گیا۔ شہر وَلے جانا سی سگوں جنگل وَلے ٹُرپیا۔ ودھدا ودھدا دُور تیک جا اپڑیا۔ پر کسے پاسیوں راہ نہ لبھا۔ نہ کوئی پُچھن دسن والا اِی ٹکریا۔ جنگلی جھاڑیاں بُوٹیاں وِچ پھسیا کھلوتا ساں تے اگانہہ ودھن دا جتن پیا کرداساں۔ اچن چیتی کن اجیہی آواز پئی جویں جلسہ پیا ہُندا اے۔ جھاڑیاں بُوٹیاں نوں اکھاں اگوں لانبھے کر کے چھیتی جیہی بنا لئی تے اوہدے وچوں دی ڈِٹھا، سَگھنے جنگل وِچ اک موکلا تھاں سی جیہدے وِچ جنگل دے وسنیکاں دا جلسہ پیا ہُندا سی۔ پردھان دی کُرسی تے باندر ہوری بیٹھے ہوئے سَن تے اوہناں دے کھبے پاسے اِک وڈے صوفے اُتے بگھیاڑ ہوری ٹِکے ہوئے سَن۔ باندر نے میز تے ہتھ ماردیاں ہویاں جلسے والیاں نوں دَڑوٹ جان تے تقریر کرن والے جنے نوں تقریر چھوہن دی ہدایت کیتی۔ سبے نے تقریر کرن لئی اپنا مُونہہ مائک دے نیڑے آندا پر تقریر دی تھاں ہنجُواں دا ہڑھ اکھاں وچوں وَگ پیا۔ تے ہٹکیاں تے ہنجواں ہتھوں اوہدی آواز گل وچ اِی پھس کے رہ گئی۔ چوکھا چر اوہ اپنی بُوتھی مائک دے مُونہہ نال لا کے روندا کُرلاندا تے ڈُسکدا رہیا۔ اوڑک باندر پردھان ہوراں اوہدی پُوشل کھچدیاں اوہنوں آکھیا: "اوئے ہُن کُجھ بک وی"۔ سبے

دے اتھروا کھاں وچ نِکل کے اوہدی پُوشل راہیں ٹپ ٹپ پے گِردے سَن - اوہنے بڑی ہِمت نال نِچھّاں ماردیاں نک سُنکدیاں تے کھنگارسٹدیاں ہویاں آکھیا:

"اسیں ایہہ جلسہ ایس لئی سدیا اے پئی جنگل دے سردار بگھیاڑ ہوراں توں پُچھیئے پئی ساڈا اوہناں نال کیہ دُکھ اے؟ اوہ کیہڑے دُکھوں ساڈے ایاݨیاں، بیاݨیاں، مُنڈیاں، کُڑیاں، نِکیاں، وڈیاں تے دھیاں پُتراں دا خون کردے رہندے نیں؟"

اپنی تقریر ایتھوں تیک اپڑاندیاں ہویاں ساہ بھیڑے دی کھلڑی وچ نہیں سی میوندا - اوس اُچے ساہ لیندیاں. کھنگدیاں ہویاں، بڑی عاجزی نال نیوں نیوں کے بگھیاڑ ہوراں نوں سلاماں کردیاں ہویاں پُچھیا پئی:

"جیوݨ جوگیو! تے موتیاں والیو! سانوں ساڈے اَوگݨ دسو۔ جے ساڈا کوئی قصور اے تے ساڈی جھولی پاؤ۔ تاں جے مَردیاں ہویاں سانوں ایہہ تسلی تے ہووے پئی ایس قصوروں پھاہے لگے آں۔ ساڈے ایس گناہوں ساڈا لہو پِیتا جاندا اے۔"

اینی گل آکھدیاں سہیا بھوانٹلی کھا کے بھگیاڑ ہوراں دی قدمیں جا ڈِگا۔ تے سٹیج دی سجی نُکرے پردھان ہوراں دے پَیراں وچ دوناں ہتھاں وچ سِر پھڑ کے بہہ گیا۔ پردھان ہوراں آکھیا:

اسیں اپنے مہربان سردار بگھیاڑخاں دا ودھیراویلا گواناں نہیں چاہندے۔ ایس لئی اوہناں دی سیوا وچ عرض کرنے آں پئی اپنے وَلوں ایس گل اُتے چانݨ پاݨ۔

سارے جنگل دیاں تاڑیاں تے نعریاں وچ بگھیاڑ ہوری مائک دے سامنے ڈٹ کے کھلو گئے، تے اِنج فرمایا:

"سجنو! اساں پیو دادے توں لے کے اج تیک تہاڈا تے تہاڈے پیو دادیاں دا لہو پیتا اے ۔ ساڈے جُثے وچ ہر پاسے تہاڈا ای لہو پیا ٹھاٹھاں ماردا اے ۔ ایس لئی اوس لہو دی قدر پچھاندیاں ہویاں اوس لہو نوں اپنی حیاتی دا کارن جاندیاں ہویاں مَیں تہاڈے نال سچ بولاں گا تے جھوٹھ دے نیڑیوں وی نہ لنگھاں گا۔ ساڈے مِتر سہے نے پُچھیا اے پئی بگھیاڑاں دا اوہناں دی قوم نال کیہ دُکھ اے؟ تے اوہناں دی قوم دا کیہ گناہ اے؟ مَیں سچے رب نوں حاضر ناظر جان کے ایس جنگل دے سارے وسنیکاں سامنے سوگندھ چکناہاں پئی ساڈا اوہناں نال کوئی دُکھ نہیں۔ تے نہ اوہناں دا کوئی گناہ اے۔ ساڈے اوہناں دیاں بوٹیاں کھان تے لہو پیوَن دے صرف دو کارن نیں۔

پہلا کارن ایہہ وے پئی اساں بھگیاڑاں نوں بُھکھ لگدی اے تے بوٹیاں دی، تریہہ لگدی اے تے لہو دی۔ تے ساڈی بُھکھ تے ساڈی تریہہ اوہناں دیاں بوٹیاں تے اوہناں دے لہو بنا لہہ نہیں سکدی۔ ساڈے پڑدادے ہوراں دے ویلے اِک مہاتما ہوراں، جیہڑے سہیاں دی قوم وچوں سَن تے ایس جنگل وچ اوہناں دی بڑی مانتا سی، بگھیاڑاں نوں رب دے قہر توں ڈرا کے ماس دی تھاں ٹینڈیاں، ٹماٹراں تے کدواں، مولیاں گاجراں تے گونگلواں نال ڈِھڈ بھرن دی نصیحت کیتی۔ تے جنہاں بگھیاڑاں اوہناں دی نصیحت مَنی اوہناں نوں دنداں دی پیڑ چمڑ پئی۔ سارے بیڑھ ہِل گئے۔ مونہوں پانی چُھٹ پیا تے جھرناٹ ہتھوں سر پیڑ دا روگ ہو گیا۔ نظر مٹھی پے گئی تے کئیاں نوں وا ئے لگ گئی۔ اوڑک اوہناں مَن لیا پئی مہاتما ہوری مہاتما تے ضرور

نہیں پر بگھیاڑاں دی اوجھری دے جانو نہیں۔ اوہناں جھکھ مار کے مڑ شکار کرنا تے کھانا شروع کر دِتا۔ تے اودوں پچھے جس کسے اوہناں نوں ماس چھڈ کے گھاہ بُوٹ تے ساگ پتر کھان لئی آکھیا اوہ اوہنوں کھان نوں پے۔

ایس لئی سجنو! یاد رکھو پئی بھگیاڑ تہانوں ایس لئی نہیں کھاندے پئی بگھیاڑاں دا تہاڈے نال کوئی ویر ورودھ اے۔ تسیں کوئی اوہناں دا قصور کیتی بیٹھے او۔

دوجا کارن بھگیاڑاں دے تہاڈا لہو پین دا ایہہ وے پئی تسیں بگھیاڑاں توں لِسے او۔ سارا جنگل گواہ اے پئی بگھیاڑاں دا پنجہ شیر، گینڈے، سُور، رِچھ یاں ہاتھی دی دھون تے کدی نہیں اُٹھیا۔ جد اُٹھیا اے آپ توں لِسے تے اُٹھیا اے۔ تے بگھیاڑاں نوں ہمیشہ لِسے دے لہو دی تریہہ لگدی اے۔

سُنیا اے اک وار ساڈے پڑدادے ہوراں سُتے شیر دی دھون تے نوں نوں ہو مارن دی دِرڑھتا کیتی سی۔ آکھندے نیں بادشاہ لوک سُتے ہون تے اوہناں دا اِقبال جاگدا ہوندا اے۔ پڑدادے ہوری اجے دس کرو دُور ای سن پئی شیر نوں جاگ آ گئی۔ اوس اکھاں اُپٹیاں تے پڑدادے ہوراں نوں ڈٹھا تے گج کے آکھیا: کون ایں اوئے توں؟ تے ایتھے کیہ کردا پھرنا ایں؟۔ پڑدادے ہوراں دے پران خشک ہو گئے۔ ڈر کر کے شیر دے قدمیں جا ڈھٹھے تے اوس گھبراوچ بس اوہناں دے مونہوں اینا نکلیا: سرکار دے بوٹ پالش کرن آیا ساں۔ شیر ہس کے آکھیا: نس جا سودھیا! چولا! شیراں لوں کس بوٹ پوائے نیں۔ پڑدادے ہوری جند بچا کے نسے۔ پچھاں مڑ کے ڈِٹھا تے

پُوشل پلیت ہوئی پئی سی۔ سگوں نماز وی قضا ہو گئی۔

اوہ دِن تے اج دا دِن شیر دی دَھون تے لوَند ھرمارن دے بارے پڑداد ے ہوراں پھیر نہیں سوچیا۔

ایس تقریر نال جنگل دے وسنیکاں دا جلسہ مُک گیا۔ تے ھر کوئی جِدھر نوں مُونہہ آیا اودھر نوں ٹُر پیا۔ تے مَیں ایس ڈر دا ماریا پئی بگھیاڑ میرے وَل نہ آ جاوے، پچھلی پَیریں پرتیا۔ کجھ رب دے فضل توں تے کُجھ بگھیاڑ دے ڈر توں مَینوں بھجن دا راہ وی چھیتی لبھ پیا تے مَیں جنگلوں نکل کے سوَکھلے اِی اپنے ڈیرے پَرت آیا۔

قربانی

بادشاہ نے چونہہ بُرجاں والا محل تیار کرن دا حُکم دِتا۔ کیوں جے ایس چوگُٹھے محل وچ بادشاہی دے چاروں پاسے اَنگ وسا تے سَن۔

اِک بُرج وچ اوس بہادر جرنیل دا دفتر سی جیہدے چوڑے موڈھیاں تے بادشاہی نوں وَیریاں توں بچان لئی فوج تے فوجی دفتر دا بھار سی۔

دوجا بُرج وزیرِ خوراک دا سی، کیوں جے ڈھڈوں بُھکھے دیس تے دیس دے وسنیک کوئی عِزت پَت تے بَل بانہہ نہیں رکھدے۔

تریجا بُرج دیس لئی قانون بنان والیاں لئی سی جیہڑے اپنی ڈونگھی سوچ توں کم لے کے اجیہے پکّے پیٹھے تے نیائیں قانون بنان جنہاں تے ٹُر کے دیس دی یکتائی نوں ڈاڈھی ڈاڈھ مِلے۔

چوتھا بُرج دیس دے ججاں منصفاں نوں وسان لئی سی، تاں جے اوہدیاں اُچیاں تے کوڑیاں کندھاں اُتے نیاں دا جھنڈا گڈیا جاوے۔

پر تقدیر نے ہاردتی تے محل دے بندیاں اِی دیس تے بھوچال آ گیا۔ محل دے چارے بُرج ڈولن لگے۔ اِنج جاپدا سی جیویں ایہناں دے ڈولن پاروں شاہی محل ڈھیہہ کے ڈھیری ہو جاوے گا۔ بادشاہ نے دیس دے وڈے وڈے سیانیاں تے بھلیاں لوکاں توں پُچھیا پئی کیہ اُپا کریے۔ کیوں جے شاہی محل دا کانبا بند نہ ہویا تے ایہہ ڈھیہہ کے ڈھیری ہو جائے گا۔ سیانیاں اک اجیہے وڈیرے کولوں پُچھیا جیہدی سوچ سمجھ تے سارے دیس نوں اعتبار سی تے جیہڑا نویاں تے پرانیاں ساریاں پوتھیاں پڑھیا ہویا سی۔

وڈے سیانے صلاح دِتی۔ محل دے بُرج قربانی منگدے نیں۔ قربانی بِنا نہ محل دے بُرج کھلوتے تے نہ محل ڈھیری ہوتوں بچنا۔

سیانے دی مَت بادشاہ نے مَن لئی۔ تے اوس حکم دِتا پئی فوج دے جرنیل دی دَھون وڈھ کے اوہدا اِس بُرج دی نینہہ ہیٹھاں دِتا جاوے۔ جرنیل دی دَھون دے لہو دا اجیہا ٹھُمنا مِلیا پئی بُرج کنبدا کنبدا کھلو گیا۔

وزیر خوراک دے بُرج نوں اجیہا کانبا چڑھیا ہویا سی پئی کھادھ خوراک دی ہر شے اُڈ اُڈ کے اسماناں نوں چڑھدی سی۔ تے جیہڑی خوراک عاماں لوکاں دے کم آون والی سی اوہ اُڈ اُڈ کے دیسوں باہر پئی پیندی سی۔ مثال دے طور تے گنڈھے اسمانیں جا چڑھے سن۔ لوک وِلک وِلک کے گنڈھے دی پِپی منگدے سن تے نہیں سی مِلدی۔

سیانے ایہدا اُپاء وی ایہو دسیا پئی وزیرِ خوراک دی دَھون ذرا نیڑیوں وَڈھ کے برج دی نینہہ ہیٹھاں دِتی جاوے۔ تاں جے اوہدے پاک لہو دی برکت نال خوراک دا بُرج ڈولنوں ہَٹ جاوے۔ جھٹ وزیرِ خوراک دی دَھون لہہ گئی تے بُرج دی نینہہ ہیٹھاں دِتی گئی تے بُرج کنبنوں تے ڈولنوں کھلو گیا۔

دیس لئی قانون بنان والیاں دا بُرج بہت ای ڈولدا سی۔ سیانے آکھیا: ایہدے وچ اُکا ڈِھل نہ کرو۔ قانون بنان والے آگوآں دے موہری دی دَھون لاہ کے ایس بُرج دے وِیہڑے دے وڈے کھوہ وچ سٹ دیو۔ برج دا تاپ لہہ جائے گا تے کانبا کھلو جائے گا۔ ایہہ ٹوٹا وی دوجے ٹوٹیاں وانگوں ڈاڈھا کاری نکلیا۔ کیوں جے اک دَھون لین نال بُرج دا ڈولنا ہَٹ گیا

نیاں دے برج دیاں جڑاں وچ لہو ڈولھن وچ سیانیاں نوں

سوچاں نے گھیر لیا۔

نیاں دے آگوآں دی دھون دا لہنا ہٹڈوں بیاں سی تے چھری چلان دے برابر سی۔ پر کانبے ہتھوں تے نیاں دے برج دے ڈھیمہ جان دا ڈر سی۔ اک خانسامے نے کئی بادشاہیاں دا لُوں چھکیا ہویا سی۔ اوس صلاح دِتی پئی ججاں منصفاں نال وکھرا سلوک کیتا گیا تے اوھدے اتوں سب توں بہتا اعتراض ججاں منصفاں نوں ہووے گا۔ تے ہور موڑ گھیر دا نیاں، اک جج دا سِر لاہ کے ڈگدے محل دی نینہہ تھلے دے دِتا گیا۔

ھُن سارے محل دا کانیا کھلو گیا سی تے سیانیاں نے ایس سارے اُپاء دا ویروا کر دیاں ہویاں دسیا پئی جے سیاست دے محل نوں کانبے تے ڈولن توں بچانا ہووے تے ریاست دے اَڈو اَڈ انگ تے آگوآں نوں اپنی اپنی دھون دی قربانی دینی پووے گی۔

سِروں بغیر

اچن چیتی چلدا کارخانہ کھلوگیا۔ مشیناں کجھ چِر گرڑ گرڑ چلیاں۔ چُوتھیاں کُجھ چِر دِچ چِر چیکیاں۔ پسیاں وچوں ٹھک ٹھک دیاں اوازاں آئیاں۔ اِنجن نے شوُں شوُں کیتا۔ گراریاں رگڑ رگڑ پھریاں تے اوڑک ٹھاہ ٹھک کو کے کرخانہ کھلوگیا۔ لوک ہُسم ہُسا کے اندروں نسّے۔ کیوں جے کرخانہ سبھ دیاں لوڑاں پوریاں کرن لئی لگا ہویا سی۔ بھانویں جے کجھ چِر توں اوہ ساریاں لوڑاں تے پوریاں نہیں سی کردا۔ پر جویں کویں چل رہیا سی تے اوہدے چالو رہن دی اواز نال لوکاں نوں سہارا سی پئی کدی ایہدی چال ٹھیک ہو جاوے گی۔ پر اج جیویں اچن چیتی اوہناں دا سُفنا ٹٹ گیا۔ کرخانہ اُکا اِی کھلوگیا تے اوہ گھابر کے کرخانے دے اندروں نسے۔ بندے بُڈھیاں بال سیان سبھ نے انج کرخانے دے وڈے بُوہے وَل دھائی کیتی جیویں اوہناں دے پَیراں ہیٹھاں مشیناں لگیاں ہون۔

پر اوہ سبھ کرخانے دے وڈے بُوہیوں وَڑدیاں ای ہیبھو نال کھلو گئے۔ جیویں اگے موت کھلوتی ہووے۔ اِوہناں کیہ ڈِٹھا، جتھے کرخانے دا چوکیدار بیٹھا ہویا سی اوتھے چُوہے کیردا ڈھیر سی۔ چوکیدار دی بندوق دی نالی مِٹی دے ڈھیر وچ پُٹھی دبی ہوئی سی۔ بندوق دے کُندے نوں سیونک کھا گئی سی تے بندوق دے تسمے نوں لیہ چٹ گئی سی۔ مشیناں دے پٹیاں تے گھٹا جمیا ہویا سی۔ تے پٹیاں دے ٹوٹے تھاؤں تھائیں کھلرے ہوئے سن۔ تیل بنا سُکیاں چل چل کے مشیناں دی لوہچون دوالے چوالے کھلری ہوئی سی۔ ولایتی انجن اُتے مکڑیاں نے جالے تنے ہوئے سن۔

تے ہوا نے دُھوڑ پائی ہوئی سی۔ جِس کُرسی تے میز تے بہہ کے کرخانے دا مینجر بہہ کے حساب کتاب کردا ہُندا سی اوس کُرسی تے موٹیاں چمگدڑاں دیاں لوتھاں پئیاں سن۔ میز اُتے جنگلی کبوتری آنڈیاں تے بیٹھی ہوئی سی۔ کرخانے دیاں چوتساں گُٹھاں دے وچ کابلی تے کالیاں بُھونڈاں نے چھج چھج جیڈیاں کھکھراں لائیاں ہوئیاں سن۔

آون والے کرخانے دے وڈے بُوہے تے انج کھلو تے سن جیویں کسے اوہناں دے پَیراں نوں جادو نال کِیل دتا ہووے۔

اوڑک اِک سیانا بولیا: یارو ایہہ کرخانہ تے انج جاپدا اے جیویں مُدتاں توں کسے ویکھ بھال بِنا چل رہیا ہووے۔ پر کیوں جے چلدیاں چلدیاں کھلو جان دا کھڑاک اَج اِی آیا اے تے اساں اَج اِی سُنیا اے ایس لئی اگانہہ ودھ کے ویکھنا چاہیدا اے پئی ہُن توڑی ایہنوں کون چلاندا رہیا اے۔

اوہدے نال کھلوتیاں نے اِک زبان ہو کے آکھیا: ایہہ گل اے تے تسیں پہل کرو۔ کیوں جے ساڈے دیس دی رِیت اے پئی جیہڑا بولے اوہو گُنڈ اکھولے۔

سیانا اگے وَدھیا تے اوہدے پیر مَیدے وانگوں مہین دُھوڑ وچ کُھب گئے۔ تے تھاں تھاں مکڑی دے جالے دیاں تاراں اوہدیاں اکھاں وچ پَیندیاں جاپیاں۔ پر اوہ جالیاں نوں ہٹاندا ہویا اگانہہ وَدھیا تے عجیب نظارہ ڈِٹھا۔ کرخانے نوں چالو کرن دی تھاں اِک لوہے دا پُتلا کھلوتا سی، جیہدے سجے ہتھ وچ کنجیاں دا گُچھا تے کھبے ہتھ وچ شام والا رنگیل ڈنڈا سی۔ اِنج جاپدا سی جیویں اوہ کُنجی لا کے کرخانہ چالُو کردا سی۔ تے ڈنڈا ہلا کے کرخانے وچ دا بے ماردا سی تے حکم چلاندا سی۔ بانہواں، سِینہ، ڈنڈا، پٹّا

تے کِلِاں کوکیاں والے بوٹاں سمیت اوہدا اُچّہ سواد ہانٔ سی ۔ بس اوہدی دَھونٔ سِروں بغیر سی ۔ ایس کرخانے دا سارا کارو بار ونٔ تیک سِروں بغیر چل رہیا سی ۔ تے جدوں سِروں بغیر چلدیاں چلدیاں کرخانہ اِکو وار ڈھاہ ٹھک کرکے کھلو گیا تے پُتلے دی ہمت وی ہوا ہو گئی —
تے اوہ مویاں ہار کندھ نال جا لگا۔ تے پتھر دے بُت وانگوں کھلو گیا —

حلال دا

لبان والے دا وریام سنگھ لبانا اپنے پنڈ دے لاگے دوالے دے پنڈاں وچ وریام خونی مشہور سی۔ ایس گل دا پتہ کسے ورلے نوں سی پئی اوہدے ناں نال خونی دی ڈیوڑھ کیویں لگی۔ آکھندے نیں جوانی ویلے اک لابا چودھری دی پیلی وچ لاب پیالاندا سی۔ چودھری اوہنوں آون نہ دِتا تے آکھیا: ایڈا وریام ایں تے آ کے اوہنوں بانہوں پھڑ کے لے جا۔ وریام اوس چودھری نال اگے اِی لگدا سی۔ ایہہ سُن کے ڈاڈھا وَٹ چڑھیا۔ چھال مار کے اپڑیا تے لابے دا اگٹ مروڑ کے اوہنوں اگے لا لیا۔ چودھری لابے نوں چھڑان لئی کہ اپنی دھونس جمان لئی اگے آیا تے اِکو گھسن جوڑ کے اوہدے تالو وچ ماریا۔ وریام دا گھسن سی کہ وداں؟ چودھری اِکو گھسن کھا کے پیراں بھار بہہ گیا تے بھندیاں اِی جِند مسافر ہو گئی۔

کسے ویلے دا دِتا کم آیا۔ وریام پھاہے لگنوں تے بچ گیا پر اپنے پنڈ دے دوالے چوالے سارے پنڈاں وچ خُونی مشہور ہو گیا۔ لوک جدوں وی اوہدا ناں لیندے وریام خُونی کر کے بلاندے۔

پچھلی عُمرے اوہنے دوجا ویاہ کیتا۔ جموں ٹٹو ویچن گیا سی۔ چوکھا نفع ہویا تے اوتھوں اِک بانکی ٹیڈھی مٹیار مُل لے آیا۔ اوہدی برادری نوں ایہہ گل بھیڑی لگی۔ اوہدے جوان جوان پُتراں نوں کرودھ دا تاپ چڑھ گیا۔ برادری نے تے پُتراں نے بڑے

جتن کیتے پئی جموں والی دا بُوٹا پٹیا جائے۔ پر رب جیہدا بوٹا لانا ہووے او ہدا بُوٹا کون پٹ سکدا اے۔ بڈھے وریام نوں رب جموں والی وچوں لعلاں ورگا پُتر دے دِتا۔ ستنام سُود کوں نکلدیاں اِی گبھرو جاپن لگ پیا۔ پر او ہدے چارے وڈے بھرا تے برادری والے ساڈے ہتھوں او ہنوں حرامدا اِی آہندے رہے۔ تے گل گل تے او ہدی پردیسی ماں دی نِندیا کردے تے آہندے: ساڈی جانے جُتی کِتھوں دی بلا اے تے کِتھے آپئی اے۔ چوڑھی اے، گگڑی اے کہ ساوُانی اے۔ کون جانے کیہدے کیہدے موڈھیں چڑھدی آئی اے تے ایسہ کتُورا کِتھوں جم دھریا سُو۔ اسیں تے او ہنوں حرامدا اِی آکھاں گے۔ سگوں بڈھے وارے ساڈے پیو نوں کلنک لگ گیا اے۔

پنڈ دیاں سوانیاں او ہدے گورے چِٹے رنگ، بانکے نین نقشاں تے ھرنی ورگے اکہرے تے پُھرتیلے جُثے ولوں خار کھا کے مرداں دی ھاں وچ ھاں ملاندیاں تے ہمیشہ او ہدے توں نویکلیاں ہو کے بہندیاں۔

جمُوں والی دا پُتر ستنام حالی بھر جوان نہیں سی ہویا تے وریام نوں کال پترا آگیا۔ بھراواں ساری بھوئیں تے مل مار لئی تے او ہنوں مرلہ پیلی تے کانی کھوتی وی نہ دِتی۔

ماں نے پُتر نوں کلیجے نال لالیا تے لوکاں دا پیہنا کتنا کر کے او ہدا ڈھڈ بھردی رہی۔ نہ بھراواں دے دِل وچ مِہر آئی نہ کِسے ہور دُدھ پُتر والے اگانہہ ودھ کے نیاں دی گل کیتی۔ اوڑک ستنام نالدے پنڈ وچ جا کے اِک چودھری دا کاما رہ پیا تے ماں نوں نال لے گیا۔

ھُن تے بھراواں دی چڑھ مچ گئی تے گل گل تے او ہنوں حرامدا آکھن تے نالے برادری والے مُونہہ سوار سوار کے گلاں کرن پئی وہ ۔اھ

دا ہُندا اتے کچہری چڑھ کے اپنے پیو دی پَلی وچوں ادھ نہ لیندا؟ کیوں
جے اوہناں لبانیاں وچ چونڈے ونڈ دا رواج سی تے اوہدا اجی کردا
سی پٹی پنڈ جا کے بھراواں نال دو دو ہتھ کراں۔ پر اوہدی ماں
اوہنوں ٹھنڈیاں کر دیندی تے آہندی سی پُترا!

دَڑ وٹ، زمانہ کَٹ، بَھلے دِن آون گے۔

ویکھ! رَب کیہڑے کماں وچ راضی اے۔ جِس تینوں پیدا کیتا،
اوہنوں ساریاں شرماں نیں۔

پر ستنام اندرے اند رَوٹ کھاندا رہندا اتے ماں دی کسے گل نال
اوہنوں تسلی نہ ہُندی۔

اِک دِن مالک دا ہَل واہندیاں واہندیاں اوہدے کولوں پاڑا
رہ گیا۔ مالک نے سہج سبھا اوہنوں گال چا کڈھی تے آکھیا۔
"حرامدا، اَنّھا ہویا ہویا ایں، اکھیں نہیوں دِسدا۔" بھراواں کولوں
تے برادری کولوں تے حرامدا اکھواندا اِی ہندا سی پر ایس دوجے
پنڈ دے چودھری کولوں ایہہ گل سُن کے خبرے ستنام نوں کیہ
ہویا اوس جنگھی توں ہتھ چک کے، پچھوں چودھری دی سنگھی
نوں ہتھ چا پایا تے اِکو گھسُن جوڑ کے اوہدے تالو وچ ماریا۔
ستنام دا گھسُن سی کہ وداڻ۔ چودھری اِکو گھسُن کھا کے
پیراں بھار بہہ گیا تے بہندیاں اِی جند مسافر ہو گئی۔

پنڈ دی واہر مگر نسّی پر ماں پُتر اوہناں توں اگیرے اِی
پنڈ آپڑ گئے۔ بھراواں دی جمی ہوئی رَت مُڑ پگھر گئی —
برادری نوں اک بُھلی ہوئی کہانی مُڑ یاد آگئی۔ ستنام دے
دوالے دو سو حمایتی ڈانگاں دا جنگل کھلو گیا، جنہوں ویکھ
کے آوندی واہر کھیرو کھیرو ہو گئی۔ بھراواں بھرا نوں

مَن لیا تے اوہدے مگروں "حرامدے" دا کلنک وی لہہ گیا۔

پر ہُݨ ودیام خُونی دی تھاں تے ستنام خونی دا ناں وَجݨ لگ پیا تے جیہڑے اوہنوں خُونی نہ آہندے حلال دا ضرور آہندے۔

پتھر دل

دُنیا میرے یار نوں بڑا سیانا تا گوہڑا دنیادار تے معاملے دی اُونچ نیچ نوں چنگی طرح تے جھٹ پٹ سمجھ جان والا جاندی اے۔ پر مَیں اوہنوں اوہناں صِفتاں توں وَدھ اک ہور وصف دا مالک وی جانتا واں۔ اوہ صِفت ایہہ وے پئی میرا یار اپنے سینے وچ دِل دی تھاں اک پتھر دا گیٹا لئی پھردا اے۔ کوئی بھانویں کیڈی اَوکڑ وچ پیا ہووے، بھانویں کسے دی نک وچ جان آئی ہووے اوہ ویکھ کے مسکاندا تے ٹُھیک رہندا اے۔ میرے نال تے اگلے دیہاڑے اوس پتھر دل والے نے ایسی کیتی اے پئی مَیں ہُن اوہنوں اپنا یار ای نہیں سمجھدا۔ ایہہ گل کیویں ہوئی، سُنو:

اگلے دیہاڑے اوس مٹیار نے جنہوں مَیں پنا جی جامہ تے نَین پران، اکھاں دی ٹھنڈ تے حیاتی دی لاں تے خبرے ایدوں وی وَدھ ہور کیہ کجھ جانناں، مَینوں اچن چیت ایہہ گل سنائی۔ لَو جی! ہُن تساڈی اساڈی سانجھ ٹُٹ گئی جے۔ ساڈے ماں پیو نے سانوں اپنی عزت دا واسطہ پا کے ایہہ آکھ دتا جے پئی اسیں شادی کریئے تے اوتھے جتھے اوہناں نے ساڈے بچپنے وچ اِی سانوں مَنگ چھڈیا سی تے اوہ لوک اپنے نزدیکی نیں تے اسیں مجبور آں۔ ماپیاں دا آکھا نہیں موڑ سکدے۔ ایس واسطے تسیں پرانی محبت دے سِر تے سواہ پاؤ۔ سانوں بھانویں کجھ آکھو ساتھوں تساڈے پیار دی پَنڈ چائی نہیں جاندی۔

اپنی پینگھ اِکو ہلارے ٹُٹدی ویکھ کے میرا کلیجہ مُونہہ نوں آ گیا۔ اوس بے وفائی دی اِکو سزا میرے ذہن وچ آئی۔ مَیں جھٹ

فیصلہ کرلیا پئی مَیں اپنی حیاتی اپنے ہتھیں ختم چا کراں تے اوس پریم دیوتا دی مُنکر نوں وی وکھاواں کہ عاشق لوک ایس چودھویں صدی وچ کِویں جان قربان کردے نیں تے کِویں اپنے رقیباں دی جنج اگے جنازہ بن کے کھلو جاندے نیں ۔

ہُن باقی سوال ایہہ رہ گیا پئی اپنی حیاتی ختم کِویں کیتی جاوے۔ مَرن والے کئی ڈھنگ سوچے پر سوچ سوچ کے سبھ توں چنگا ڈھنگ ایہو نظریں آیا پئی تولہ بھر افیم کِسے کولوں منگا کے کوڑے تیل نال لنگھا لیئے۔ افیم لیا کے کون دے؟ ایس سوال نوں وی میرے ذہن نے اِنج حل کیتا پئی اپنے پتھر دل یار نوں ایہہ کم آکھیے۔ اوہ پتھر دل تے ہے اِی مَینوں مَوت توں بچن واسطے بُہتا زور نہیں لاوے گا تے میرا کم چھیتی ہو جاوے گا۔

بندہ گھل کے پتھر دل نوں بلایا۔ آوندیاں ای آکھن لگا:

"ایڈی سردی وِچ مَینوں کیوں تکلیف دِتی آ؟"

مَیں اوہنوں تھوڑے لفظاں وچ اپنے دِلدا حال دسیا تے نال اِی آکھیا:

"مرجان دے بارے وِچ میرا فیصلہ اَٹل اے تُوں مَینوں ایس کموں روک نہیں سکدا۔ اوس مٹیار نے میرے پیار دی توہین کیتی اے تے ایس توہین دا بدلہ اپنے پاگل دِل کولوں لواں گا۔ مَیں ایس جُھوٹھی دُنیا وچ اک ساہ وی لینا اپنے پھیپھڑ پیار دی بے عِزتی سمجھناواں۔"

مَیں کجھ ہور وی آکھدا پر پتھر دل والے نے مَینوں روک دِتا تے آکھن لگا:

"تُوں ٹھیک آکھناویں۔ تینوں ضرور مر جانا چاہیدا اے۔ سچی گل ایہہ وے پئی تیرے نال جو کُجھ ہوئیا اے ایہدے

پچھوں جیوناجیوناں دی توہین اے تے مَیں تینوں ایڈوں اُچا سمجھناں پئی توں ایہو جیہی توہین برداشت کریں۔"

اوہدے کولوں ایہہ گل سُن کے مرن توں جی تے نہ ڈولیا پر دل وچ اینا ضرور آیا پئی کیہ ہُندا اے ایہہ پتھر اک دو گلاں اپنے ارادیوں ٹل جان واسطے میں نوں آکھدا۔ پر مَیں دل نوں انج سمجھایا چلو ایس دُنیا تے ایس دُنیا دے دوستاں دا گِلہ کیہ کرنا۔ جد اسیں اوہنوں چھڈ دین دی تیاری پے کرنے آں، چھڈے تھاں کیہ لیناں ناں۔

ایدوں اگے یارھوراں نے میں نوں پُچھیا:

"مرن دا کیہڑا طریقہ لبھّا ای؟"

مَیں آکھیا: "تولہ افیم تے چھٹانک کوڑا تیل"

آکھن لگا: "مبارک طریقہ اے۔"

مبارک دے لفظ نے میرے سینے وچ چھیک پادِتا۔ مَیں چُپ ہو گیا تے اوہ آکھن لگا:

"افیم اجکل مہنگی تے ہے پر تولے دی تھاں جے دو تولے کھا لویں تے کوڑا تیل چھٹانک نالوں آدھ پا یا ودھ منگا لیں تے فیر کوئی ڈاکٹر وی آکے تینوں نہ بچا سکے۔ مَیں سُنیا اے کئی واری ایہہ ڈاکٹر لوک "توں کون، مَیں خواہ مخواہ" بن کے آجاندے نیں۔ تے بندے نوں سوکھا مرن وی نہیں دیندے۔ تے جے سچی مُچی بندہ بچ اِی رہوے تے پولیس پُچھ گِچھ کردی اے۔"

اوہدیاں ایہہ پٹاک پٹاک گلاں سُن کے مَیں نفرت نال آکھیا:

"چنگا افیم دو تولے اِی سہی۔"

فیر آکھن لگا:

"اویار! توں ایہہ ریڈیو سیٹ، ایہہ صوفہ سیٹ ایہہ

قالین تے ایہہ پردے بڑے چانال آندے نیں۔ بھیڑ یا بدقسمتا توں مرتے جاناں اے، اجیہیاں اچرج چیزاں تیرے پچھوں پئیاں رُلن گیاں۔ توں مردا مردا ایہہ مینوں اِعء دے جا۔ اوہناں وَلّوں ویکھ کے کدی کدی تینوں یاد کر لیا کراں گا۔"

مَیں حسرت نال اک نگاہ اپنے کمرے دی ہر شے وَلّے پائی۔ میریاں اکھاں اگے سرھوں پھُل گئی تے مَیں آکھیا:

"کمبخت توں کہا، میرے مرن پچھوں ہر شے سانبھ لویں"۔

آکھن لگا:

"بھائی! اوہ تیرے رشتہ دار وی ہوئے نا! اوہناں مینوں کسے شے نوں ہتھ لاون دینا اے؟ ایہہ قضیہ تے ہُنے مکانا پئے گا"۔

مَیں باری کھول کے باہر جھاتی مار دیاں ہویاں آکھیا:

"تے دس مَیں کیہ کراں؟"

مَیں کھڑکی ایس واسطے کھولی سی پئی اوہدیاں گلاں سُن کے افیم کھادھیاں بِنا اِی میری جند نکلن ڈیہہ پئی سی۔ یا ربّا! بندے سخت دِل تے ہُندے اِی نیں، ایڈے ڈھیٹھ، بے شرم تے پتھر دِل وی ہُندے نیں! پئی مرن والیاں نال اوہناں دے لیڑیاں تے کپڑیاں دا سودا کرن نوں تیار ہو جان تے ذرا وی نہ شرمان۔

مَینوں چُپ ویکھ کے آکھن لگا:

"ایہہ کم اِنج ہو سکدا اے، مَیں بولدا جاناں، توں لکھدا جا۔"

مَیں غُصے نال قلم کھیسیوں لا ہیا۔ دراز کھچ کے میز وچوں کورا کاغذ کڈھیا تے جوئیں کُتے نوں ٹُکر پائیدا اے ایس نگہ نال اوہدے وَلّے ویکھ کے آکھیا: "لکھا کیہ لکھانا ایں"۔

اوس نے ٹھہر ٹھہر کے پورے قانونی طریقے نال ایہہ رسید لکھائی:

"میں اپنے کمرے دا سارا سامان ریڈیو سیٹ، صوفہ سیٹ، میز کرسی، قالین تے پردے اِک ہزار روپے وچ اپنے پیارے یار کول ویچ تے رقم وصول پا کے رسید لِکھ دِتی۔ تاں جے کِسے لوڑ ویلے کم آوے۔"

میرے کولوں دستخط کرا کے اوس نے بڑی احتیاط نال کاغذ تہہ کر کے بوجھے وچ پا لیا تے آکھن لگا:

"بے جوان! اِک ذرا جِنّی گل میرے سینے تے پتھر رِڑ کدی اے۔ میں آکھیا ہُن توں دُنیا نوں چھڈن والا ایں۔ ایہہ وی صفائی آپو وِچ اِی ہو جائے۔"

"دس ہُن کیہ آہنا ایں"۔ میں آکھیا۔

آکھن لگا: "جے توں بُرا نہ منّیں تے میں تیرے کولوں اِک اجازت لے لواں۔"

میں اگے اِی بھریا بیٹھا ساں۔ اوہدی بکواس توں تنگ آ کے بے صبری نال آکھیا:

"دس ہُن میری لاش نوں کِسے ہسپتال دے مُردہ خانے گھل کے اوہدے ٹکے کھرے کرن دی اجازت منگنا ایں؟"

آکھن لگا: "نہیں! میں ایڈا ظالم نہیں۔ میں تینوں اپنی ہتھیں غسل دیاں گا تے کفن پاواں گا۔ اپنی ہتھیں کِسے چھاں والے رُکھ ہیٹھاں تیری ڈھیری بناواں گا۔ پر یار! مرن توں پہلاں مینوں ایہہ اجازت دے چھڈ پئی اوس مٹیار دے ماپیاں نوں اپنے وَلوں نکاح دا پیغام گھلاں۔ خیرے جے تیری دال نہیں گلی، اوتھے میرا کم بن جاوے۔ سجنا! اَصل وچ اوس مٹیار نال مینوں وی بڑا پیار اے۔"

اوہدے ایہہ لفظ سُن کے تے میں نوں چوِیں کپڑِیں اگ لگ گئی۔ اپنا آپ بُھل گیا۔ جُتی لاہ کے اوہدے مونہہ تے کِھچ کے ماری۔ اوہدے اگلیاں پچھلیاں تے چمن والیاں دے سِر تے لعنتاں پھٹکاراں دی بوچھاڑ کیتی تے اوہنوں دھکے دے کے تے بے عِزت کر کے گھروں کڈھ دِتا۔ پر اوہ مار کھا کے تے گالھاں لے کے چُپ چپیتا اوتھوں اِنج نِکل گیا جویں مرچاں دے بھانڈے توں کُتا جان بچاندا اے۔

میرا کلیجہ ٹھنڈا ہویا تے میں نویں سِریوں سارے معاملے تے وِچار کیتی تے اوڑک ایہہ فیصلہ کیتا پئی ایس بے وفا تے ڈھیٹھ دُنیا توں مر کے نہیں جیو کے وکھانا چاہیدا اے۔ ساڈے مرن تے لوک راضی ہون تے مریئے کیوں۔ رون والا کوئی نہ ہووے تے اپنی جان کیوں گوایئے۔

رَبّ دی قُدرت ایہدے بعد اوس مٹیار دے ماپیاں نوں سمجھ وی آ گئی تے اوہناں میرا پیغام مَن لیا۔ ہُن میں راضی خوشی اپنے گھر پیا وسناں۔ تے پتھر دل جیہے یاراں توں نوں سَو کوہ دور نسناں۔ اِنج سُنیا اے پئی پتھر دل' لوکاں ساہمنے ایہہ شیخی ماردا پھردا اے پئی اپنی جان اپنے ہتھیں گوان توں میں نوں منع کرن والا اوہدے توں بِنا ہور کوئی نہیں سی۔ پر میں ہُن اوہنوں کدی مونہہ نہیں لایا ــــ پتھر دِل !!

(انگریزی وِچوں)

کہانی بابے اسلام دین دی

بابا اسلام دین سالم پنڈ دا کلّا مالک سی۔ اوہدا پنڈ
سارے پنڈاں توں نویکلا، دُریڈا اتے وکھرا سی۔ پنڈ دی جُوہ نیڑے
نئیں وگدی سی تے اِک بنّے پہاڑی ورگا ٹبا سی۔ ایس ٹبے تے
بابے اسلام دین دیاں وڈیاں دیاں ڈھیریاں سَن تے اوہناں
دے ہتھاں دی بنی ہوئی مسیت سی۔

بابا چوکھی وڈیری عُمر دا بندہ سی۔ بعضے آکھدے نیں پئی
اوہ سوورھیاں توں ٹپیا کھلوتا سی۔ پر ہڈ کاٹھ دا ڈاہڈا سی۔
اوہ ڈنگوری تے بھار نہیں سی پاوندا اسگوں وانگ سِدھا
کھلوندا اتے جواناں وانگ ڈنگوری کھڑکاندا ٹردا سی۔ بھرویں
داڑھی کلف نال شاہ کالی کردا، سِر تے رگڑ کے اُسترا پھراندا
تے ہمیشہ ٹِنڈ لشکائی رکھدا۔ آکھدے نیں بابے دیاں دندیاں
دوجی وار اُگیاں سَن جنہاں نال بابا روز لوڈھے ویلے دانے بھنّا
کے چبدا سی۔

اوہدی وڈیری عُمر دا کجھ پتہ ایس توں لگدا سی پئی ہُن
اوہدے پُتراں دے اگے پوترے سَن تے اوہناں وچوں کئی
ویاہے وَرے ہوئے سَن تے بال بچڑ دار سَن۔

بابا اسلام دین بڑے کھڑکے دھڑکے والا بندہ سی۔ اوہ پنڈ
وچ کِسے نوں چوں نہیں سی کرن دیندا۔ اوس پُتر پوتریاں
نوں وی لوڑ جوگی بھوئیں دے چھڈی سی پر اوہناں نوں کدی

بھوئیں بھانڈے توں لٹن نہیں سی دیندا۔ جس جوان نے ذرا کواھری گل کرنی بابے اسلام دین دی ڈنگوری اوھدی کنڈ تے وَرھتی تے تکلے وانگ سِدھا ہو جاناں۔ بابے اسلام دین دی سِکھیا مَت سبھ نوں ایہو سی پئی نک دی سیدھے ٹرو۔ کسے دی پَیلی دا تِیلا نہ چھیڑو۔ کسے دے مال ڈنگر وَل لوبھ دی نِگہ نال نہ ویکھو۔ کِسے دی دھی بھین وَلے اوپری نظر نہ پاؤ۔ کماؤ پیو موج کرو پر حدوں نہ لنگھو۔ تے جے کوئی بابے دی سِکھیا مَت تے نہ چلے یا اوھدا حکم عدولے تے بابا پھیر کن مروڑن تیک نہیں سی رھندا۔ حکم عدولی والے دے لِنگ گوڈے بھن چھڈ دا سی۔ پٹیاں وچ سواہ پا دیندا سی۔ گوانڈھی پنڈاں دے سارے چودھری بابے توں پُچھ کے ٹردے سن۔ شریک اوھدے گوڈیاں نوں ھتھ لاندے سن تے وَیری اوھنوں نیوں نیوں کے سلاماں کردے سن۔ بابے دے دابے نال اوھدے اپنے پنڈ وچ تے نالدے پنڈاں وچ وی ڈاڈھی چُپ چان تے امن امان سی۔ کِتے کوئی کوارھی گل نہیں سی ھُندی۔ کوئی فسادی کن نہیں سی پھڑکدا۔

پر جدوں بابے دے محل نوں ڈھاہ لگی اوھدے اپنے اندروں اِی لگی۔ جدوں اوھدی پگ نوں ہتھ پیا اوھدے اپنے گھروں ای پیا۔ اوھدے پوتریاں پڑپوتریاں وچوں کئی گبھرو اوھدی لمی حیاتی توں اَک کھلوتے سن تے اوھدے نِت نویں دابیاں جھاسیاں توں عاقی ہو گئے سَن۔ کسے دا جی چاھندا سی پئی مَیں گوانڈھی دی پنج کلیاں جھوٹی نوں بھجا کے لے جاں، کسے دے مَن وچ آوندی پئی مَیں نالدے دا بوھل پا کھڑاں۔ کسے دا دل پنڈ دے پرلے بنّے کواری کڑی نے کھوہ لیا سی

تے اوہ اوہنوں ماپیاں توں کھوہ کے اپنے اند رسٹنا لوڑ داسی۔ پر اوہناں وچوں ہر کوئی بابے دی ڈنگوری توں ڈر داسی۔

اوڑک پڑپوتریاں نے پوتریاں نوں آکھیا۔ پوتریاں نے پیوواں نوں آکھیا پیوواں نے ماواں نال صلاح کیتی تے سبھ نے رل کے بابے نوں کیل کے رکھن تے واگ وچ بیان دا چارہ کیتا۔ تے ایہہ ویکھ کے سارے تھاواں تھائیں بڑے راضی ہوئے پئی بابے اسلام دین نے جد ڈٹھا پئی اوہدے پُتر پوترے اوہدے توں عاقی ہو گئے نیں، اوہنے سی نہ کیتی تے چُپ وٹ گیا ہے ڈڑ مار گیا۔ انج جاپدا سی اوہدا سارا بل بلکار اودوں تیک ای سی جدوں تیک گھر دے سارے جی اوہدے آکھے لگدے سن، اوہدی گل نہیں سن موڑدے، اوہدی نہیں سن اتھلدے۔ پتراں پوتریاں نے رل کے بابے نوں اُچے ٹبے اُتے مسیت دے حجرے وچ ڈک دتا۔ اوس ٹبے تے جتھے اوہدے وڈیاں دیاں ڈھیریاں سن۔

تے ھُن اوہناں نوں کوئی ٹھکن موڑن والا نہیں سی۔ جیہدا جی چاہیا پئی مَیں گوانڈھی دی پنج کلیان نوں بھجالاں، اوس بھجالئی۔ جیہدے مَن وچ آئی پئی مَیں نالدے دا بوہل پا کھڑاں، اوس پا کھڑیا۔ جیہدا دِل پنڈ دے پرلے بنّے وسدی کواری نے کھوہ لیا سی، اوس اوہنوں اوہدے ماپیاں توں کھوہ کے اپنے اند رسٹ لیا۔ ہر پاسے پنڈ وچ گھول گھلّے، لُٹ مار، کھوہ موہ تے کٹ وڈھ دا راج ہو گیا۔

نالدے پنڈاں دے چودھری نسے پئی ویکھیے ایس وسدے پنڈ تے کیہی ہنیری آئی پئی بندے نال بندہ نہ رہیا، تیلے نال تیلا نہ رہیا۔ چُپ چان، سُکھ سانت، امن امان کِتے پرلا کے اُڈ گئے۔

اوہناں آوندیاں پُچھیا: بابا اسلام دین کِتھے گیا؟

کِسے دسیا پئی اوہ اُچے ٹبے تے رہندا اے، جِتھے مسیت اے تے

اوہدے وڈیاں دیاں ڈھیریاں نیں۔

بابے دے پرانے بیلی واہوا ہی اودھرنوں نسّے۔ بابا اودھیا وچھائی والے رنگیل پلنگ تے بیٹھا سی۔ اُتے ھرا طوطے رنگا دوشالا سی۔ کنڈ پچھے چاندی دے لچھے والا سنبل سرہانا سی۔ سِر تے چِٹا دُدھ ورگا ریشمی ٹپکا سی۔ اگے چھوڑا حُقہ سی۔ جھُرٹ دیاں کندھاں تے تھاؤں تھائیں" بابا اسلام دین زندہ باد" گوھڑے حرفاں نال لِکھیا ہویا سی۔

بیلیاں توں نہ رہیا گیا۔ اوہناں آکھیا: "بابا! تیری جڑ ماری جائے توں عیش تے آرام نال سیتے بہہ گیا ایں۔ تے ہیٹھاں تیرے پِنڈ وچ رب دی تھاں شیطان دا راج ہو گیا اے ——— بابا بِٹ بِٹ اوہناں ول تکدا رہیا پر موہنوں کجھ نہ بولیا۔

اوڑک اوہدے اک بیلی نے اگانہہ ودھ کے اوہدا ھرا دوشالا دھرُوہ کے پرانہہ سٹیا۔ تے ایہہ ویکھ کے سبھ دا ہیٹھلا ساہ ہیٹھاں تے اُتلا ساہ اُتانہہ رہ گیا پئی بابے دے ہتھاں وچ ہتھکڑیاں تے پیراں وچ بیڑیاں پئیاں سن تے سنگلاں وچ کڑیا تے جوڑیا ہویا بابا ہِلن جوگا نہیں سی۔

یاراں نال بہاراں

چودھری خدا یار کول گلاں باتاں کرن والا اک طوطا سی جیہدیاں ڈور ڈور تک دھماں سن - چودھری خدا یار یاراں دا یار سی - اوہدے ڈوالے ہر ویلے بندیاں دی بھیڑ لگی رہندی سی - اوس طوطے نوں اچرج جگتاں سکھائیاں ہوئیاں سن - طوطے دا پنجرہ بیٹھک وچ ٹنگیا رہندا تے طوطے نے آوندے جاندے نوں جگتاں پیّاں کرنیاں -

چودھری خدا یار خدا نوں پیارے ہو گئے تے ایہہ طوطا اوہناں دے وڈیائے پُتر احمد یار نوں ورثے وچ ملیا -

چودھری احمد یار وی رونقی بندہ سی - ہر ویلے ڈیرے تے محفل لائی رکھدا سی - اوہنوں وی طوطے نال بڑا پیار سی - جدوں چار بیلی اکٹھے ہوندے تے چودھری نے چُوری دا چھنّا پلنگ دی سرہاندی چا رکھنا - چُوری دا چوگا طوطے نوں دوروں وکھا کے آکھنا: ہلا وَئی جوانا! کیہ آہندے نیں سیانے؟ - تے نال ای اپنے ارائیں مزارعے وَل انگلی دا اشارہ کرنا -

طوطے پٹاک کے آکھنا:

"سیانے آہندے نیں، ارائیں کم تائیں"

چودھری نے کھڑ کھڑ ہسّنا تے ڈیرے بیٹھے بیلیاں دیاں وکھیاں ہس ہس ٹٹ جانیاں - ارائیں مزارعے نے وی شرمندیاں طرح دندیاں کڈھ چھڈنیاں -

طوطے نوں واندھی چوندی چُوری دا چوگا مل جاناتے اوہنے بیٹھے بندیاں وَل انج تکنا جویں پہلوان مالی جت کے پڑ وَل ویکھدا اے -

درزی کپڑے سیوں کے لیاوے تے چودھری احمد یار ھوراں درزی ول انگل کر کے طوطے نوں شِشکار دیندا۔ ہلا وَٹی جوانا! کیہ آھندے نیں سیانے؟ طوطے پٹاک کے بولنا:

"سیانے آھندے نیں۔ درزی درزی، تیری یاری فرضی۔"

چودھری ہسنا تے نال ای یاراں دی پرھیا ہس پیندا۔ درزی وی دندیاں اِی کڈھدے رہنا۔ طوطے نوں واہندی چوندی چُوری دا سُلبا چوگا مِل جانا۔

مَاچھی نے مشک لے کے کولوں دی لنگھ ٹرنا تے چودھری احمد یار ہوراں طوطے نوں مڑ پچکارنا۔ ہلا وَٹی جوانا! کیہ آھندے نیں سیانے؟۔

طوطے پٹاک کے بولنا:

"سیانے آھندے نیں: میں، ماچھی، گگڑا، دھگانے پاوے جھگڑا۔"

چودھری نے ٹھہ ٹھہ ہسنا تے اوھدے نال ہوراں وچ وی ہاسا مچ جانا۔ طوطے نے چُنجھ سوارسوار کے چوری ٹھونگنی تے دَھوَن بھوا بھوا کے لوکاں وَل ویکھنا جویں گبھرو مُگدر دا بالا کڈھ کے آلے دوالے ویہندا اے۔ ماچھی نے وِچے وچ غصہ پی جانا تے پچھانہہ ویکھیاں بِنا نیویں پا کے ٹُر جانا۔

چودھری پُچھنا" طوطیا! ماچھی کویں مونہہ بھلا کے آیا اِی؟

طوطے پٹاک کے آکھنا:

"مشک وانگوں۔"

ساری محفل ہس ہس کے پھاوی ہو جاتی۔

کدی بندیاں وَلوں ویہل ہونی تے چودھری ہوراں اوھدے طوطے آپو وچ دُکھ پھولن بہہ جانا۔

چودھری پُچھنا" ہلا وَٹی جوانا! اوہ مٹیار مینا۔ جنہوں توں دِل

دے بیٹھا سَیں اوہ تینوں کیہ آ ہندی سی؟

طوطے سچّے کھبّے جھولدیاں آکھنا،

"جدوں مَیں اوہنوں انبی دی گِٹک ماری تے آکھن لگی،

لال گانی تے ہری سلاری

اُڈ پُڈ جائے مینوں ڈھیم کڈھ ماری

فیر چودھری نے طوطے نال اپنے پیار دیاں کہانیاں چھوہ دیتیاں۔ طوطا بھانویں سمجھے نہ سمجھے، چودھری دا جی ہولا ہو جاندا — مُکدی گل ایہہ پئی کوئی گل ہووے بھانویں نہ ہووے چودھری تے اوہدے طوطے نے بیٹھک وچ رونقاں لا چھڈّیاں۔

سدا بادشاہی ربّ دے گھر اے۔ چودھری احمد یار مر گئے تے اوہناں دے پچھے کوئی جوان پُتر نہ رہیا۔ ڈیرا اُجڑ گیا، بیٹھک بند ہو گئی۔ طوطے دا پنجرہ کجھ چر اونویں ای ٹنگیا رہیا۔ کسے اوہدے وَل اکھ پٹ کے نہ ڈِٹھا۔ اوڑک کسے دے مَن مِہر آئی اوس نخصمے طوطے دا پنجرہ ماچھیاں دے گھر بُلاؤ رے بٹیریاں نیڑے جا ٹنگیا۔ کیوں جے تندور تے عام روٹیاں لگدیاں نیں، ایہنوں وی ڈِگا ڈھٹھا بھورا مِلدا رہے۔

اِک دِہاڑے چودھری احمد یار دا کوئی پرانا بیلی تندور کولوں لنگھیا تے ماچھی نوں ویکھ کے طوطے دا دھیان اودھر کرایا۔

چِراں پچھوں طوطا پٹا کیا:

"سیانے آہندے نیں: میں، ماچھی، گگرا، دھگانے پاوے جھگڑا۔"

پر ایس گل تے ہُن نہ کوئی ہسیا نہ گُڑھکیا، نہ ماچھی نے نیویں پائی۔ سگوں اوہدی ماچھن کُدکے پئی:

"مریں وے طوطیا! ٹٹ پئیں، تینوں بِلّی پوے، تینوں گولی وَجّے۔

توں کتھوں آیا ایں ساڈی ذات پُٹن والا کمذاتا!"

ماچھن نوں کڑکدیاں ویکھ کے ماچھی نوں وی تا آگیا۔ اوہ وی گجیا،
"بکواس بند کر اوئے ٹکے دیا جنوراّ! کُنڈ ہن مار کے تیری سری پھیہہ
دیاں گا، تیری توتک وڈھ دیاں گا۔"

طوطے نوں تُنکّھتی دے کے مُجّت کرن والا بیلی ماچھن تے ماچھی
نوں بھخیا ویکھ کے کِسے بنّے کھسک گیا، کلّے طوطے دی شامت آ گئی۔
سارا ٹبّر اوہدے توں رُس گیا۔ وچارا پنجرے وچ پیا پیا سُک گیا۔ چُنجھ
ہِک نال جا لگی۔ بولن بِرکن توں انج رہ گیا جویں اوہ نکڑا ہووے۔ راہ
وچ ڈِگّا ہووے تے ٹھیڈیاں نال اوہدا رنگ رُوپ اُڈ گیا ہووے۔

اِک دن ماچھیاں دے گھر کوئی خوشی دا کم سی۔ اوتھاں آئے پروہنیاں
نوں وکھان لئی پئی ساڈے گھر بولن والا طوطا وی اے۔ طوطے نوں بلان
دا بڑا جتن کیتا۔ پہلاں پیار نال، پھیر مار نال۔ پر طوطا گُم سُم بیٹھا
رہیا۔ جدوں گھر والیاں دا اَتیا چار تے نوکاں چوبھاں حد توں
ودھ گئیاں تے اوہ اِکو واری بولیا:

"یاراں نال بہاراں"

مُرڑ دَڑ کر کے پنجرے وچ ڈِگا تے ٹھنڈا ہو گیا۔

پھوڑے

بھلا مانس بڑے سگناں تے بڑیاں سدھراں نال ایتھے آباد ہویا سی ایتھوں دا واء پانی، ایتھوں دا دوالا چوالا اوہنوں دلوں پسند سی۔ ایتھوں دے وسنیکاں دے بچ چالے بارے اوہنوں بڑیاں آساں اُمیداں سن۔ اوس آکھیا سی:

"رب نے اکھاں ایس لئی دتیاں نیں پئی ایس دھرتی دا سُہپن ویکھیے۔ رب جیبھ ایس لئی دتی اے پئی اوہدیاں وَن سونیاں نعمتاں دا سواد چکھیے تے حیاتی ایس لئی دتی اے پئی ایہدے حدوں باہلے تے گنتیوں ودھیرے سکھ مانیے۔"

ایتھے آکے جویں اوہ چاسبھا دے میلے وچ گواچ گیا سی۔ کجھ چِر اوہنوں ویلے سمے، تھاں کتھاں، کسے شے دی سُدھ بُدھ نہ رہی۔ اوس گھیو نال کرولیاں کیتیاں تے دُدھ نال اشنان کیتے۔ اکھاں نال تانے تنے تے پیراں نال پیلاں پائیاں۔ گھاواں نوں لتاڑیا تے پھلاں نوں مدھیا۔ پر جیویں مڈھ ہوں ایس دھرتی دی ریت چلی آئی اے ویلا سدا اِکو جیہا نہیں رہندا۔ سجرے سورج نوں اوڑک سِر تے اپڑکے مُڑ مونہہ دے بھار ڈِگنا تے ہنیرے کھوہ وچ لکنا پیندا اے۔ ایس بھلے مانس نال وی اَنت ایہو کجھ ہوئی تے ایہو کجھ بیتی۔

اَچنچیتی اوہدی چلدی وچ وَل پے گیا۔ آہندے نیں

دب کسے دی چلدی وچ وَل نہ پاوے۔ اوہدی چلدی وچ اجیہا وَل پیا پئی اُکّا وَل نہ رہیا۔ اُرے پَرے اوڑھ پوڑھ، دَوا دَارُو بڑے کیتے پَر کسے دارُو کاٹ نہ کیتی، کوئی مَنتر نہ پُھریا۔

بیماری نے پہلے ماش نوں نِسّل کردتا، اُکّا اِی لمّیاں پادِتّا۔ آہندے نیں ڈِگ پیاں دا اجُھ نہیں رہندا، سَٹ لگیاں کوئی کول نہیں بہندا۔ لمّا پیا تے انج جاپے جویں بھاگ وی نال اِی لمّے پے گئے نیں۔ سگوں کسے نویکلی کھُند رے جا سُتّے نیں۔

روگ وَدھدا گیا۔ کئی واری وَا بَدلی، کئی واری سیانے تے ماندری بدلے۔ تھاں تھاں دا پانی پِتیا۔ تتّے تے ٹھنڈے سومیاں تے جا جا کے نہاتا پر تندرستی دا لال گواچا نہ لبھنا سی نہ لبھّا۔

ہُن روگی دے جُثّے تے تھاؤں تھائیں پھوڑے نکل آئے۔ سارا جُثہ پھوڑیاں نال وِنھ گھتّا۔ راتیں ٹِڈی پَیسے جیڈے۔ پھوڑے تے مَلھم دا پھایا لگے تے دِن چڑھدے نوں اوتھے اِی روپیے جیڈا پھایا لانا پوے۔ اک دو پھوڑے ہون تے مَلھم کاٹ وی کرے، جُثّے نوں کجھ سُکھ وی اپڑے۔ پَر ایہناں پھوڑیاں نوں گِنیا تے پُورے تِن سَو نِکلے۔ دوجی واری گِنتی کیتی تے پھوڑے تِن سَو چار ہوئے۔ مُڑ گِنتی کرنی چھڈ دِتّی پئی کِتے وَدھدی نہ جائے تے پھوڑے گِنن گوچرے نہ رہن۔ اوہناں پھوڑیاں دا مُونہہ مہاندرا وی کجھ وِرلا اِی سی۔ اُتّوں سونے دے بٹناں ورگے جاپدے سَن۔ پیلا رنگ لالی بھجے ماردی، ہیٹھوں لہو سِمّے، ریشہ تراٹاں مارے۔ کوئی چیرا، کوئی ڈھوڑا ایہناں دی پیڑ نوں گھٹ نہ کرے۔ سیانیاں توں اوہناں دا دارُو ہُندا نہیں سی جاپدا۔ ہاں ایس گل تے سبھ سیانیاں دا اکٹھ سی پئی پھوڑیاں دا سارا وَدھاں

کھان پین توں ودھیا سی۔ تے جے ایہناں نوں چیرا دوایئے تے ایہہ گِنتی وچ اینے تیں پئی سارے جُثے دا بَھٹھہ بہہ جائے گا۔ دوجی اوکڑ ایہہ سی پئی پھوڑیاں دے ہیٹھاں تے اوہناں دے دوالے چوالے کئی نکیاں نکیاں پھِمھنیاں سَن، جیہڑیاں چیرے لائق نہیں سَن۔ اوہناں تے سپرٹ یاں کِسے لگن والے تیل دی مالش ای کافی سی۔ کئی سیانے آہندے سَن ایس روگ دا اصل دارُو کوئی تگڑا جیہا جلاب اے جیہڑا فلش وانگوں ساری مَیل مکھی روڑھے جائے۔

کجھ سیانیاں دی صلاح ایہہ سی پئی دوگی دے کنّاں مُڈھ پچھلاؤ تاں جے گندا لہو نکل جائے تے اکھاں تے جیہڑی چربی چڑھ گئی اے اوہدا زور گھٹے۔ کجھ آہندے سَن پِنیاں تے پچھلاؤ تاں جے چال وچ جیہڑا فرق پے گیا اے اوہ سُوتر ہووے۔ کسے آکھیا کھٹیاں مٹھیاں جوکاں لاؤ تاں جے گندے مَندے تے اوپرے لہو دا اُبال گھٹے۔ مُڑ کسے آکھیا ایہہ لہو پیتے پھوڑے آپ جوکاں دے وی پیو نیں۔ ایہہ آپ وڈیاں وڈیاں پَلیاں ہوئیاں تے پَھلیاں ہوئیاں جوکاں نیں۔ سَپ نوں سَپ لڑے تے وِس کِنہوں چڑھے؟ ایہناں جوکاں نال نِیویاں نہیں جے ہونا۔ کسے سِنگیاں والے نوں سد آندا۔ اوس پھوڑیاں دی مہاڑ ویہندیاں اِی آکھیا: ایہہ پھوڑے آپ سِنگیاں ورگے نیں۔ ایتھے سِنگیاں وی کوئی کھوہنٹ نہیں کھوہنا، کوئی کاڈھ نہیں کڈھنی۔ کِسے کُجّالات دا جتن دسیا تاں جے بَھیڑی رَت اکھوں اوہلے کجے ہیٹھاں کٹھی ہو جاوے تے کِسے ویری دی نگاہ اوہدے تے نہ پوے۔ ڈھکی رِجھے، کوئی نہ بُجھے۔ کجھ سیانے ایہہ وی آہندے نیں: جیہڑے پھوڑے نظریں آوندے نیں تے گِنتی وچ آ گئے نیں اوہناں توں بناوی ایس جُثے وچ ہور اَن گِنت پھوڑے نیں جیہڑے لُکے ہوئے نیں۔ ایس لئی چیرا وی نہ دیو۔ کیوں جے

چیرے تے چیرا دِتا گیا تے جُثہ پھبتی پھبتی ہو جائے گا۔

اودھر بھلا مانس دُہائیاں دیندا اتے واسطے پاندا اسی تے چیک چیک کے آکھدا اسی : یارو! ایہہ پھوڑے تے میرے جُثے دا اَنگ نیں، تسیں ایہناں نوں میرے جُثے توں اَڈ کرکے نہیں ویکھ سکدے۔ چیرے واسطے ایہناں تے جو نشتر لگے گا اوہ مینوں ای دُکھ دے گا۔ میری جِند اِک کڈھے گا۔

اوڑک اک مہان سیانا آیا۔ اوس روگی دیاں چیکاں دُہائیاں تے وَین ورلاپ ویکھ سُن کے آکھیا: "پُرانے روگاں لئی دارُو نواں چاہیدا اے۔ سبھ چیرے تے سبھ دُھوڑے چھڈ دیو۔ جو کاں تے سِنگیاں پٹیاں تے کٹاں مُڈھ پچھاں دا خیال بھلا دیو۔ کھان پین توں ایہہ سارا اودھان وَدھیا اے۔ ایہدا دارُو کھان پین دا نواں مُڈھ تے نواں ٹیچا سبھ کرو۔ جِس جُثے نے حد وں وَدھ کھادھا اے اوس جُثے نوں رجکے پھاکا دیو۔ کھان پین دیاں چیزاں وستاں ایہدے توں دُور رکھو۔ جنہاں روگیاں دے روگ دا کارن نت دے بہاۓ کڈ اکے نیں اوہناں دے کھان پین دا سُلبّا بند و بست کرو۔"

مہان سیانا دوا دارُو دے ایس نویں طریقے نوں کھادھ خوراک دا نواں ٹیچا آکھدا اسی۔ جنہاں دیاں آساں دوا دارُو دے پہلیاں طریقیاں توں ٹٹ گئیاں سن، اوہناں دوا دارو دا ایہہ نواں طریقہ اپناون دا فیصلہ کرلیا۔ پر ویکھیئے اُوٹھ کِس پاسے تے بہوے۔ پھوڑیاں کھادھے جُثے دا روگ کھادھ خوراک دے نویں ٹیچے نال گھٹدا اے یاں سگوں ہور وَدھ جاندا اے۔

بھیڈ دی ہڈ بیتی

مالک نوں کیہ آکھیے جس دے سارے بھیس
جس نے مینوں بخشیا دیس دے وچ پردیس
جس شئے اُتے دِسدی میرے پیو دی چھاپ
اوہنوں میرا آکھیاں کئیاں نوں ہُندا تاپ

اسیں قوم تھیں بھیڈ آں ۔ اندروں باہروں بھیڈ ۔ نانکیوں دادکیوں بھیڈ ۔ ساڈی باڑی وچ جو جمیا سو بھیڈ ، جو آگیا سو بھیڈ ۔ جو ہویا سو بھیڈ ۔ اساں کدی کسے نوں کُجھ نہ آکھیا ۔ کدی ڈُھڈ ماریا اے تے اپنیاں نوں ، کدی کجھ وگاڑیا اے تے اپنیاں دا ۔ وَیریاں کولوں نت گاٹے وڈھائے نیں ، کھلّاں لُہائیاں نیں ۔ وَیریاں اگے دھون نہیں چکی ۔ کدی وَیریاں دیاں اکھاں وچ اکھاں پا کے نہیں ڈِٹھا ۔ سدا نیویں پائی رکھی اے ۔

ساڈے نال اینھے لکھاں ہوئیاں بیتیاں
ساڈیاں زباناں رہیاں تاؤ نال سیتیاں

سوچ آوندی اے پئی جے اسیں اپنی ہڈ بیتی دسیے تے سُنن والیاں نوں ساڈی ہڈ بیتی توں کیہ لیھت ہووے گی ۔ پر فیر سوچ آوندی اے پئی بھیڈ چال توں لوکی اَڈ رہن تے رہن بھیڈاں توں اڈ نہ رہن ۔

ہڈ بیتی دسنا ویلے دی بھیڈ چال اے ۔ اسیں ویلے توں پچھے کیوں رہیے ۔ ساتھوں کوئی وڈا کم تے کدی نہیں ہویا جیہدے پاروں ساڈے پچھوں ساڈا ناں چلے ۔ ہو سکدا اے پئی ایس ہڈ بیتی پاروں دھرتی اُتے ساڈا وی ناں رہ جائے ۔ ایسے لئی ایہہ کشٹ کیتا اے تے

تہانوں وی کتّھ دِتا اے پئی بھیڈ دی ہڈ بیتی سُنو۔

جتھے رہندے ساں اوتھوں دیاں سیانیاں اپنے ایانیاں نوں مت دِتی۔ کھاؤ پیو، کسرت کرو تے جاناں بناؤ۔ کیوں جے سنسار وچ اوسے دا آدرمان اے جیہدی بھاری گودی دیہی تے تروئی جان اے۔ کوئی کسب اجیہا نہ کرو جیہدے نال دیہی نوں دُکھ اپڑے تے سریر دا ماس گھٹے۔

اساں بھیڈاں دا اپنا سیانا تے کوئی ہے نہیں سی تے جے کوئی ہُندا اوی تے بھیڈاں نے اوہدی گل سُننی نہیں سی۔ کیوں جے بھیڈاں دا ورتارا اے پئی اپنے سیانے دی گل کدی نہ سُنو۔ اپنے سیانے دی مت کدی نہ لوو۔ تاں جے اوہ آکڑ وچ آکے آگو ای نہ بن جائے۔ بھیڈاں دا ایسے تے تاہئیں سو ھندا اے جے اوہدے وچ آگو کوئی نہ ہووے۔ سبھ دلی بوتھی نیویں ہووے۔ سبھ بھیڈاں مکالیاں ہوون۔ سبھ دا دھیان دھرتی وَل ہووے۔ برادری جے ڈھٹھے کھوہ وَل مونہہ کرلوے تے سبھ بھیڈاں ڈھٹھے کھوہ وچ جا ڈِگن۔ ڈھٹھے کھوہ وچ ڈِگنوں کوئی نہ بچے۔ تاں جے کوئی کسے نوں ایہہ آکھن جوگا نہ رہوے پئی میری مت تہاتھوں اچیری اے تاہئیں مَیں کھوہ وچ نہیں ڈِگا۔ ایسے لئی گوانڈھی سیانیاں دی گل کنّیں پائی — اوہ اپنیاں ایانیاں نوں کسرت کرن تے جاناں بنان تے سریر ودھان لئی آھندے سن۔ اوہناں دی ویکھو ویکھی اسیں وی کھان پین، کسرت کرن تے سریر ودھان وَل لگ پئے۔ دِناں وچ ساڈے لیلے چھترے تے ساڈے چھترے بھیڈ وبن گئے۔ دُھوناں موٹیاں ہوگئیاں، وکھیاں باھر نکل آئیاں، سریاں چرب گھتیاں۔ پر بھاگاں دی کھیڈ ویکھو اید ھر بھیڈ ومو ٹے ہوگئے اودھر گوانڈھیاں دے گھر عید آگئی۔ سارے موٹے موٹے ڈُنڈے سِر بھیڈ وعید دی قربانی چڑھ گئے۔ تے اِجڑ مُڑ سُنجے دا سُنجا رہ گیا۔ جی وچ آئی پئی کسے بھلے مانس گوانڈھی اگے دید سے ناں تے فریاد کرئیے۔ پر جس بھلے مانس دے دوارے گئے،

اوہ ربدے ناں تے اک بھیڈ ونوں پٹھیاں کرکے اوہدی کھل پیالاھندا سی۔

ایس کلیجہ کڈھنی عید توں ست کے بھیڈاں دے اِجڑ نے جنگل وَل مُونہہ کرلیا۔ جنگل وچ گھاہ داگھاٹا نہیں سی، نہ پانی دی تھوڑ سی۔ ہریاں دُدھ بھریاں بوٹیاں تے رنگ رنگ دے خوشبودار گھاہ کھاکے، ندیاں دے ٹھنڈے مِٹھے پانی پی کے بھیڈاں داوَگ سارے دا سارا جوان ہوگیا۔ ایتھے عید دی ڈَین تاں نہیں سی پَیندی جیہڑی اِکو وار سارے تُر تے سِر بھیڈ واں نوں چُن کے لے جائے پر کدی کدی کوئی گِدڑ یا بگھیاڑ پیندا سی تے کلے دوکلے لیلے نوں چا کھڑدا سی۔ جنگل دی کُھلی ہوا دی تاثیر سی یاں ندی دے ٹھنڈے تے مِٹھے پانی دی برکت پئی بھیڈاں وچ وی اک سیانا جم پیا۔ اوس بھیڈاں نوں اَڈو اَڈ چرن چُگن توں ہٹکیا تے اِک تھاں کٹھیاں ہوکے رہن تے وسن دی مت دِتی۔ اوس آکھیا: جتھا بنا کے رہوؤ۔ جتھے وچ برکت اے۔ سنسار وچ جِنہاں قوماں سِر کڈھیا اے اوہ جتھا بنا کے وسیاں نیں۔

اساں بھیڈاں اپنے سیانے دی مَت لئی تے اوہنوں پلے بدھا۔ جیہڑیاں بھیڈاں پہاڑ تے جاچڑھیاں سن اوہ پہاڑ توں اُتر آئیاں۔ جیہڑیاں ندیوں پار گئیاں سن اوہ اُرار آگئیاں۔ ساریاں کھلریاں پُلریاں بھیڈاں کٹھیاں ہوگئیاں۔ پر اگے تساں نوں کیہ دسیے۔ دسدیاں کلیجہ مونہہ نوں آندا اے تے جند مسافر ہندی جاپدی اے۔ شیراں بگھیاڑاں نے ساں نوں کٹھیاں ویکھیا تے اِکو وار دھائی کر دِتی۔ اَڈو اَڈ ہندے تے دوچار کِردے۔ کٹھیاں ہندیاں تے جتھا بنا کے رہندیاں سینکڑیاں نوں موت آگئی۔ بھیڈاں نوں کٹھ وی راس نہ آیا۔ سگوں اوہناں دی وَدھ توں وَدھ کٹھنائی دا کارن بنیا۔

ساڈے وچ جیہڑے بھیڈ واں دے سِر سنگ نیں اوہ آہندے نیں پئی مقابلہ کیتیاں بناں آہڈ لائیاں بنا نہ مریے۔ ہُن تیک ساڈے

نال بیت چکی اے۔ ایدوں اگے دَھون وڈھان تے کھل لہان تے جی نہیں کردا۔ کوئی ایسا مَنتا پکا یسے پئی بھیڈاں دی قوم تے جُگاں توں مُنڈے آئے اَتیا چار نوں ٹھل پوے۔

اَجکل بھیڈاں دی قوم سوچدی اے۔ سوچ وچ لگی ہوئی اے۔ تسیں جاندے او پئی اسیں گھاہ بوٹ کھان لئی دھون دھرتی توں نہیں چکدے۔ نہیں ایہہ گل نہیں! اسیں نیویں پا کے سوچ رہے آں پئی کیہ کوئی ایسا جَتن وی ہو سکدا اے پئی اسیں وی دَھوناں وَڈھن تے کھلاں لہان دے چکر وچوں نکلیے۔ تے یاں کدی ایہہ وی ہو سکدا اے پئی اسیں وی دَھوناں وڈھن تے کھلاں لاہن والی براداری وچ جارلیے۔ ایسے سوچ ہتھوں بھیڈاں دے اِجّڑ دھرتی توں سِر نہیں چکدے —— سِر نہیں چکدے ——

پہاڑی بکرا

بندے نوں کن رس ہونا چاہیدا اے ۔ کہانیاں دا کوئی گھاٹا نہیں۔ نِکے ہُندے ساں تے نانی کہانیاں سناندی ہُندی سی۔ بادشاہاں دیاں کہانیاں، شہزادے شہزادیاں دیاں کہانیاں، جِناں تے پریاں دیاں کہانیاں۔ مدرسے پڑھن بیٹھے تے چڑیاں کانواں دیاں کہانیاں، گِدڑاں لومڑاں دیاں کہانیاں، طوطے مینا دیاں کہانیاں۔ جِتھے گئے، جِتھے بیٹھے کہانیاں ساتھوں پہلاں اوتھے اپڑیاں دِسیاں۔ کھوتر کھوتر کے پُچھیا۔ بھال بھال کے ڈِٹھا تے ہر بندے دے بوجھے وچوں اک کہانی نکلی۔ ہُن تے پِچھلے تجربے ہتھوں اجیہا ول آ گیا اے جدوں جی کرے کہانی کہانی سُن لئیے، جِتھوں جی کرے کہانی لبھ لئیے۔

اگلے دیہاڑے پٹھاناں دے دیس وچوں لانگھا ہویا۔ گڈی دے آون وچ ڈیڑھ دو گھنٹے رہندے سن۔ مینہ پَے ہٹیا سی۔ میں پالے ہتھوں ویٹنگ رُوم وچ بہہ گیا۔ بیرے کولوں چاء منگوائی تے انگیٹھی دے نیڑے ہو کے چاہ دیاں سُرکیاں بھرن لگا۔ اوس ویلے کمرے وچ میرے تے بیرے بِنا ہور کوئی نہیں سی۔ بیرا اگ سیکن لئی میرے کول انگیٹھی اگے، بھوئیں تے بہہ گیا۔ میں آکھیا: یار ٹھنڈ بڑی اے، کوئی گل ای سُنا۔ جِنھوں سُن کے جُثے وچ گرمی آوے۔ اوہ میری گل سُن کے پچھانہہ نوں وگ ٹُریا۔ بھج کے بالن دیاں دو چار لکڑاں ہور لے آیا تے اوہناں نوں چُلھے وچ ڈاہ کے پتھلا مار کے بہہ گیا۔ اِنج جاپدا سی پئی اوہ اپنی گل سنان لئی ویہلا ہو کے بہنا چاہندا سی۔ میں اوہدے چا

سبھا نوں ڈِٹھا تے توس بسکٹ اِک پرچ وچ رکھ کے تتّی تتّی چاء دی اِک پیالی اوھنوں پھڑا دِتی۔

آکھن لگا: جناب! تُساں مینتھوں گل پُچھی اے تے مَیں تہانوں اوہ گل سناوݨ لگاں جیہڑی مینوں کدی نہیں بُھلدی۔ ایس گل دا مطلب سیانیاں کولوں پُچھیا وی اے تے اوھناں دسیا وی اے۔ آپ وی چوکھی سوچ وچار کیتی اے، چوکھا مغز ماریا اے، پَر حالی تسلّی نہیں ہوئی۔ خورے تسیں وی سُݨو تے تہانوں وی ایسدا مطلب سمجھ وچ آوے۔ جِتھوں ساڈے وی پڑ پلّے کجھ پوے۔

مَیں آکھیا: سنا کھاں بھائی! اوہ کیہڑی گل اے؟

آکھن لگا:— ایہہ اوددوں دی گل جے جدوں انگریز بادشاہ پٹھاناں دے دیس وچ اگانہہ ودھ کے ریلاں سڑکاں دا جال وچھاݨ لگا سی۔ اسیں سڑکاں بناݨ تے ریلاں وچھاݨ والے مزدوراں دی ٹولی وچ بھرتی ساں تے دھمن زئی پٹھاناں دے علاقے وچ سڑک لنگھاݨ دا جتن پے کردے ساں۔ اساں دِنے سڑک بنائی پٹھاناں نے راتیں پٹ سُٹنی۔ اساں پھیر سویرے مُڈھ سِرے توں کم چھوہ دینا تے کجھ دور اَپڑ جانا۔ پر پٹھاناں جے اک رات سڑک نہ پٹنی تے دوجی راتیں ساڈے اُٹھوارے دے کم دی جڑ پٹ سُٹنی۔ نال ای رات دے ھنیرے وچ سجیاں کھبیاں گولی نال چونہہ چونہہ بندیاں نوں پَھنڈ گھتنا۔ جناب! سانوں سڑکاں دا کم پیش نہیں سی پیا، سگوں انج جاپدا سی جویں جنگ ساڈے پیش پے گئی اے۔ افسر کدی کم بند کر دیندے سَن، کیوں جے اوھناں نوں پچھوں سرکاری حُکم دی اڈیک ھُندی سی۔

جدوں کم بند ھونا اساں ویلا سیر شکار وچ لنگھا دینا۔ اسیں مزدور وی ساں تے سپاہی وی ساں۔ سانوں گولی سِکے دی کوئی لوڑ نہیں سی۔

اساں شکار نوں چڑھنا تے پہاڑیاں وچ شکار دا کھوج کھرا مکا دینا۔ نہ کوئی پنچھی رہنا نہ کوئی چوکھر۔ سانوں تِن چار دِن شکار کھیڈدیاں ہو گئے۔ دُور دُور تیکر تِتر، بھیڈ، چکور، سہیاں، پہاڑی بکریاں دا نشان نہ رہن دینا۔ اک دیہاڑا سالم لنگھ گیا تے سانوں کوئی نواں شکار نہ لبھا۔ نویں شکار دی بھال کوئی کھان پین دی بھکھ تریہہ پاروں نہیں سی۔ کیوں جے کھا کھا کے اسیں پھٹ گئے ساں۔ ساڈے ڈِھڈ جانوراں دے قبرستان بن چکے سَن۔ گوشت توں نک نک تو رجے ہوئے ساں۔ پر اُنج شکاری نوں مارن وڈھن تے سجرے وگدے لہو دی ہواڑھ لین دا چسکا ہُندا اے، اوہ چسکا سانوں دھروہی پھر دا سی۔ فجر ویلے پتہ لگا پئی پہاڑ دی چوٹیوں لہندا اِک وڈا پہاڑی بکرا نظریں پیا اے، جیہدے ورگا کوئی جانور اج تیک نہیں ڈِٹھا گیا۔ اِنج جاپدا اے پئی جیہڑے پہاڑی بکرے ہُن تیک مارے گئے نیں اوہ اوہناں دا سردار اے تے اوہناں دے پچھانہہ پرتن نوں اُڈیکدا اُڈیکدا ہُن آپ پہاڑ دی چوٹیوں لہہ آیا اے تے اوہناں دی بھال پیا کردا اے یاں اپنے ساتھیاں دے خون دا بدلہ لین لئی شکاریاں نوں ونگار دا ٹُریا آوندا اے۔ اسیں پنج ست جوان بندوقاں رفلاں پھڑ کے اودھر نوں نسّے جدھروں اوہدی خبر آئی سی۔ اَچن چیتی اسیں نسدے نسدے کھلو گئے۔ ساڈے ساہمنے اک ہاتھی رنگی تے ہاتھی ورگی چٹان اُتے پنجاں چھیاں بکریاں جیڈا اِکو بکرا گنگا بُورا، مہندی رنگی داڑھی والا اگلے کھُر چٹان تے ٹکا کے سانوں لال لال اکھاں کڈھ کے پیا ویہندا سی۔ اوہدے چھ چھ فُٹے سِنگ نیزیاں وانگوں ترکھے سَن۔ اوہدیاں ناساں وچوں اگ نِکلدی جاپدی سی۔ اِنج جاپدا سی جیویں اوہ سانوں سینکڑے

فُٹ ہیٹھاں کھلوتیاں ہویاں نوں ونگار دا اے تے آکھندا اے تُسیں شیر دی چُوہ وچ آ وڑے او، ھُنْ تہاڈی خیر نہیں۔ مَیں تے نویکلی تھاں وچ فساد پاوݨ دا پُورا سواد چکھا دیواں گا۔ ساڈے وِچوں اِک نے آکھیا: یارو! ایہہ بکرا اُوٹھ دی جِنس وچوں جاپدا اے۔ ایہدیاں ناساں تے بُوتھی ڈِٹھی جے، نِری اُوٹھ ورگی جے۔ جے ایہہ بکرا نہ ھُندا، بندہ ھُندا تے ضرور کِسے باغی جماعت دا لیڈر رھُندا۔

اِک پرانا شکاری آکھݨ لگا: مَیں نوں ایہدی شکل ویکھ کے پشیاب دی حاجت ہو گئی جے۔ ایہہ اوہ بکرا جے جیہڑا ناس دے پھرکاڑے نال سَپ نوں کھُڈ وِچوں کھِچ لیندا جے۔ ایہنوں مارخور ا بکرا آھندے جے۔ ایہدے سِنگاں وچ پھنیئر وی وِس ھُندی جے۔ جے ایہدا سِنگ وَج جائے تے بندہ پانی نہیں جے منگدا۔

جناب! مَیں سپاہی آں تے ڈرپوک اکھواندیاں مَینوں لَج آندی اے، پَر ایہہ بولیاں بِنا رہیا وی نہیں جاندا۔ اساں بہادری دے جوش وچ نہیں سگوں مَوت دے خَوف توں جھٹ ٹکانے دی تھاں لبھی تے پنجے کتے بندوقاں اوہدے سِر دے نشانے تے کٹھیاں چلا دِتیاں۔ پہاڑ وچ اجیہی گُونج پئی جویں توپ چلی ہوئے۔ تے اوہ اُلٹ بازی مار کے چٹان توں تھلے ڈِگا تے سینکڑے فُٹ توں ہیٹھاں ڈِگدیاں ٹھنڈا ہو گیا۔ اسیں اوہنوں ا نج چک کے ڈیرے تے لیائے جویں اسیں کوئی جنگلی بَد ماریا ہووے یاں گھٹو گھٹ گونند ماری ہووے۔

گوشت بنا کے دیگ چاڑھ دِتی۔ سِری، صاحب نے اپنی بیٹھک وچ سجاوٹ واسطے رکھ لئی۔ کیوں جے اجیہے لمّے تے شاندار

سِنگ کسے باراں سِنگے دے وی نہیں ھُندے۔ کھروڑے دیگ وچ پا دِتّے۔ لون پک کے تیار ہویا تے سارا ڈیرا کھان بیٹھا۔ سپاہی کھاندے جان تے ایہہ آھندے جان؛ لون نِکے جانور دا اِی سوادی ھُندا اے۔ ایس مارخورے بکرے دیاں بوٹیاں وچوں تے اُچھاھن آوندی اے۔ کھان دا سواد نہیں آیا۔ کھاندے جان تے ہڈیاں کھڈ وچ وگاندے جان۔ کھڈ وچ ہڈیاں دا ڈھیر لگ گیا۔

جناب! اگلی راتیں ساڈے کیمپ وچ کوئی بندہ سُکھ دی نیند نہ سُتا۔ کیوں جے جدوں اکھ لگن لگے کنّاں وچ اوس بارُھ دی آواز آوے جیہڑی پہاڑی بکرے نوں ماری سی تے چلدی سُنی جاوے تے نال ای اساں سبھ نے ڈِٹھا تے اکھاں مَل مَل کے ڈِٹھا پئی ساڈے کیمپ دے دوالے پہاڑی بکرا انج پھردا سی جویں ساھن کھوڑ و پاندا ہووے۔ اوھدے نیزیاں ورگے سِنگ ھنیرے وچ انج لشکدے جویں بجلی لشکدی اے تے اسیں ڈردے مارے مونہہ لکا لیندے۔ کسے نوں نیند نہ پوے۔

اگلی راتیں فیر اوھو معاملہ ہویا تے اوھو واردات وَرتی۔ پہاڑی بکرا ساڈے کیمپ دے دوالے چوالے کھوڑو پاندا رھیا۔ اوھدے نیزیاں ورگے سِنگ بجلی وانگوں لشکدے رہے۔ تے اسیں افسر ماتحت، دیسی ولایتی سارے اوھدے خوف مارے جاگدے رہے تے تھر تھر کنبدے رہے۔ کئی راتاں انج ای بیت گئیاں۔ سانوں کھانا پینا بُھل گیا۔ پچھوں سرکاری حُکم چڑھیا پئی سڑک بنان دا کم مُڑ چھوھیا جائے۔ پر اُٹھن تے کم کرن دی ہمت طاقت کسے وچ رہ نہیں سی گئی۔ کردے تے کیہ کردے۔ دِن تے کسے طرح لنگھ اِی جاندا سی پر رات پہاڑی مارخور بکرے دے خوف توں تھر تھر کنبدیاں لنگھدی سی۔

ساڈے وچ اک مولوی ہوری سن۔ سائیں لوک تے ربدے بندے ساری

ساری رات مصلّے تے کھلوتے رہندے - مُرشد نے اوہناں نوں تھوم گنڈھے تے ماس توں پرہیز دسیا ہویا سی تے اپنے لئی اوہناں پہاڑی بکرے دا لُون نہیں سی کھادھا۔ ساڈے کیمپ وچوں راتاں دے جگراتے تے پہاڑی بکرے نوں کھورو پاندیاں ویکھن توں تے اوہدے خوف توں اوہوای بچے رہے سن - اسیں اپنی بپتا اوہناں نوں سنائی تے اوہدا اپاء پُچھیا -

اوہناں آکھیا: "پہاڑاں وچ کوئی اوکڑ پیش آوے تے اوہدا اپاء پہاڑاں دے بزرگاں کولوں پُچھیا کرو - جس پہاڑی دی ٹیسی وَلوں پہاڑی بکرا اُتریا سی اوسے بنّے اِک گُپھا وچ اِک پہاڑی بزرگ دا ڈیرا اے - ایس اوکڑ دا اُپاء اوہو دَسن گے - سَو ہتھ رسّہ تے سِرے تے گنڈھ - پٹھاناں دے دیس وچ کسے مسلے دا حل لوڑنا ہووے تے پٹھاناں کولوں پچھو"

ساڈے وچوں کجھ بندے ہمت کر کے پہاڑ تے چڑھے - چڑھدیاں چڑھدیاں وکھیاں اندر جا پئیاں، کلیجے مونہہ نوں آ گئے - اوڑک بزرگ دی ڈیوڑھی تیکر اپڑ اِی گئے۔

پہاڑی بزرگ نے ساڈے حال تے ترس کھاندیاں ہویاں ساہنوں پُھلاں دا اِک ہار دِتا تے آکھیا: جس کھڈ وچ تساں بکرے دیاں ہڈیاں سٹیاں سن، تہاڈے چار پنج آگو وضو کر کے تے پاک صاف ہو کے اوس کھڈ وچ اُتر جان تے ایہہ ہار اوہناں ہڈیاں اُتے رکھ کے آکھن:

"پہاڑی بکریا! اساں تینوں ماریا، مار کے کھادھا ایہہ ساڈے رب دی اجازت سی - ایہدے وچ ساڈا کوئی دوش نہیں - تیری جان گئی تے اساں آکھیا ساہنوں سواد نہیں آیا - ایہہ ساڈا دوش سی تے ایہہ ساڈا ناشکرا پن سی تے اسیں ایسے قصور تے شرمندے

آں تے اپنی غلطی مَنّنے آں۔ اَسیں اِنسان آں تے توں جانور، پَر اَسیں تے تُسیں اِک رَب دی مخلوق آں۔ ایس لحاظ نال ساڈی تہاڈی برادری اِک اے۔ ایس برادری دے واسطے نال اَسیں اپنے دوش تے اپنے ناشکرے پن دی معافی منگنے آں۔"

بزرگ دی ایس نصیحت اُتے اساں عمل کیتا تے اوہناں دا دِتا ہویا ہار بکرے دیاں ہڈیاں اُتے جا چاڑھیا۔ ایہدے پچھوں ای اسیں سُکھ دی نیندے سَوں سکے۔ نہ سانوں سُتیاں نوں جاگ آئی نہ سانوں پہاڑی بکرے نے ڈرایا۔

مغل تے چوَل

مُغل تھوڑے سَن تے چول بُہتے سَن۔ پر تھوڑے ہُندیاں وی مُغلاں دیاں وادیاں کُجھ اجیہیاں سَن پئی چول ایہناں دا آکھیا مَندے سَن۔ چولاں اُتے مُغلاں دا رنگ رُوپ تے نہیں سی کیوں جے دیس وچ ایہہ اکھان دیندے سَن پئی "مُغلوں گورا سو کوھڑا"۔ پر پھیر وی چول مغلاں ورگے لیڑے دوالے پاندے، مُغلاں وانگوں آکڑ آکڑ ٹُردے تے باندراں وانگوں مُغلاں دی ہَر کُچجّی گل دی نقل کردے۔ اُنج اِنج جاپدا اے پئی چولاں کوئی اجیہا مَتا پکایا ہویا سی پئی مُغلاں دی کِسے چنگی گل دی نقل نہیں کرنی۔

نگوُنی گل ایہہ وے پئی جے مُغلاں نوں آکھنا پئی تُسیں وی اپنے ایانے پڑھاؤ۔ تے چولاں آکھنا، بہتے پڑھیاں دیاں پڑپڑیاں پاٹ جاندیاں نیں، اسیں اجیہی پڑھائی توں سکھنے اِی چنگے آں۔ ایہہ تاں نِری سِر پیڑ ہُندی اے۔ نتیجہ ایہہ ہویا پئی جتھے مُغل بچّے سارے دے سارے عِلم دے گہنے نال سجے ہوئے سَن اوتھے چولاں دا کوئی وِرلا ایانا اِی مغل استاداں دی بہنی بہہ کے چار حرف اُٹھان دے لائق ہُندا سی۔ اُنج اچرج گل ایہہ وے پئی مغل سیانے اپنے عِلم تے اپنی سیانف تے اپنا مان نہیں سَن کردے۔ جِنہاں چولاں نوں اپنے کُھتّاں اَن پڑھ ہون تے مان سی۔ چول گبھرو تے چول وڈیرے سِر ہلا ہلا کے، دَھون بھواں بھواں کے، ناساں پھلا پھلا کے تے دَند کڈھ کڈھ کے آہندے سَن پئی مالک دا رحم اے، ساڈے سِراں وچ عِلم دا گند نہیں وڑیا تے ساڈیاں پَھٹیاں نے اولویں دھوتیاں دھانتیاں تے تویاں نکور نیں جویں اسیں ماں دی کُکھ توں لیکے آئے ساں۔

مُکدی گل ایہہ وے پئی چولاں نوں مغلاں دا ھر کرتے سارکم کو ہجا تے ھرمَنت سار گل کوڑی جاپدی سی۔ جدوں کدی مغلاں کوئی نواں مدرسہ کھولنا تے چولاں دے وڈیاں چھوٹیاں رَولا پا دینا پئی ایہہ اک ھور بلا آئی جے۔ پڑھ پڑھ کے مُنڈیاں دیاں پُڑپڑیاں پاٹ جان گیاں۔ اوھناں دیاں جوانیاں نوں روگ لگ جاوے گا۔ لیڑے نوں تھوڑا جیہا لگا ہویا گھٹا ویکھ کے اوہ ٹپ اُٹھن گے تے ساری برادری توں اَڈ سوچاں سوچن گے تے وکھرے گاون گاون گے۔ اصل وچ ایہہ مُغل لوک ساڈیاں ایاتیاں نوں اپنے رنگ وچ رنگ کے ساڈے اُتے دَھونس جمانا لوڑدے نیں تے اساں جیوندی جانے ایہہ نسیں ہون دینا۔

اک مغل سیاتے نے اجیہی کتاب لکھی جیہدے وچ مُڈھ توں لیکے دیس دے آگوآں، سُورمیاں، سیانیاں تے نامی بندیاں دا حال سی۔ تے نال ای لکھیا سی پئی پراتے آگواں، سُورمیاں، سیانیاں تے نامی بندیاں دا ناں لیندے رھیے تے ماتواں مُڑ آگو، سُورمے، سیانے تے نامی بندے جمن گیاں۔ چولاں نوں ایہہ گل سُن کے وی سینے ٹھنڈ نسیں سی پیندی۔ اوہ سگوں تپ جاندے سن۔ تے آھندے سن دیس دے موتیاں دیاں کہانیاں وچ ساڈے لئی کیہہ اے؟ کیوں جے کِسے چول دا ناں ایہناں وچ بولدا ای نسیں۔ ایہہ کتاب پڑھ سُن کے تے سگوں لوکاں دا دھیان ایس پاسے جاندا اے پئی کدی کوئی آگو، سُورما، سیانا تے نامی بندہ جمیا اُگیا نسیں۔ ایس طرح مغلاں دا بُونڈا اُچا ھندا اے تے چولاں دی لسائی ھُندی اے۔

مُغلاں نے اک شبُھ دیہاڑے تے سُلکھنی گھڑی اک اجیہا باغ لایا جیہدے وچ بے بہا پھُل تے پھل سدا رھندے سن۔ باغ دے وَڈے وڈھ وچ نِکیاں نِکیاں کیاریاں تے سیر کرن لئی

سوہنیاں سوہنیاں پگڈنڈیاں بنائیاں تاں جے لوک دُوروں دُوروں آ کے ٹھنڈیاں سومیاں دے مِٹھے پانی پین ، سدا بہار پُھلاں دی موج مانن تے سدا بہار پھلاں دے سواد لین۔ چولاں نوں ایہہ باغ ویکھ کے وی چِپ چڑھ گئی۔ اوہناں آکھیا : ایس باغ نال سگوں ہر پاسے مغلاں دی نیک نامی تے وڈیائی ہووے گی ، اوہناں دی چڑھ مچے گی تے لوک ویکھ ویکھ کے آکھن گے چولاں دا ککھ نہ رہوے ، ایہناں کجھ نہ بنایا۔ چولاں دا کرودھ اینا ودھیا پئی اوہناں باغ دی اِٹ نال اِٹ کھڑکا دتی۔ سومیاں وچ پھانے ٹھوک دِتے تے پھلدار رُکھاں نوں کپ کے اوہناں دیاں کھِدو کھونڈیاں بنا لئیاں۔ وڈے دیساں توں آئے ہوئے سیانیاں دی سِکھیامت نال مغلاں اِک اجیہا وڈا ہسپتال بنایا جیہدے وچ روگیاں پھٹڑاں نوں مُفت دوا دارو لبھدا سی۔ چولاں ہسپتال نوں بند کرکے تھاں ٹھانے والیاں نوں دے دِتی، جنہاں اَدھی تھاں تے جوالا ٹاں کھول لئیاں تے اَدھی تھاں وچ پاگل خانہ کھول دِتا۔ ہُندیاں ہُندیاں مُغلاں تے چولاں دی اَنجوڑ دا اِک اجیہا پاسا ساہمنے آیا جنہوں ویکھ کے وڈیاں وڈیاں دے پَیراں ہیٹھوں بھوئیں نِکل گئی۔ چول مُنڈیاں نوں مدرسیاں دی پڑھائی بِنا دوڑ نگے ماردیاں ویکھ کے مغل مُنڈے وی اوہناں دے رنگیں رنگ گئے۔ پڑھائیاں چھڈ بیٹھے۔ مُغل سیانے اپنیاں بنیاں ہوئیاں ماڑیاں نوں ڈھیندیاں ویکھ کے دِل ڈھاہ بیٹھے۔ دیس دا حال لِکھن والے سیانیاں دیاں قلماں ٹُٹ گئیاں تے ہسپتالاں ورگے دیس بھلائی دے کاج سوارن والیاں دیاں نبضاں چھٹ گئیاں۔ ہُندیاں ہُندیاں دیس وچوں مُغل مَر گئے تے چول رہ گئے۔

لک پیڑ

میں تے میرے یار نے اٹھ جماعتاں پاس کر لئیاں پر کتے نوکری نہ لبھی۔ اسکول دا منشی ہون لئی نارمل وچ داخلہ لین دا چارہ کیتا پر اوتھے دہ دہ پاس بیلیاں نے راہ ڈک لیا۔ پلس وچ سپاہی بھرتی ہون لئی گئے تے سانوں دوہاں نوں کسے ایس لئی گھاہ نہ پایا پئی ساڈی ٹابری دے کسے بندے نے ایدوں پہلاں پلس دی وردی نہیں سی پائی تے سرکار کسے نوں چھڈیاں ای سپاہی ورگے اختیاروالے عہدے تے لاؤن دی رواوار نہیں۔ دفتر دا بابو بنن لئی چوکھی انگریزی آؤنی چاہیدی سی، اوتھے وی مڈل پاس نوں کوئی نہیں سی پچھدا۔ پر سکول وچ اٹھ ورھے بنچاں تے ڈسکاں گھسا کے ہن ساتھوں بھنجے وی بہن نہیں سی ہندا۔ اوڑک پٹوار پاس کرن دا جتن کیتا۔

پٹوار وچ سکول دے منشی ورگا آرام تے تھانے دے سپاہی ورگا ٹوہر تے نہیں سی پر پٹوار دی ایہہ گل من کھویں تے دل لبھاویں سی پئی چھڑے جٹ کسے نوں بنّے توں لنگھن نہ دین پئی کتے جاندا جاندا گنّا نہ بھن لوے۔ اوہ پٹواری مگر گڈ دی روڑی لئی پھردے سن۔ سنجر سوئی گاں دی بوہلی اپنے ایانیاں نوں بھانویں نہ جڑے، پٹواری دے گھر سالم گڈوا بھر کے کھڑدے سن۔ طلب تھوڑی ہندیاں وی پٹواری دے تھلے اپنی ٹیر تے بوہے تے بورع مجھ ضرور ہندی سی۔ پر پٹوار سکول وچ داخلہ وی اوکھا کم جاپیا۔

جیویں یارھیں ورھیں ارووڑی دی وی سنی جاندی اے

اچن چیتی سناڈا وی پارا کھل گیا۔ دوجے نوکراں تے کرخانے دے مجوراں دی ویکھا ویکھی پٹواریاں نے وی ہڑتال کر دِتی۔ لوک آہندے سن پئی بگانیاں مہیاں دا سجرا مکھن کھان تے بگانیاں گائیاں دا سکا دُدھ پیٹ والے ایسی ٹبّر توں ہڑتال دیاں اوکھتاں نہیں جریاں جاندیاں۔ پر رب جانے اساں تتانیاں مونہوں نکلی ہوئی کوئی دُعا پوری ہوئی سی پئی پٹواریاں دی ہڑتال لمّی ہوگئی تے ایس طرح اساں دوہناں نوں نائب صاحب نے قانونگو دی راہیں آپ بلا کے پٹوار سکول وچ داخلہ دے دِتا۔

دل بڑا راضی ہویا پئی شہر توں دُور رہندے ساں ہُن نیڑیوں ویکھن دا ویلا ڈھی گیا تے وڈے وڈے نمبردار جس شہر وچ سوا ہوئے دو دہاڑے گزارن دی آنگس نہیں سن رکھدے سانوں اوتھے چھ مہینے سرکار نے اپنے خرچ تے رکھن دا مُتا پکا لیا۔

وڈے شہر دیاں وڈیاں گلّاں۔ چڑی گھر، عجائب گھر، شاہی قلعہ، شاہی مسیت ورگیاں اُتملیاں تھانواں جی بھر بھر کے ڈٹھیاں۔ رات ہون والے تماشے دِن دِہاڑے ویکھے پر شہر دی اِک اَوکڑ ہتھوں جی ڈاہڈا ستیا۔ ایڈے وڈے شہر وچ ماڑے بندے دا ڈِھڈ بھرن لئی اک وی اجیہی تھاں نہ لبھی جتھے اپنے پلّے نال رلدا ڈھکدا روٹی ٹُکر لبھ جاوے۔ نِکے نِکے تندوراں تے چھوٹے چھوٹے ہوٹلاں وچ دو روٹیاں تے پلیٹ لون دا مُل سُن کے بُھکھ لہہ جاوے۔ مُل تے رہیا اک پاسے مرچ مصالحہ اجیہا ہووے پئی اک وار کھا کے چار چار دِہاڑے ہِک لوسدی رہوے۔ پر ایتھے وی نصیبے نے سہارا دِتا۔ ساڈے دوہناں وانگوں پٹواریاں دی ہڑتال وی پوڑی چڑھ کے پٹوار سکول وچ اپڑن والے اک شہری بابو دی امداد نال سانوں دوہناں یاراں نوں کھان پین دا اک اجیہا اڈا لبھ پیا جتھے ڈِھڈ بھرن دا سکھ تے ہور وی کئی سہولتاں جُڑ گئیاں۔ دنداں

دے سرکاری ہسپتال دی باہی تے ریشمے دا ڈیرا سی۔ ڈیرے دے اک بنّے جلیبے سونگھاں تے کاون بولن دی گھمکار ہندی سی تے دوجے بنّے بھکھیاں لئی روٹی تے ترھائیاں لئی چاہ پانی دا بند وبست اجیہا سچّجا تے سوادی سی پئی ڈھڈ بھرن پچھوں چِر توڑی خوشبودار ڈکار آوندے رہندے سن۔ ہندیاں ہندیاں پتہ لگا پئی ریشمے دے لچھے دار شورے دار چینی تے ساویاں لاچیاں والی چاہ دی مشہوری دُور دُور تیک سی تے کئی بڑے شوقین تے بندے تندے لوک وی ویلے کویلے ایتھوں آ کے چاہ پانی پیتا کردے سن۔

میں تے میرا یار ریشمے دے ڈیرے توں دور ریل دے وڈے ٹیشن نیڑے اک گلی وچ کرائے تے مکان لیکے رکے ہوئے ساں۔ پر بھانویں پیٹ پوجا کرن لئی چونہاں کوہاں دا پینڈ امارنا پیندا سی۔ لچھے دار شورے دے دار چینی تے ساویاں لاچیاں والی کشمیری چاہ دا چسکا اجیہا نہیں سی پئی اوتھوں اک وی ناغہ کیتا جا سکے۔

ساڈے مکان دے دو ای کمرے سن جنہاں دے وچکار پوڑی سی۔ ایہہ پوڑی ساڈے رہن والے کمریاں دے بوہیاں تے جا کے مکدی سی۔ سجّے بنّے میرا کمرہ سی تے کھبے بنّے میرے یار دا۔ اسیں اک سکول وچ کٹھے پڑھدے تے اک دوجے دے یار ہندے ہوئے وی رہن لئی وکھرے کمرے لوڑدے ساں، تاں جے اِک دوجے دے آرام تے نویکلے پن وچ ھرج نہ ہووے۔ اُنج پوڑیاں دے بوہے آمنو سامنے ہون کارن سانوں پتہ لگدا رہندا سی پئی دوجا بیٹھا ہویا اے، پڑھدا پیا اے یاں چھت اُتے چلا گیا اے۔ ایسے لئی اک دو وار رات نوں میری جاگ کھلی تے مینوں انج جاپیا جویں میرا یار کوٹھے اُتے ٹہلدا پیا اے۔ ساڈا کوٹھا محلے دے وچ سی جتھوں نالدیاں کوٹھیاں تے

جھات پیندی سی۔ کسے وسنیک دا دِنے یاں راتیں کوٹھے تے ٹہلنا مارڑی گل جاپدی سی۔ کیوں جے کوٹھے دے بنیرے نکے نکے سن۔ سویرے اُٹھ کے واہو واہی سکول نوں نس وگدے ساں تے آ کے نلدی وار دسیٹھے دے ڈیرے تے روٹی کھاندیاں آپو وچ گل کرن دا گھٹ ای ویلا لبھدا سی۔ ایس کم لئی کم توں پرتدیاں ہویاں سون توں پہلاں مَیں اپنے یار دے کمرے وچ گیا تے اوہنوں پُچھیا پئی توں اَدھی ادھی راتیں اُٹھ کے کوٹھے تے کیوں ٹہلدا رہنا ایں؟ کیہ تیرے ڈِھڈ وچ کوئی گڑ بڑ ہُندی اے؟ یاں تینوں چنگی طرح نیند نہیں پیندی؟ آکھن لگا، ڈِھڈ دی گڑبڑ والی گل وی سچ اے تے اَجکل نیندر وی بھوں کتے پرلا کے اُڈ گئی اے۔ میں آکھیا: آ کسے سیانے نوں تیرا ہتھ وکھاواں۔ آکھن لگا: ایہہ روگ سیانے نوں ہتھ وکھایاں نہیں جاندا۔ مَیں کھوتر کھوتر کے پُچھیا تے آکھن لگا: کل سویرے سکول جان توں پہلاں میرے کمرے وچ آویں تے آپے ای روگ دا درشن پاویں۔

سویرے سکول جان توں پہلاں اوہدے کمرے وچ گیا تے اوس وانسی پوڑی روشن دان نال لائی ہوئی سی تے روشندان دے وچوں اِی ویکھن دا اشارہ کیتا۔ ہیٹھاں ساہنے گھر دا پچھواڑا سی جیہدی ولگن وچ دستی پمپ لگا ہویا سی۔ ساڈے ہمسائے بُڈھے سنیارے دی جوان زنانی اَدھڑ ونجا کر کے نلکا پئی گیڑدی سی۔ بُڈھا سنیارا تے میرا ڈِٹھا بھالیا سی پر سنیاری نوں اَج ویکھیا سی۔ اوہ سچی مُچی سونے دا بُت جاپدی سی۔ ہُو بہُو جویں تصویر ہووے۔ اوس پانی کڈھ کے اَدھڑ ونجے دی چادر نوں کواسی منجی تے سٹیا تے آپ

گڈویاں بھر بھر کے نہاون لگ پئی ۔ میں جھٹ پوڑیوں تھلے لہہ گیا۔
میرے یار نے آکھیا: "کیوں بجلی دا جھٹکا لگا اِی؟ دھن آسیں
آں جیہڑے روز ایس جھٹکے دی پیڑ سہنے آں۔"

میں آکھیا: "بے شرما! ہمسایاں دا ہمسایاں تے کوئی حق
ہندا اے، توں اُکا اِی لوئی لاہ چھڈی اے تے تیری مت تے
اُکا اِی ماری گئی اے۔"

آکھن لگا: "توں علامہ اقبال دا ایہہ شعر نہیں پڑھیا ہویا؟
جے پڑھیا اِی تے تینوں ایہدی سمجھ نہیں آئی ہونی۔

حسن کی تاثیر پر غالب نہ آسکتی تھی عقل

اتنی نادانی جہاں کے سارے داناؤں میں تھی"

میں آکھیا: "حالی تے مینوں ایس شعر دے ایہو معنے سمجھ
آئے نیں پئی توں آپ وی جتیاں کھائیں گا تے مینوں وی
جتیاں کھا کے ایس محلیوں نکلنا پوے گا۔"

آکھن لگا: "بیلیا! گل دور تیک اپڑ گئی اے۔ ہن جتیاں کھان
دا اُکا ڈر بہوں نہیں رہیا۔"

میں آکھیا: "دوجے پاسیوں وی کسے حوصلہ دِتا اے؟"

آکھن لگا: "اگلے بیبیوں تے کسے حوصلہ نہیں دِتا پر یاراں
آپے اِی کسے دن اودھر نوں اُتوں جان دا متا پکا لیا اے۔

اوہ مرنوں کدے نہیں ڈردے جنہاں نے درشن پانے نیں"

اوہدے مونہوں ایہہ گل سن کے میرے تے جیویں دند
بہہ گئے۔ اوس دن اُستاداں دے لکچر دی سمجھ نہ آئی ۔
تے جیہڑا علمی کم سکول وِچ دسیا پڑھایا گیا اوہ انج سِر توں
لنگھ گیا جویں کوئی سُفنا ڈِٹھا ہووے۔

محلے وِچ مسیت دے مولوی صاحب بزرگ بندے سن۔ اوہناں کولوں گناہ توں بچن دیاں آیتاں سکھیاں۔ پانی دم کر کے اپنے یار دے کمرے دیاں چوناں کُٹھاں تے تروکیا۔ مولوی ہوراں تے اک پیر صاحب دا پتہ وی دسیا اوہناں کولوں وی تویت لیا، دھاگا وی کروایا۔ دھاگا اپنے یار دے ڈولے نال بدھا تے تویت نوں پاک چم وچ مڑھیا کے چاندی دے غلاف وچ ٹکایا تے یار دے گل وچ پا دتا۔ اوہ میریاں اوہناں اُپاواں نوں ہس ہس کے تے گُڑھک گُڑھک کے ویہندا رہیا تے کدی کدی اوہ ایہہ مصرع پڑھدا رہیا:

"یہ وہ نشہ نہیں جنہیں ترشی اُتار دے"

پر کیوں جے اوہ مینوں خیر خواہ جاندا سی ایس لئی اوہ میرے اوڑھاں توڑھاں تے دم داروآں تے تویت دھاگیاں نوں انج منّدا سُندا رہیا جویں کوئی سیانا کسے ایانے دی گل دا بُرا نہ منّدا ہویا اوہنوں اپنی من منی کر لین تے راضی ہووے۔

اوڑک اک دن میں کوٹھے تے چڑھ کے ڈٹھا پئی اوس کوٹھے دے پکے پرنالے نال سانے رسّے دی لج بنھ دتی اے تے اپنے بنیرے نال لوہے دا کلّا ٹھوک کے لج نوں دوہرے ولانویں دے کے پکّا کر لیا اے تے اپنے کوٹھے توں سنیاری دے ویہڑے وچ اُتر جان دا پکا پربندھ کر لیا اے۔ ایہہ پربندھ کر کے اوہ پچھانہہ پرت آیا تے مینوں پکا یقین ہو گیا کہ اگلی رات ہنیرے وچ اوہ ضرور بر ضرور سنیاری دے ویہڑے وچ اُترے گا۔ تے مینوں اوہدے سر تے اپنا سر، اوہدی پٹوار تے اپنی پٹوار صابن دے بُلبلیاں وانگوں ہوا وچ تردے نظریں آئے۔

اوس دیہاڑے اسیں کجھ پٹوار سلول کیتے پر جویں اوہ اُتر ول

جا رہیا ہووے، مَیں دکھن وَل جا رہیا ہوواں۔ ریشمے دے ڈیرے وی اساں آپو وچ کوئی گل نہ کیتی۔ تے مینوں اِنج جاپیا جویں ریشمے وی ساڈے دوہاں دی حالت نوں تاڑ گئی ہووے۔ کیوں جے اوس اپنے روز دے ورتارے موجب "کجھ ہور کھاؤ گے، کجھ ہور پیو گے؟" آکھ کے ساڈے اگے بھانڈے نہ چائے۔

اوہ اپنی روٹی اُگل نگل کرکے مینوں نال لیاں بنا ریشمے دے ڈیریوں نکل گیا تے میں اپنے وچاراں وچ ڈُبّا اوتھے ای رہ گیا۔ جدوں سبھ کھان پین والے کھا پی کے ٹُر ٹرا گئے تے مَیں دارچینی تے ساویاں لاچیاں والی کشمیری چاہ دی پیالی اگے رکھ کے سوچاں وچ ڈُبّا رہ گیا۔ تے ریشمے دکان دی گدّیوں لہہ کے کپڑے بدل کے میرے کول آ گئی۔ تے سچی گل ایہہ وے پئی مینوں اِنج لگا جویں مَیں اَج ریشمے نوں پہلی وار ڈِٹھا اے۔

گدی تے بہہ کے اوہ اپنے وال گُھٹ کے بنھ چھڈدی سی تے رومال اوہدی ٹوپی جاپدی سی۔ کُرتا تے میلی جیہی سلوار اوہدی زنانی والی محبت نوں اُکّا لکائی رکھدے سن۔ ہُن اوہ مُونہہ ہتھ دھو کے، پان دا بیڑا مُونہہ وچ رکھ کے اپنے لمّے والاں نوں کنڈ تے سٹ کے تے رِبن بنھ کے، انگی کسّ کے، اُتے لال پھُلاں والی قمیض پا کے، جیہدے وچوں اوہدیاں گوریاں باہواں ... اِکّی ... دی دھون جھلمل جھلمل پئی کر دی سی۔ اُچے سینڈل دی نوک نال ریشمی غرارے نوں ٹھوکر ماردی ہوئی آئی تے میرے ساہمنے کُرسی ڈاہ کے اِنج بہہ گئی جویں ماہر نفسیات سیانا میرے اندر دے طوفان دی ہر لہر نوں گِن دا ہووے۔

مَیں دھیان اُتا نہ کیتا تے اوہنے اپنے چہرے تے پئیدیاں لِٹاں نوں انج چھنڈیا پئی اوہناں دی باشنا اوس بند کمرے وچ کِھنڈ کے نک راہیں میرے پیراں دیاں تلیاں تک جا اپڑی ۔

مَیں اوس حال وچ اوہدے وَل اِنج ڈِٹھا جویں شوہ دریا وچ ڈُبدا بندہ کنڈھے لگی بُوٹی نوں ہتھ پاوے ۔ مَیں اپنی اوس مصیبت دا سارا حال چھیتی چھیتی اوہنوں سُنا دتا تے تاں ایتھے آ کے توڑی پئی مینوں تے اپنے یار دا سِر تے اپنی تے اپنے یار دی پٹوار صابن دے بُلبلیاں وانگوں اُڈدی جاپدی اے ۔

اوہ مسکائی تے رَتا کُو گُڑھکی تے ایسی آواز نال جیہڑی چینی دی سچّی پیالی وچ چاندی دا چمچہ کھڑکایاں پَیدا ہُندی اے ۔ اوس مینوں آکھیا :

”جی ! بس کرو ، وقت تھوڑا اے ۔ رات دا پچھلا پہر بیتن والا اے تے پچھلے پہر تساڈے گھر وچ ناٹک شروع ہون والا اے ۔ تسیں جا کے کسے چنگے سینما گھر وچ فِلم دوجا شو ویکھو تے اوتھوں آ کے چُپ کر کے اپنے کمرے وچ سوں جاؤ ۔ اگوں جو رب کرے سو ہو ۔“

میرے پلّے اوس ویلے اِکو ہرا نوٹ سی ، نہ نہ کر دیاں اوہدے ہتھ وچ تھمایا تے آکھیا : ” ایہہ آؤن جاون دا خرچ پیما تے رہندی سیوا بلا ٹل جان پچھوں کراں گا ۔ میرا تساڈا رب ضامن ۔“

ٹیکسی وچ اسیں کٹھے نکلے تے اوہ مینوں سینمے اگے لاہ کے ٹر گئی ۔ سچی مچی مَیں چاندی رنگے پردے دے جادُواں وچ اجیہا گواچ گیا پئی مینوں اودوں سُرت آئی جدوں ڈور کیپر

منڈوا خالی کرا کے پے آکھن دے ست: "جنہاں نوں نیند رآ گئی اے اوہ گھر جا کے سون"۔

میں چپ چاپ اپنے گھر دیاں پوڑیاں چڑھیا تے اپنے کمرے وچ جا کے سوں گیا۔ ککڑ دی بانگ ویلے میں ریشمے نوں اپنے یار دے بوہیوں نکلدیاں ڈٹھا۔ تے چٹا دن چڑھدیاں میں اوہدے کمرے وچ گیا۔ اوہ لیف مونہہ تے لے کے گھوک ستا ہویا سی۔ میں اوہنوں جھوٹ جھوٹ کے جگایا تے کلاسوں لیٹ ہو جان دا ڈراوا دتا۔

اوس اکھاں کھولیاں بنا پاسا پرتیا تے آکھیا:

"تسیں چلے جاؤ جی! میرا اک پیریڈ ہندا اے۔"

بُت کریلے

ساڈے دفتر وچ ایہہ رسم مُڈھ قدیم توں چلی آوندی اے پئی جدوں کسے ساتھی دا ویاہ ھُندا اے تے یاراں بیلیاں ولوں ایہہ مَنگ ہمیشہ کیتی جاندی اے پئی اپنی بیگم دے ہتھوں کوئی شے پکوا کے سانوں وی کھواوُ- تاں جے پتہ لگے کہ کھان پکان دے کم وچ اوہ کیڈے سُچجّے تے ھشیار نیں- تے اوھناں نال ویاہ کرا کے تسیں کِنّے نیک نصیب والے او- تے جے پکی ہوئی شےُ بڑی مزیدار سگوں یادگار قسِم دی ہووے تے نویں جوڑے واسطے لمّی تے خوشیاں بھری حیاتی دیاں دعاواں منگیاں جاندیاں نیں- ساڈے یاراں بیلیاں دا ایہہ دِلی وشواس اے پئی کرارے تے مِٹھے مونہوں نِکلی ہوئی دُعا راکٹ دی چال نال عرش تے اپڑدی اے تے رجّے ڈِھڈ تے ٹھنڈے کلیجے دی اشیرواد ٹھیک نشانے تے پیندی اے۔

لاڑے نوں رشک دیاں نگاھواں نال ویکھیا جاندا اے تے جے کِسے گھروں آیا ہویا پکوان بے مزہ تے پھُجّے ھتھاں دا پکا ہویا جاپے تے ویاہ کران والے ساتھی نوں ہمیشہ واسطے اپنے ترس تے ہمدردی دا حقدار سمجھیا جاندا اے- شاعراں تے ادیباں دیاں سُچیاں سچائیاں گلاں نوں اک پاسے وی رکھیے تاں وی بے مزہ تے بے رنگ حیاتی اوسے ای بد نصیب دی سمجھی جاندی اے جیہدی پھُجّی جنانی نوں چنگا پکوان نکان دی جاچ نہ ہووے۔

اہے لئی جدوں ساڈے یار مولوی صاحب دا ویاہ پنجاں گھٹ

پنجاہ سال دی عُمر وچ ہویا تے اوہناں اگے وی ایہو پرانی مَنگ رکھی گئی جیہڑی ویلا آون تے ہر ساتھی اگے رکھی جاندی۔ مطلب ایہہ وے پئی اپنی بیگم دے ہتھاں دی پکی ہوئی چیز سانوں وی کھواؤ تے ایہہ یاد رکھو او ہوشے اِی پکوانا جیہدے پکان دی بیگم صاحب نوں خاص جاچ ہووے۔ ایویں اپنے آپ تے بیگم صاحب نوں سبھناں کولوں مخول نہ کرا بہنا۔

مولوی صاحب پرانے یار سَن۔ درمیانہ قد، گٹھیا ہویا جُثّہ، چوڑی تے بھروِیں ہِک، آواز گرجدار، سنگھنی کالی داڑھی، لیڑے کپڑے موٹے تے سادے، طبیعت ڈاہڈی بھولی بھالی، نماز روزے دے پابند۔ اسیں ہُن تک ایہو سمجھدے ساں پئی مولوی دے سِدّھے سانویں چہرے مہرے تے اوہدی بھولی بھالی طبیعت دی وجہ نال کسے شریف آدمی نے اپنی کاکی دی حیاتی اوہناں نال بنھن دی ضرورت نہیں سمجھی۔ تے ہُن اوہناں دی کالی شاہ داڑھی وچ کِتے کِتے چاندی دیاں چِٹیاں تاراں ڈلھک مارن لگ پئیاں سَن تے ایسے لئی اوہناں دے یار بیلی اوہناں دے ویاہ دی آس لاہ اِی بیٹھے سَن۔

پر اچن چیتی خبر آئی کہ حضرت مولوی صاحب وی ویاہے گئے۔ کِسے آکھیا: کواری ایہو جیہے نوں کد مونہہ لاندی سی، کوئی رنڈی یاں طلاقن ہووے گی جیہڑی ایس ڈھگے نال گڈ وچ جو دِتی نئیں۔ مُکدی گل ایہہ وے پئی مولوی صاحب بڑے خوش سن تے اوہناں دی خوشی روز دے دفتری کمّاں وچ وی ظاہر ہُندی سی۔ اوہ پہلاں اپنے کمرے وچ بیٹھے رہندے سَن تے دوجیاں دیاں گلاں وچ گھٹ دلچسپی لیندے سَن۔ تے ہُن تے اوہ مسکاون وی لگ پے سَن۔ تے کدی کدی گاون وی لگ پئے سَن۔ تے یاراں بیلیاں نال ہس ہس

کے مِلن دا اوہناں نوں جیویں اک نواں وَل آگیا سی۔

پھیر انج ہویا کہ مولوی ہوراں نال کھانا کھاوݨ دی گل پکی ہوگئی۔ تے اِک دِن مولوی ہوراں یاراں نوں آکھ دِتا کہ روٹی گھروں کھا کے نہ آوݨ، دفتر دے وچ اوہناں دے نال مِسّا تُوتا وَرتن

جدوں چپڑاسی جا کے مولوی ہوراں دے گھروں روٹی لیایا تے اسیں سارے اپنے دفتر دے کمّاں وچ رُجھّے ہوئے ساں۔ اوس ویلے میرے کول اِک شریف آدمی بیٹھے سَن جنہاں دا ساڈے دفتر نال کجھ کم سی۔ اوہ ساڈے نال دے دفتر دے ہیڈ کلرک سَن تے اساں ساریاں دے مِلن جُلن والے تے جاݨُو سَن۔ جدوں چپڑاسی وکھرے کمرے وچ کھانا لا کے سانوں دسن آیا مَیں ایس شریف آدمی نوں آکھیا آؤ جی ساڈے نال رل کے کھانا کھاؤ۔ اج بڑی خوشی دا موقع اے۔ اوہناں پہلاں تے انکار کیتا تے جدوں ساریاں نے زور لایا تے مَن گئے تے ہتھ مُونہہ دھو کے ساڈے نال کھاݨ والے کمرے وچ اَپڑ گئے۔

اندر وڑدے تے ساریاں دے دماغ کھانے دی خوشبو نال مہک گئے۔ کھانا ویکھ کے ساڈیاں وراچھاں خوشی نال پاٹن ہاک ہو گئیاں۔ کئی قسم دے پکوان پلیٹاں وچ سجے ہوئے سَن تے مزہ ایہہ وے پئی جِس رنگ دا پکوان اوسے رنگ نال مِلدی پلیٹ۔ کیسر تے بداماں نال پکی ہوئی فِرنی چِٹّے رنگ دی پلیٹ وچ۔ تے کیسر اُتے بداماں دیاں ٹکڑیاں کیسری رنگ نال رنگ کے کھلاریاں ہویاں، اوہدے اُتے سونے دے وَرق۔ کُکڑ پُلاء کابلی طریقے دا پکا ہویا تے گوہڑے شربتی رنگ دا تے اوہدے طباق وی شربتی رنگ دے۔ ساگ اُتے ساوے رنگ دیاں پلیٹاں وِچ کُتریاں ہوئیاں ساویاں مرچاں ایس طرح لائیاں ہوئیاں سَن جویں اوہ ساگ وچوں اُگ آئیاں ہوݨ۔ پر سبھ

توں بہتی دُکھ بُت کریلیاں دی سی، جنہاں دے ساوے رنگ نوں گھیو، وچ تلیاں وی ساوا ای رہن دِتا سی۔ اوہناں وچ دُھن دُھن کے قیمہ بھریا ہویا سی۔ پر انج جاپدا سی پئی کیسے ہتھ نے اوہناں نوں چیریا نہیں سگوں جادو دے زور نال اوہناں نوں خالی کیتا سی تے جادو دے زور نال ای قیمہ بھریا سی۔ تِن تِن کریلے اک اک گوڑھے ساوے رنگ دی پلیٹ وچ سجائے سَن۔ تے کریلیاں دے وِچکار حد ہتا ن لئی گُردے دیاں بوٹیاں لمیاں کٹ کے رکھیاں ہوئیاں سَن۔ تے کریلیاں دے دوالے پودنے دی ساوی چٹنی دی کندھ کھچی ہوئی سی۔ کھانا لیان والے چپڑاسی نے سانوں دسیا پئی بیگم صاحب نے اپنے ہتھ نال سبھ چیزاں سجائیاں نیں تے بڑی محنت نال تانگہ تیار کر کے اوہدے وچ گھلیاں نیں تے میتوں پکی کیتی اے کہ جس طرح پیتے نال کھانا پروسیا اے، لجان وچ اوہدے وچ کوئی فرق نہ پوے۔ کیوں جے اصل شے کھانا لگانا اے۔ پکانا تے ہر کوئی جاندا اے۔

اسیں بُھکھے شیراں وانگوں کھانے نوں ڈِیہہ پئے۔ ایہہ گل کسے نوں وی یاد نہ رہی پئی جیہڑے ہیڈ کلرک نوں اساں بڑے زور نال کھان دی دعوت دِتی سی اوہ بیٹھدیاں ایہ اٹھ کھلوتے سَن جویں اوہناں نوں کابلی بھونڈ لڑ گیا ہووے۔ جدوں کھانا کھان دا پہلا جوش کجھ گھٹیا تے اساں ساریاں جویں اِکو واری آکھیا: یار اوہ ہیڈ کلرک صاحب کِتھے گئے؟۔ کسے نے آکھیا غُسل خانے نہ گئے ہون۔ مَیں آکھیا: پر اوہ تے ساڈے نال ہتھ دھو کے آئے سَن۔ کسے آکھیا: جا کے ویکھو اوہناں نوں اینی دیر کیوں لگ گئی اے۔

مَیں جھٹ اٹھ کے اوہناں دے پِچھے گیا۔ کیہ ویکھناں اوہ غُسل خانے وچ کھلوتے ڈھاواں مار مار کے روندے نیں۔ اکھاں کبوتر دی

رت وانگوں لال نیں۔ ہتھ نال اشارہ کیتا پئی تسیں جا کے کھانا کھاؤ تے میرے بارے کسے نال کوئی گل نہ کرنا۔ مینوں میرے حال تے چھڈ دیو۔

جدوں اسیں کھانا کھا بیٹھے تے اوہ جا چکے سن۔ اگلے دن میں اوہناں نوں خاص طور تے جا کے ملیا۔ تے اوس دن جو بیتی سی اوہدا کارن پچھیا۔ اوہ پھیر پھٹ پھٹ کے رون لگے تے آکھیا: یار کیہ پچھنا ایں مَیں لٹیا گیا۔ باراں ورھے پہلاں میرا ویاہ ہویا سی، اک محبت بھری دکھ درد ونڈن والی، سلیقے طریقے والی ووہٹی نال۔ پر بھاگاں نوں کیہ آکھیے، میری بے بے تے میری بیوی وچ سلوک نہیں سی ہندا۔ ہر روز گھر وچ جھگڑا رہندا سی۔ قصور سارا میری بے بے دا سی۔ تے مصیبت ایہہ بنی کہ باراں ورھیاں تیک ساڈے گھر بچہ نہ ہویا بے بے ہوراں زور لایا پئی دوجا ویاہ کر لے۔ بیوی دے ماں پیو نے شرط لا دتی پئی جے دوجا ویاہ کرنا ای تے ساڈی دھی دا پلا پاک کر دے۔ میری بیوی دوجی شادی ہون تے وی میرے نال رہن نوں تیار سی۔ پر ساڈے دوہناں دے ماپے زور آور نکلے۔ اوہناں نے بلقیس نوں طلاق دوا دتی۔

ایہہ بلقیس دا سُچج سی پئی ساڈا گھر بچیں بچیں زمین تے جنت دا ٹکڑا جاپدا سی۔ ہور گلاں تے اِک پاسے پر بلقیس کھانا اجیہا پکاندی سی کہ راجیاں رانیاں نوں وی ایہو جیہا کھانا نصیب نہ ہووے۔ تے کھانا پروسدی ایس سُچج نال سی پئی ورھیاں دی موئی ہوئی بھکھ جیوں پیندی سی۔ فیر کول بہہ کے پکھا جھلدی تے پیار نال کھواندی۔ سچی گل ایہہ وے کہ اوہدے جان پچھوں مَیں رجکے نہیں کھادھا۔ تے ہن تے مینوں ڈھڈ پیڑ وی رہن لگ پئی اے۔ چر توں پتہ نہیں سی پئی اوہ کتھے وے۔ بس اینا

سُنیا سی پئی اوھدا اوی ویاہ ھو گیا اے۔

اَج تساڈے کھان دے کمرے وِچ مَیں اپنی گواچی ہوئی جنت دا اِک ٹکڑا ویکھ لیا۔ ہور کھانے تے سبھ لوک پکاندے نیں پر بُت کریلے ـــــــ اوھناں دا پکانا تے سُچج نال پروسنا سجانا بلقیس نوں بِنا ہور کوئی نہیں سی جاندا۔ تسیں اپنے بھاگاں والے مولوی کولوں پُچھ لوؤ پئی اوہ بُت کریلے بلقیس دے ہتھاں دا کمال سی۔

ایہہ گل آکھ کے ھیڈ کلرک فقیر بالاں وانگوں رون لگ پیا۔ دفتر آکے مَیں مولوی کولوں پُچھیا۔ ھیڈ کلرک سچ آھندا سی۔

غنی سائیں

ایہہ اک بیلی دی گل اے۔ تے اکھراں وچ اوہدی مورت اے۔
مَیں اکھراں وچ اوہدی مورت کِھچنا ہوناں۔ تے جدوں کِسے میرے
کولوں ایہہ گل سُنی اے اوہنوں سواد آیا اے۔ ایس لئی اپنے بیلی
دی گل باتاں وچ وی لکھ دِتی اے۔ غنی اوہدا ناں سی۔ تے غنی سائیں
اوہنوں اودوں آکھن لگے جدوں اوہ فقیر ہو گیا۔

اوہ اک کرخانے وچ ملازم سی تے اوہدا دِھی پُتر نہیں سی ۔
چھڑی زنانی سی۔ جدوں فقیری دی لٹک لگی تے زنانی نوں لِکھت
دے دِتی۔ کوٹھا ویچ کے اوہدا حق مہر ادا کر دِتا تے جو بچیا اوہ
اپنے سکّے بھرا نوں دے دِتا، جیہڑا چوکھا بال بچڑ دار سی۔ تے اوہ
سبھ پاسیوں اٹنک ہو کے غنی توں غنی سائیں ہو گیا۔

اوہ پھردا ٹُردا کدی ساڈے شہر آوے تے دِہاڑی دو دِہاڑی
میرے کول ٹِکدا ہُندا سی۔ میں اودوں حالی کالج وچ پڑھدا ساں۔
پر میری رہن بہن تے سَون دی بَیٹھک وکھری سی، جیہدا اِک
بُوہا گھر دے ویڑھے وَل سی۔ بَیٹھک وچ صَف تے دری وِچھی رہندی
سی۔ تے اک بنّے میرے پلنگ تے بِستر وِچھیا رہندا سی۔ جے مَیں
نہ ہوندا تے سائیں نے دری تے بہہ جاندا یاں لمّیاں پے جاندا۔ بھانویں
کِنّی سردی ہووے اوس کدی میرا لیف نہ لیتا، گوڈے گل نال لا کے
پیا رہندا۔ مَیں اوہنوں کدی لیف گھروں منگا دیندا، کدی اوہنوں
تھلیوں گدّا کڈھ کے چا دیندا، جیہدے نال اوہدی گزر ہو جاندی

سی۔ غنی بھیڑا ئیں بیٹھا بیٹھا دنداں وچ مارن لئی کدی صف دا تیلا نہیں سی توڑدا، نہ کدی کجھ منگدا سی۔ نہ کدی کجھ سوال کردا سی۔ روٹی داویلا ہو جائے تے اوہنوں صلح مارو تے جی چاہے تے کھا لیندا سی، نہیں تے آکھ دیندا سی: "مینوں بھکھ طلب نہیں"۔ ایس طرح چاء پانی پیندیاں اوہنوں ویکھ لوو، جی کرے تے لے لے، جی کرے تے نہ لوے۔

اپنے ولوں کدی گلاس پانی دا نہیں سی منگدا۔ کھدر دے کُڑتے پاجامے گامے شاہی جُتی، اِک چادر بِنا اوہدے تن تے کوئی لیڑا نہیں سی ہُندا۔ لوہے دی اک نِکی جیہی صندوقڑی کچھے ماری رکھدا سی، جیہدے وِچ ساد مرادیاں، سستیاں تے اَنمُل دواواں دیاں پُڑیاں تے شیشیاں پئیاں رہندیاں سَن۔ اک شیشی وچ پپل دا چھوڈا پیہہ کے رکھیا ہویا سی ایہہ زنانیاں تے مرداں دی تکلیف واسطے ہُندا سی۔ اک شیشی وچ کِکر دا سَت پیہہ کے رکھیا ہویا سی۔ ایہہ دنداں تے مَلن لئی سی تے کئی ہور گلاں واسطے دیندا سی۔ اِک شیشی وچ پھٹکڑی پُھل کر کے پائی ہوئی سی۔ اِک پُڑی وِچ کچی پھٹکری پیہہ کے پائی ہوئی سی۔ اکھاں دی تکلیف واسطے سُکی یا پانی وِچ بھیو ں کے ورتاندا سی۔ ایہو جیہیاں ہور وَلّوَن دواواں سَن، جنہاں نوں تیار کرن لئی تھوڑی جیہی مِحنت بِنا ٹکا نہیں سی خرچ ہُندا۔ سائیں کِسے کولوں دوا دا پَیسہ ٹکا نہیں سی لیندا اسلے ہاں بعض دواواں ایہو جیہیاں سَن جیہڑیاں کجھ سامان لوکاں کولوں منگا کے تیار کردا سی۔ نِمبُو دے پانی وِچ فولاد ماردا سی تے سیر دو سیر نِمبُو تے پا پکا فولاد دا چُورن کِسے لوڑوند توں منگا لیندا سی۔ ڈِھڈ پِیڑ دیاں گولیاں دسن لئی چار جونیاں کسے توں منگا لیندا سی۔ یاں جلاب دیاں گولیاں لئی املتاس جیہیاں شَیاں کِسے نوں آہندا سی پئی لیا دے۔ اوہ لوڑوند نوں اوہدی لوڑ برابر دوا دے کے وادھی اپنی صندوقڑی وچ رکھ لیندا سی۔ تے ہورناں لوڑوندا ں نوں کِسے

مُل معاوضے بنا دے دیندا اسی۔ دوا دارُو دا اینا کو سامان کرن دا سبب اوہ ایہہ دسیا کردا اسی پئی فقیر نوں چاہیدا اے پئی لوکاں دے چھوٹے موٹے کم کردا رہے۔ اُنکا نکماتے کھُر کھادھا بے سوادا نہ ہو جائے۔ تے ایہہ گل کر کے اوہ کھِڑ کھِڑ ہس پیندا اسی۔

اِکو وار دو چار دِہاڑے رہ کے سائیں میرے کولوں وِدیا ہون لگا تے مَیں اوہنوں دو چار روپیے دینے چاہے۔ اوس ہتھ کھچ لیا تے روپیے تلی تے دھرن توں انکار کر دِتا۔ آکھن لگا: "جد دا کار روزگار چھڈیا اے، جد دی گھر دی نوں لِکھت دِتی اے تے جد دا کوٹھا وِچھیا اے، لال پیسہ تلی تے دھر کے نہیں ڈِٹھا۔" مَیں آکھیا: "سائیں جُتی ٹُٹ جائے تے اوہ کِویں لینا ایں؟" آکھن لگا: "کِسے سٹیشن یاں لاریاں دے اَڈے تے کھلو جاناں تے پُچھناں: بھائی! کِسے بھار چکانا اے؟ بھار چکان والا جو کجھ دے، اوہنوں آھناں کِسے دکاندار نوں چا دے۔ جد وی اوس دکاندار کول جُتی جوگے پیسے ہو جاندے نیں، اوہنوں آھناں جُتی لیا دے۔" مَیں کہیا: "سائیں! توں روٹی کِتھوں کھانا ایں؟" اوس آکھیا: "تیرے کول دو چار دِہاڑے لگاناواں توں میرے کولوں روٹی دے پیسے کد منگنا ایں۔ ایسے طرح تیرے ورگے مہربان روٹی پانی ولوں پُچھدے رہندے نیں۔" مَیں آکھیا: "جے کوئی وی نہ پُچھے تے بھُکھ لگی ہووے تے پھیر کیہ ہووے؟" آکھن لگا: "بلداں تے اونٹھاں دیاں دھوناں ڈِٹھیاں نیں، کیڈیاں موٹیاں ہُندیاں نیں۔ گھاہ بُوٹ تے رُکھاں دے پتے کھاندے نیں۔ مَیں گھا بُوٹ تے رُکھاں دے پتے کھا کے اِک ڈنگ نہیں لنگھا سکدا؟" مَیں ایہہ گل سُن کے لاجواب ہو گیا۔ پر اوہنوں دو روپیے دین لئی آخری کوشش کر دیاں ہویاں آکھیا: "چل جتھے جانا ای ساڈے ولوں لاری یاں ریل تے اِی چڑھ کے چلے جاناں۔" آکھن لگا جتھے جانا اے اوتھے کیہڑی میری ماسی بیٹھی ہوئی اے جیہڑی مٹھے چاول پکا کے اڈیکدی

اے پئی بھنیواں گرم گرم چاول آ کے کھا لوے تے چاول کِتے ٹھنڈے نہ ہو جان - مَیں ٹُردا ٹُردا اپڑ جاں گا - جِتھے رات آئی سوں جاں گا -" غنی سائیں نے ایہہ گل دسّی تے مَیں حالی تیک ایہہ گل پلّے بَنّھی پھِرناواں پئی دو ستا اوہ دونویں بندے غنی ہُندے نیں، جیہدے کول اپنی لوڑ واسطے پَیسہ دھیلا ہووے تے دوجا اوہ جِنہوں کوئی لوڑ نہ ہووے — مَیں حیاتی وِچ کئی فقیر ڈِٹھے نیں، سیلانی وی تے مقامی وی - پر غنی سائیں ورگا غنی بندہ ہور کوئی نہیں ڈِٹھا —

لڑاکے کُکڑ

بی بی راتی نے کُکڑ پالے۔ ککڑاں نال کُھڈا بھر گیا۔ بی بی راتی مُٹھ مُٹھ آٹا گُنھ کے کُکڑاں نوں پاندی، قیمہ کُٹ کُٹ کھواندی۔

کُکڑ تگڑے بھلوان بن گئے۔ جدوں ویڑھے وچ آکڑ آکڑ پھردے وڈے نوں رنگ لگ جاندے۔

ہُن کُکڑاں نے آپو وچ لڑائی چھیڑ دِتی۔ اِک دوجے نوں ٹھونگے مار مار کے ہولیاں کرن لگ پے۔ دوجے تیجے دِن اک اَدھے دی لاش کُھڈے وچوں نکلدی۔

اِک دن بی بی راتی دے بندے ڈٹھا تے اوس گھر دی نوں بڑا ڈانٹیا تے آکھیا: توں گھر وچ ایہہ کیہ فساد پا چھڈیا اے۔ بی بی راتی نے آکھیا: مَیں ایہناں نوں آپو وچ لڑنا تے نہیں نا سکھایا۔ گھر دے مالک نے آکھیا: ایہناں دی لڑائی تے مَیں مکا دیاں گا۔

اودوں پچھے اوہ اِک اک کر کے سو کُکڑاں نوں کوہ کے کھا گیا۔ آپ وی راضی ہویا تے بال وی راضی ہوئے۔ تے گھر وچ فساد وی مُک گیا تے اوہ وی رَج گیا۔

طوطے مینا دا سکول

طوطے مینا نے پنچھیاں دے بچیاں نوں پڑھاون لئی سکول کھولیا۔

طوطا اپنی بولی بولے، مَینا اپنی بولی بولے۔ پنچھیاں دی بولی کوئی وی نہ بولے۔ پنچھیاں دے بچے بِٹ بِٹ تکن پر کُجھ آکھ نہ سکن۔

سیانے کاں نے سکول دا ملاحظہ کیتا تے آکھیا: طوطا تے مَینا پہلاں آپ پنچھیاں دی بولی سِکھن۔ مڑ پنچھیاں دے بچیاں نال اوہناں دی اپنی بولی وچ گل بات کرن تاں پنچھیاں دے بچے پڑھ جان گے۔

طوطے تے مَینا نے گل مَن لئی۔ ایہناں پنچھیاں دی بولی سِکھ لئی تے مُڑ بچیاں نوں پڑھا پڑھا کے ہشیار کر دِتا۔

توبہ

پیر نے دودھی نوں آکھیا" دُدھ وچ پانی نہ پایا کر"۔ دودھی آکھیا :"مولا گوجر دُدھ وچ پانی پا پا کے سوکھا ہوگیا اے۔ ھُݨ اوھدے کول دو سو لویریاں نیں۔ شہر وچ پکی حویلی بنائی سو"۔ پیر آکھیا : اَج دی گل نہ کر۔ بھلک نوں ویکھیں مولے گوجر نوں پچھتانا پےگا"۔

دودھی آکھیا"پیر جی ! مَیں کویں منّاں ؟"۔ پیر آکھیا: توں دُدھ وچ پانی پا کے جیہڑی کھٹی کھٹیا ایں اوہ وکھری رکھی جا۔ اوس کھٹی دے پٹھے وڑیویں لے کے اک گاں نوں کھوائی جا"۔ گاں اوہ پٹھے وَنڈ وڑیویں کھا کھا کے موٹی ہو گئی۔

اِک دِن سارے پشو، مَجھاں، گاواں دریاوں پار چرن گئے۔ اَچن چیتی دریا وچ ہڑھ آگیا۔ چھیڑو پشواں نوں لے کے دریا پار کرن لگا۔ سارے پشو چیڑھے دریا وچوں نِکل آئے۔ بس اوہ موٹی گاں پانی دے روڑھ اگے آ کے ڈُب گئی۔

دودھی روندا پیر کول گیا۔ پیر آکھیا: روندا دھوندا، بس کر۔ اوہ پانی دی کھٹی کھا کے پلی سی، پانی وچ ڈُب گئی۔ دُدھ دا دُدھ تے پانی دا پانی ہوگیا۔

دودھی نے دُدھ وچ پانی پان، توں توبہ کر لئی۔

پکّا کوٹھا

ویلے دے سیانیاں دا ہوکا اے پئی گوانڈھیاں وچ وسنا لوڑییے تے سبھ توں پہلاں اوس ویلے دا دھیان کرییے پئی جے گوانڈھیاں نال سِنگ پھس جان تے پھیر کیہ کرییے۔ کیوں جے سِنگ سبھ توں پہلاں گوانڈھیاں نال اِی پھسیا کردے نیں۔ دور دراڈے وَیری اک تاں سِنگ پھساندے اِی نہیں تے جے پھساوی بہن تے ایس جوڑدے کٹی توڑ ہو سکن دے نیں۔ ہاں وڈھیری اَوکڑ اودوں پیندی اے جدوں گوانڈھیاں نال اَنجوڑ ہو جاوے۔

کچے کوٹھیاں وچ وسدے تے ڈانگاں سوٹے ہلاردیاں گوانڈھیاں نال دال ٹِکی وَنڈ دی ایہہ صورت اے پئی اوہناں توں چنگے کوٹھے چھتییے۔ ہو سکے تاں پکے کوٹھے بنائیے۔ تے اوہناں دیاں ڈانگاں تے اوہناں دے سوٹیاں نال برابر اُترن، سگوں اوہناں تے وَدھ وگن لئی چھویاں تے بلماں تیار رکھییے۔ اُنج نہ ہووے تے ماڑے دا دھرتی تے وسن دا نہ کوئی حق اے تے نہ کوئی پَج اے

اوہنوں کوئی لمی مُدت نہیں ہوئی۔ اجے کل دی گل جاپدی اے پئی ساڈے پِنڈ لاگے گوانڈھیاں دے دو دھڑے آپس وچ دی جُٹ پے۔ کھڑبا کھڑبی توں وَدھ کے سچل تے تِنتروِیں لڑائی چھڑ گئی۔ کجھ چر لڑائی لگی رہی تے دوہناں دھڑیاں دا کافی نقصان ہویا۔ پر جدوں لڑائی اخیر لے وٹاں تے آئی تے دوہناں دھڑیاں نے انگیا پئی لڑائی وچ ڈانگاں سوٹیاں چھویاں بلماں، تلواراں تے بندوقاں توپاں نالوں لڑن والیاں

دے تھاں مکان دا بستا کم ہندا اے۔ جس دھڑے دا تھاں اُچی تے پکی دھرتی تے ہووے تے کندھاں کولے چوکھے نگر تے پکیرے ہون اوڑک اوہدا جت گُنا ہُندا اے۔

دوناں دھڑیاں وچوں مھڑے پیسے والے سن اوہناں اپنے رہن لئی بھوئیں ہیٹھاں پکے کوٹ بنا لیے، تاں جے لڑائی چھڑے تے ویری دا زور تھاؤں تھائیں نہ چلے۔

پر دوجے دھڑے نے منگ تنگ کے ادھار سدھار راہیں اپنے تھاں مکان دا تواں جتن کیتا۔ اوس اک اجیہا کوٹھا چھتیا جیہدے بُوہے ٹینکاں دے سن۔ کندھاں کولے توپاں دے تے چھت ہوائی جہازاں دی سی۔ ہور پکیائی کرن لئی نکراں وچ تے فرشاں ہیٹھ گولے بارود دیاں پیٹیاں وچھا دتیاں۔

پر مالک دا کرنا کیہ ہویا۔ نہ گوانڈھیاں نال لڑائی چھڑی، نہ ایس پکے کوٹ دی پکیائی جاچن دا ویلا آیا۔ اک دن کسے وسنیک نے بے دھیانیاں بلدی تیلی جو سٹی تے ٹھوں ٹھانسہ، ٹھاہ ٹھاہ ٹھپ ٹھک گرڑ گوڑ دا اجیہا رولا پیا پئی سُنن والیاں دے کن پاٹ گئے — ٹینکاں دے بُوہیاں، توپاں دیاں کندھاں تے ہوائی جہاز دیاں چھتاں والا کوٹھا اپنے وسنیکاں نوں نال لے کے دُھوڑ دیاں بدلاں نال اُڈ گیا۔

شہزادہ ہائے ہائے

شہزادے دی بادشاہ نال اَنجوڑ ہو گئی۔ کیوں جے اوس بُھکھے ڈِٹھے تے آکھیا: "ہائے ہائے"۔ اوس ننگے ڈِٹھے تے آکھیا: "ہائے ہائے" اوس لوکاں نوں چھت بِنا کُھلے اسمان تھلے سوندیاں تے مِٹی وچ رُلدیاں ڈِٹھا تے آکھیا: "ہائے ہائے"۔ شہزادہ ہائے ہائے کردا دیس دی چوِیں کوٹیں پِھریا تے دیس اوہدی ہائے ہائے نال گُونج اُٹھیا۔ لوکاں اوہنوں اپنے مَرنے مردیاں تے اپنے لئی ہَوکے بھردیاں ڈِٹھا تے پیار نال اوہنوں "شہزادہ ہائے ہائے" آکھن لگ پے۔ ہُن اوہدا ایہہ نواں ناں دیس وچ کیہ پردیس وچ وی کِھنڈ گیا تے جَنے کھنے دی جیبھ تے چڑھ گیا۔

دیس وچ عجیب سَما بَجھا۔ اگے اگے شہزادہ ہائے ہائے کردا نسے بھجے تے اوہدے پچھے اوہدے چاہوان اوہدے مِٹھے پیارے تے اوہدے ساتھی ہائے ہائے کردے سَن۔ دیس وچ ہَر پاسے ہائے ہائے پاروں کن پئی گل نہیں سی سُنیندی۔ ہائے ہائے دا اجیہا رَولا پیا پئی سہل سبھاوالا بادشاہ ہرپاسیوں ہائے ہائے سُن کے ماندہ پے گیا تے اوڑک تختوں لہہ گیا۔

لوکاں اپنے پیارے شہزادے ہائے ہائے نوں اپنا حاکم بنا لیا۔

شہزادہ ہائے ہائے دے تخت بہندیاں نواں چَن چڑھ پیا۔ کھوہاں وچوں پانی مُک گیا۔ سِٹیاں وچوں دانے مُک گئے۔ کِکراں توں کنڈے جھڑ پے۔ لویریاں دا دُودھ سُک گیا۔ اوہناں دے تھَن

مَوہکیاں وانگوں جوانیاں نال جا لگے ، چِچڑاں وانگوں چمڑی نال جا چمڑے - کُکڑیاں آنڈے دیتوں رہ گئیاں - پَلیاں گنڈھے دیتوں رہ گئیاں - ڈُھوڑ اُڈ کھلوتی - دھرتی سَوڑی ہو گئی -

لوک ہَر پاسے ہائے ہائے کردے سنے - ہائے ہائے کردیاں تے نسدیاں بھجدیاں دے لیڑے پاٹ گئے - کوٹھے ڈھیہہ پے - شہزادہ ہائے ہائے کردا ہَر پاسے نٹھا - ہائے ہائے کردا کئی وار دیسوں باہر ہو آیا - اوس پیاری جنتا نوں تسلی دین لئی تقریر کرنی چاہی - کیوں جے لوک اوہدی تقریر سُن کے اپنے دُکھ بُھل جایا کردے سَن - پر جویں کھوہاں دا پانی لہہ گیا سی ، اونویں اوہدا سنگھ بہہ گیا سی - اوہدی آواز اوہدا ساتھ چھڈ گئی - اِنج جاپدا اسی جویں دیس وچ نہ جنتا رہی ، نہ شہزادہ رہیا - سکھنی ہائے ہائے رہ گئی -

ڈنڈے دے یار

اوہدا جُثّہ بھرواں نہیں سی۔ اُنج سرُو یاں سفید بے داڑھا ٹُنک پکا تے نگّر سی۔ کملوتا ہووے تے ٹُھنّے وانگوں گڈیا جاپے۔ سبھا دا کاھلا تے چھوھلا۔ ہتھ چُھٹ کسے دی گل سہن نہ والا، کسے دی گل سُنن نہ والا۔ جیہدے تالُو تے اوہدا اگھُسن پیا اوس اِنج جاتا جیویں ڈنڈا وجا۔ کجھ قد بُت وَلّوں تے کُجھ نِت دی ٹھوکا ٹھاکی ہتھوں لوک اوہنوں "ڈنڈا" کرکے بلاندے سن۔ اوہدی گل چھڑے تے آہندے "ڈنڈے" دی ایہہ گل، ڈنڈے دی اوہ گل۔ اوہدے وَل پیار دی نگاہ ویکھن والی اِک مٹیار نے ایہہ گاون کڈھیا:

"یار سرُو دا بُوٹا تے ویہڑے وچ لا رکھدی"

اوہدے بارے ہور تے ہور اِکوار مسیت دے مِیئیں ہوراں وی ہیک لاکے سُنا دِتا:

"ایہہ نکتہ چمکیلا جانی جیوں بجلی دا لِشکارا
حضرت موسیٰ وی نِکلے سن ہتھ وچ پھڑ کے ڈنڈا"
"سِدھ ویکھ کے کڈھ لے گُنیا
ڈنڈے دے ہتھ ساری دُنیا"

ڈنڈا جس ٹابری دا بندہ سی اوس ٹابری وچ اوہدے ورگے ہور وی کئی ہوئے سن۔ اوہدے دادے نوں لوک "کھونڈا" کرکے بلاندے سن اوہدے پیو بہشتی نوں "سوٹا" آہندے سن۔ کھونڈے، سوٹے تے ڈنڈے والیاں دی ایہہ دُھم دُور تیک پئی سی۔ اوہ اپنے یاراں بیلیاں لگیاں

لاٹیاں دی کُوک اُتے ویلے سِر اَپڑ دے سَن - تے جتھے اوہناں دے یاراں دا مُڑھکا چوو ے اوتھے اپنی رَت ڈولھن توں نہیں سَن ہٹدے - دُور دُور تک اوہناں دی مانگی پَیندی ہُندی سی - تے اوہناں دے بیلی اوہناں دا ناں لے کے بڑے بڑے اَتھرے سُورمیاں نوں ونگاریا کر دے سَن -

ایس بستی وچ پردیسیاں نے آ کے کرخانہ لایا - پردیسی مِٹی دا سَت کِھچ کے پردیسی بیجاں دا کاروبار کردے سَن - ایس وِہار تے ایس بپار دی چڑھ مچ گئی - تے مِٹی دے سَت دی باشنا دُور دُور تیکر کِھنڈ گئی -

پردیسیاں دے گوانڈھیاں نے ایس کاروبار وِہار دی چڑھ مچی ڈٹھی تے اوہناں وی ایتھے آ کے مِٹی دے سَت کرخانے لاون دا جَتن کیتا - پر پردیسیاں نے ڈنڈے تے ڈنڈے دے یاراں نوں اپنی امداد لئی سدیا - ڈنڈے نوں اپنے کاروبار وچ بھائیوال بنا لیا - ڈنڈے تے ڈنڈے دے یاراں نے پردیسیاں دے گوانڈھیاں نوں اجیہی بھَن دِتی پئی اوہ اپنا جمع جُتھا مال اسباب اوتھے ای چھڈ کے نس گئے -

پردیسیاں دا کاروبار پہلے نالوں بُہتا چمکیا تے چوکھا چِر چمکدا ای رہیا - پر ھُن اِک ہور اَوکڑ آن پئی - بستی دے وسنیکاں ڈِٹھا پئی پردیسی بیوپاری دیسی مِٹی کِھچ کے پردیس پچائی جاندے نیں تے سَت کِھچن پاروں دیس دی مِٹی بے سَتی ہُندی جاندی اے - اوہناں رَل کے مَتا پکایا پئی پردیسیاں دا بُوٹا ایتھوں پٹیا جاوے - تے ڈنڈے دے یاراں نے ایس جھگڑے وچ پردیسیاں دا ساتھ دِتا - کیوں جے اوہ مِٹی دا سَت کِھچن وچ پردیسیاں دے بھائیوال سَن -

پر اوڑک پردیسیاں نے وسنیکاں دے کٹھ تے اوہناں دے دَبا ہتھوں اپنے پَیر اُکھڑ دے ڈِٹھے - اوہناں اپنا کرخانہ ڈنڈے دے یاراں دے پَلّے پا کے اپنی لت وچوں کِھچ لئی - پردیسیاں تے وسنیکاں دا

جھگڑا اینا لمّا ہوگیا پئی وسنیکاں وچوں بُہتے تھک گئے ہار گئے۔ تے اوہناں دا اِک دھڑا ایہہ آکھ کے لانبھے ہوگیا پئی ڈنڈے دے یار اپنے دیسی بھرا نیں، کوئی پردیسی تے نہیں۔ سانوں ایہناں نال جھگڑا مکا کے صلح کر لیئی چاہیدی اے۔ وسنیکاں دے آگوواں آکھیا: یارو ایس ویلے تہاڈے جُثّے اِی نہیں تہاڈی ہمت تے تہاڈی مت وی تھک گئی اے۔ ویلے دی منگ ایہہ وے پئی تساں پردیسیاں توں چھٹکارا پایا اے۔ تے تسیں تاں ڈنڈے دے یاراں توں وی چھٹکارا پالوو۔ کیوں جے ڈنڈے دے یار رہ گئے تے سمجھو سدا اِی ایتھے رہ گئے۔ پر سیانیاں دی سوچ سچی سی۔ لڑن والیاں دے جُثّے اِی نہیں سن تھکے اوہناں دی سمجھ وی تھک چکی سی۔ اوہناں اپنے ہتھیار ہتھوں سٹ دِتے تے کوہناں اُتے ڈنڈے دے یاراں دا قبضہ پکا ہوگیا۔

گڑبڑ گزٹ

چاچے دی لمبردار نال گوٹھ سی، پٹواری نال یرانہ سی، تھانیدار نال سانجھ سی، کلال نال بہن کھلوݨ سی تے نال اِی پنڈ تے دوالے چوالے دے پنڈاں دے وارواردتیاں جندرے کٹر کاٹیاں تے جھگے بھنّاں نال چوکھی صاحب سلامت سی۔ اللہ بخشے چاچی آہندی ہُندی سی پتّی تیرے چاچے نے سُکھ نال ساری حیاتی ککھ بھن کے دوھرا نہیں کیتا۔ چھنڈ کے پہنیا اے، رج کے کھادھا اے تے ایدوں بنا ہور کوئی کم نہیں کیتا۔ چاچے اجیہا کوڑا تما کو پیتا پئی ایرا غیرا جیہڑے دو گھُٹ لا لوے تے ہِک وچوں لہو آوݨ لگ پوے۔ چلم بھرنی تے اوہ تر کالاں توڑی چلدی رہنی۔ چاچے بوہے تے مجھاوہ رکھنی جیہڑے سِنگ کُنڈھے، بوتھی پتلی تے جوانہ مشک ورگا ہوتا، پوشل گتیاں توڑی۔ آہندا ہُندا سی لویری بوہے تے اجیہی بنھیئے پئی چور جاندا ویکھ کے کھلو جائے۔ اُنج چور دُوروں تکے پر لے نہ سکے۔ کیوں جے چاچے دے مال ول بھیڑی نگہ نال ویکھنا اپنی شینت نوں واج مارن دے برابر سی۔ کیوں جے چاچا چوراں یاراں دا بیلی تے سانبھواں اُدھالواں دا جانی جان سی۔ کوئی نکرما اوھدے مال نوں حویلیوں کڈھ کے پنڈ دی جوہ نہیں سی لنگھا سکدا۔

اِک وار اک نامی چور نے چاچے دی لویری بھجائی تے دریاؤں اُرار اِی کیہے نے اوھدی دھوݨ کپ دتی سی۔ تے چاچے نوں سرکار نے گھروں بلا کے پنج سو روپیہ نقد تے نیک نامی دی سند دِتی سی۔ مُکدی گل

ایہہ وی پتی رب دے فضل نال باراں باراں کوہاں تیک چاچے دا چوکھا کھڑکا دڑکا سی۔ چاچا ہر پڑھیا دا اپنچ تے ہر کٹھ دا پردھان سی۔

ساڈے پنڈ ہیٹھاں دریا وگدا اے۔ میرے ویہندیاں ویہندیاں دو تن واری دریا نے پنڈ نوں کھگ کے اندر سٹ لیا تے سانوں مڑ نواں پنڈ بنھنا پیا۔

کالجوں گرمیاں دیاں چھٹیاں ہویاں تے مَیں پنڈ گیا۔ چاچا تے لمبڑ کٹھے بیٹھے کوڑے تماکو دا سواد لے رہے سن۔ مینوں ویکھ کے لمبڑ آکھن لگا: "ہر پنجویں ستویں ورھے ساڈے پنڈ نوں دریا ڈھا لگ جاندی اے۔ سوچ آوندی اے پئی پنڈ دا کوئی چنگا جیہا نواں تے شبھ ناں رکھ لئیے، تاں جے اوہدی برکتوں سدا ڈھیندی ڈھیری ہوون توں بچ جائیے۔ کاکا! توں علم دار ایں، قرآن شریف پڑھیا ہویا ایں۔ کوئی اجیہا ناں دس جیہڑا برکت والا ہووے۔ تاں جے اسیں نت بھاجڑاں پھکنوں تے کوٹھے چھتنوں بچ جائیے۔"

میں آکھیا پئی: "اللہ صاحب اپنی پاک کتاب وچ فرماندے نیں:

كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

سچیاں لوکاں دے نال ہو جاؤ۔ پنڈ دا نواں ناں "صادقین" چنگا رہے گا۔"

لمبڑ آکھیا: "ایہہ "کین پین" ساڈے مونہہ تے نہیں چڑھنا"

مَیں آکھیا: "تے تسیں "موضع سچ" رکھ لوو۔"

پھر چاچا بولیا: "پتر! نہ اساں سچ بولنا تے نہ ساڈے پنڈ نے سچ اکھوانا۔ ہندیاں ہندیاں لوکی ساڈے پنڈ نوں "موضع جھوٹھے" آکھن لگ پین گے۔ نا بابا! نہ توں اپنا علم اپنے کول ای رہن دے، ساڈا اپرانا ناں ای چنگا اے۔"

میرے پیو ہوری اِک نیک نام سرکاری افسر سَن جنہاں حیاتی وِچ سدا سچ بولیا تے سدا نیکی تے بھلیائی دا ساتھ دِتا۔ پنڈ وِچ شاملاٹ دی وَنڈ توں جھگڑا ہو پیا تے وَیری دھڑے نے میرے پیو دا ناں لیا پئی اوہناں نوں مُنصف مِتھ لوؤ، اوہ جو فیصلہ کرن سانوں منظور ہووے گا۔

لمبردار آکھیا: اوہ سرکاری بندہ اے، اوہنوں سرکاری کماں توں کیہڑی ویہل اے، آسیں اوہدے بھرا نوں کیوں نہ مُنصف مِتھ لیئے۔"

لمبردار دے آکھن تے چاچے نوں مُنصف مِتھ لیو نیں۔ مینوں ڈاڈھی کوڑ آئی۔ مَیں ویلا پا کے لمبڑ نال ڈاڈھا اندروں کڈھ ہیا پئی تساں ساڈے نال بڑا وادھا کیتا اے۔ پریہہ وِچ بہہ کے ساڈے پیو نوں رَد دیا اے تے اوہدے چھوٹے بھرا نوں مُنصف مِتھیا اے۔

لمبردار نے آکھیا: "بھو اوئے سچ پُترا انا لے توں سچا تے نالے تیرا پیو سچا۔ اوہ تے آہندا اے مَیں ساری عُمر سچ بولیا اے تے حق سچ توں بِنا مَیں کوئی گل نہیں کرنی۔ تے اودھر تیرا چاچا اوہ کرماں والا چودھری اے جیہدے کولوں آسیں اپنی مرضی دا فیصلہ کرا سکنے آں۔ کیوں جے اوہدا دھرم اے پئی" دھرم نالوں دھڑا پیارا ہونا چاہیدا اے"۔ توں تے تیرا پیو اپنا سچ پنڈوں باہر لے جاؤ، اوہدی کوئی لوڑ نہیں۔"

ایس دن پِچھوں چاچے نے اجیہی مُنصفی کیتی پئی دوجے دھڑے دے بندے روندے کرلاندے تے ہتھ مَلدے رہ گئے تے کئی پنڈ اِی چھڈ گئے۔

مَیں آکھیا: "ایہہ کاہدی مُنصفی ہوئی، کئی ٹبر نے سِر بند ے پنڈوں اِی نکل گئے۔"

چاچے آکھیا: ”بھو او جان والیاں دیا سجنا! اوہ تڑ تُتے سر نیں تے اَسیں اوہناں نوں سِر تے چاہڑ لئے۔ اوہ گئے نیں تے ساڈا کیہ لے گئے نیں؟ سنگوں ہور وی جیہڑے جاندے نیں جان، اپنا سر کھان۔ تے مَیں تینوں دس دیاں، کن کھول کے سن لے، توں ساڈا جمیا ایں ایس لئی لوکی تینوں چودھری آکھدے نیں۔ پر مَیتھوں سن رکھ توں پنڈ دا چودھری کدے نہیں بن سکدا۔ تیرا پیو وی افسر بن سکدا اے اوہ وی پنڈ دا چودھری نہیں بن سکدا۔ چودھری اوہ ہندا اے جنہوں دھرم نالوں دھڑا پیارا ہووے تے چار چنگے مندے بندے اوہدے نال ہون۔ اوہدی کوک تے ڈانگاں ہلاردے نکل آون۔ پہلاں سِر پاڑ دین تے مڑ چودھری کولوں پچھن: چودھری ایسہ گل کیہ ہوئی سی؟“

ہیچی مچی کِتے جھگڑا ہووے، کِتے لڑائی ہووے، سِر پاٹن بھانویں سِر لہن چاچے ہوراں اندروی اندر گڑھکنا تے آکھنا: کیڈی رونق لگی ہوئی اے۔ رب کرے ایہو جہیاں رونقاں نِت لگن تے لگدیاں ای رہن۔“

اِک دن چاچا لمبڑ نوں پیا آکھے: ”یار! کوئی کم نہیں سُتر دا ڈاہڈی سُم سمان پئی ہوئی اے۔“

چاچا اُٹھ کے گیا تے مَیں لمبڑ نوں آکھیا: ”لمبڑ دارا! ساڈے پنڈ کیہوں کوئی کم نہیں تُریا؟ تُساڈا تِن منزلہ مکان پیا بن دا اے چلے اِٹاں، چل گارا، گوتے بیٹھے راج رولے پے پاندے نیں۔ اِٹاں گھڑیندیاں نیں تے لگیندیاں نیں۔ مزدور بھار چک گوندے پڑ سانگیاں تے چڑھدے تے گوندے اُتردے نیں۔ پنڈ دی چو نہیں گُتھیں پوے پے گڈ بیندے نیں، چھوہلے بلداں دیاں جوگاں نے

گھمکار گھتی ہوئی تے ھر پاسے اوہناں دے گھنگرواں دی جھنکار سُنی جاندی اے۔ جوترے لاندے تے سہاگے پھیردے کساناں نے دُھماں پائیاں ہوئیاں نیں۔ پنڈ وچ ھر پاسے کم کار دی گہما گہمی اے تے چاچا مالی وی آہندا اے کم نہیں ٹُریا۔ ایہہ کیہڑا کم لوڑدا اے؟"

لمبڑ آکھیا: "توں سیانے چاچے دا بھولا بھتریا ای رہیوں۔ کملیا! تیرا چاچا کم ٹُرنا ایہنوں آہندا اے پئی کتے کھُڑبا کھُڑجے، ڈنگ سوٹا، گھول گھلما ہووے، کتے سِر پاٹنے، گُھنّے کُھلن، چیکے چھاڑا پوے، بیباں کرلان، ایانے رون، ٹھانا چڑھے، ہتھکڑیاں کھڑکن، سنگل وجن۔ بندے سفارشاں تے شہادتاں، شناختاں تے تصدیقاں لئی ھر پاسے گھرکدے پھرن تے اوہناں نوں ایہہ پتہ لگے پئی پنڈ وچ چودھری وی وسدے نیں تے کدی ساڈا چودھریاں نال وی کم پیندا اے۔ کاکا! تیرا چاچا بندہ گھٹ تے چودھری بہتا اے۔ اوہنوں سُکھ وسدے پنڈ وچ کوئی کم ہندا نہیں دسدا۔ جے کوئی کم نہ بنے تے کُجھ چِر اینج ای بیت جائے تے چودھریاں دیاں تلیاں وچ کھُرک ہون لگ پیندی اے۔ ویکھ لویں جے کُجھ چِر پنڈ وچ کوئی نواں کم نہ ٹُریا تے تیرا چاچا آپے کوئی نواں کم بنا دھرے گا۔"

اینے وچ چاچا اک گبھرو نوں اُنگل لائی نال لیکے آگیا۔ تے آوندیاں ای آکھیا: "لمبڑ دارا! ایہہ کِدھر دا نیاں اے پئی ایس مُنڈے دا بابا دس گھماں پیلی گوانڈھی کول پیا ویچدا اے۔ ایس پُچھیا اے تے آہندا اے ایسے رقم توں مربعے لینے نیں۔ مَیں ایہدے پیو نوں آکھیا سی توں حق شُفعے دا دعویٰ کیوں نہیں کردا۔ اوس آکھیا مربعیاں دا سودا نفع وند اے۔ مَیں ایس مُنڈے نوں سمجھایا اے پئی پنڈ وچ اپنی مالکی گھٹاؤنا تے سیاں

کوھاں تے جا کے مالکی ودھاونا کوئی عقل دا کم نہیں۔ پیو دی سمجھ وچ تے میری گل نہیں آئی، منڈے دی سمجھ وچ میری گل آ گئی اے —— لمبڑ دارا! توں تیار ھو جا۔ کل شہر جا کے ایس گبھرو توں حق شفعے دا دعویٰ کرا دیئیے تے بابے نوں وی وچ ای رکھ لیئے۔ ایہدا پیو تے بھولا اے پر آسیں تے اینا ھندا نہیں نا ویکھ سکدے۔"

شامیں اوس گبھرو نے حق شفعے دی گل گھر جا کے چھیڑی تے چنگے بھلے وسدے وسدے گھر وچ فساد پے گیا۔ منڈے دا سوھرا تے سالے ڈانگاں لے کے آ گئے۔ اگلے دِہاڑے اک دیوانی تے دو فوجداری مقدمے چھوہ گھتے تے چاچے ہوراں دے من بھانا کم ٹُر پیا۔ لمبردار نوں تے چاچے ہوراں نوں تے نال ہور دو نہاں چونہاں نگے لائیاں نوں لے کے مقدمے دا قافلہ شہر نوں ٹُر پیا۔

اپنیاں ایہناں وادیاں تے ایہناں کسیاں ہتھوں لوک چاچے ہوراں نوں "چودھری گڑبڑ" وی آھندے سن۔

چودھری گڑبڑ نوں شہر آوندیاں جاندیاں ایہہ سوچ آئی پئی شہر دیاں مہنگیاں ہوٹلاں تے چاہ خانیاں کولوں نت سر منان تے کھل لہان نالوں کیوں نہ مندا چنگا ٹکانا ایتھے وی بنا لیئے۔ پنڈ دا پٹواری نت دعویاں تے مقدمیاں وچ صلاح کار رھندا سی۔ اوس شہر دے پٹواری نال سانجھ گنڈھی تے شہر دے پٹواری نے ٹکانے سِرا جیہی گُٹھ وکھا دِتی جیہدے تے گڑبڑ چودھری نے اِٹاں سٹا کے وَلگن وَل لئی۔ چھوڑے حقے تے کوڑے تما کو دی چلم ٹکا کے بہہ گئے۔

ھُن چودھر ودیا دے سگھڑ سیانے نے شہر وچ بہہ کے ایہہ جاچ کیتی پئی شہر وچ چودھر دا سبھ توں وڈا وسیلہ کیہ اے۔ اوس ڈِٹھا تے اوھدی سوچ نے رہبری کیتی پئی جِتھے پنڈ دی پرھیا وچ پرتیت دا کارن ایہہ ہویا کردا اے پئی چار بندے اپنی برادری دے،

چار مرلے بھوئیں دے ہوݨ اوتھے شہر وچ پرتیت تے معتبری دا وسیلہ دو ورقیاں دا اخبار ہُندا اے۔

چودھری نے شہر وچ بہہ کے اخبار کڈھݨ دا متا پکا لیا تے اوہدا ناں اپنے ناں تے "گڑبڑ گزٹ" رکھیا۔ گڑبڑ گزٹ دی پالیسی ایہہ سی پئی جیہڑے بندے شہر وچ گڑبڑ پا رہے ہوݨ اوہناں دیاں خبراں، اوہناں دے وچار، اوہناں دیاں تصویراں چھاپیاں جاݨ۔

دُنیا وچ سو کم ہُندے نیں تے سولہراں تحریکاں اپنا ئیاں جاندیاں نیں۔ پر گڑبڑ گزٹ نے اوسے دی حمایت کرنی جیہدے وچ گڑبڑ بہت ہووے۔ لمبردار نوں چاہے گڑبڑ دا گوٹھی ہُندیاں ہویاں تے پٹواری نوں چودھری گڑبڑ دا اصلاح کار ہُندیاں ہویاں ایہہ گل کدی سُفنے وچ وی نہیں سی آ سکدی پئی گڑبڑ گزٹ شہر وچ اینی چھیتی مشہور تے مقبول ہو جاوے گا۔

شہر وچ چھوٹے وڈے کئی پرچے نکلدے سَن۔ پر گڑبڑ دیاں خبراں جنیاں ایس اخبار وچ چھپدیاں سَن ہور کِتے نہیں سَن چھپدیاں۔

اِک مثال سُنو:— دیس دا وڈا وزیر ہوائی اڈے تے اُتریا۔ شہر دے پردھاں تے شہر دے وڈے وڈے افسراں نے ودھ کے سواگت کیتا۔ شہریاں نے ہار پائے۔ پر اکٹھ دی پچھلی گُٹھے کسے شرارتی مُنڈے نے نعرہ لایا:

"اوئے دفع وی ہو"

کول کھلوتے اِک سپاہی نے اوہنوں دھکا دِتا، کنڈیاں والی تار نال لگ کے اوہدا تھوڑا جیہا لہو نکل گیا۔ گڑبڑ گزٹ نے پہلے صفحے تے چھ کالمی سُرخی جمائی:

"وڈے وزیر دے آݨ تے فساد ہو گیا۔"

"اِک مُنڈا لہولہان ہو گیا۔"

وڈے وزیر دے مخالف گڑبڑ گزٹ دے سارے پرچے دُونا چوݨا

مُل دے کے لے گئے۔

گوانڈھی دیس دے آگوُ ، ایس دیس دے آگوآں نال صُلح صفائی دی گل بات کرن لئی آئے۔ سرکار نے ایس موقعے تے امن دی فضا قائم رکھن دی اپیل کیتی۔ گڑبڑ گزٹ دے پہلے صفحے تے دو انچ موٹی قلم نال ایہہ فِقرہ چھپیا:

"صُلح دی گل بات کرن لئی آون والیو!
اپنا اصلی چہرہ ویکھو—!!"

گوانڈھی دیس وچ دو سال پہلاں ہون والے فساد دیاں تصویراں، دِل دُکھاون والے نقشے، بلدیاں اگاں تے بلدے چہرے تے دھڑاں نالوں لہندے سِر اُجاگر کر کے وکھائے گئے۔ تے سرکار دے وڈے وڈے افسر تے شہر دے وڈے وڈے اخباراں دے ایڈیٹر سِر پھڑ کے بہہ گئے۔ پر جیہڑے لوکاں نے گوانڈھی دیس دے ہتھوں پھٹ کھادے ہوئے سن اوہ گڑبڑ گزٹ دے پرچے تویت بنا کے لے گئے۔

اِک وار شہر دے ڈپٹی کمشنر نے پُچھ بھیجیا پئی گڑبڑ گزٹ دا دفتر جس زمین تے بنیا ہویا اے اوہ زمین گڑبڑ گزٹ دے مالک نوں کِویں ہتھ لگی اے؟ —— محرم دی دسویں سی۔ گڑبڑ گزٹ نے پہلے صفحے تے ایہہ فِقرہ موٹے قلم نال چھاپیا:

"مسلمان کربلا دے شہیداں دا سوگ منا رہیا
اے تے شہر دا ڈِپٹی کمشنر کُکڑ پلاؤ کھا رہیا اے۔"

اِتفاق نال اوس دِن ڈپٹی کمشنر دے گھر کُکڑ پلاؤ پکا سی۔ وچارے سرکاری افسر نوں ایہہ اِکو خبر گولی وانگوں لگی تے مُڑ اوس کدی ایہہ پُچھن دی دِردھتا نہ کیتی پئی زمین دا ٹوٹا گڑبڑ گزٹ دے مالک دے ہتھ کِویں آیا۔

شہر وچ بھانویں کِنّا امن امان ہووے ۔ گڑبڑ گزٹ دی مکھی ہمیشہ پھٹ تے بہندی ۔ شہر دے وڈے ہسپتال وچوں ہر سال ہزاراں روگی ہچھے ہو کے نکلنے ۔ تے جدوں ہسپتال وچوں ورھے دی رپورٹ بن کے باہر آوندی تے اوس رپورٹ بارے گڑبڑ گزٹ نے پہلے ای صفحے تے چھاپنا :

" ایس سال ڈیڑھ سو جنازے وڈے ہسپتالوں نکلے ۔"

ڈاکٹراں پڑھ کے سر تے دو ہتھڑ مارنا پر لوکاں نے گڑبڑ گزٹ دی چھاپی ہوئی خبر تے ایہہ ای آکھنا : اوڑک ایہہ وی خبر کسے چھاپنی ہوئی نا ! ۔ مکدی گل ایہہ وے گڑبڑ گزٹ دی ہر لکھت وکھیوں نکلنی تے دلاں نوں چیر دی ہوئی جاندی ۔ پر ہر پاسے گڑبڑ گزٹ دی چڑھ مچ گئی ۔ بندیاں دے جس چھوٹے موٹے دھڑے نے گڑبڑ پانی ہووے اوس گڑبڑ گزٹ دے دفتر وچ آپڑ جانا ۔ اوہناں دی لیہر دیاں ساریاں تصویراں، اوہناں دیاں ساریاں تقریراں گڑبڑ گزٹ وچ موٹے حرفاں تے کھلے کالماں وچ چھپنیاں تے دیس دے لوکاں نوں ایکتا تے اکٹھ دا سبق دین والیاں خبراں تے لکھتاں نوں اخیرلے صفحے توں پہلے صفحے تے چھاپنا ۔ ہندیاں ہندیاں گڑبڑ گزٹ دے دفتر دی بلڈنگ ہور وی اچیری ہو گئی تے اوہدے نال چھاپن دے کئی ادارے بن گئے ۔ کئی نامی لکھاری گڑبڑ گزٹ دے پکے لکھاری بن گئے ۔ ودھدیاں ودھدیاں گڑبڑ گزٹ دے مالک چاچے گڑبڑ دا اکم شہر وچ اینا ودھیا پئی پنڈ اوہدی گڑبڑ دے کرتباں تے کرتوتاں توں بچ گیا تے گڑبڑ دا سارا کم شہر دے پچھے پے گیا ۔

ساڈیاں کتاباں

مُڈھلی لفظالی

پنجابی دے اَتے لوڑیندے لفظاں دی املا

جٹ دی کرتوت

پنجابی وسیب دا پہلا اصلاحی ناول

قائدِ اعظم دی وار

قائدِ اعظم جیونی دا منظوم خاکہ